БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

ДИСЕРТАЦИИ
ТОМ 11

Веселин Иванов Игнатов
Veselin Ivanov Ignatov

Погребални комплекси с коли в римската провинция Тракия (ср. на I – III в.)

Funeral complexes with carts in the Roman province of Thrace (mid 1st – 3rd c.)

1892 - 1921 - 1948

София 2018

ПОГРЕБАЛНИ КОМПЛЕКСИ С КОЛИ В РИМСКАТА ПРОВИНЦИЯ ТРАКИЯ (СРЕДАТА НА I – III В.)

FUNERAL COMPLEXES WITH CARTS IN THE ROMAN PROVINCE OF THRACE (MID 1ST – 3RD C.)

ДИСЕРТАЦИИ / DISSERTATIONS
ТОМ 11 / VOLUME 11

ВЕСЕЛИН ИВАНОВ ИГНАТОВ
ПОГРЕБАЛНИ КОМПЛЕКСИ
С КОЛИ В РИМСКАТА ПРОВИНЦИЯ ТРАКИЯ
(СРЕДАТА НА I – III В.)

VESELIN IVANOV IGNATOV
FUNERAL COMPLEXES WITH CARTS
IN THE ROMAN PROVINCE OF THRACE
(MID 1ST – 3RD C.)

© Издател:
Национален археологически институт с музей – БАН
Главен редактор: *доц. д-р Людмил Вагалински*
Научен редактор: *доц. д-р Людмил Вагалински*
Превод: *Силва Събкова*
Предпечат: *Росица Кънева*
Художник на илюстрациите: *Веселин Игнатов*
Отпечатено в България
Всички права запазени

© Publisher:
National Archaeological Institute with Museum – BAS
Editor in chief: *Associate Professor Dr. Lyudmil Vagalinski*
Scientific editor: *Associate Professor Dr. Lyudmil Vagalinski*
Translation: *Silva Sabkova*
Layout editor: *Rositsa Kaneva*
Illustrator: *Veselin Ignatov*
Printed in Bulgaria
All rights reserved

ISSN 2603-3097 (print)
ISSN 2603-3100 (online)

ISBN 978-954-9472-58-5 (print)
ISBN 978-954-9472-59-2 (online)
http://series.naim.bg/index.php/Dissertations

1892 - 1921 - 1948
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

ДИСЕРТАЦИИ / DISSERTATIONS
ТОМ 11 / VOLUME 11

Веселин Иванов Игнатов
Veselin Ivanov Ignatov

Погребални комплекси с коли в римската провинция Тракия (средата на I – III в.)

Funeral complexes with carts in the Roman province of Thrace (mid 1st – 3rd c.)

София 2018
Sofia 2018

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Увод 7
1.1. История на проучванията и актуалност на темата 8
1.2. Преглед на използването на колесен транспорт 11
2. Основни конструктивни елементи и коли от погребалните комплекси 17
2.1. Типове, класове, видове коли и реконструкции 20
2.1.1. Реконструкции на двуколки 20
2.1.2. Реконструкции на четириколки 33
2.1.3. Коли от неизвестен тип на меко окачване 44
2.1.4. Коли от неизвестен тип, клас и вид 44
2.2. Ярем 45
2.3. Впрегатни коне 46
2.4. Украса на колите 47
3. Елементи на обреда полагане на коли в гробни комплекси 54
3.1. Местополагане 54
3.2. Възлияния и жертвоприношения 57
3.3. Ритуалното умъртвяване на колите и предметите 58
3.4. Яздитният кон и куче 59
3.5. Находки в контекста на колесниците 60
3.6. Предназначение, производство и хронология на колите 64
4. Заключение 67
5. Библиография 70
Приложение 1. Речник на използваните термини от конструкцията на колата 79
Приложение 2. Каталог на комплексите 81
Приложение 3. Каталог на елементите на колата 139
Приложение 4. Табла с елементите на колата 161
Приложение 5. Образи 191
Summary 244

1. УВОД

Полагането на коли край римските могилни гробове, като част от ритуалите по време на погребението, дава знания за видовете коли, материалната и духовна култура през античността. Публикации на антични коли и техни елементи съществуват от почти три века. Особен интерес представляват атрактивните елементи и украсата на колите. Още с първите разкопки на комплекси с коли започват и опитите за реконструкции. През последните години се появиха и изследвания на елементи на ритуала при погребалните комплекси с коли. Трудността да се разкрие ритуала в цялост и да се направят точни реконструкции е поради засиленото унищожаване през последните години на тези интересни археологически паметници. Поощрявани от липсата на реални санкции и поради това действащи необезпокоявани, през последните години иманярите в България са унищожили, доколкото ми е известно, 151 антични коли. Към тях трябва да се прибавят и откритите вследствие на строителни и изкопни дейности 58 коли, от които също много е загубено за науката. Същевременно, разкопаните по археологически път антични коли са сравнително малко и недостатъчни за цялостно обобщение.

Проучването на погребалните комплекси с коли в римската провинция Тракия има за цел изследването на появата и особеностите на този ритуал и разпространението му в провинцията. В изследването влиза систематизацията и класификацията на категории, групи и типове коли открити в комплексите, техния произход и възможните реконструкции. Разгледан е статусът на свързания с тях покойник и принадлежността му към тракийската аристокрация.

Пространствените граници на изследването се включват в територията на провинция Тракия. Въпреки честите промени в граничната линия на провинция Тракия, предизвикани от политическата конюнктура, това не е проблем при локализирането на комплексите, поради концентрацията им в централна Тракия.

Фиксирането на хронологическия обхват на проучването изхожда от точно датираните комплекси. Началото е в средата на I в. и се определя от точна датирания комплекс на Източната могила, с. Караново, община Нова Загора. Горната хронологическа граница – III в. е свързана с упадъка на обреда на пищни погребения под могилни насипи.

Обект на изследването са 219 комплекса с 248 коли, открити при разкопки, изкопни дейности и иманярски интервенции.

Искам да изкажа своята искрена благодарност на всички колеги, приятели и познати които много ми помогнаха в работата по проучването на този интересен обред. Става дума за предоставена информация, предоставяне на материали, литература, рисунки, картен материал; фотоси; изработване 3D модели и съвети.

Благодаря на колегите си от Ист. музей – гр. Нова Загора – К. Велков и д-р Т. Кънчева–Русева; от музеите в страната: К. Господинов – РИМ гр. Бургас; доц. д-р Д. Момчилов – ИМ, гр. Карнобат; С. Бакарджиев и И. Илиев – РИМ гр. Ямбол; Х. Христов – Етнографски музей, гр. Елхово; Д. Янков, д-р М. Минкова, М. Камишева и П. Калчев – РИМ гр. Стара Загора; Н. Сираков – РИМ гр. Сливен; доц. д-р К. Кисьов и С. Христева – Регионален археологически музей гр. Пловдив; М. Христов, д-р Е. Пенкова и Д. Дичев – НИМ София; Т. Спиридонов – ИМ Харманли; С. Илиев – РИМ Хасково; П. Караилиев – Арх. музей, Раднево; доц. д-р П. Владкова и доц. д-р И. Църов – РИМ В. Търново; С. Спаскова и П. Радев – ИМ Гоце Делчев; С. Филипова – РИМ Кюстендил; Н. Торбов – РИМ Враца и А. Божкова – РИМ Пазарджик.

На колегите от НАИМ БАН – доц. д-р А. Божкова; Д. Агре; доц. д-р К. Ников; доц. д-р К. Панайотова; доц. д-р М. Тонкова и доц. д-р Х. Попов.

На колегите от Института по тракология – проф. дин. В. Фол доц. д-р. Р. Георгиева.

На колегите от СУ „Климент Охридски“ – проф. дин. Д. Ботева, гл. ас. д-р Д. Стоянова, проф. д-р К. Рабаджиев и проф. д-р Т. Стоянов.

На колегите от чужбина: доц. д-р. Z. Mráv – Нац. Ист. музей в Будапеща и проф. д-р M. Scholz – RGCM в Майнц, Германия, проф. д-р Трайче Начев – Щип, Македония.

На инж. Н. Господинов, Р. Токарьова, д-р И. Чолаков, Панайот Кондов, Миглена Александрова и на много други хора.

Огромна благодарност дължа на научния ми консултант доцент д-р Людмил Вагалински (НАИМ БАН), за насоките по обхвата на темата, начина на структуриране и всеотдайна подкрепа по нейната реализация.

1.1. История на проучванията и актуалност на темата

Интересът към античните коли се повишава с откриването и проучването на комплекси на погребани коли и коне към гробове на аристократи, където металните части на колите са запазени и дават възможност за тяхната реконструкция. От края на XIX в. досега вниманието на изследователите е насочено предимно към устройството и реконструкцията на античната кола, както и към атрактивния фигурален бронз – апликации, навръшници и др. Сравнително по-малко внимание се обръща на самия обред на полагане на колите край гробовете.

В края на XIX в. се появяват публикации за намерени елементи от коли от гробни комплекси предимно от територията на България (Захариев 1870, 35; Шкорпил 1898, 69; Seure 1901; Seure 1904; Seure 1913, 57; Велев, Стоянов 1905), Унгария (Hampel 1882; Gaul 1889; Gaul 1890; Hampel 1892; 1902), Галия (Lehner 1923; Röring 1983, 169 и цит. л-ра) и единични за отделни елементи от територията на Римската империя (Babelon, Blanchet 1895, 459, 471-474, 639-640, 653, №№ 1068, 1122-1131; № 653, № 1885, 1979).

Още с първите публикации на открити колесни елементи започват и първите опити за реконструкция на античната кола. Това са възстановките на унгареца K. Gaul през 1889-90 г. За основа се използват съвременните му конски коли. През 1889 г. е направена възстановката на четириколката от Somodor (Gaul 1889). Реконструкцията е направена с масивен дървен фургон на каросерията въз основа на релефа от Maria Saal. Следващата година прави четири възстановки на двуколки от Nagylók, Nagytétény и на две коли от Sarszentmiklos[1] (Gaul 1890). Реконструкциите са направени сравнително сполучливо, като се има предвид малкото проучвания и знания за античната кола в това време. Реконструираните коли са отворени отпред и със седалка отзад. Втората двуколка от Sarszentmiklos K. Gaul възстановява с масивен дървен фургон. Естествено, той допуска редица грешки. Много от елементите поставя на грешни места – яремът на гърба на конете, навръшниците като украса и т. н.

Две години по-късно Сьор прави възстановка на двуколката от Дукова могила, Пловдивско. Реконструира я с преден щит на каросерията, отворена отзад (Seure 1901, fig. 20-22). В публикацията от 1904 г. той прави първата възстановка на изключително тиражираната по-късно четириколка/четириколки от Вардарската долина (кат. № 50; Seure 1904, fig. 35-36). Реконструкцията е подобна на тази на двуколката – на твърдо окачване и с преден щит на каросерията. Каросерията е с високи парапети, предните колела са с много по-малък диаметър от задните. Навръшниците са сложени като украса.

До Втората световна война публикациите за открити обекти с коли и отделни елементи на коли значително се увеличават. Най-многобройни, естествено са тези от Тракия. Локализирани са редица комплекси с коли на територията на България[2]. Всички комплекси са

[1] През последните години унгарските изследователи смятат елементите за четириколка на меко окачване (Palágyi, Nagy 2002, 34; Mrav 2011, 22).

[2] с. Поляново, Айтоско (кат. № 87; Филов 1915, 228); с. Голямо село, Дупнишко (кат. № 41; Кацаров 1922, 148); с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 112 и 243; Иванов 1910, 166-170, 190; Велков 1933, 419); с. Деветак, Карнобатско (кат. № 52; Filov 1910, 401, abb. 11; Филов 1910, 226; 1915, 298); с. Рила, Кюстендилско (кат. № 245; Велков 1922, 203); Ямбол (кат. № 31, 91 и 92; Seure 1913, 75; 1925, 395-401; Филов 1922, 16; Filov 1925, 63); с. Могилово (кат. № 7 и 38) и с. Горно Белово (кат. № 213), Чирпанско (Дякович 1923, 162

публикувани прилежно, като се обръща внимание предимно на атрактивните елементи. Въпреки многобройните материали, за съжаление не са правени опити за възстановки.

Освен новооткритите коли, са публикувани и находки от Дукова могила, съхранявани в Ермитажа. Направен е каталог, като е търсено и тяхното функционално приложение в колата (Mercklin 1933).

Публикувани са нови обекти на коли от Панония: Környe (Alapi 1913, 36-40; Alapi 1915, 338, 340; Radnóti 1938, 118-119, 143-144; 1938a, 90, 141-144); Zsämbek (Hampel 1914, 150-151; Alföldi 1935, 195, 270; Radnóti 1938, 76; 1938a, 92, 148); Vajta (Marosi 1931, 24-25; Radnóti 1938, 103, 110, 117, 128, 141; 1938a, 123, 132, 140, 152-153, 168; Oroszlán 1939, 118-119; Fülep 1949, 40-51). Всеки новооткрит обект е много дискутиран. Обсъждат се и известни обекти от края на XIX век: Käloz (Hampel 1902, 430; Marosi 1931, 6-7; 1935, 213-216; Radnóti 1938, 107, 127, 136; 1938a, 78, 141, 152, 162); Nagylók (Marosi 1937; Radnóti 1938, 71-72, 123-124, 144; 1938a, 86-88, 147-148, 172); Somodor (Alföldi 1935, 201, 268; Radnoti 1938a, 88-91, 121, 143-144); Nagytétény (Radnóti 1938, 70-71, 124-140; 1938a, 83-85, 94, 146).

През този период е открит гробен комплекс с кола в Галия – Frenz, Германия (Lehner 1923). Направен е опит и за реконструкция на откритата кола. Възстановката е на бойна кола, която по-късно е използвана като пътническа (Lehner 1923, abb. 7).

Събират се и се систематизират по-атрактивни елементи като навръшниците. Търси се мястото им в конструкциите на колата, като се слагат като украса отпред или върху ярема (Alföldi 1935). Правят се констатации за предназначението на колите, произхода им, за значението на украсата по тях (Alföldi 1939).

След Втората световна война се увеличава броят на проучените коли. Отново откритията са предимно при изкопни дейности на територията на Тракия и Панония и единични – в Галия. Това води до увеличаване на знанията за античните коли и установяване предназначението на отделните елементи и мястото им в колата.

На територията на Тракия са открити комплекси с коли в: с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950); с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 42 и 82; Венедиков 1960); Стара Загора (кат. № 13, 36 и 65-67; Николов 1961); с. Дебрен, Гоцеделчевско (кат. № 48; Жуглев 1968); с. Тулово, Старозагорско (кат. № 70; Табакова-Цанова, Гетов 1969); две коли в Кюстендил (кат. № 45 и 46; Слокоска 1970; Русева-Слокоска, Стайкова 1984); кола от Чаталка, Старозагорско (кат. № 68; Буюклиев 1988); с. Миладиновци, Ямболско (кат. № 32; Танчева 1990) и две коли от с. Караново (кат. № 10 и 62; Кънчев, Кънчева-Русева 1976). В много каталози и статии се отделя специално внимание на украсата на колите (Вощинина 1954; Венедиков 1962; Герасимов 1966; Николов и др. 1984; Огненова-Маринова и др. 1984; Rousseva-Slokoska 1994; Bujukliev 1995; Аладжов 1997; Мешеков, Стайкова 1997; Chergarov 1999).

Освен подробната информация за откритата кола в с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2), се прави и първият опит за реконструкция на античната кола в България (Ботушарова 1950). Не след дълго И. Венедиков, след проучването на две коли от с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 42 и 82), публикува монографията „Тракийската колесница“ (Венедиков 1960). Тук той събира наличния материал – обекти и елементи от откритите коли в България. Въз основа на това прави реконструкции на колите. Открива точните места на много елементи в античната кола. Разрешава въпроса с навръшника с кука/куки като функционален елемент. Така дава път на правилните реконструкции на колите с меко окачване. Книгата му е фундаментална за проучването на античните коли. Излиза и монографията на Рьоринг (Röring 1983), в която той дискутира направените дотогава реконструкции, систематизира известните украси и навръшници и прави нова реконструкция на кола от частите, закупени

и сл.; Кожухаров 1924, 212-218); Бяла (Велков 1932, 308); с. Деляновци, Свищовско (Мушмов 1933, 425); с. Ивайло, Пазарджишко (кат. № 107; Велков 1935, 464; 1943, 189-206; 1946); с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18) и с. Михайлово, Старозагорско (кат. № 12; Герасимов 1938, 400-405); Старозагорско (кат. № 100; Райков 1940, 366); с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 14 и 76); с. Димитриево (кат. № 64), Свиленградско; Свиленград (кат. № 99), с. Малка Верея, Старозагорско (кат. № 102 и 198) (Велков 1943, 189-206).

от Солун (намерени в долината на Вардар), вече на меко окачване, опирайки се на труда на И. Венедиков.

През този период на територията на Панония са открити нови комплекси с коли в: Inota (Palágyi 1974; 1975; 1981; 1986; 1988; 1989-90, 1990a; 1994; 1996a; 1999-2000); Kozármisleny (Kiss 1989); Poljanca и Petrovine (Šeper 1962, 335-428; 367-369); Budakeszi (Kiss, Tóth 1977, 264). Всички открити коли са публикувани подробно и са им направени реконструкции. Четириколката от Inota е възстановена като товарна кола (Palágyi 1981, 32-33, taf. XXVI-XXVII). Благодарение на археологическото проучване на четириколката от Kozarmisleny е направена една сравнително добра реконструкция на шасито без каросерията. Колата е с особена конструкция (каросерията отпред е на твърдо окачване, а отзад – на меко). Това е единствената четириколка с желязно върхуосие (Kiss 1989). Четириколката от Poljanca е възстановена като четириколката от Somodor (Gaul 1889), с изграждането на масивен фургон (Šeper 1962, 335-428, crtež. 5, 12). Незапознат с монографията на Венедиков, (Венедиков 1960) Шепер реконструира четириколката от Poljanca на твърдо окачване.

Правят се пълни публикации на всички елементи на вече известни коли и допълнително се дискутират (Bóna 1955; 1963; 1978; Radnoti 1957; 1969; Mócsy 1962; 1974; Bónis 1968; 1978; 1981; 1982; 1983, 1990; 1996; Szabó 1976; Ratimorská 1982; Palágyi 1989; 1990; 1996; Nagy 1996). Изработва се нова възстановка на четириколката от Somodor, вече на меко окачване, на база труда на Венедиков (Bónis 1978), но отново с масивен фургон. Visy реконструира предната ос на четириколка от Dunaújvárosi (Visy 1985). По-късно възстановява четириколката от Környe II (Visy 1996) като селскостопанска, подобно на колата от Inota.

На територията на Галия е открит гроб с елементи от четириколка – при Long Pont, Prov. Brabant, Belgien (Mariën 1979). Публикувани са части от колесници и разгледани проблеми, свързани с транспорта и колите в контекста на погребалния обред (Aviles 1958; Menzel 1985; Garbsch 1986; Becker 1993; Gudea 1996). Направен е за пръв път пълен каталог на елементите на колата от Вардарската долина (Schleiermacher 1996), като при това се установява, че са поне от две коли. Същевременно се правят варианти на реконструкции на четириколката от Вардарската долина, вече открита, без масивен фургон.

Публикувана е откритата през 1960 г. в Doi Mai, на територията на днешна Румъния, частично разграбена кола от римския период (Harţuche 1967; Sirbu, Ota 2004).

Началото на преходния период към демокрация ни изненада с информация за огромен брой антични коли, най-вече от територията на България. За съжаление информацията за тези коли е в голяма степен след иманярски посегателства. Известна ни е информация за 151 унищожени комплекса (Vladimirova-Paunova 2000; Паунова 2002; Мешеков 2001; Георгиева, Момчилов 2002; Шейлева 2004; Велков и др. 2005; Кабакчиева 2005; Радева, Сираков 2005; Ковачев 2009; Момчилов 2005; 2006; Пенчева, Иванова 2006; Китов и др. 2007, 250; Meschekov 2007; Ignatov 2007; 2009; Кисьов 2008, 259-260; Бакърджиев 2009; Катинчарова 2010; Игнатов 2006; 2008a; 2010; 2015).[3] Безвъзвратно е загубена ценна научна информация за този обред. Изчезнали са хиляди находки. От Сърбия е спасена нарушена при изкопни дейности двуколка на меко окачване в с. Станичене, Пиротско (Ратковић и др. 2015). От двуколката липсват навръшниците и други елементи от колата.

На фона на големия брой унищожени от иманяри антични коли са проучени две коли от с. Стройно (кат. № 56) и Борисово (кат. № 55), Елховско (Агре 2008; 2008a); две коли от Нова Загора (кат. №№ 1 и 19; Игнатов 2008a); с. Карановo (кат. № 63; Ignatov 2009). Близо до

[3] Информация от пресата, интернет и колеги, на които изказвам своята истинска благодарност – Красимир Велков и Татяна Кънчева–Русева – ИМ Нова Загора, Константин Господинов – РИМ гр. Бургас; доц. д-р Димчо Момчилов – ИМ, гр. Карнобат; Стефан Бакарджиев и Илия Илиев – РИМ гр. Ямбол; Даниела Агре – НАИМ БАН; Деян Дичев – НИМ София; Христо Христов – Етнографски музей, гр. Елхово; Димитър Янков, Петър Калчев и Мария Камишева – РИМ гр. Стара Загора; Николай Сираков – РИМ гр. Сливен; Костадин Кисьов – Регионален археологически музей гр. Пловдив; Тошо Спиридонов – ИМ Харманли; доц. д-р Красимир Ников; доц. д-р Милена Тонкова и доц. д-р Анелия Божкова – НАИМ – БАН; Пламен Караилиев – Арх. музей, Раднево; Спаска Спаскова и Петър Радев – ИМ Гоце Делчев и много хора извън музеите.

границата, до Ивайловград, но на гръцка територия (на територията на провинция Тракия,) са открити и проучени 5 четириколки в с. Микри Доксипара, Гърция (кат. № 71-75; Triandaphyllos, Terzopoulou 2005; 2006; Τριαντάφυλλος 2010).

През този период са публикувани и статии, посветени на украсата на античните коли от територията на България (Гуляева 2002; Петров 2003; Ilieva 2004; Ненова-Мерджанова 2008). Систематизирани са бронзовите украси и е направен иконографски анализ (Cholakov 2004; Чолаков 2005).

Направени са нови реконструкции на новооткритите коли, като се търсят нови решения (Мешеков 2004; 2007; 2008; 2012; Meschekov 2007; Игнатов и др. 2011; 2014; Думанов 2013).

За пръв път е обърнато внимание на погребалния обред на поставянето на кола край гроба на тракийските аристократи (Игнатов 2006; Ignatov 2007).

На територията на Панония са открити 4 нови комплекса с коли (Mráv 2006; 2014). Продължават дискусиите относно обреда, произхода, датировката и реконструкцията на античната кола (Palágyi 2001; Palágyi, Nagy 2002, 137-140; Visy 2003). Особено активен и производителен е колегата Мрав от Националния археологически музей в Будапеща (Mráv 2001; 2004; 2005; 2006; 2007; 2009; 2011; 2013; 2013a; 2014 и 2016). Той възстановява елементи от ритуала по поставянето на колите, обръща внимание на положените предмети в контекста на колите, спира се на свързването на ока с предната ос, на предназначението на сгъваемия железен стол, на статуса на погребаните в гробовете към колите и реконструира двуколката от Budakeszi и четириколката от Budaörs.

Публикувани са декоративни елементи на коли от римската епоха, открити на територията на Испания (Pozo 2002). Дискутират се и коли извън тези от гробните комплекси (Jilek 2003; Hanemann 2012). При драгиране на р. Рейн при Neupotz са открити останките на около 30 селскостопански четириколки, които са обработени от Z. Visy (Visy 2008).

Но въпреки многобройната библиография, много проблеми остават неразрешени, като въпросите за елементите на обреда и вида на колите, полагани край гробното съоръжение.

1.2. Преглед на използването на колесен транспорт

Колесният транспорт датира от най-дълбока древност. Това е наистина революционно техническо нововъведение в живота на хората, които са оценили по-бързото и удобно придвижване с превозно средство. Отначало примитивни, колите се усъвършенстват все повече, като се използват за различни цели – селскостопански, военни и др.

Появата на колелото и съответно – на колесния транспорт по археологически данни датира от края на IV хилядолетие пр. Хр. от района на Междуречието. Върху паметници от Ур и Тутуб са представени на парад тежки транспортни средства с плътни колела и дървени конструкции, покрити с кожа (Britannica 1997, 102-103). Предполага се, че по същото време колата се появява и в степите на Евро-Азия, но сигурни данни за това няма. През III хил. пр. Хр. колата вече е известна в цяла Предна и Мала Азия, в Средна и Централна Европа (Порожанов 1993, 146-147). Отначало колите са с плътни колела и са били изключително тежки (до 600-700 кг) (Piggott 1992, 17-18). Кола с две колела със спици се появява в Предна Азия в края на III – нач. на II хил. пр. Хр. През XVIII-XVII в. пр. Хр. те се използват от хетите в Мала Азия, а през XVI в. пр. Хр. вече са разпространени в цялото Източно Средиземноморие. Тези коли, теглени от коне, са използвани предимно за бойни действия от аристокрацията.

Отражения на масовото приложение на колесния транспорт са откритите модели на колела и коли, както и изображенията им в художествени произведения. Глинени модели на колела са широко разпространени в древните земеделски селища от кр. на IV хил. пр. Хр. Глинени модели на коли са известни от Близкия изток, Централна и Източна Европа. В Карпато-Дунавския културен комплекс са намерени запазени цели глинени модели на коли с 4 колела, които явно са точно копие на тези, които са използвани в реалния живот – най-мно-

го в ареала на културата от бронзовата епоха Отомани-Фюзешабон (на територията на дн. Румъния, Унгария и Словакия).

Два изключително интересни паметника от територията на Културата с инкрустирана керамика по Долен Дунав са вотивните коли от Дупля (Вршац), Сърбия – т.н. голяма кола (глинен модел на кола с 2 колела отзад и 1 отпред, от двете страни има по една водна птица и в колата е поставен идол, пред него – още една птица) и малка кола (глинен модел на кола с 2 колела, с поставена антропоморфна фигурка в нея) (Бонев 1996).

Модели са известни от некрополите на Аполония Понтика, Синдос и Саламин, Кипър (Рабаджиев 2014, 43-45).

Останки от най-старата, засвидетелствана в Тракия кола с плътни колела, са намерени в с. Плачидол, Добричко, Североизточна България и се датират към 2800 г. пр. Хр. – ямната култура в българските земи, ранна бронзова епоха (Панайотов 1989, 26). Открити са в гроб на млада жена от надгробна могила № 1 в некропола Плачидол, Добричко. Върху отстъпите на правоъгълната яма са открити разположени срещуположно два по два отпечатъци от плътни дървени колела с диам. 0.75 м и двойноизпъкнали главини (втулки). Това е потвърждение за значението на колесния транспорт в идейните представи на хората, а също и за действителното участие на това техническо нововъведение в икономиката на населението в нашите земи в тази ранна епоха. Тази древна кола би могла да се тълкува като погребална или като символ на пътуването към другия свят.

Колела, изрязани от кръглия дънер на дървото или изработени от няколко дъски, са най-старият тип колела на коли. Отражение на масовото приложение на колесния транспорт в древна Тракия са често откриваните в днешна България праисторически глинени дискове, оформени като плътни колела. Имат различни размери (от 4.8 до 12.2 см) и обикновено са грубо оформени, начинът на производство, глината и изпичането са в стила на изработката на керамиката през епохата и периода. Някои са украсени със спирален и линеен врязан орнамент. Такива модели са намерени при разкопки в югоизточна България: селищните могили Драма (Lichardus u.a. 2000, 70), Езеро, Дядово, Нова Загора, Пачника, селищата при Асеновец, Нова Загора, Овчарци 1 и 2, Голяма детелина, всички датирани в бронзовата епоха[4]. Многобройните глинени модели на колела, намерени при разкопки на селища от бронзовата епоха показват, че този вид транспорт е бил добре познат.

Основно теглително животно за тежките коли с плътни колела е волът, като по-късно при откриването на по-леките колела със спици се използва и конят.

Информация за колите в предримска Тракия е известна от писмените извори, монетните образи, изображение върху търговски пломби, каменни релефи, стенописи в гробници, трапезни съдове, накити, апликации, умалени метални модели. В повечето случаи са представени бойни, състезателни и товарни коли, сравнително по-рядко – пътнически (Рабаджиев 2014).

Интересен обичай, който дава възможност да достигнат до нас сравнително запазени останки от коли е полагането им край гробове. Най-ранните погребения с коли са из-вестни от средата на III хил. пр. Хр. на територията между Североизточна България и Волга, като най-старото е това от Добричко, България. Този обичай се приема като символ на определен социален статус на погребания, демонстрация на богатство. Така например, в гробницата на Тутанкамон са поставени 6 коли. В гробницата на първия император на Куй (провинция Шандог в Китай) са погребани над 114 коли, като археологическите проучвания продължават. Полагането на коли се среща често в периода след V в. пр. Хр., но запада с течение на времето, като се появява само в земите на Галия, Панония и Тракия в по-късен период.

Обичаят да се заравят коли при погребване на знатни траки ни осигурява примери за колесния транспорт в антична Тракия. Най-ранните, открити досега, са колите в Стрелча

[4] Информацията ми бе предадена от д–р. Т. Кънчева–Русева, за което й изказвам своята благодарност.

(IV в. пр. Хр.) (Китов 1977, 12-21), Могиланската могила край Враца (първата пол. на IV в. пр. Хр.) (Венедиков 1966, 7-15; Торбов 2005) и в с. Свещари, Разградско (Гергова 2014, 180).

Пред входа на гробницата в Стрелча е намерена четирикола кола с впрегнати в нея два коня. Ремъците на сбруята на убитите при ритуала коне са украсени с над 50 сребърни апликации. Освен впрегнатите коне е положен и трети – яздитен (Рабаджиев 2014, 45-46).

В предверието на гробницата на Могиланската могила е открита четириколка с впряг от два коня. От колата са запазени някои железни части. Зад нея е открит скелет на яздитен кон с изключително богата амуниция, изработена в зверинен стил. Ремъците са украсени със сребърни копчета с малки оформени главички. Шините на колелата са изработени от няколко отделни дъги, а наплатите от дърво са облечени и от двете външни страни с желязна обковка (Рабаджиев 2014, 46).

Четириколки са открити в Перету, Румъния; Жданец край Скопие, Македония и елементи от кола – в с. Мезек, Хасковско.

Колите са положени в разглобен вид в преддверието на гробниците. Всичките са четириколки. В повечето случаи са открити скелетите на два коня от впряга и на един яздитен. Откритата през 2013 г. двуколка край с. Свещари, Разградско е също с впряг от два коня (Гергова 2014, 180).

Видове коли в изворите от римската епоха

Античните коли са различни видове, според предназначението си – товарни, пътнически, култови (религиозни и погребални), състезателни, триумфални и бойни.

Колите според броя на впрегнатите коне се делят на bigae – с два коня, triga – с три коня и quadrigae – с четири.

Много често към двата коня с ремък е завързван трети, служещ при нужда, като резервен. При квадригата са впрягани двата по-силни коня, а другите два са завързвани с ремъци – по един отстрани.

Според броя на колелата, колите са двуколки или четириколки, а окачването на каросерията им може да е меко или твърдо. Има идея, че колите на твърдо окачване са по-ранни (Mráv 2004, 8), но това трудно може да се приеме, защото през целия период на съществуване на обреда в Тракия наблюдаваме в едни и същи комплекси полагането на коли с меко и твърдо окачване.

От античните извори са известни гръцки и латински наименования на колите. От Полукс до нас достигат следните названия за видовете коли – οχήματα, άρμα, ὄχος, άμαξα, απήνη, λαμπήνη, σπενοφόρα, ένθςόνια, ενευναια, οχήματα, κατάστεγα, οχήματα οτεγατά, καμάραι (Венедиков 1960, 96). Значението на повечето названия остава неизяснено. За други е известно малко – например «αμαξα» е четириколка. По-добре познато е предназначението на „αρμα» – означение за покрита двуколка, широко използвана в бита (при сватби и др.), за военни нужди, за състезания и др.

Достигналите до нас латински наименования на колесни транспортни средства са многобройни, но в повечето случаи също остават без точно определение.

Двуколки

Birota – отворена кола за дълго пътуване, ползвана като обществен транспорт. Според Теодосиевия кодекс двуколката за обществен превоз Birota има норма за тежест – 200 ливри. – 66 кг. (Венедиков 1960, 98).

Carpentum – пътническа, покрита двуколка с впряг от 2 или 4 коня (мулета). Това е една от най-ранните римски коли, която се споменава още от историка Ливий. В нея римските матрони са били превозвани при обществени фестивали и процесии. Че това е била забележителна привилегия се вижда от факта, че употребата на коли в града била напъл-

но забранена за останалата част от населението. Привилегията да се возиш в carpentum на обществени празници някога била смятана като специална привилегия за жените от императорските фамилии. Използвана е и за висши магистрати, и при религиозни тържества в Рим. Формата на колата се вижда върху медал в чест на възрастната Агрипина – майката на Нерон, след смъртта й. Carpentum е използван също от частни лица за далечно пътуване. Тази кола има места за двама, понякога за трима, освен кочияша. Обикновено е теглена от 2 мулета (carpentum mulare), по-рядко – от волове или коне), понякога от 4 коня като квадрига. За специални случаи е била много богато украсявана. Този вид коли били широко използвани от британци, гали, кимври, алобраги и др. северни народи. Галите и хелветите имали огромно количество от тях за военните си експедиции. Когато правели лагер, ги подреждали в кръг за защита (Smith 1859, 242-243). През императорската епоха единствено девствените весталки, жреците и високопоставените личности в служба на императора – т. нар. преторциански префекти (praefectuspraetorio) разполагали с привилегията да ползват карпентум в рамките на Вечния град. По време на традиционните римски сватбени церемонии карпентумът е изпълнявал съществена роля. Булката е отнасяна в къщата на младоженеца в карпентум. Там, пред портата, оста на превозното средство е ритуално изгаряна. Плутарх пише: „По този начин се показва че булката трябва да остане там (в къщата на съпруга), тъй като превозното средство, с което трябва да си отиде, е напълно неизползваемо". По време на погребалните церемонии е използван погребален карпентум (carpentummortuarium) – основно за пренасянето на покойници с висок социален статус (Mrár 2007, 44).

Cisium – лека отворена кола с две колела, за двама души. У римските автори първите споменавания на цизиум се появяват през I в. пр. Хр., а според по-късни римски речници и коментари този тип двуколка по произход е от Галия. В описанията на цизиума античните автори са лаконични: изтъкват се отделни характерни особености като броя на колелата и наличието на кутия за багаж. Цизиумът бил устроен така, че въпреки високата си скорост се движел плавно и за пътуващия дори било възможно да пише, докато се вози. Този вид кола бил предпочитан и хвален най-вече заради бързината си, която позволявала изминаване на дълги разстояния за кратко време (Игнатов и др. 2011, 33-34[5]).

Currus – двуколка за превоз на хора без покритие, по което се отличава от carpentum и с щит отпред, по което се различава от cisium. Отзад е отворена. Използвана е в цирка, при триумфи, церемонии и публични игри. Currus, както и cisium, са били направени да возят двама души (Smith 1859, 378).

Currus Trumphalis – най-красивият вид, които са квадриги (запрегнати с 4 бели коня), с които римските пълководци и императори са се возили, когато триумфирали. Тялото на триумфалната кола било цилиндрично, затворено от всички страни и украсено със злато и бръшлян. Най-често краищата на оста, на ока и впряга били украсени с апликации във формата на животински глави. Понякога на колата били закачвани лаврови венци, а също – и по главите на четирите снежнобели коня. Като цяло триумфалната кола нямала ок, а конете били водени от мъже. Генералите-победители, които били награждавани с триумфално шествие, влизали в Рим на триумфално превозно средство и в края на процесията поднасяли жертвоприношение на Юпитер на хълма Капитолий. Тази кола била богато украсена и покрита със символични изображения.

Currus Circensis. Римска състезателна колесница. Състезателните колесници, използвани в римските циркове на пръв поглед приличат на триумфалните колесници. Но независимо от това те били много по-леки, подвижни и устойчиви. Обикновено били теглени от три коня, въпреки че броят им варирал между два и дванадесет. Колесничарят (auriga) винаги връзвал поводите за пояса си и имал нож в колана, за да отреже поводите в случай

[5] Текст на Н. Шаранков.

на опасност. Водачът, който не бил способен да се справи с подобна ситуация, бил твърде уязвим, тъй като побеснелите коне го завличали след себе си (Mráv 2007, 40).

Essedum – двуколка с два коня. Наименованието е заимствано от названието за келтска бойна колесница, но е използвано от римляните, за да обозначи елегантна, отворена пътническа двуколка, върху която има седалка с облегалка. Съдейки по изображенията, въпросните превозни средства, били теглени от два или три коня и управлявани или от водач, седнал на възглавничка в краката на пътниците, или от единия седнал пътник. Откритите в Панония коли са определени като еседум (Mráv 2007, 44).

Tensa (tensae или thensae) – двуколка. Култова кола с 4 впрегнати коня за носене на статуи на божества по време на религиозни процеси. Всъщност тензата е храм на колела. Тензата не била управлявана от колесничар: четирите, впрегнати в хамут коне, били предвождани от подрастващи, чиито родители били живи. Двуколката имала четиристенно, подобно на кутия тяло, чиито ъгли били оформени като четири колони, над които бил оформян фриз, а понякога – двускатен покрив с триъгълен фронтон, като очевидно се целяло постигането на внушение за храмова архитектура. Образи, инсигнии и реликви на богове били поставяни във вътрешността на колата (Mráv 2007, 38-39).

Четириколки

Arcera –обикновена правоъгълна, покрита четириколка, използвана в селското стопанство и за болничен транспорт (Smith 1859, 119).

Carruca – покрита четириколка за дълги пътувания с богата украса и възможност за спане в нея. Има хамаци на ремъци. Римският император Нерон никога не е пътувал с по-малко от 1000 carrucae. Понякога са използвани в Рим както carpentum, като в такъв случай те са покрити с апликации от бронз, сребро и даже злато. Античните автори споменават за aurea carruca, чиято цена е равна на стойността на ферма. Тази кола е покрита форма на r(a)eda, но се различавала от нея по високата си каросерия и фина изработка (Smith 1859, 243). При обикновената каруца/карука (carruca) зад седналия на скамейка водач е монтиран обърнат напред дървен трон. При превозните средства на държавните служители върху него имало богата украса. Най-добре известният вариант на този тип е каруца дормиториа (спална каруца) (carrucadormitoria), в която пътниците могли да преспиват по време на пътя (Mráv 2007, 45-46).

Karrus – четириколка за транспорт на военни товари и обозна кола. Тя имала колела със спици и била теглена от две до три мулета. Въз основа на многобройни изображения и случайни находки, нейната форма е точно възстановена. Находка от две коли е открита през 1981 година в двора на вила Арианакра Стаби, унищожена по време на изригването на Везувий. Колите, чиито колела са разположени на голямо разстояние едно от друго, имат въртяща се предна ос (благодарение на специално гнездо и свръзка). Върху шасито на всяка е била поставена каросерията с парапети от двете й страни. Въз основа на изображения е установено, че карусите (carrus) са били подходящи за пренасянето на вино (carrus vinarius). С тях са пренасяни бъчви с вместимост 400-500 литра. Също така са имали специална рамка от дялани дървени летви, върху които са били окачвани мяхове за вино. Карусите са били използвани също за пренасянето на военна екипировка. Кодексът на Теодосий определя максимума товар за превозните средства, налагайки сурови глоби на тези, които не спазват постановленията. Карусите могли да бъдат товарени с товар, равняващ се на 195 килограма, а горният лимит за тежката кола – angaria бил 500 килограма (Mráv 2007, 41-42).

Petorritum – четирикола пътническа кола.

Pilentum – луксозна покрита четириколка за пътуване с впрегнати 2 или 4 коня. Използва се и за религиозни тържества – при процесии на весталките.

Plaustrum – най-старата кола в Рим и най-простото по устройство древно римско превозно средство за пренасяне на стоки. Колата се състои от каросерия за товарене и ос за прикрепяне на четирите колела. Въпросната тежка кола била теглена от волове и използвана в земеделието (за пренасяне на зърно и живи животни). Тя имала тежки колела (без спици), които били прихващани за осите основно с помощта на сглобка с шип. Това предизвиквало скърцане при задвижването на колата. Същата техника била прилагана при двуколките – малък плавструм (plaustrumminus) и четириколките – голям плавструм (plaustrummaius) от този тип. Недостатъкът на тези колесници е, че били бавни, но от друга страна били изключително устойчиви (Mráv 2007, 40-41).

R(a)eda – отворена пътническа четириколка с възможност и за спане, впрегната с 2 или 4 коня (мулета) – за 7-8 души и за държавна поща. Използвани за по-дълги пътувания. Наименованията им свидетелстват за келтския им произход. Редата била отворена кола, теглена от две или повече мулета или коне. Животните били впрягани по двойки, едно пред друго. В този тип кола могли да пътуват между четири и пет пътника. Те можели или да седят гръб до гръб, или да пътуват лице в лице. Багажът бил поставян в багажника. Редата е била най-често използваното превозно средство при държавните пощенски пратки – пощенска кола (cursuspublicus), което е и сред основните причини за масовото й разпространение (Mráv 2007, 44-45).

Sarracum – четирикола, използвана от обикновените хора за транспорт на полето, гората, за транспортиране на тежки товари. При голямата смъртност в Рим е използвана и за извозване на труповете извън града (Smith 1859, 1008).

Римски правила за движението

Законът (Lex Iulia Municipalis), издаден от Юлий Цезар през 45 г. пр.н.е., забранява на превозните средства да кръстосват улиците на Рим през първите десет часа от деня, като допуска няколко изключения. По-късно, през императорския период, същият закон бил обновяван по различни причини. Изключение се допускало за превозното средство на девствените весталки и жреците, триумфалната колесница по време на триумф, колите за пренасянето на боклука и колите, пренасящи материали за държавни строителни работи. Клавдий разпространява въпросните ограничения за всички градове (municipia) в Италия. Причините за тези мерки били да се избегнат замърсяването и пътните инциденти (Mráv 2007, 42-43).

Изображения

Много от направените реконструкции са на основата на изображения на античните коли върху релефи, надгробни плочи, лампички, геми, антични монети и др. За съжаление, сред изображенията преобладават тези на триумфална или бойна колесница, които нямат нищо общо с разглежданите коли.

Най-много са изображенията на антични коли върху надгробни релефи (над 70), открити в североизточна Панония. Те са свързани с погребални комплекси и дават интересна информация за видовете коли (Visy 1997). На тези релефи са изобразени покойниците, седящи на коли, в много случаи заедно със слугите и роднините, яздитни коне, водещи колата, както и любимите ловни кучета. Те показват вида на колата с две или четири колела. Колите са характерни с ниските парапети на каросерията, снабдени с различни декорации. Винаги са отворени отпред и със седалка в средната част на каросерията. Колата е управлявана от кочияш, седнал на капрата, а на седалката седи господарят. Според Мрав тези релефи не показват пътуването до отвъдното, а по-скоро – обикновено пътешествие на покойника и семейството му и тези изображения могат да заменят колата в гроба (Mráv 2004, 5).

Един от най-третираните и използвани при реконструкции е релефът от Мария Саал (Zinn 2001, 187 Abb. 33). Изображение на четириколки и двуколки са известни от стенописи в Помпей, мозайки, надгробни стели и релефи (Crouwel 2010; Hanemann 2012).

Въпреки че носят много информация, образите са стилизирани и не можем да ги разглеждаме без известни резерви.

2. ОСНОВНИ КОНСТРУКТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ И КОЛИ ОТ ГРОБНИ КОМПЛЕКСИ.

Надгробните могили винаги са привличали вниманието на изследователите с разно-образието на погребалния обред на древните траки. Традицията в първите векове от новата ера – да се полагат коли край гроба на знатните траки по време на обредите по погребалните обреди дава възможност да се запознаем с обичая и същността на ритуала. Методичното проучване на положените коли дава възможност и за тяхната реконструкция.

Липсата, в повечето случаи, на някои конструктивни елементи, на следи от дърво, кожа и текстил, разглобяването на колата при поставянето, чупенето и деформирането на части и отдалечеността във времето затрудняват възстановката на колите. При проучването на коли се откриват основно металните елементи от конструкцията. Много рядко се регистрират части от запазени дървени детайли или следи от тях. Затова за размерите им получаваме информация от разстоянието между запазените на място метални елементи. Поради липсата на дървени части, понякога не могат да се определят функциите на някои метални елементи.

Колата е механично съоръжение за пренасяне на хора и товари, задвижвано от теглителната сила на животински впряг, който се направлява от кочияш.

В конструкцията на колата можем да определим пет функционални групи:

1. Колела. Части: метални – шини (табан) на колело, външни затворени пръстени на главина (пръстен, букса, заднивка, тас) и вътрешни отворени пръстени с крилца на главина (пурия, букса, пръстен, заднивка); дървени – наплати (обсида), спици и главина (племна).

2. Шаси (ос и ок при двуколката, предна и задна ос и връзките им при четириколката). Части: метални – наосници (блех, блях, тура), крайосници (ребро, чивия), клинове, втулки, обков на ос и върхуосие, навръшници (окачалка, навършие), градник (средник), долна и горна плочка на градник, нитове с кръгла и дъговидна глава, укрепващи скоби, елементи свързващи ока с оста, затворен пръстен, плочи и скоби с куки; дървени – ок (кобилица, теглич, процеп, потеглица, аръш), ос/и (колесарка) и частите над оста (горнище – оплен и стол), върхуосия, лисици (макази, бутове, терезии, кантари) и стърчига (разток, стърчишка).

3. Монтажни елементи. Части: метални – гвоздеи, скоби, клинове, нитове и планки; дървени – няма запазени, но може да допуснем съществуването им – клинове, гвоздеи и др.

4. Каросерия (под, парапети и седалка). Части: метални – носещи шини, различни видове обкови, куки, спирачки, елементи на седалката и декоративни части; дървени – под, парапети (канати, ритли), част на седалка; кожа или въжета – свръзка на каросерията с навръшника при меко окачване, чергило (гюрюк), укрепване на чергило и др.

5. Впрегатни и управляващи съоръжения (ярем, сбруи и поводи). Части: метални – яремни халки, разпределител, полухамути, куки за полухамут, юзди (гем, юлар, поводник), зъбалци, скоби, халки, токи, начелник; дървени – ярем (хомот); кожа – поводи, оглавници (главник), свръзка на ярема с ока, свръзки на сбруята и др.

Въпреки голямото разнообразие на колите, откривани при проучване на гробни комплекси, долупосочените групи задължително присъстват в конструкцията. Някои от тях, които са с еднотипно оформление присъстват във всички типове коли.

Колела. (обр. 1[6], кат. №№ 1.1.1–1.3.1). Колелата като форма и елементи са еднакви при всички коли. Разликата между тях е в размерите. При разглежданите коли те са леки колела с дървени спици.

При археологическо проучване обикновено се откриват металните части на колелото. Всяко колело има една шина и по два външни и вътрешни пръстени на главина.

Желязната шина е обръч, който обхваща отвън колелото и защитава дървената му част от износване. Чрез диаметъра на шината се определя диаметъра на колелото. Сечението на желязната шина показва степента на неговото използване. Колкото външният ръб е позаоблен, толкова по-дълго е използвано колелото. При някои коли са запазени ръбовете от външната страна на железните шини и стърчащите навън глави от железните гвоздеи, приковавали шините към дървените наплати. Това показва, че шините са нови и почти неизползвани.

Главинните железни пръстени се набиват от двете страни на дървената главина на колелото. По-малките „вътрешни“ пръстени се набиват в отвора на главината. Те са отворени, за да могат да се свиват при набиването в дървената главина. Освен това имат оформени крилца за предотвратяване на превъртането на пръстена в дървената главина. През вътрешните пръстени минава дървената ос на колата, около която се върти колелото. Вътрешните железни пръстени предпазват дървената главина от износване при въртенето на колелото около дървената ос. Затворените пръстени са по-големи по размер, набиват се от външната страна на главината и я предпазват от напукване. Страната на пръстените, която се набива, е заострена, а противоположната е с по-голяма дебелина, понякога леко приплесната от чукането при набиването им. При външните затворени пръстени се срещат и направени от бронз/месинг[7] (кат. № 1.2.2), като тези на колите от: с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 230, табл. 12.165); Ямбол (Венедиков 1960, 50, № 230, табл. 38, обр. 137, 139); Маленово, Ямболско (кат. № 138); Стройно, Елхово (кат. № 20); Кюстендил (кат. № 45; Слокоска 1970, 8, обр. 1) и Солун (кат. № 50; Seure 1904, 212, fig. 1; Венедиков 1960, 76, № 378, табл. 96; Schleiermacher 1996, 254, abb. 50-52).

Дървените части на колелото се състоят от главина, спици и наплати. Главината е с кръгла в основата си част форма с направени отвори, в които влизат спиците. В средата има отвор за оста. Спиците са дървени пръчки, които съединяват главината с наплатите. Наплатите представляват дървени сегменти от окръжност, които образуват външния дървен кръг на колелото. От вътрешната страна наплатите имат отвори, в които влизат спиците. На една наплата има по две спици.

По откритите следи от дървени спици, наплати и главини е установен броят на спиците, наплатите, техния вид и размери. Тази информация е регистрирана при проучването на колите в Източната могила, Нова Загора (кат. № 63; Ignatov 2009, 37, Abb. 12); с. Борисово, Елхово (кат. № 55; Агре 2008, 44) и с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 71-72; Τριαντάφυλλος 2010, 29, εικ. 7). Навсякъде спиците са 12 на брой, имат кръгло сечение и диаметър от 2.7 до 3.38 см. Наплатите са 6 на брой и имат дебелина от 6.7 до 7.6 см. Дървената главина е с дължина 36 см и диаметър 15 см. При драгиране на р. Рейн са открити запазени части от дървени главини и спици от коли датирани в средата на III в. Там главините са с по-големи размери (41-42 см) и спиците са 8 на брой. Направените изводи, че при римските коли спиците са предимно 8 или 10, докато колела с шест или дванадесет спици са редки – са пресилени (Visy 2008, 259). Следи от дървени спици се откриват рядко, но регистрираните в Тракия са винаги дванадесет.

Дървените части на колелата (наплати, главини и спици) и осите на колите са изработва-

[6] Всички 3D изображения са изработени от инж. Рима Токарьова, на която изказвам своята благодарност.

[7] По-нататък в текста за определяне на елемента използвам термина бронзов/бронзови, поради липсата на изследване на сплавта. Според направените анализи повечето елементи са изработени от месинг.

ни от ясен (кат. № 26 и 59 – с. Съдиево) или клен (кат. № 15, 22, 28, 34 и 61 – с. Кортен)[8]. Взети проби от дърво в Унгария също показват наличие на ясен при колелата в Панония (Мрав 2001, 127). При четириколките от с. Микри Доксипара, Димотика главините са изработени от бряст, докато наплатите са от дива смокиня (кат. № 71-75; Τριαντάφυλλος 2010, 29).

Сглобяването на колелото е ставало по следния начин. Дървените спици са поставяни в специално направени отвори в главината. Върху спиците са полагани наплатите. Железният обръч е бил нажежаван и набиван върху дървените наплати. След изстиването е стягал наплатите и спиците върху главината, след което е приковаван през специално направени отвори с железни гвоздеи върху дървените наплати. Предварително върху главината се набивали външните, а след това и вътрешните железни главинни пръстени.

Диаметърът на колелото варира от 70 до 125 см. Преобладават колела с диаметър около 1 м. Средната стойност на диаметъра на всички колела в Тракия е 99.6 см. Неизвестно поради какви причини Z. Visy определя колелата в Тракия с по-малък диаметър от тези в Панония и съответно – в Галия (Visy 2008, 270). Като средни стойности на колелата в Тракия определя 86-96 см и Панония – 95-110 см.

Шаси. (кат. №№ 2.1.1-2.12.5). Това е носещата конструкция на колата. Металните елементите от шасито, които присъстват неизменно при всички коли са следните:

Железният наосник (кат. №№ 2.1.1-2.1.4; табл. 1[9]). Той се среща по 2 броя при двуколките и 4 – при четириколките. Разположен е в долната част, в двата края на дървената ос (обр. 2). Има дължина от 31 до 48 см, като средно е 40.4 см за колите в Тракия. Той е вкопан и прикован, като малка част от вътрешната страна е оставена да стърчи, с което ограничава приближаването на колелото към корпуса на колата. Наосникът поема тежестта на колелото и предпазва дървената ос от износване, като поема триенето с вътрешния пръстен на главината при движение. Различаваме 4 вида наосници, които са разпространени в цялата територия на Тракия и не могат да се локализират в определени райони.

Железен клин за затягане (кат. №№ 2.2.1-2.2.4; табл. 1). Отново 2 броя при двуколките и 4 броя при четириколките. Набива се в горната част на дървената ос, срещу наосника (обр. 2). Заедно с наосника ограничава колелото и при въртенето му контактува с железните главинни пръстени и предотвратява износването на дървените части. Известни са няколко вида клинове, но поради малкия им брой не може да се правят сериозни изводи.

Железен крайосник (кат. №№ 2.3.1-2.3.3; табл. 2). 2/4 броя – при двуколките и четириколките. Вкарва се в направен отвор в края на дървената ос и ограничава хоризонталния ход на колелото настрани и предотвратява излизането на колелото от оста (обр. 2). При изваждането му колелото може да се извади при необходимост от смяна. Всички видове крайосници са познати и извън пределите на Тракия.

Монтажни елементи (кат. №№ 3.1.1-3.6.5). Това са различни по форма и големина гвоздеи, скоби, клинове, планки, нитове и обкови, предназначени да осигуряват монтажа на различните конструктивни групи.

Каросерия (кат. №№ 4.1.1-4.17.6). Тя се състои от под, парапети и седалка/и. Каросериите са с различни размери, според вида на колите. Дължината варира от 100 см до 155 см (вероятно и повече), широчината на каросерията е от 63 см до 95 см. За височината на страничните парапети и техния вид съдим от откритите in situ коли. Те са ниски, достигат до височина 20 см. Изградени са от хоризонтално поставени летви, като понякога имат допълнителен железен вълнообразен парапет (табл. 13-4.9.1-2). Парапети с хоризонтални летви наблюдаваме в колите на Източната могила, с. Караново (кат. № 63; Ignatov 2009, 38-39, Abb. 13) и с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008а). Понякога са украсени с декоративни бронзови

[8] Резултатите са от изследване от доцент Ц. Попова.

[9] Рисунките на таблата са направени от художниците Силвия Борисова, Галина Йорданова и Калин Калинов, на които изказвам своята благодарност.

колони, сфери и др. Вълнообразни парапети са открити при колите в Дългата могила, Карановo (кат. № 10; Игнатов 2011, 17, обр. 12) и при кола № 3 в Кирова могила, гр. Трън (кат. № 84; Паунова 2002, 191, обр. 5). Също така, вълнообразен парапет можем да видим на изобразената кола – карпентум на сестерция на Калигула в памет на неговата майка Агрипина (RIC Tiberius 51).

Впрегатни и управляващи съоръжения (кат. №№ 6.1.1.1.1-6.8.2). Състоят се от дървен ок, ярем и сбруите на конете. Осигуряват управлението на колата.

Освен тези конструктивни елементи в колите откриваме и разнообразна украса (кат. №№ 5.1.1.1-5.13.2.6). По всички части наблюдаваме фигурален бронз, декоративни елементи, инкрустация от сребро, месинг, мед и емайл, посребряване и позлатяване и др.

Останалите части на колата ще разгледаме при различните типове коли. Много често детайлите се различават по форма, макар да са с една и съща функция.

2. 1. Типове, клас, видове коли и реконструкции

Двата основни конструктивни типа според броя на колелата са: двуколка и четириколка. От начина на окачване на каросерията се разделят на класове: на твърдо и меко окачване. Освен това те могат да се разделят на видове според конструктивното решение за направа на колата.

2.1.1. Реконструкции на двуколки

Първите реконструкции на двуколки са от коли, намерени при гробни комплекси в Панония. Те са направени въз основа на изображенията на надгробните релефи – със седалка отзад и отворена отпред (Gaul 1890, 118, 119, 125). Това са две двуколки от Sárszentmiklós[10] и по една от Nagilók и от Tétényi (обр. 3). Втората двуколка от Sárszentmiklós, е възстановена с масивен дървен фургон.

Вариант на тези реконструкции е възстановката на двуколката от Casa del Menandro в Помпей (Maiuri 1932, 194), която не е от гробен комплекс. С намерените малко железни части тя е възстановена, като е отворена отпред, а отзад и отстрани – затворена с парапети, но без седалка.

Друг вид реконструкции са на двуколките от Дукова могила (кат. № 25, Seure 1901, 185-199, Fig. 20-23) и от Frenz (Lehner 1923, 28-62, Abb. 7). И двете са без седалки – отворени отзад, а отпред са затворени с щит (обр. 4).

Направените първи реконструкции на двуколки в България само въз основа на намерените метални части са доста спорни, поради липса на достатъчно археологически проучвания. Първата реконструкция от български изследователи е направена през 1950 г. – на двуколката от с. Брезово, Пловдивско (Ботушарова 1950, 127-128, табл. II). Тя е реконструирана с щит отпред, отворена отзад и без седалка (обр. 6).

При тези ранни реконструкции проблемът с окачването на каросерията още не е разрешен. Поради това никой не поставя на правилното място върхуосията и навръшниците. Поставят ги на различни места и ги третират предимно като украшение.

Единствената възстановка на двуколка на меко окачване, направена от Венедиков, е тази от с. Телец, Разградско (обр. 7). Той реконструира шасито на колата и окачването, без да прави опит за възстановка на каросерията (Венедиков 1960, 30-31, табл. 80).

Безспорен е приносът на Венедиков, който за пръв път установява функцията на шините с халките като поддържащи каросерията и че са били закачени за навръшниците, като по този начин осигуряват мекото окачване на каросерията. С това разкрива и предназна-

[10] В по-късната литература унгарските учени коригираха находката. Става дума не за две двуколки, а за четириколка на меко окачване (Palágyi, Nagy 2002, 34; Mráv 2011).

чението на навръшниците, което преди това е било предположено донякъде от Гинзрот и Гаул (Röring 1983, 76). Тяхната идея е за меко окачване, но само по отношение на седалката, неправилно отделена от каросерията.

От елементи на кола от колекцията Castellani е реконструирана двуколка в Musée de la Voiture в Compiègne (Terrier, Judrin, Michel 1968) – отворена отзад, а отпред – затворена с щит.

Реконструкцията на двуколката от Budakeszi в Унгария се основава на данни, взети при внимателно археологическо проучване, въпреки унищожаването на част от елементите на колата при строителни дейности (Mráv 2004, 8, Fig. 8). Възстановката е направена на меко окачване, отворена отпред и със седалка отзад (обр. 5).

През последните години в България са направени реконструкции на двуколката от с. Караново (кат. № 10; Meschekov 2007, 10, Abb. 2-3; Мешеков 2008, 52, обр. 2-3; Игнатов и др. 2011; Борисова 2011). При Мешеков е възстановена с щит отпред на каросерията и затворена отзад (обр. 8). Реконструкцията на Игнатов и Борисова е с отворена отпред каросерия и седалка отзад (обр. 9).

Последната направена възстановка на двуколка на меко окачване е на двуколката от с. Станичене, Пиротско (кат. № 6; Ратковић и др. 2015). Тя е направена въз основа на реконструкцията на Игнатов и Борисова (обр. 9а).

От територията на Тракия са известни 27 двуколки[11] (обр. 10).

Три двуколки са известни от територията на Мизия, открити в: с. Телец, Разградско (Венедиков 1960, 30), с. Пет могили, Шуменско[12] и Doi Mai, Мангалия, Румъния (Sîrbu, Ota 2004, 407-420). От Панония са познати 9 двуколки: Nagylók (Hampel 1883, 72, 75-77); Nagytétény (Gaul 1890, 98-107); Erd (Gaul 1890, 98-107); Zsämbék (Hampel 1914, 150-151); Környe (Alapi 1913, 36-40); Budakeszi (Kiss, Tóth 1977, 264) и Budaörs (Mráv 2006); Унгария и Petrovine, Хърватия (Šeper 1962, 367-369). От Галия са известни 2 двуколки: от Frenz (Lehner 1923) и Tienen, Германия (Röring 1983, 169).

От начина на окачване на каросерията към дървената ос, двуколките се разделят на класове: на твърдо и меко окачване.

Двуколки на меко окачване

Колите, определени със сигурност като двуколки на меко окачване, са известни в Тракия предимно от района на средното течение на реките Тунджа и Марица. В повечето случаи се срещат самостоятелно, но понякога с четириколка и дори – с 4 четириколки (Николов 1961). Известни са 18 двуколки на меко окачване от територията на Тракия[13]. Единствената двуколка на меко окачване в Тракия извън района на реките Тунджа и Марица е открита в долината на Пирот (кат. № 6, с. Станичене, гр. Пирот, Ратковић и др. 2015).

В Мизия има открити 2 двуколки на меко окачване от: с. Балкански, Разградско и от с. Пет могили, Шуменско. Двуколките на меко окачване са най-разпространените от колите, известни от територията на Панония и Галия. От тези територии не са познати двуколки на твърдо окачване.

---

[11] Двуколки са известни от с. Горица, Бургаско (кат. № 8); с. Житосвят, Карнобатско (кат. № 27); с. Пчела (кат. № 4) и с. Стройно, Елхово (кат. № 20); с. Старо село (кат. № 3) и с. Речица (кат. № 11), Сливенско; с. Коньово (кат. № 21), с. Съдиево (кат. № 26), с. Кортен (кат. №№ 15, 22, 24 и 28), м. Триъгълника, Нова Загора (кат. №№ 1 и 19), с. Караново, Новозагорско (кат. № 10); с. Полски градец, Радневско (кат. № 23); Твърдица (кат. № 5); Стара Загора (кат. № 13), с. Михайлово (кат. № 12); с. Ковач (кат. № 9), Старозагорско; с. Могилово (кат. № 7) и с. Винарово (кат. № 16), Чирпанско; с. Брезово (кат. № 2), с. Брестовица (кат. № 14) и с. Пастуша (кат. №№ 17 и 25), Пловдивско; с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18) и с. Станичене, Пиротско (кат. № 6).

[12] Изказвам своята благодарност на колегата Станимир Стойчев – РИМ Шумен, за възможността да се запозная с материалите.

[13] с. Горица, Бургаско – кат. № 8; с. Пчела, Елховско – кат. № 4; с. Речица – кат. № 11 и с. Старо село, Сливенско – кат. № 3; с. Караново – кат. № 10, с. Кортен – кат. № 15, м. Триъгълника – кат. № 1, Новозагорско; Твърдица – кат. № 5; с. Ковач, Радневско – кат. № 9; с. Михайлово – кат. № 12, м. Трите могили – кат. № 13, Старозагорско; с. Могилово – кат. № 7 и с. Винарово – кат. № 16, Чирпанско; с. Брезово – кат. № 2, с. Брестовица – кат. № 14, м. Дукова могила, с. Пастуша – кат. № 17; Пловдивско; с. Жилинци, Кюстендилско – кат. № 18.

Диаметърът на колелата на двуколките на меко окачване е определен чрез откритите железни шини, чийто диаметър варира от 75 до 100 см, шир. от 2.5 до 3.65 см и деб. от 1 до 1.55 см. Средният диаметърът на шините на двуколките е около 100 см, други размери са изключения. Затвореният външен железен пръстен на главината е с диам. от 10 до 13.7 см, шир. от 3.5 до 7 см, деб. от 0.6 до 1.24 см; отвореният вътрешен железен пръстен е с диам. от 7.5 до 9.73 см, шир. от 4.9 до 6.05 см и деб. от 0.6 до 0.86 см.

Шасито основно се състои от една дървена ос, неподвижно свързана с дървения ок. За дървените части на колата получаваме данни от разположението на металните елементи, открити in situ. Така например, за дължината на дървената ос можем да получим информация от разстоянието между откритите на място железни наосници, крайосници или втулки на ос. Измерването in situ при теренната ситуация на двуколка № 1 от м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1) дава възможност да определим дължината на дървената ос (Игнатов 2008) по следния начин. Тук измереното разстояние от външните краища на железните наосници е 158 см (обр. 11). За определяне на цялата дължина на дървената ос, включвайки и тази извън наосниците можем да използваме средната дължина на втулката на оста (табл. 2-2.4.1-4), която варира от 9.3 до 12 см, т.е. средно по 10 см от към двата края извън наосниците, с което дължината на оста става 178 см. Дървената ос също е била изработвана от ясен или клен[14]. Разстоянието между двете колела е 145 см и съответства на втора група коловози (Roring 1983, 50).

Диаметърът на дървената ос, на която се поставяли колелата, лесно се определя от вътрешния диаметър на вътрешните главинни пръстени (табл. 1-1.3.1) и варира от 5 до 7 см.

Дървената ос се свързва посредством твърда връзка с дървеният ок. Допълнително тази връзка се укрепва от дървени или железни детайли наречени „лисици". Железни укрепващи детайли са известни от двуколките в с. Караново, Новозагорско (кат. № 10, табл. 1-2.10.1 и 2.10.3), с. Речица, Сливенско (кат. № 11, табл. 1-2.10.3) и под въпрос в м. Блягорница, гр. Твърдица (кат. № 5, табл. 1-2.10.1). При дървените лисици (обр. 22) мястото на свързване с оста се определя от дългите железни клинове от обкова на оста и върхуосието, а свързването им с ока от железен нит (табл. 9-3.2.1).

Височината на железния градник (табл. 6-2.7.3.1) при двуколките на меко окачване е малка и варира от 18 до 31.5 см. При двуколката той се намира пред дървената ос и свързва пода на каросерията с ока. Градникът тук не осигурява връзка между ос и стърчига, както е при четириколката, а свързва пода на каросерията с ока, ограничавайки движението на предната част на каросерията, давайки възможност за леко движение нагоре-надолу и стабилност в страничните посоки.

Двуколките на меко окачване са снабдени с върхуосие, върху което стои метален навръшник. Навръшникът се набива в горната част на върхуосието. Предназначен е за окачване на въжето (ремъка), носещ каросерията.

За разграничението на навръшниците използваме типологията на Рьоринг (Röring 1983, 15).

- Навръшник с една отворена кука.
- Навръшник с една затворена кука.
- Навръшник с две отворени куки.
- Навръшник с две затворени куки.
- Навръшник с две куки от върха.

При навръшниците на двуколките най-често се среща типът с една отворена кука (при 4 коли – кат. №№ 3, 5, 8 и 16), след което – типът с две отворени куки (при 3 коли – кат. №№ 2, 12 и 13), типът с една затворена кука (две коли – кат. №№ 1 и 7) и една кола от тип с две затворени куки (кат. № 8). Изображенията са: предимно в геометричен стил (6 коли – кат.

[14] Резултатите са от изследване на доцент Ц. Попова.

№№ 2, 3, 5, 12, 13 и 18); на човешка длан (кат. №№ 10, 16, 31); на орли (кат. № 1); на грифони (кат. № 8) и на лебеди (кат. № 14).

Каросерията при двуколките на меко окачване не се свързва директно с шасито, а се държи на въжета/ремъци от металните навръшници. Въжетата/ремъците се прокарват през халки, свободно закрепени в краищата на носещите каросерията железни шини. Задната част на каросерията лежи върху железните шини (обр. 12). Има два вида шини – дълги, обхващащи цялата ширина на каросерията (табл. 11-4.1.4) и къси (табл. 11-4.1.5), закрепени на дългите страни на каросерията, разположени по двойки една срещу друга. Дългите шини дават широчината на пода на каросерията. Средно дължината на тези шини е около 90 см. Единственото изключение е при каросерията на двуколката от Дългата могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 10), която е значително по-малка – 70 см.

Проблем е определянето дължината на пода на каросерията. Дължината на страничните метални парапети не може да се използва, защото те не са достигали до предния край на каросерията. Известна представа за дължината на пода на каросерията може да се получи от разстоянието между задния метален парапет и железния градник, който е минавал през пода, за да го свърже с ока. Това разстояние при двуколките е 1 м. Тъй като очевидно градникът не е пробивал пода на каросерията в самата му предна периферия, то при това положение подът е имал по-голяма дължина. Като се изчисли колко е възможно да продължава хоризонталният под, ползвайки наклона на ока при дадена средна височина на конете, се получава още около 0.20 м. Следователно, дължината на пода на каросерията не е надхвърляла 1.20 м. Дебелината на пода на каросерията може да се установи от дължината на гвоздеите, приковавали металните шини към пода – от главата до мястото на тяхното подвиване. Този размер е от 4 до 6 см. Така можем да определим средните параметри на пода на каросерията при двуколките на меко окачване – дължина 1.20 м., широчина 0.90 м и дебелина – 5 см.

Самата каросерия е на меко окачване, което осигурява сравнително комфортно пътуване на пътника. Както бе отбелязано, каросерията отпред е застопорена към ока с железния градник. В задната част се издига невисок парапет, чиито размери са определени от стоящия върху него вълнообразен железен парапет, какъвто е случаят в с. Караново (кат. № 10; Игнатов и др. 2011, 17, обр. 12, табл. 4-8, кат. № 8).

Последните разкопки на двуколки в м. Триъгълника, Новозагорско (кат. № 1 и 19) недвусмислено показаха, че двуколките на меко, както и на твърдо окачване са отворени отпред и имат седалки отзад (Игнатов 2008, 252-254, обр. 1). Това се доказва с намерените на място конструктивни елементи на каросерията (обр. 13). Следователно, колата е затворена отзад и отстрани и отворена отпред, т.е. липсва преден щит.

В пространството, затворено от парапетите, се е намирала седалката. Дължината ѝ може да се определи от двата реда железни гвоздеи при задната част на каросерията и в средата между страничните парапети. Широчината може да се установи от бронзовия ъглов обков (табл. 12-4.3.10) на задните ъгли на седалката. Така се получават размерите на седалката – дължина 45 см и широчина 60 см. Облегалките на седалките в повечето случаи са оформени от дъговидни пръчки (табл. 14-4.13.4-6 и 4.13.8-12). По техните размери установяваме средната височина на облегалката – приблизително 50 см, с вариации от 38 до 73 см. Облегалката на седалката вероятно е изработена от нетраен материал, вероятно плетена, както виждаме от изображението на коли при монетите на дероните (обр. 14.1) и при луксозните столове на римските императори, върху каменни стели (обр. 14.2). Облегалката на седалката и самата седалка вероятно са били облечени в кожа, по аналогия със следите от кожа, открити при кола в гроб 126 от Budaörs (Mráv 2004, 8).

При някои двуколки има украса от ажурни бронзови апликации (табл. 18-5.7.1-5). Те са с кръгла форма, като във вътрешността на апликацията са разположени симетрично опро-

стени волути. Тези апликации са познати от двуколките от с. Кортен, Новозагорско (кат. № 15; Игнатов 2014, 225, табл. 9.118); с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18; Герасимов 1938, 401-402, обр. 181) и с. Горица, Бургаско (кат. № 8; инв. № 4113). Бронзова ажурна апликация с форма на пречупен кръст (без аналог досега) е открита при двуколката в с. Полски градец, Радневско (кат. № 23; Иванова – под печат, обр. 2 н).

Бронзови ажурни апликации се срещат като украса предимно при двуколки и четириколки на меко окачване. Разположени са на гърба на каросерията в комбинация по три, като понякога средната е с по-голям размер (обр. 15). Познати са като украса в Панония, Мизия и Тракия. Разпространението върху тази голяма територия на апликации с еднакъв сюжет показва предаването на едни и същи послание в древността, със „скрит смисъл“ за съвремието. Мотивите в ажурните апликации могат да се тълкуват като опростени валути, рог на изобилието, тромпети, но най-вероятно това са стилизирани лози, които можем да видим ясно на една ажурна апликация от Тракия, съхранявана в Унгарския национален музей (Alföldi 1939, pl. XXVIII.1).

Украсата на разглежданите двуколки наред с ажурните апликации е представена от бронзов обков, състоящ се от бронзова ламарина и декоративни кабари (табл. 21-5.11.1-3, 6) и се срещат при двуколките не меко окачване с. Старо село, Сливенско (кат. № 3), с. Горица, Бургаско (кат. № 8) и с. Караново, Новозагорско (кат. № 10).

По-редки са украсите от фигурален бронз по двуколките. Богато декорирани са колите от: с. Караново, Новозагорско (кат. № 10), Винарово, Чирпанско (кат. № 16), с. Пастуша, Пловдивско (кат. № 25) и с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18). Двуколката от с. Винарово има украса от 4 кръгли медальона с апликирани бюстове на Сатир и статуарна група на Дионис и пантера (Fol 2002, 236). Освен два бюста на Атина и централна по-голяма апликация на мъж с шлем, двуколката от с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18) е с две статуетки на пантери върху дъговидни основи, разположени в задната част на дървените лисици (Герасимов 1938, 400-401, обр. 179). При двуколката от с. Станичене, гр. Пирот (кат. № 6) наблюдаваме инкрустация на месинг по железните върхуосия, външните главинни пръстени и др. елементи (Милановић 2015).

По различните конструктивни решения на изработване на осите и върхуосията разграничаваме 3 вида коли (обр. 16).

Двуколки на меко окачване – 1 вид (обр. 17 и 18)

Това са двуколките с дървени ос и върхуосие, обковани с метален обков (табл. 2-2.5.1.1-4). Такъв метален обков е характерен и при четириколките с меко окачване. При двуколките обковаването на върхуосието е в две разновидности – цялостно или частично и е свързано с това на оста, което е частично. Обковът, обхващащ върхуосието и част от оста, заздравява дървеното върхуосие. В горната хоризонтална част на обкова има масивен клин. Двуколки от 1 вид са известни от: м. Триъгълника, Новозагорско (обр. 19) (кат. № 1; Игнатов 2008); с. Старо село, Сливенско (кат. № 3; Ковачев 2009); с. Пчела, Елховско[15] (кат. № 4); с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950); м. Блягорница, Твърдишко (кат. № 5, Игнатов 2010) и с. Станичене, Пиротско (кат. № 6; Милановић 2015) (обр. 20). Извън пределите на Тракия този вид двуколка на меко окачване не е известен. Вариантът на цялостно обковаването на върхуосието е характерно единствено за Тракия. Много вероятно тази разновидност на двуколка на меко окачване да е местно тракийско производство.

Формата и размерите на дървената част на оста и върхуосието се определят по металния обков, който ги подсилва (обр. 21). При археологически проучвания не са установени запазени следи от централната дървената част на оста, затова на този етап реконструкци-

[15] Информация от Стефан Бакърджиев – РИМ Ямбол

ите на средната част на дървената ос са хипотетични. Колко и по какъв начин са разположени гредите, които я съставят, можем само да предполагаме. Много е вероятно да се е състояла от три греди, както е описанието на Иван Венедиков, направено на база каруците в България през 19 век (Венедиков 1960, 10). Сигурно античните майстори са търсели олекотяване на конструкцията чрез намаляване на част от дървените елементи.

Свързването на дървената ос с ока е пряка и опосредствана. Пряката връзка се осъществява чрез отвор в оста, в който се вмъква окът. Опосредстваната връзка е чрез дървени лисици (в един за сега случай – заместени от метални шини), които в задната си част също се вмъкват в отвори в оста, отново укрепени с железни клинове, намирането на които указва къде е ставало това. В предната си част лисиците се свързват с ока (обр. 22) чрез железен нит (табл. 9-3.2.1). Той се намира от 50 до 60 см пред оста, засвидетелствано при разкопките на две двуколки в м. Триъгълника, Новозагорско (кат. №№ 1 и 19; Игнатов 2008).

Размерите на каросерията са приблизително 1.20 х 0.90 м. Определянето на дължината при този вид двуколки е улеснено от наличието на повече данни in situ, поради разкриването им чрез археологически разкопки – м. Триъгълника, Новозагорско (кат. №№ 1 и 19). Това е запазеният обков на задниге ъгли на седалката и запазените железни гвоздеи в предната част на пода. Широчината, се определя, по дължината на носещите железни шини на каросерията.

Седалката и облегалките се оформят от железни сърповидни пръчки (табл. 14-4.12.1 до 4.13.13). Задните ъгли на седалката са обковани със споменатите по-горе ъглови бронзови пластини (табл. 12-4.3.10). По металните елементи можем да определим размерите на седалката, които са с дължина 45 см и ширина 60 см.

Върху сигурно определените двуколки от този вид не са известни отделни украси.

Двуколки на меко окачване – 2 вид (обр. 23 и 24)

При този вид двуколки върхуосието е изцяло изработено от желязо и е директно свързано с навръшника. В Тракия (обр. 25) са познати само две сигурни двуколки от този вид от с. Могилово, Чирпанско (кат. № 7; Mercklin 1933, 94, Abb. 8) и с. Горица, Бургаско[16] (кат. № 8). Желязно върхуосие с бронзов навръшник от този вид се съхранява във фонда на музея в Стара Загора под № СЗ 1243[17], намерено е в с. Ковач (кат. № 9; табл. 3-2.5.2b) – случайна находка и не е ясно от каква кола е. Поради факта, че тези върхуосия се срещат в Тракия само при двуколки, вероятно колата от с. Ковач е двуколка. Този вид двуколки са по-разпространени в Панония, откъдето са известни 8 коли: Nagylók (Gaul 1890, 120, tabl. CI.4); Nagytétény (Gaul 1890, 98-107); Erd (Gaul 1890, 98-107); Környe (Ratimorská 1982, 255-276; Palágyi, Nagy 2002, 137); Zsämbek (Röring 1983, taf. 6, abb. 3); Budakeszi (Mráv 2004, 8, Fig. 8); Budaörs (Mráv 2006, abb. 2) и Petrovine (Šeper 1962, 367-369) и от Галия където има открити единични находки (Röring 1983, taf. 7, abb. 3-4). И двете двуколки познати от Мизия в с. Телец, Разградско (Венедиков 1960, 31, № 86, табл. 23, обр. 72) и с. Пет могили, Шуменско[18] са от този вид.

Желязното върхуосие стъпва с хоризонталната си част върху дървената ос. Шипът на върхуосието се забива в дървената ос и в долната и част е нитован. В хоризонталната част над оста допълнително се укрепва с един железен гвоздей. Разликите във височината и ъгъла на свиване на железните върхуосия навеждат Röring на мисълта за различие във формата и височината на каросерията (Röring 1983, 20).

[16] Благодаря на колегата Константин Господинов – РИМ Бургас, за възможността да обработя находката.

[17] Моите благодарности на колегата Мария Камишева за дадената ми възможност да работя с находки от фонда на музея.

[18] Изказвам своята благодарност на колегата Станимир Стойчев – РИМ Шумен, за възможността да се запозная с материалите.

Дървената ос и свързването ѝ с ока е като на 1 вид двуколки. Седалките също са оформени като двуколките от 1 вид.

Бронзовите навръшници са фиксирани върху желязното върхуосие. Излети са директно върху желязното върхуосие. Те са представени от типа на навръшниците с една отворена кука (двуколката от с. Горица, Бургаско – кат. № 8) и два – от вида на една затворена кука. Изображението на навръшниците с една затворена кука е на лъв (табл. 4-2.6.2.2.3; с. Ковач, Старозагорско; кат. № 9) и млад мъж с медальон (табл. 4-2.6.2.3.6; с. Могилово, Старозагорско; кат. № 7). Интересно е изображението на навръшника от с. Горица, Бургаско (кат. № 8), което представлява глава на орел/грифон с кука, оформена като змия, налапала друга змия? (табл. 3-2.6.1.2.1). Паралел намира с същия вид върхуосие от четириколката от Kozármisleny, където куката е оформена като глава на лебед (Kiss 1989, 21, abb. 22 и 23).

Някои от тези железни върхуосия не са снабдени с бронзови навръшници, а самият им край е оформен като навръшник. Такива примери познаваме от Petrovine (Šeper 1962, 342, sl. 8-9) и Környe (Ratimorská 1982, 255-276, abb. 4.1-2).

Украсата на този вид двуколки се състои от ажурни апликации (табл. 18-5.7.4; обр. 15.1) известни от колата в с. Горица, Бургаско (кат. № 8).

Двуколки на меко окачване – 3 вид (обр. 26 и 27)

Тук върхуосието е изградено изцяло от една желязна част (табл. 3 –2.5.3). Единствената известна кола от този вид е двуколката от Дългата могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 10; Игнатов и др. 2011). Изключително оригинално конструктивно решение е намерено при шасито със сглобяването от железни детайли на върхуосията като едно цяло, неразделно и с навръшниците. По този начин са избегнати дървените върхуосия и е създадена много стабилна олекотена конструкция. Двете върхуосия завършват с навръшници, оформени като човешка длан (табл. 3-2.6.1.3.4).

Освен това самата дървена ос е изцяло цилиндрична. Тази конструкция като цяло няма паралели в нито една известна антична кола. В детайлите обаче има две изключения. Едното е художественото оформление на навръшниците – такива, оформени като длан, са открити в Ямбол (табл. 3-2.6.1.3.1; кат. № 31; Венедиков 1960, 54, № 259, табл. 47, обр. 163) и с. Винарово, Старозагорско (табл. 3-2.6.1.3.2; кат. № 16; Fol 2002, 236). Другото е – цилиндричната ос на двуколката от Budaörs, Унгария (Mráv 2006, 47).

Захващането на оста с ока е неподвижно и е осъществено посредством желязна планка (табл. 8-2.10.1), огъната по средата така, че от тази страна е оформен пръстен, който обхваща оста, а двата края са прави и обхващат края на ока. Подобно захващане споменава Ж. Мрав при двуколката на меко окачване, отворена отпред от Budaörs, Унгария (Mráv 2006, 47), като цитира двуколката от Дългата могила, Караново. За съжаление, в статията не са дадени конструктивни елементи от колата и не можем да направим сравнение. Захващането на двуколката от Караново е допълнително укрепено с желязна дъговидна планка (табл. 8-2.10.3). Подобен елемент е открит сред материали, останали от извадена от иманяри колесница в яма № 2 в с. Речица, Сливенско (кат. № 11). Допълнително е укрепено захващането на ока с оста с желязна дъговидна шина. Този вид свързване на оста с ока е непознато другаде освен от Тракия. Двуколката е с изцяло желязна конструкция на върхуосието и липсват дървените лисици.

Носещите шини на каросерията от Караново са с дължина 70 см, което означава каросерия със значително по-малка ширина. Това показва стремеж към определен стил на изработка и евентуално – конкретна поръчка за елегантна едноместна кола.

В основата на седалката са три железни планки и два железни шиша. Подобни планки са намерени при двете колесници в Шишковци, Кюстендилско (кат. № 42 и 82; Венедиков 1960, 16, № 17, табл. 6, обр. 18б; 27, № 59).

От двуколките на меко окачване този вид е най-богато украсен. Над богато инкрусти-

рана плоча (табл. 21-5.10.1) е бил поставен бронзов бюст на Херакъл (табл. 19-5.9.2.1) в средата и бронзови глави на горгоната Медуза (табл. 19-5.9.6.1) – от двете му страни. Бюст на Херакъл и глави на Медузи украсяват колите от с. Могилово, Чирпанско (кат. № 7; Дякович, 1923, 165, 184-185, обр. 4, 6). Това комбиниране на плочата с апликациите на Херакъл и Медуза в двуколката от Дългата могила със сигурност е дело на тракиеца, сглобил колата и не е част от художествен замисъл, тъй като Медузите покриват изображенията на плочата и очевидно съображенията за разполагането им не са естетически, а целта е друга[19]. Комбинацията – Херакъл с Медузи мултиплицира схемата на триадата, в средата – мъжкото, героят, а от двете му страни – женското, антигероят. Това комбиниране на плочата с апликациите на Херакъл и Медуза в двуколката от Дългата могила със сигурност е плод на мисълта на тракиеца, сглобил колата, и не е част от художествен замисъл, тъй като Медузите покриват изображенията на плочата и очевидно съображенията да са там не са естетически, а целта е друга. Образите на Херакъл и Медуза имат и апотропейни функции, съответно – Херакъл отблъскващ и Медузите – недопускащи злото. (Псевдо) Еврипид в трагедията "Резос", описвайки колесницата на тракийския цар, съобщава за "бронзова Горгона като от егидата на богинята (Атина), прикрепена към челата на конете" (Дечев и др. 1949, 43). Цялата композиционна структура в хоризонтален план се подчинява на схемата на митологичната или божествената триада. Тя е широко разпространена в Стария и в Новия свят. В различните културни ареали по отношение на половия признак е налице алтернативно представяне – мъжки знак в средата и два женски от двете му страни или обратно (Голан 1994, 159-164). Проблемът за вариантите е поставен и в тракологията, като се обръща внимание, че в нашите земи още от края на бронзовата епоха се среща вариантът две женски божества и мъжко в средата (Попов 2007, 104-106). Точно този е представен и в плочата от Дългата могила. Той се проследява на всички нива – както в структурата на изображението като цяло, така и само в централната композиция.

Каросерията на двуколката вероятно е била боядисана и изрисувана, но за това няма останали следи. Най-отгоре доминира тънка бронзова ламарина, огъната П-образно, за да може да обхване вътрешната, горната и външната страна на горния ръб на парапета. Закрепеният отгоре ажурен парапет придава лекота и фриволност на масивната каросерия. Това внушение се допълва от прецизното и фино оребряване на външната страна на ламарината. Допълнително естетическо въздействие оказват декоративните кабари, с които ламарината е била закрепена, както и релефната украса на главичките им – бюст и глава на мъж (табл. 22-5.12.3-4). Такива се откриват и на двуколката от с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 117, табл. I 23-38, обр. 32). Декоративни кабари с глава на мъж са известни и Панония – от четириколка открита в Käloz, Унгария (Bóna 1978, abb. 4). Само на един от кабарите е изобразено конче, вероятно появило се след подмяната на някой от първоначално употребените кабари.

Двуколки на меко окачване – неизяснен вид

Осем двуколки на меко окачване не могат да се определят като вид, поради липсата на определени конструктивни елементи. Причина за това е изваждането им от иманяри и при изкопни дейности или недостатъчна информация при публикуването им. Те са установени като двуколки от броя на откритите железни шини, главинни пръстени, наосници и др. За определянето на тези коли като двуколки на меко окачване важна роля играят навръшниците или носещите шини на каросерията. Това са двуколките на меко окачване от: с. Речица, Сливенско (кат. № 11); Михайлово, Старозагорско (кат. № 12; Герасимов 1938, 400-405); м. Трите могили, Стара Загора (кат. № 13; Николов 1961, 8-17); с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 14; Велков 1943, 189-194); с. Кортен, Новозагорско (кат. № 15; Игнатов 2014, 202); с. Вина-

[19] Интерпретарцията на инкрустираната плоча е на Константин Господинов.

рово, Чирпанско (кат. № 16; Fol 2002, 236); с. Пастуша, Пловдивско (кат. № 17; Шкорпил 1898, 121-123); с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18, Герасимов 1938, 400-405) (обр. 28). Сред тези двуколки прави впечатление богатата украса на колата от с. Жилинци.

Най-близкият паралел на двуколките с меко окачване, отворени отпред и със седалка е колата, изобразена върху надгробната плоча на Юлия, дъщеря на Никий (представена като Хеката), намерена край с. Ахелой в хинтерланда на Месамбрия (IGBR I, 345). На надгробните релефи, намерени в Панония (Visy 1997) и Дакия (Gudea 1996, 110-111, fig. 45-46), двуколките са също отворени отпред. Изображения на отворени отпред двуколки са известни от монумента в Igel, Германия; от саркофази от Vulci, Италия и от капака на саркофаг от Национален музей в Стокхолм; от задната част на един надгробен камък в музея Civico, Болоня; археологическия музей във Флоренция (Tarr 1979, 146-151, fig. 188, 193, tabl. XXVII, XXX, XXXII).

От изображения на двуколки през римската епоха с щит отпред са известни само три вида коли: триумфални, бойни и спортни. Със сигурност нито един от тези видове не придружава тракийския аристократ в пътя към отвъдното. Конструкцията на двуколките на меко окачване и нейните аналози в римските изображения са най-близки до известната от извори и изображения кола cisium. Това е лека открита двуколка, приспособена да вози един или двама души, развиваща най-голяма бързина от античните пътнически коли.

У римските автори първите споменавания на цизиум[20] се появяват през I в. пр. Хр., а според по-късни римски речници и коментари този вид двуколка по произход е от Галия (напр. Corpus glossariorum V, 658: "цизиум – вид галско возило", genus vehiculi Gallici); това схващане се поддържа и от съвременните изследвания на етимологията на думата, която се приема за галска заемка в латинския език (Walde, Hofmann 1938, 222; Ernout, Meillet 1939, 190; Delamarre 2003, 117). В описанията на цизиума античните автори са лаконични – изтъкват се отделни характерни особености като броя на колелата у лексикографа от III-IV в. Ноний Марцел (Non. Marc. p. 86 M.: "цизиум – вид двуколесно возило", vehiculi biroti genus), а граматикът от II в. Секст Помпей Фест споменава наличието на кутия за багаж (Fest. p. 230 M.; багажникът не е бил особено голям, както съдим от едно стихотворение на Авзоний, цитирано по-долу). Можем само да съжаляваме, че Витрувий е сметнал за излишно да дава описание на този вид кола с довода, че тя е отлично позната на читателите заради всекидневната употреба (Vitr. X, 1, 6).

Цизиумът бил устроен така, че въпреки високата скорост се движел плавно и за пътуващия дори било възможно да пише, докато се вози, трудно било само да се съсредоточи, както подразбираме от едно писмо на живелия през I в. Сенека (Sen. Ep. 72, 2): "има неща, за които можеш да пишеш и в двуколка (quae possis et in cisio scribere), други обаче изискват ложе, спокойствие и усамотение." Този вид кола бил предпочитан и хвален най-вече заради бързината си, която позволявала изминаване на дълги разстояния за кратко време. Високата й скорост е намерила отражение дори и в езика – ако за придвижване с други возила се употребяват глаголи със значение "движа се", "возя се", "пътувам", то за цизиума римските автори използват "летя" (volare). За да се предпазят от забавяне поради изтощаване на впрегнатите животни, римляните практикували и смяна на колите при изминаване на по-дълги разстояния. Ето как младият Цицерон през 80 г. пр. Хр. описва едно такова нощно пътуване от Рим до Америя (Cic. S. Rosc., 19):

"За убийството на Секст Росций в Америя пръв
известил някой си Малий Главкия – незначителен
човечец, освободен роб... И въпреки че Росций
бил убит след първия час на нощта, този
вестоносец достигнал до Америя тъкмо когато се

[20] Текстът и превода от латински за цизиум са направени от Николай Шаранков.

развиделявало: за десет нощни часа той прелетял
на двуколки (cisiis pervolavit) петдесет и шест
мили, така че не само да бъде първият, който да
достави на врага тъй желаната вест, но и да
може да му покаже още прясната кръв на неговия
неприятел и оръжието, което толкова скоро било
извадено от тялото на мъртвия.“

Духовит и колоритен разказ за премеждията и несгодите на пътуването откриваме в приписвано на Вергилий (и имитиращо една известна поема на Катул за бързоходен кораб) стихотворение, оформено като посвещение в храма на Кастор и Полукс от името на бивш колесничар, след като е заел държавническа длъжност (App. Verg., Catal. 10):

“Сабин, когото тук съзираш, страннико,
твърди, че бил сред мулетарите най-бърз
и нямало двуколка, чийто полет лек (volantis
impetum cisi)
той да не изпревари, щом към Мантуа
или към Бриксия потеглял да лети (volare).
Това не би отрекъл нито знатният
съпернически дом на Трифон, ни дори
на Церул ханът, в който нашият Сабин
(тогава Квинкций) със двуостри ножици
остригвал гривите, та да не израни
яремът от чемшир притиснатия врат.
Кремоно ледена и кална Галийо,
като свидетелка най-веща те зове
Сабин: откак се е родил, във теб, твърди,
се подвизавал, посред твойте долчини.
Багажите стоварвал в твоите блата
и пак оттам безкрай по пътя набразден
колата теглел, муле щом затънело
отляво, вдясно, че и двете наведнъж...
На божествата – пътни покровители
едва наскоро първи свой оброк дари:
юздите бащини с чесалото до тях.
Но беше то. Сега в кресло от слонска кост
седи и посвещава себе си на вас,
близнако Кастор и близнако Касторов.“

Бързината на двуколките ги превръщала в подходящо средство за разнасяне на писма, а и за завръщане на окъснели пътници през нощта, както научаваме от Втората Филипика на Цицерон, писана през октомври 44 г. пр. Хр. (Cic. Phil. II, 77):

“След като (Марк Антоний) пристигнал в Сакса рубра (“Червените скали“) около десетия час на деня, се шмугнал в някаква кръчмица и, криейки се там, се наливал до свечеряване; след това с цизиум бързо бил откаран в Рим (cisio celeriter ad urbem advectus) и отишъл в дома си с покрита глава. Вратарят попитал “Кой е?“, а пък той: “Разносвачът, с писмо от Марк“. Тутакси бил отведен при онази, заради която бил дошъл, и й предал писмото.“

Бързината и надпреварата на колесниците по пътищата обаче причинявала и произшествия, които можели да завършат трагично за изпречил се пред тях човек. От достигнал до нас коментар на известния юрист Улпиан (кр. на II – нач. на III в.), цитиран в Юстиниановите Дигести (Dig. XIX, 2, 13 pr.), разбираме, че в съдебните дела основен въпрос бил

кой трябва да носи отговорност за нещастието и какво обвинение да се повдигне. Според Улпиан "когато водач на цизиум (cisiarius), т. е. колесничар, стремейки се да изпревари други коли, е преобърнал цизиума и прегазил или убил роб (cisium evertit et servum quassavit vel occidit)..., процесът трябва да е срещу колесничаря за неспазване на задълженията му, защото е трябвало да не злоупотребява със скоростта; срещу него се предявява и иск по закона на Аквилий (за увреждане на чужди вещи, вкл. убийство на роби)".

Живелият през IV в. поет Авзоний от Бурдигала (днес гр. Бордо, Франция) в няколко свои писма споменава двуколката като подходяща за междуградски пътувания (Aus. Ep. IV, 1-8):

"Най-сетне се откопчих от прелъстителната хватка на отлагането,
и изоставил нежните съблазни на Бурдигала,
достигнах до поляните край град Сантон.
Ако това ти допада, прекрасни ми
Павле, докажи го! Нека мулетата с вроговените стъпала
се впуснат пред натоварената четириколка, или пък, ако
предпочиташ, се метни в двуколката с трите коня
пък крантата с превития гръб, само и само да стигнеш
по-скоро."

В друго свое писмо (Aus. Ep. I) поетът отново кани на гости своя приятел оратора Павел, който, както става ясно от стиховете, наскоро е претърпял произшествие по време на пътуване с твърде висока скорост. Затова Авзоний му препоръчва този път да дойде с цизиум и изтъква безопасността, съчетана с достатъчна бързина, като предимство на тази кола пред останалите средства и способи за превоз. Освен това го съветва, че не е нужно да помъква в багажа си цялата си библиотека, тъй като самият Авзоний притежава достатъчно книги от всички жанрове.

"Заради теб изоставих, приятелю, буйна Гарона,
заради теб заживях посред полята в Сантон.
Тъй че потегляй за нашата среща. Ако я чакаш
колкото аз, си почти стигнал пред мойте очи.
Бързай дотолкова, колкото дават ти сила и възраст,
та да те видя хем здрав, хем и по-скоро да е.
Ако си възстановен след онази езда неудачна,
старата пъргавина ако отново е в теб,
ако се връщаш към свежия извор на радостни Музи
и си отново поет, а не колар поривист,
сънния облак на старческа вялост и дрямка раздухай
и със стремителен плам бързо потегляй на път.
Но се пази и с двуколка ела (cisium conscende) или с
конче лениво;
друга кола не търси, нито жребец хвърковат.
Моят съвет е: избягвай прочутите четириколки,
втори Метиск не бъди, мулета впуснал в галоп.
Музите нека са с теб, нека с остър разсъдък дарен си,
с памет добра и слова, леещи струи от мед.
Нека имотът в Кребен, който толкоз отдавна
продаваш,
но не откри купувач, да си остане за теб.
А за да стигнеш по-бързо и леко да возиш колата,
драма, история, стих – всичко у вас остави.
Музите тежък багаж са – столетия, вместени в книги,

своята възраст едвам траещи, бреме за нас.
Ти и при мен ще намериш в обилие епоси пъстри,
мъчни граматики и речи с изящни слова,
и героични дактили, и ямби на древни поети,
Талия с нейния смях, на Терпсихора скръбта,
срамния стих на Сотад и йонийския в двата му вида,
и благозвучния ред, в ритми на Пиндар вграден,
куците спънати ямби и плавно вървящи триметри,
на Тукидид осемте, на Херодот деветте,
зрелищна свита оратори, славна тълпа философи,
всичко, което пощеш, че и отгоре дори.
Пращам ти поздрав от моите книги, а ти, ако искаш
с поздрав да ме уважиш, по-скоро идвай насам.“

В едикта на император Диоклециан от 301 г. за максималните цени на стоките и услугите са представени и тарифите за превоз с кола: по два денария за миля на човек. За сравнение два денария е била цената на едно бръснене, за толкова е можело да се купи един пъпеш първо качество, две унции (ок. 60 грама) сирене или свинско месо, унция и половина свинска луканка, пет броя краставици или праскови първо качество, 15 сливи, 20 дребни ябълки, 50 ореха, две либри (ок. 650 грама) череши; един секстарий (около половин литър) обикновено вино е струвал 8 денария, секстарият бира е бил 4 денария; надницата на овчар е била 20 денария плюс храна, на селски ратай – 25 денария, на бояджия – 75 денария; месечната такса на ученик е била от 50 денария при начален учител до 250 денария при оратор, софист или адвокат; а двуколка с ярем без железните елементи е струвала 800 денария.

Доколкото цизиумът бил използван предимно за крайградски и извънградски пътувания, местата, на които колесничарите се разполагали в очакване на клиенти, най-често се намирали в близост до градските порти и основните пътища. В пристанището на Рим Остия близо до крепостната стена колесничарите дори са изградили по времето на император Хадриан свои терми, украсени с мозайки, пресъздаващи дейността им – изобразени са помалка (Остия) и по-голяма крепостна стена (Рим), като край портите на малката крепост са представени двуколки с колесничар и пътници на път, в почивка и при смяна на впряга и дори има надписи с веселите имена на две двойки мулета – “Срамежливко“ и “Подаграта“ и “Пияндето“ и “Дебелака“ (Suppl. Ost., 4754). Стоянките на колесничарите били така неразделна част от градския пейзаж, че се превръщали и в названия на съответните места и райони, отразявани дори в официални надписи върху камък, напр. в надпис от Помпей (CIL X, 1064) двамата висши градски магистрати съобщават, че са “изградили на свои разноски пътя от милиарната колона до колесничарите (a milliario ad cisiarios)“, или в подобен надпис, споменаващ настилане на улица в Калес (CIL X, 4660) “от арката до колесничарите при Стелатинската порта (ab ianu ad gisiarios porta[e] Stellatinae)“. Подобно на другите професии и водачите на цизиуми се обединявали в колегии със свои ръководни органи и устави, каквито чрез надписи са засвидетелствани за Пренесте (CIL XIV, 2874 – колегия със свои ръководители – magistri и служители – ministri), Остия (CIL XIV, 409) и Тибур (CIL VI, 9845, наименованието на колегията е използвано като топоним: in cisiaris Tiburtinis Herculis).

Двуколки на твърдо окачване

Двуколките на твърдо окачване в гробните комплекси са много по-малко от двуколките на меко окачване. Малкото известни двуколки на твърдо окачване са локализирани единствено в централна Тракия (обр. 29). Извадени при иманярски набези двуколки са известни от: с. Коньово (кат. № 21; Игнатов 2010), с. Полски градец (кат. № 23; Мешеков 2008, 50, обр. 1), две коли от с. Кортен (кат. № 22 и 24; Игнатов 2014), с. Съдиево, Новозагорско (кат. № 26)

и с. Стройно, Елховско[21] (кат. № 20). Единствените, извадени при археологически разкопки, са двуколките от Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивско (кат. № 25; Seure 1901, 168; 1925, 364-394) и м. Тригълника, Нова Загора (кат. № 19; Игнатов 2008).

Откритите метални части при двуколките на твърдо окачване са предимно железни гвоздеи, скоби, клинове и др. дребни части. По-големи определящи елементи са много по-малко в сравнение с откритите метални части на двуколките с меко окачване. Това естествено затруднява реконструкцията им.

Железните шини и главинни пръстени на колелата повтарят размерите на тези при двуколките на меко окачване. Поради факта, че каросерията е непосредствено свързана с оста и ока на колата, двуколките на твърдо окачване са по-ниски от тези на меко.

По намерените in sity метални елементи при кола 2 в м. Триъгълника, Новозагорско можем да определим размерите на каросерията: дължина малко над 100 см и широчина 66 см. Наблюдава се една сравнително по-малка широчина на каросерията в сравнение с двуколките на меко окачване. Съответно – и седалките са с по-малки размери – 45 х 60 см. Облегалката на седалката е оформена от железни елементи (табл. 14-4.12.3 и 4.13.11), състоящи се от дълга права и две дъговидни шини, завършващи в краищата с втулки. Облегалката се разширява във височина, което се вижда в железните шини с втулки в краищата. Достигат широчина от 80 до 90 см и дължина от 51-57 см. Вертикалните елементи на облегалката вероятно е съставена от дървени елементи които не са запазени. По тази причина не можем да установим височината на облегалките. Вероятно е подобна на вече установената височина при двуколките на меко окачване.

Украсата при тези двуколки е твърде семпла. Някои от тях имат обков от бронзова ламарина и декоративни бронзови кабари.

Според различните конструктивни решения за свързването между дървените ос и ок може двуколките на твърдо окачване могат да се разделят на два вида.

Двуколки на твърдо окачване – 1 вид (обр. 30 и 31)

Това са двуколките от м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 19; Игнатов 2008) и с. Стройно, Елховско (кат. № 20). Въпреки малкото и предимно дребни метални елементи, двуколката от м. Триъгълника, намерена чрез археологическо проучване, дава възможност за измерване на конструктивните размери и изработване на реконструкция (обр. 32). Дървената ос е маркирана от железните наосници и два железни шиша. Дължината на оста е като при двуколките на меко окачване. Железните шишове са предназначени да укрепят дървените лисици, преминаващи през оста. По този начин те фиксират мястото им на преминаване.

Свързването на дървените ос и ок е като при двуколките на меко окачване 1 и 2 вид (обр. 22). И тук свързването е укрепено с дървени лисици, които са прихванати към ока с железен нит (табл. 9-3.2.1). Предната част на каросерията е стабилизирана с твърда връзка посредством железен градник към дървеният ок. Тук градникът е неподвижен, като долният му край е подвит (табл. 6-2.7.3.2) и законтрен към дървения ок.

Две планки с по два гвоздея и свободно движеща се халка (табл. 12-4.4.3) показват гърба на каросерията и неговата дебелина. По намерените на място метални елементи може да се определят размерите на пода на каросерията. Тя има дължина малко над 100 см и шир. 66 см.

Откритите 4 бронзови ъглови обкова (табл. 12-4.3.10) фиксират точно положението и размерите на седалката и дават размерите ѝ – 45 х 60 см. Облегалката на седалката е оформена от железни части, състоящи се от дълга права и две дъговидни шини, завършващи в краищата с втулки. Облегалката се разширява във височина, което се вижда в железните шини с втулки в краищата. Достига широчина 88 см и дължина 57 см. Поради незапазване-

[21] Изказвам благодарности на колегата от Елхово, Х. Христов за предоставената ми възможност да се запозная с находките

то на дървените вертикални части на облегалката, както споменахме по-горе, не можем да възстановим височината.

Височината на дървените парапети се определя с масивните железни клинове (табл. 9-3.1.9) с дължина 30 см. Те са поставени с главата надолу и в края (в горната част) са снабдени със свободно движеща се халка. Като извадим дебелината на дървеният под на каросерията, която е средно 5 см (измерена при двуколките на меко окачване) получаваме височина на парапетите 25 см.

Няма данни за допълнителна украса на този вид коли.

Двуколки на твърдо окачване – вид 2 (обр. 33 и 34)

Познати са от обектите в с. Кортен (кат. № 22; Игнатов 2014) и с. Коньово, Новозагорско (кат. № 21; Игнатов 2010) и с. Полски градец, Радневско (кат. № 23; Мешеков 2008, 50).

За този вид двуколки на твърдо окачване е характерен детайлът, служещ за прихващане на оста с ока (Meschekov 2007, 9, Abb. 1). Представлява „T"- – образна планка с прихванат към нея с големи гвоздеи "U"- образен детайл (табл. 8-2.10.2). Два гвоздея са разположени с главите откъм Т-образната част и един – с главата откъм дъгообразната част.

Облегалката на колата е като при двуколки на твърдо окачване 1 вид. Това е конструкция, установена при колата от яма № 2 в м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 19; Игнатов 2008, 253). Такива части се срещат и в Кортен, Новозагорско (кат. № 22; Кънчева-Русева и др. 2005, 158-159) и с. Стройно, Елховско (кат. № 20), като за съжаление и двете коли са извадени от иманяри. Там, където са запазени in situ, стоят отделно от останалите части на колите, което се вижда при колата в м. Триъгълника, Нова Загора (Игнатов 2008, 253) и в с. Кортен, Новозагорско (кат. № 22; Игнатов 2014, 204, обр. 9). Тези части оформят облегалката на седалката.

Двуколки на твърдо окачване – неизяснен вид

Три от двуколките на твърдо окачване не могат да се определят като вид. Това са извадени от иманяри коли или недостатъчно пълно публикувани. Те са известни от: с. Кортен (кат. № 24; Игнатов 2014) и Съдиево (кат. № 26; Велков и др. 2005), Новозагорско и Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивско (кат. № 25; Seure 1901, 168; 1925, 364-394).

Двуколки – неизяснен клас и вид

Две двуколки, извадени от иманяри, не могат да се определят като клас и вид. Известни са от с. Житосвят, Карнобатско (кат. № 27; Момчилов 2006, 248-250) и с. Кортен, Новозагорско (кат. № 28; Игнатов 2014, 202).

2.1.2. Реконструкции на четириколки

При четириколките отново първата реконструкция е на кола от Панония. През 1890 г. Гаул прави възстановка на четириколката от Szomodor, като за основа използва изображение от релефа от Maria Saal (Gaul 1889, tábl. VI). Реконструкцията е с масивен фургон, имитиращ изображението на релефа (обр. 35). Следващата е първата реконструкция на най-реконструираната и тиражирана четириколка от закупените части в Солун. Информацията за находката е обща – намерена някъде от Вардарската долина. Реконструкцията е направена от G. Seure (Seure 1904, 236, fig. 36) с по-дълга предна ос и колела с много по-малък диаметър от задните (обр. 36). След работата на Венедиков през 1960 г. реконструкциите на четириколки претърпяват коренна промяна (Венедиков 1960). С решаването на проблема с висящата каросерия се появяват двата основни класа: коли на меко окачване и коли на твърдо окачване.

Явно незапознат с работата на Венедиков, през 1962 г. M. Šeper реконструира четириколката от Поляница на твърдо окачване (обр. 37). При възстановката се опира на работата на

K. Gaul отново с изграждането на масивен фургон (Šeper 1962, 335-428, crtež. 5, 12). По-късните реконструкции ще разгледаме при отделните класове четириколки.

Четириколките са най-разпространените коли, откривани в гробни комплекси. Известни са 84 сигурно определени четириколки от територията на Тракия[22] (обр. 38). Извън пределите на Тракия има 4 коли открити в гробен контекст от Мизия (от Силистра, 2 коли от с. Исбул, Варненско и Каспичан), 12 четириколки в Панония (от Inota, Веспрейм; 3 коли от Budaörs, Käloz; Szomor-Somodorpuszta; Környe; Vajta; Sarszentmiklos, Kozármisleny, Poljanca) и една четириколка от Long Pont в Галия.

Четирите колела при откритите досега коли са винаги с еднакъв диаметър. Има хипотеза за предни колела с по-малък диаметър за по-голяма маневреност на предната ос (Röring 1983, 48; Мешеков 2004, 118), но досега няма известен подобен случай при намерените четириколки.

При археологически проучвания са установени разстоянието между колелетата при четириколката. При четириколките открити в с. Микри Доксипара, Гърция (кат. № 71-72; Triandaphyllos, Terzopoulou 2005; 2006; Τριαντάφυλλος 2010); с. Прохорово, (кат. № 57; Игнатов и др. 2012, 203) и с. Кортен (Игнатов 2014, 207), Новозагорско разстоянието е 130 см и отговаря на втора група коловози (Röring C. 1983, 50). Друг е размера при четириколката проучена в Източната могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009, 38) където разстоянието между колелата е около 140-143 см и отговаря на същата група коловози. Тези разстояния отговарят на откритите коловози в Никополис ад Иструм (145 см – Poulter 1995, p.90, fig.30, plate XI, XIIA) и Августа Траяна (140 см)[23].

Разстояние между предната и задната ос е регистрирано при четириколките в с. Борисово, Елховско – 117.5 см (кат. № 55; Агре 2008); Източната могила, с. Караново, Новозагорско – 155 см (кат. № 63; Ignatov 2009, 38); с. Прохорово, Новозагорско – 112.5 (кат. № 57; Игнатов и др. 2012, 203). Варира между 112.5 до 155 см.

Предната ос се свързва с дървения ок, чрез който се осъществява тегленето на колата от конете. Дължината на ока е измерена при разкопките на четириколките в с Микри Доксипара, Димотика. Измерената дължина при кола С е 1.69 м и при кола Е – 2,10 м (Τριαντάφυλλος 2010, 36). Свързването на дървения ок с оста по отношение на движението настрани е неподвижно, за да може да осъществява управлението на колата. Но същевременно, движението нагоре-надолу на ока трябва да бъде подвижно. В направените досега реконструкции, в повечето случаи то е неподвижно, което практически е невъзможно. Не е възможно дървеният ок след разпрягането да стърчи нагоре. Или окът трябва да бъде свързан неподвижно спрямо оста при хоризонтално движение и подвижно – по отношение на вертикално движение. Затова е проблем свързването на предната ос с ока. През последните години, благодарение на наблюдения при археологически разкопки, бе установено подвижно свързване по отношение вертикалното движение на ока. Това е отразено в публикации и рекон-

[22] Те са открити в: с. Поляново (кат. № 87) и две коли в Айтос (кат. № 51 и 88), Айтоско; с. Деветак (кат. № 52), с. Огнен (кат. № 29), с. Екзарх Антимово (кат. № 30), с. Житосвят (кат. № 89), м. Саркаджика (кат. № 53), Карнобатско; с. Миладиновци (кат. № 32); с. Саранско кат. № 54); с. Атолово (кат. № 93) и с. Попово, Ямболско (кат. № 90); 3 коли от Ямбол (кат. №№ 31, 91 и 92) с. Речица, Сливенско; с. Стройно (кат. № 56) и 2 коли от с. Борисово, Елховско (кат. №№ 33 и 55); с. Богданово (кат. № 96), Източната могила (кат. № 63) и Дългата могила (кат. № 62), с. Караново, 2 коли от с. Кортен (кат. №№ 34 и 61), с. Съдиево (кат. № 59), с. Коньово (кат. № 94), 2 коли от с. Прохорово (кат. №№ 57 и 95), с. Ковачево (кат. № 98), с. Езеро (кат. № 97), м. Триъгълника, Новозагорско (кат. № 60); Любимец (кат. № 37); с. Димитриево (кат. № 64) и Свиленград (кат. № 99); с. Полски градец (кат. № 58) и с. Искрица, Радневско (кат. № 35); Хасково (кат. № 69); 2 коли от с. Свирачи, Ивайловградско (кат. №№ 104-105); 5 коли от с. Микри Доксипара, Димотика (кат. №№ 71-75); с. Калитиново; с. Малка Верея (кат. №№ 101-102); Чаталка (кат. № 68), 4 коли от м. Трите могили (кат. №№ 36, 65, 66 и 67) и Стара Загора (кат. № 100), Старозагорско; с. Горно Белово (кат. № 103) и Могилово (кат. № 38), Чирпанско; Асеновград (кат. № 106), Дукова могила (кат. № 30) и с. Брестовица (кат. №76), Пловдивско; 2 коли от с. Блатница (кат. №№ 77-78), с. Дебращица (кат. № 79), с. Сбор (кат. № 80), с. Радилово (кат. № 40), с. Ивайло, Пазарджишко (кат. № 107); Тулово, Казанлъшко (кат. № 70); София (кат. № 81); с. Копривлен (кат. № 108), с. Дебрен (кат. № 48) и с. Илинден, Гоцеделчевско (кат. № 109); с. Драгодан (кат. № 44), 2 коли от с. Невестино (кат. № 83 и 112), 2 коли от с. Шишковци (кат. №№ 42 и 82); с. Радловци (кат. № 43) и 2 коли от Кюстендил (кат. №№ 45 и 46), Кюстендилско; с. Голямо село, Дупница (кат. №№ 41 и 111); с. Рилци, Благоевградско (кат. № 110); 4 коли от Трън (кат. №№ 47 и 84-86); от „Вардар", Солун (кат. № 50); и Делчево, Щип (кат. № 49)

[23] Информация от д-р М. Минкова, на която изказвам своята благодарност.

струкции (Miniero 1987, 183, fig. 4; Mráv 2005; Crouwel 2010, 257, Alonso 2015, 322-324)[24]. То е осъществено с прекъсване на предните дървени лисици, свързвани с желязна пръчка (табл. 7-2.8.4.1), която осигурява движението на ока надолу-нагоре. Допълнително при свързването на предните лисиците с ока са укрепени с железен пръстен (обр. 39; табл. 8-2.11.1). Доскоро предназначението на тези пръстени бе неустановено и те се слагаха по всякакви места на четириколките. Намирането им in situ при археологически разкопки разреши въпроса. Вече всички изследователи приемат тази позиция на железните пръстени (Мешеков 2001, 26-27; Mráv 2005, 26). На място железният пръстен беше локализиран в Тракия при разкопките в с. Микри Доксипара, Димотика при кола С (кат. № 72; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006) и с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008). В Панония е установен на същото място в Kozármisleny, Печ (Kiss 1989, 20, abb. 20) и Будакещи (Mráv 2005, 26). Железни затворени пръстени се откриват единствено при четириколките. Такива са известни в Тракия от 23 четириколки[25]. В Панония са известни 8 железни пръстена (Mráv 2005, 25, taf. 1). Открити са и при елементите на четириколки от вила рустика "Burmicht", Bartringen (Бертранж) (Hanemann 2012, 138, taf. 4,12), вила Arianna Stabia (Miniero 1987, 180, № 1, fig. 8) и от галоримско селище в Châteaumeillant, Франция (Alonso 2015, 324-325, fig. 3, n° 3).

Откриваните в гробни комплекси четириколки са с каросерия, отворена отпред, снабдена с ниски парапети на дългите страни и в задната част. Това е регистрирано при археологическото проучване на четириколки в комплексите в: с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008); с. Караново, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009); коли В и С в с. Микри Доксипара (кат. № 71-72; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006) и Трън (кат. № 84; Мешеков 2012). Каросериите при четириколките са с размери които варират с дължина от 100 до 155 см и широчина от 84 до 95 см. Размери на каросерии са регистриране при проучване на четириколки в с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008); Източната могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009, 38 и 40); с. Микри Доксипара, Гърция (кат. № 72 и 73; Τριαντάφυλλος 2010, 33) и Трън (кат. № 84; Паунова 2002, обр. 5; Мешеков 2012, 808, обр. 7, 12). Освен от колата в Трън, при четириколките посочени по-горе наблюдаваме ниски парапетии с височина от 20 до 30 см.

Четириколките са снабдени с удобни седалки в задните части на каросерията, с високи облегалки. Те се виждат добре при разкопаните четириколки в с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008); коли В и С в с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 71-72; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006) и Трън (кат. № 64; Мешеков 2012). Седалките са оформени от железни дъговидни пръчки (табл. 14-4.13.1-13), с включена желязна дъговидна шина с халки (табл. 14-4.12.1) или с дъговидна шина с прикрепени към нея перпендикулярни шини (табл. 14-4.12.2). Облегалките достигат до височина 60 см и в горната част на облегалката дължина 120 см и широчина 130 см. Твърде възможно е да има втора по-семпла седалка в предната част на четириколките, която няма метални елементи. Така също е възможно при по-дългите каросерии да има възможност и за място за спане.

При някои четириколки са открити тънки железни пръчки (табл. 13-4.10.1), оформящи конструкция на чергило. За наличие на чергило е доказателство и наличието на железните куки (табл. 12-4.5.1-3), монтирани по четири на дългите страни на каросерията. Куките са използвани за връзването и опъването на въжетата на чергилото. През железните куки са

[24] Реконструкцията в Стара Загора е направена по този начин, след теренни наблюдение, но не е публикувана.

[25] Айтос (кат. № 88; Морски труд, 14.12.2007); с. Деветак (кат. № 52; Венедиков 1960, 60, № 300) и с. Екзарх Антимово (кат. № 30), Карнобатско; две коли от Ямбол (кат. №№ 91-92; Венедиков 1960, 51, № 240, табл. 38, обр. 137); с. Попово (кат. № 90) и с. Борисово (кат. № 55; Агре 2008), Елховско; при две коли в Кортен (кат. №№ 34 и 61; Игнатов 2014, 214, 227, табл. 1.6) и с. Съдиево (кат. № 59; Велков и др. 2005), Новозагорско; с. Димитриево, Свиленградско (кат. № 64; Велков 1943, 199, обр. 274); при коли А, С, D и Е в с. Микри Доксипара, Димотика (кат. №№ 72-75; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006); Чаталка, Стара Загора (кат. № 68; Мешеков 2007, 246, обр. 7); с. Горно Белево, Чирпанско (кат. № 103); от две коли в с. Блатница, Пазарджишко (кат. №№ 77-78; Катинчарова 2010, 40, табл. № V – 7 и VI – 3); с. Кадин мост, Дупнишко (кат. № 112, Велков 1933, обр. 183); с. Шишковци (кат. № 82; Венедиков 1960, 24, № 46, табл. 13, обр. 41) и с. Невестино (кат. № 83; Мешеков 2001, 26 и 27, табл. VII-5), Кюстендилско; с. Делчево, Щип (кат. № 49).

прекарвали и опъвали въжета, които са придържали покритието. Тънки железни пръчки са открити на обекти при с. Житосвят, Карнобатско (кат. № 89)[26]; с. Кортен, Новозагорско (кат. № 61; Игнатов 2014, 215, табл. 2.24-25); с. Димитриево, Свиленградско (кат. № 64; Велков 1943, 194, обр. 273); Чаталка, Старозагорско (кат. № 68; Мешеков 2007, 247); с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 74-75; Triantaphyllos 2010, 46, εικ. 34); с. Радловци (кат. № 43; Мешеков 2004, 119) и с. Шишковци (кат. № 82; Венедиков 1960, 17, № 21, табл. 6, обр. 17), Кюстендилско. Известни са от една кола от Панония в Szomor-Somodor puszta (Gaul 1889, tabl. I, 10-13). Железните куки са открити in situ, прикачени към долната част на каросерията на Златa могила при с. Съдиево, Новозагорско (кат. № 59; Велков и др. 2005, 157-158), където са разположени равномерно по 4 на всяка дълга стена. Това дава възможност за правилното им поставяне в реконструкциите. Подобни железни куки са открити при 19 четириколки:[27]

Такива железни куки са известни от две четириколки в Панония – в Käloz (Marosi 1935, fig. 150) и Poljanca (Šeper 1962, 344, T. VIII, sl. 19).

Предположение, че железните пръчки вероятно са оформяли конструкция за покривало (чергило) изказва Ю. Мешеков при намирането им на четириколка в с. Радиловци, Кюстендилско (Мешеков 2004, 119; 247), а по-късно – и за предназначението на железните куки, които служат за закрепване на въжета (Мешеков 2007, 247).

В предложените в западната литература реконструкции се среща като покритие масивен дървен фургон, възприето от релефа от Maria Saal (Gaul 1889, tábl. VI; Šeper 1962, 335-428, crtež. 5, 12; Bónis 1978, abb. 3; Röring 1983, 41-42, plan 1-3), но за съществуването на такъв няма данни, намерени по археологически път. В последно време се отхвърля тезата за масивния фургон (Crouwel 2010, 266). При новите реконструкции на четириколката от Вардарската долина липсва масивния фургон (Schleiermacher 1996, abb. 5-7). При последните проучвания в Budaörs (№ 162), Унгария и откриването на бронзови обръчи, се отхвърля тезата за отварени и затворени коли и се предполага наличие на кожени покривала, изпънати на дървена конструкция. Тези покривала се поставят в зависимост от времето (Mráv 2004, 9).

Често при четириколките се срещат по две железни спирачки (табл. 13-4.6.1-3), прикачени в задната част на каросерията. Мястото им се установява точно от монтирането им на металната рамка на четириколката от Трън (кат. № 84; Мешеков 2012, 808, обр. 12-13). Те са служили за блокиране на колелета при престой. Освен това вероятно са спомагали за стопирането на задните колела при стръмен наклон, за да се предпази колата от преобръщане[28]. Познати са ни от 15 четириколки в Тракия[29]. Извън територията на Тракия наличието на спирачки е известен само един случай в Мизия – четириколката в Силистра (Думанов 2013, 9-10, обр. 16). Те са прикрепвани в задната част на каросерията, което се вижда добре при

[26] Информация от Димчо Момчилов – Ист. музей Карнобат.

[27] с. Деветак, Карнобатско (кат. № 52; Венедиков 1960, 61, № 307, табл. 52, обр. 178); Ямбол (кат. № 91-92; Венедиков 1960, 51, № 241, табл. 39, обр. 141); с. Кортен, Новозагорско (кат. № 61; Игнатов 2014, 214, табл. 1.11); с. Димитриево, Свиленградско (кат. № 64; Велков 1943, обр. 277); с. Любимец, Хасковско (кат. № 37; Венедиков 1960, 41, № 160, табл. 31, обр. 110); с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 74-75; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006); с. Дълбоки и Чаталка (кат. № 68; Мешеков 2007а, 247, обр. 12), Старозагорско; с. Могилово, Чирпанско (кат. № 38; Венедиков 1960, 35, № 112); с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 76; Велков 1943, 194, обр. 273); Блатница (кат. № 78), Дебращица (кат. № 79) и Радилово, Пазарджишко (кат. № 40; Катинчарова 2010, 40, 42 и 44, табл. № V – 10, XIV-2, XV-5, фиг. 123); София (кат. № 81; Венедиков 1960, 44, № 191, табл. 33, обр. 118); Копривлен, Гоце Делчевско (кат. № 108); Голямо село, Дупнишко (кат. № 41; Венедиков 1960, 43, № 177, табл. 32, обр. 116); при двете коли от с. Шишковци, Кюстендилско (кат. №№ 42 и 82; Венедиков 1960, 10, № 6, табл. 4, обр. 12; № 38 и 43, табл. 13, обр. 42) и Трън (кат. № 84; Мешеков 2012, 808, обр. 13).

[28] Информация за стопирането на задните колела при наклон, което се е практикувало и при съвременните коли с животинска тяга, ми даде Игнат Гутев, на когото благодаря.

[29] Айтос (кат. № 88; в-к Морски труд, 14.12.2007); с. Деветак, Карнобатско (кат. № 52; Венедиков 1960, 62, № 320, табл. 52, обр. 178); с. Кортен, Новозагорско (кат. № 61, Игнатов 2014, 228, табл. 10.147); с. Дълбоки, Старозагорско (кат. № 185); м. Трите могили, Стара Загора (кат. № 65); Любимец, Хасково (кат. № 69; Венедиков 1960, 41, № 164, табл. 31, обр. 113); с. Могилово, Чирпанско (кат. № 38; Венедиков 1960, 38, № 131); с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 76; Велков 1943, 194); Пастуша, Пловдивско (кат. № 115-121; Seure 1901, 182, № 8, fig. 14; Венедиков 1960, 75, № 374); с. Радилово, Пазарджишко (кат. № 40; Катинчарова 2010, 44, табл. XV-9, фиг. 113); от двете четириколки в с. Шишковци, Кюстендилско (кат. №№ 42 и 82; Венедиков 1960, 17, № 22, табл. 7, обр. 21; 27, № 63, табл. 14, обр. 45); Вардарската долина (кат. № Seure 1904, 213, fig. 2; Венедиков 1960, 77, № 386, табл. 96; Schleiermacher 1996, 218, 256, abb. 57); Трън (кат. № 84; Мешеков 2012, 808 и 810, обр. 12-13); Делчево, Щип (кат. № 49).

четириколката в Трън, където те се намерени in sity в основата на каросерията (кат. № 84; Мешеков 2012, 810, обр. 7). Характерни за железните спирачки е оформянето в долната част на кука, която захваща колелото за неговото спиране. В горната част е офорена като халка за прикачане към дрега желязна част която е прихванатa неподвижно към каросерията на колата. По-средата на спирачката две елипсовидни плоски разширения с отвор. Вероятно с връв са прикрепвани към долната част на каросерията за да не се клатят при движение на колата. Единствено при спирачките на четириколката от Трън липсват елипсовидните разширения.

Украсата на четириколките е съсредоточена в задната част на каросерията. С фигурален бронз, ажурни и релефни апликации са декорирани гърбът на седалката и външната част на задната ос. Фигуралния бронз представлява статуетки на млада жена, на Херакъл и Аполон (табл. 17-5.3.1-4), известни от четириколките от: с. Малка Верея, Старозагорско (кат. № 102; Велков 1943, 206, обр. 288); м. Чатал тепе, Ямбол (кат. № 31; Венедиков 1960, 52 и 56, №№ 245 и 264, табл. 43-44 и 46, обр. 151-152, 154, 156 и 161-162; Cholakov 2004, 114, fig. 29) и с. Стамболово, Хасково (кат. № 220; Аладжов 1997, 252, обр. 128). От този вид украса наблюдаваме бюст на момче (Сатир?) и брадат мъж върху херма или статуетка на вакханка на призматична втулка (табл. 17-5.4.1-3) при четириколките в м. Трите могили, Стара Загора (кат. № 65; Николов 1961, 10, обр. 6; Николов и др. 1984, № 239; Kalcev 2001, 1_3.34,1_3.36), Вардарската долина (кат. № 50; Seure 1904, 229, fig. 33; Венедиков 1960, 77, № 384, табл. 96; Schleiermacher 1996, 237-238, abb. 22-25) и с. Дебрен, Гоце Делчев (кат. № 48; Жуглев 1968, 19, обр. 3).

По сглобките на парапети се среща бронзов обков с призматична втулка отворена отзад и отдолу, с геометричен орнамент (табл. 16-5.2.1-3), често украсен и със бюстове (табл. 16-5.2.2-8). Бронзов обков без украса или с геометричен орнамент се среща при четириколките в Деветак, Карнобат (кат. № 52; Венедиков 1960, 62, № 321-322, табл. 53, обр. 179 и 181); м. Сакарджика, Карнобат[30] (кат. № 53). Фигурален бронз при призматичните обкови е известен от с. Деветак, Карнобатско (кат. № 52; Филов 1910, 226; Венедиков 1960, 62, № 323, табл. 53, обр. 179-181; Художествен бронз № 198-199, Cholakov 2004, 110, fig. 18); „Земеделско училище“ Кюстендил, (кат. № 46; Слокоска 1970, 10, обр. 3 и 4; Rousseva-Slokoska 1994; Мешеков, Стайкова 1997, 42, № 24-25); м. Трите могили, Стара Загора (кат. № 65; Николов 1961, 10, обр. 6; Николов и др. 1984, № 239; Kalcev 2001, 1_3.34, 1_3.36); Вардарската долина (кат. № 50; Seure 1904, 229-230, fig. 34; Венедиков 1960, 77, № 385, табл. 96; Schleiermacher 1996, 236-237, abb. 20-21); Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивско (кат. № 39; Mercklin 1933, 94-97, Abb. 9-10); с. Хисар баня, Пловдивско (кат. № 247; Mercklin 1933, 103, Abb. 18) и с. Делчево, Щип, Македония (кат. № 49)[31].

Парапетите на четириколките са украсени с декоративни кабари, фигури, колони, сфери или статуетки. Декоративните колони (табл. 15-4.17.1-6) освен за украса са служили и като скрепващ елемент на парапетиет. Срещат се единствено при четириколки. Такива са известни от: Чатал Тепе, Ямбол (кат. № 91-92; Венедиков 1960, 56, № 265, табл. 48, обр. 166); Източна могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009, 41, Abb. 16); с. Стамболово, Хасковско (кат. № 220; Аладжов 1997, 252, обр. 127); с. Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивско (кат. № 115-121; Mercklin 1933, 134, 62, Abb. 59); София (кат. № 81; Венедиков 1960, 46, № 204, табл. 35, обр. 129). Те са известни и от Панония (Kiss 1989, 25, abb. 36, taf. 19; Alföldi 1939, 347-348, pl. XXIII-XXIV). Декоративни кабари (табл. 15-4.14.1-7) и фигури (табл. 15-4.15.1-3) има при колите в с. Искрица, Радневско (кат. № 35; Шейлева 2004, 261, обр 8:7); с. Станичене, Пиротско (кат. № 6, Милановић и др. 2015, 101, № 12-16); от Вардарската долина, (кат. № 50; Seure 1904, 216, fig. 11; Венедиков 1960, табл. 96; Schleiermacher 1996, 267, 269, abb. 78) и Чатал тепе, Ямбол (кат. № 92; Венедиков 1960, 52, № 248, табл. 46, обр. 160). Украса от бронзови

[30] Информация от доцент Димчо Момчилов

[31] Благодарности за дадената ми информация за находката от проф. д-р Трайче Начев – Щип, Македония.

сфери познаваме от Източна могила, с. Карановo, Новозагорско (табл. 15-4.16.1; кат. № 63, Ignatov 2009, 40, abb. 14). Често се среща бронзов лентов обков (табл. 21-5.11.1-4), обкован с бронзови кабари (табл. 22-5.12.1.5-7) и при някои случаи инкрустиран с месинг (кат. № 6; Милановић и др. 2015, 100, № 7-11). Тази украса наблюдаваме при колите в Чатал тепе, Ямбол (кат. № 92; Alföldi 1939, 348, PI. XXVIII, 2; Венедиков 1960, 55, № 262а-в, табл. 48, обр. 164-165); с. Искрица, Радневдско (кат. № 35; Шейлева 2004, 261, обр 8: 9, 11); от Вардарската долина (кат. № 50; Seure 1904, 218-219, fig. 17; Schleiermacher 1996, 248, abb. 42-47).

Понякога метални хлопки (табл. 28-8.1.1-3) са намирани при впряга на четириколки, които са озвучавали пътуването – те са известни от с. Кортен, Новозагорско (кат. № 61; Игнатов 2014, 212, табл.2.27); с. Малка Верея, Старозагорско (кат. № 102; Велков 1943, 193, обр. 269, 206, обр. 286); с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 76; Велков 1943, 193, обр. 269) и с. Радловци, Кюстендилско (кат. № 43; Мешеков 2004, 120, обр. 7 и 8). Има хипотеза за предназначението им за прогонване на демони чрез камбанен звън (Garbsch 1986, 72).

В зависимост от окачването на каросерията към осите, разделяме колите на два класа: коли с меко и твърдо окачване.

Единствен случай на кола със смесено окачване е четириколката от Kozarmisleny (Kiss 1989), която е с особена конструкция (каросерията отпред е на твърдо окачване, а отзад – на меко). Това е единствената четириколка с желязно върхуосие, като при двуколките на меко окачване 2 вид.

Четириколки на меко окачване (обр. 40 и 41)

С реконструкцията на четириколката на меко окачване от с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 42) Венедиков дава нов път във възстановките на античните коли. За пръв път навръшниците намират практическото си приложение (Венедиков 1960, 14-21). По отношение на каросерията, той се опира на разработките на Сьор (Seure 1901, 183) и Ботушарова (Ботушарова 1950, 123) и от сърповидните пръчки изгражда преден щит. По същия начин реконструира и четириколките на меко окачване от с. Могилово, Чирпанско (кат. № 38); Любимец (кат. № 37) и Вардарската долина (кат. № 50) (обр. 42). Нов подход има и при реконструкцията на четириколката от Вардарската долина (обр. 44). Направена е на меко окачване по Венедиков, но и върху нея е изграден масивен фургон (Röring 1983, 4; Garbsch 1986, 47-50).

На четириколката от Somodor е направена е нова реконструкция в Унгария (Bónis 1978, 103, Abb.3; Bónis 1990, 15-21). Колата вече е на меко окачване, заимствано от Венедиков, но отново е запазен масивният фургон на каросерията (обр. 43). По-късно са разгледани всички реконструкции, направени на колата от Вардарската долина и се изработват две нови възстановки без фургон и различни видове каросерии (обр. 45) (Schleiermacher 1996, 206-207, Abb. 5-7). С публикацията на пълен каталог на елементите от Вардар, Шлаймахер стига до извода, че металните части са от повече коли. На четириколката от Dunaüjvaros е възстановена предната ос (Visy 1985). Реконструкции на четириколки на меко окачване са направени от Юниан Мешеков въз основа на новооткритите коли от с. Радловци (кат. № 43) и с. Драгодан, Кюстендилско (кат. № 44; Мешеков 2004; Meshekov 2007, 16, abb. 9). Възстановките са с щит отпред и отворени отзад, повлияни от труда на Венедиков. Реконструкцията на четириколката от с. Радловци (кат. № 43) е без седалка, а тази от с. Драгодан (кат. № 44) – със седалка (обр. 46). Четириколката на меко окачване от Силистра е възстановена отворена отпред, с високи парапети и две масивни седалки (обр. 47) (Думанов 2013). Последната направена реконструкция на четириколка на меко окачване е от с. Делчево, Щипско и е изложена в Националния археологически музей в Скопие. Тя е въз основа на старите възстановки с масивен фургон. За съжаление няма публикация за тази четириколка.

Досега са известни 22 четириколки на меко окачване от територията на Тракия. Точно определени са колите от: с. Огнен (кат. № 29) и с. Екзарх Антимово, Карнобатско (кат. №

30); с. Борисово, Елховско (кат. № 33); Чатал тепе, Ямбол (кат. № 31); с. Миладиновци, Ямболско (кат. № 32); с. Кортен, Новозагорско (кат. № 34); с. Искрица, Радневско (кат. № 35); м. Трите могили, Стара Загора (кат. № 36); Любимец, Хасковско (кат. № 37); с. Могилово, Чирпанско (кат. № 38); Дукова могила, Пловдивско (кат. № 39); Радилово, Пазарджишко (кат. № 40); с. Голямо село, Дупнишко (кат. № 41); с. Шишковци (кат. № 42), с. Драгодан (кат. № 44), с. Радловци (кат. № 43) и 2 коли от гр. Кюстендил (кат. № 45 и 46), Кюстендилско; от „Вардар", Солун (кат. № 50); Трън (кат. № 47); с. Дебрен, Гоцеделчевско (кат. № 48); с. Делчево, Щипско (кат. № 49) (обр. 48). Четириколки на меко окачвани има открити в Мизия: Силистра (Atanasov 2001, 130-136; Думанов 2013) и Каспичан[32]. От Панония са известни 3 четириколки – Szomor-Somodor puszta (Gaul 1889, 193-218; Hampel 1892, 51-52, 55-58; Alföldi 1935, 201, 268; Radnoti 1938a, 88-91, 121, 143-144; Bónis 1978a, 103-124; Palágyi, Nagy 2002, 39-40); Sarszentmiklos? (Mócsy 1962, 35-39; 1974, 148) и Poljanca (Šeper 1962, 335-428). Елементи от една четириколка на меко окачване са открити в гроб от Long Pont (Mariën 1979).

При четириколките на меко окачване диаметърът на колелата варира от 90 до 110 см. Разликата в дървените оси между четириколките на твърдо и меко окачване е във формата и височината. Дървената част на осите при колите с меко окачване са по-ниски. Откриваните железни градници са с височина от 30 до 40 см (табл. 6-2.7.3.1). Те са по-къси от градниците на четириколките на твърдо окачване поради факта, че не минават през пода на каросерията. При четириколките градникът осъществява маневрирането на колата. Минава през предната ос и предната част на дървената стърчигата, като от една страна осъществява връзката между двете дървени оси посредством стърчигата, а от друга страна – осигурява свободното въртене на предната ос спрямо стърчигата при извършването на завой. На долният му край има отвор в който се вкарва шплинт, за да попречи на изкачането му от оста.

Всички известни четириколки на меко окачване в Тракия са с дървени върхуосия, укрепени с железен или бронзов обков, като на двуколките на меко окачване 1 вид (табл. 2-2.5.1.1-4). Върхуосията поемат тежестта на каросерията. Представляват четири комплекта масивен обков на върхуосието, които дават представа за височината и дебелината на оста и за формата и размерите на върхуосието. Състои се от плоски правоъгълни ламарини обковавали дървеното върхуосие от три страни. Имат различна форма, съобразена с формата на дървеното върхуосие. Срещуположните метални ламарини са захванати една за друга през дървеното върхуосие с железни нитове, освен това са приковавани с железни гвоздеи към дървото. На ламарината, покривала върхуосието от вътрешната страна към колата, на хоризонталната част има голям железен клин, приковавал дървените части на оста. От външните страни има украса от релефни пъпки, наподобяващи глави на гвоздеи. Такива метални обкови са известни от: с. Кортен, Новозагорско (кат. №. 34, Игнатов 2014); с. Могилово, Чирпанско (кат. № 38) и Любимец, Хасковско (кат. № 37, Венедиков 1960, 35, № 109, табл. 28, обр. 98-100; 39-40, № 148 и 149, табл. 30, обр. 108-109); с. Радловци, Кюстендилско (кат. № 43; Мешеков 2004, 118, обр. 15, 16, 19 и 21); Кюстендил (кат. № 45; Слокоска 1970, 8) и Вардарската долина (кат. № 50, Seure 1904, 222-227, fig. 21-30). Върху обкованите върхуосия са поставени бронзови навръшници, които носят каросерията. От външната страна на дървените върхуосия са монтирани един или два клина, снабдени със свободно движещи се халки (табл. 10-3.4.3-5). Служили са за закачане на дребни предмети, например съд с мас за смазване на колелата.

Височината на предната ос се определя от разстоянието под главата на железният градник до шплинта в долната му част. Височината и дебелината на дървените оси заедно с върхуосието се определя от металният обков, като височината варира между 64 см до 80 см и има дебелината средно от 7.5 см.

[32] Изказвам своята благодарност на колегата Станимир Стойчев – РИМ Шумен, за възможността да се запозная с материалите.

Навръшниците при четириколките в Тракия са разнообразни. Като материал преобладават направените от медна сплав и само един е от желязо (табл. 6-2.6.5.1.1). Наблюдаваме 2 коли с навръшници от вида с една отворена кука (табл. 3-2.6.1.3.1 и 3) по класификацията на Рьоринг (Röring 1983, 15). И при двете коли това са навръшници, оформени като разтворена длан, като палецът играе ролята на кука (м. Чатал тепе, Ямбол – кат. № 31; Венедиков 1960, 54, № 259, табл. 47, обр. 163; с. Микри Доксипара, Димотика – кат. № 75). Има само един случай на навръшник от вида с една затворена кука от Кюстендил (кат. № 45; Русева-Слокоска, Стайкова 1984, 32, обр. 1; Rousseva-Slokoska 1994, 387, fig .1; Мешеков, Стайкова 1997, 48-49, № 32-35), оформен като фигура на млад мъж (табл. 4-2.6.2.3.4). Един навръшник е от вида с две куки на върха, разположени една срещу друга, оформени грубо като птичи глави (табл. 6-2.6.5.1.1), открит в с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 42; Венедиков 1960, 14-15, № 14, табл. 5, обр. 16). Известни са два вида навръшника от типа с две затворени куки (табл. 5-2.6.4.1.1-3). Те са от с. Радловци (кат. № 43; Мешеков 2004, обр. 2а и 17) и с. Жилинци (Герасимов 1938, 401, обр. 180), Кюстендилско, където навръшниците са с геометрично изображение, с куки оформени като човешки пръсти или лебедови глави и от Вардарската долина (кат. № 50; Seure 1904, 228-229, fig. 32; Венедиков 1960, 77, № 381, табл. 96; Schleiermacher 1996, 233-236, abb. 12-19), като тук навръшниците са изображение на Ника с куки, отново оформени като човешки пръсти (табл. 5-2.6.4.2.1). Навръшниците от последният тип с геометрично изображение с куки оформени като човешки пръсти имат единствен паралел с навръшника от Ефес, Турция (Jilek 2003, 288-289, B 84, taf. 136, 147, 164). Извън Тракия този на този тип навръшници куките са оформени като лебеди (Mercklin 1933, 110-111, Abb. 26; Alföldi 1935, 206, tab. IV,1-IV,2; Šeper 1962, 352, T. XIX-XX, sl. 58; Gudea 1996, 111-112, fig. 38.2; Думанов 2013, 10, обр. 10-11).

При навръшниците при четириколките преобладава видът с две отворени куки. Срещат се единични находки от навръшници с геометрично изображение и куки, оформени като човешки пръсти (табл. 4-2.6.3.1.2) от с. Искрица, Радневско (кат. № 35; Шейлева 2004, 262, сн. 9, обр. 6: 1 и 2) и навръшници с фигури на младеж с куки, изобразяващи лебедови глави (табл. 5-2.6.3.4.1) от с. Могилово, Старозагорско (кат. № 38; Дякович 1923, 164; Венедиков 1960, 35, № 110, табл. 27, обр. 89-91). От два обекта наблюдаваме навръшници с изображение на Херакъл (табл. 5-2.6.3.4.2 и 2.6.3.4.4). От с. Делчево, Щипско (кат. № 49) куките са оформени като глави на лебед[33], а от Кюстендил навръшникът е с куки, завършващи с човешки глави (кат. № 45, Слокоска 1970, 8-9 – на корицата – стр. 2, обр. 1); Rousseva-Slokoska 1994, 388, fig. 2; Мешеков, Стайкова 1997, 39, №17-20; Cholakov 2004, 111, fig. 20). Определено преобладават навръшниците с изображение на орел, с куки, оформени като кобри или глави на лебед (табл. 5-2.6.3.2.2 и 2.6.3.2.2 6-8). Те са открити при колите от: с. Миладиновци, Ямболско (кат. № 32; Танчева-Василева 1990, 32, обр. 1а-г; Cholakov 2004, 110); с. Борисово, Елховско (кат. № 33; Агре 2012, 46-47); с. Любимец, Хасковско (кат. № 3; Mercklin 1933, 107, Abb. 23; Венедиков 1960, 40, № 150, табл. 30, обр. 107; Cholakov 2004, 110, fig. 19); м. Трите могили, Стара Загора (кат. № 36; Николов 1961, 12, обр. 9).

Широчината на каросериите на четириколките с меко окачване се установява лесно. За това допринасят носещи дълги железни шини на каросерията, снабдени със свободно движещи се халки (табл. 11-4.1.1-2 и 4.1.4). През халките се прокарва въжето (ремъкът), свързан с навръшника и носещ каросерията. Когато носещите шини са къси (табл. 11-4.1.3 и 4.1.5), измерването на широчината е невъзможно, освен при измерване in sity на терен при археологически проучвания. Дължината на дългите носещи шини варира между 80 и 90 см, което дава широчината на каросерията. Измерването на разстоянието (там където са запазени) между подвиването на гвоздея, който прихваща металната шина към пода на каросерията и самата шина дава дебелината на пода. Дебелината варира от 4.3 до 6.7 см. Дългите метални

[33] Благодарности на колегата проф. д-р Трайче Начев, който ми даде възможност да се запозная с материалите.

шини са по 4 на каросерия. Когато са къси, броят им е двоен и са 8 на брой. Понякога има комбинация между дълги и къси носещи шини. За разлика от ширината, дължината на каросериите при четириколките на меко окачване не е точно установена. Поради начина на окачане на каросериите при всички случаи тя е по-голяма от разстоянието между осите.

При 4 четириколки се наблюдава цялостна конструкция на предните носещи шини на каросериите (обр. 49; табл. 11-4.1.1-2). Предните две шини са свързани с къса желязна пръчка, на която свободно са вкарани железни халки. Това дава възможност при завиване халките да се събират от едната страна и да осигуряват хоризонталното положение на каросерията. Такива носещи шини има при четириколките от с. Кортен, Новозагорско (кат. № 34; Игнатов 2014, 227, табл. 10.142); с Шишковци, (кат. № 42; Венедиков 1960, 13, № 13, табл. 5, обр. 14) и с. Драгодан, Кюстендилско (кат. № 44; Мешеков 2008, 55, обр. 7); Вардарската долина (кат. № 50; Röring 1983, pl. 4).

Седалките се намират в задната част на каросерията. Имат облегалка отзад и двете страни. Конструкцията е оформена по три начина: с цялостна дъговидна шина с втулки в двата края и перпендикулярни шини (табл. 14-4.12.2), с дъговидна шина с втулки (табл. 14-4.12.1), обхващащи горната част на облегалката или със сърповидни пръчки (табл. 14-4.13.1-13).

Няма особеност в украсата на четириколките на меко окачване. Тя е като на останалите коли и се състои от декоративни дискове, ажурни апликации, глави и бюстове, декоративен обков и кабари. Ще бъде разгледана в общата част на украса на колите.

Четириколки на твърдо окачване (обр. 51 и 52)

Първите реконструкции на четириколки на твърдо окачване, вече с разделението на колите на класове, са направени от Венедиков. Това са кола 2 от с. Шишковци (кат. № 82) и София (кат. № 81) (Венедиков 1960, табл. 89-90). Възстановките са с преден щит и масивен стол в задната част на каросерията (Обр. 53). Скоро след това е направена възстановка на четириколка на твърдо окачване от разкопките в м. Трите могили, Стара Загора (обр. 54). Археологическото проучване дава възможност за изясняване на мястото на много елементи в устройството и украсата на колата (Николов 1961). За съжаление, няма подробна публикация за частите на колата и нейната реконструкция. През 1981 г. е направена реконструкция на откритата четириколка в Inota, Унгария (Palágyi 1981). Възстановена е стопанска товарна кола (обр. 55). Сред елементите на колата има дъговидни шини с втулки (табл. 14-4.12.10), които имат много паралели в Тракия. Намирането им на място показва тяхното място в колата – това е арматура, изграждаща седалката и облегалката. При наличието на удобна седалка с облегалка не можем да говорим за товарна кола. В основни линии реконструкцията от Környe, Унгария повтаря тази от Inota (обр. 56) (Visy 1996). Възстановка на няколки четириколки на твърдо окачване прави Мешеков през последните години. Това са реконструкциите на колите от Невестино, Кюстендилско (кат. № 83; Мешеков 2001); Чаталка, Старозагорско (кат. № 68; Мешеков 2007) и Трън (кат. № 84; Мешеков 2012). Възстановките са направени с щит отпред и масивен стол отзад (обр. 57). По същия начин е направена и възстановката на четириколка от м. Саркаджика, Карнобатско (кат. № 53). Колата е реконструирана от Р. Йоргова и изложена в експозицията на Исторически музей Карнобат (обр. 58). Липсва публикация за елементите на колата и реконструкцията. По изображенията от надгробни релефи на Панония, унгарският колега Мрав прави реконструкция на четириколка на твърдо окачване от Budaörs (Mráv 2004, fig. 10; 2005, abb. 21; 2007, 41; 2009, 85, 7 kep.). Възстановката е с каросерия, отворена отпред, с ниски парапети и стол, разположен почти по средата на каросерията (обр. 59). Има направена реконструкция на четириколки на твърдо окачване, открити извън гробен контекст. В двора на вила рустика Arianna са открити две четириколки. Каросерията възстановката е отворена отпред, с ниски парапети (обр. 60) (Miniero 1987, fig. 6-7, 17).

Известни със сигурност са 36 четириколки на твърдо окачване в Тракия[34] (обр. 61). Четириколките на твърдо окачване са най-често срещаните коли в гробните комплекси в Тракия. Извън пределите на Тракия са известни 7 четириколки на твърдо окачване в Панония открити в гробен комплекс. Това са колите от Käloz (Marosi 1935, 213-216); Inota (Palágyi 1974); Környe (Ratimorská 1982, 255-276); 3 коли от Budaörs, Будапеща (Mráv 2006) и Sárisáp (Mráv 2014, 118).

Колелата при четириколките на твърдо окачване в Тракия имат диаметър от 92 до 125 см. Преобладава среден размер 106-107 см. Откриването на шини на колела с по-големите размери (диаметър над 105 см) могат да определят колата, като четириколка на твърдо окачване. Големите размери на колелата позволяват лекото теглене от страна на животинския впряг и по-лесното преодоляване на препятствия по пътя. С увеличаване на диаметърът се увеличава и проходимостта. С по-малко усилие и по-малки вертикални колебания се пресичат вдлъбнатините на терена (това се отразява и на комфорта на возенето). С увеличаване на диаметъра се повдига оста и респективно се увеличава "долния просвет", което позволява да се "окрачват" по-високи изпъкналости върху терена.

В основни линии дървените оси са като при колите с меко окачване. Тук липсват върхуосията и каросерията е здраво укрепена към горната дървена гредичка на оста. Железните градници (табл. 6-2.7.3.1) при тези коли са много масивни и най-високи. Те са с височина от 50 до 60 см. Те преминават през дъното на каросерията и в долната част на оста са законтрени с шплинт. При четириколките на твърдо окачване задължително средата на долната част на дървената греда (стол) която е неподвижно свързана с каросерията е обкована с ромбоидна плочка с отвор (табл. 6-7.2.4.1-2), предназначен за прокарването на градника. Горната дървена греда над оста (оплен) е обкована с желязна планка (табл. 6-2.7.5.1-2) и по рядко – с цяла шина (табл. 6-2.7.2.1-2), които са с отвор по средата за преминаване на градника. Тези метални елементи които поемат триенето при завой и предпазват дървените каросерия и ос.

Дължината на дървените оси при четириколките на твърдо окачване достига 180 до 185 см. Разстоянието между центъра на двете колела и при двете оси е еднакво. Това се установява при археологически разкопки от оставените коловози на колелата в с. Прохорово, Новозагорско (кат. № 57, Игнатов 2012, 203), където то е 130 см. Така също измереното разстояние между центъра на железните наосници (кат. № 1-2.1.1-4) на една ос, което дава приблизително точно разстоянието между двете колела, което е 127 см в с. Борисово, Елховско (кат. № 55, Агре 2008а[35]); и 140 см в Източната могила, с. Карановo, Новозагорско (кат. № 63, Ignatov 2009, 38). Височината на дървената ос може да се определи приблизително от дължината на железния градник, като извадим от нея дебелината на пода на каросерията и съответно дебелините на металните части върху оста и под каросерията. Дебелината на дървената ос в горната си част се определя от цялостен метален обков (кат. 6-2.7.2.1-2); частичен метален обков от двете страни на оста (кат. 6-2.7.1.1-2); правоъгълна плочка на градник (табл. 6-2.7.5.1) и варира от 4.5 до 7.5 см.

Разстоянието между предната и задната ос е измерено 115 см в с. Прохорово, Новозагор-

[34] Айтос (кат. № 51; Венедиков 1960, 47-49); с. Деветак (кат. № 52; Венедиков 1960, 60-64) и м. Саркаджика, Карнобатско (кат. № 53; Момчилов 2006, 243-248); с. Саранско, Ямболско (кат. № 54; Бакърджиев 2009); с. Стройно (кат. № 56) и с. Борисово (кат. № 55; Агре 2008, 237-239; 2008а, 47-51), Елховско; две коли от с. Карановo (кат. №№ 62 и 63), от с. Прохорово (кат. № 57), с. Кортен (кат. № 61), Съдиево (кат. № 59) и от м. Триъгълника, Новозагорско (кат. № 60; Найденова 1967, 72; Велков и др. 2005; Игнатов 2008; 2012; 2014; Ignatov 2009); с. Полски градец, Радневско (кат. № 58; Иванова, Мешеков (под печат); с. Димитриево, гр. Свиленградско (кат. № 64; Венедиков 1960, 66, 192); 5 коли от с. Микри Доксипара, Димотика (кат. №№ 71-75; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006); Хасково (кат. № 69; Петров 2003, 185-187); м. Чаталка (кат. № 68; Буюклиев 1988, 126-127) и 3 коли от м. Трите могили (кат. №№ 65-67; Николов 1961, 8-17), Стара Загора; Тулово, Казанлъшко (кат. № 70; Табакова-Цанова и Гетов 1969; Игнатов 2016); с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 76, Венедиков 1960, 65-66); две коли от с. Блатница (кат. №№ 77-78), с. Дебращица (кат. № 79), с. Сбор, Пазарджишко (кат. № 80; Катинчарова 2010, 23, 33-37); София (кат. № 81; Венедиков 1960, 44-47); 3 коли от Трън (кат. №№ 84-86; Паунова 2002); с. Невестино (кат. № 83; Мешеков 2001) и с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 82; Венедиков 1960, 7-8).

[35] Изказвам моята благодарност на научния ръководител на разкопките Д. Агре, която ми даде възможност да присъствам на проучването на колата и да ползвам фотоси от обекта.

ско (кат. № 57, Игнатов 2012, 203); 130 см в с. Борисово, Елховско (кат. № 55, Агре 2008а) и 155 см в Източната могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63, Ignatov 2009, 38).

Големите колела предполагат и по-дълга каросерия. При четириколките на твърдо окачване тя е масивна и изключително добре укрепена. Има случай, когато страните на пода на каросерията изцяло са обковани с желязо (Трън – кат. № 84; Паунова 2002, обр. 5). В други случаи е укрепена с железен ъглов обков с Т-образна форма, железни скоби и планки. Дължината на каросерията е от 100 см до 167 см, като вероятно има и по-голяма, което е видно от разстоянието между двете оси в Източната могила (кат. № 63) което е 155 см и съответно каросерията е била по-дълга. За съжаление задната част на каросерията заедно със седалката е унищожена от иманяри. Широчината е от 80 до 95 см. Размерите на каросериите са известни от проучване на четириколки на твърдо окачване в Трън (кат. № 84, Мешеков 2012, 808); с. Микри Доксипара (кат. №№ 72 и 73, Triantaphyllos 2010, 33); с. Борисово, Елховско (кат. № 55, Агре 2008а) и в с. Съдиево и Караново (кат. №№ 59 и 63, Ignatov 2009, 40). При четириколките на твърдо окачване нямаме измерена дебелината на пода на каросерията, затова използваме известната ни дебелина от четириколките на меко окачване 4.3 до 6.7 см.

При археологически проучване се регистрира ниска дървен парапет с височина от 20 до 30 см (кат. № 55, Агре 2008а; кат. № 63, Ignatov 2009, 40; Triantaphyllos 2010, 33).

На някои четириколки са откривани от външната страна на пода на каросерията монтирани един или два клина, снабдени със свободно движещи се халки (табл. 10-3.4.4-6). Служили са за закачане на дребни предмети, например съд с мас за смазване на колелата.

Седалките са по-големи от четириколките на меко окачване. В повечето случаи са изградени от цели шини с втулки, които изцяло обхващат облегалките на седалката (табл. 14-4.12.1-2). За укрепването на седалките допринасят дъговидните пръчки (табл. 14-4.13.3-10). В някои случаи те изграждат самостоятелно седалката. Много интересни са три елемента, оформящи масивна седалка – от комплекса в с. Кортен, Новозагорско (табл. 14-4.13.7, кат. № 34; Игнатов 2014, 228, табл. 10.145). Такава сложна и добре изработена конструкция не е известна досега.

Доскоро не се говореше за багажници към колите, полагани към богатите гробове. Имаше предположения, но без конкретни доказателства (Игнатов 2010, 285). Разкопките на четириколка с твърдо окачване на Д. Агре в с. Борисово, Елховско (кат. № 55) доказаха наличието на багажник. Багажникът е пълен със стъклени и керамични съдове, кухненски прибори – бронзов тиган, цедка за вино и желязна скара (Агре 2008, 44-45). Пълен отново със стъклени бутилки багажник беше открит на кола Е в с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 74; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006). Той е обкован отвсякъде с бронзови ленти. В Панония са намерени елементи на дървени сандъчета, които се смята, че е възможно да бъдат прикрепени към колата като багажник (Mráv 2004, 7; 2016, 518).

Досега единствено при четириколките на твърдо окачване е регистрирана украса от декоративни бронзови колони (табл. 15-4.17.1-6), укрепвали дървените парапети. Метални колони познаваме от четириколките в: София (кат. № 81, Венедиков 1960, 46, № 204, табл. 35, обр. 129); Ямбол (кат. № 91-92, Венедиков 1960, 56, № 265, табл. 48, обр. 166) и Източната могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63, Ignatov 2009,41, abb. 16). Парапетите на четириколката от Източната могила е украсена с по 4 бронзови сфери (табл. 15-4.16.1), които намират паралел от с елемент кола с неизвестно местонахождение от Франция (Mercklin 1933, 120, Abb. 39).

Богато украсена е задната ос и гърбът на седалката, констатирано още от Николов при разкопките на 5 коли в м. Трите могили до Стара Загора (Николов 1961, 10) и четириколка В в с. Микри Доксипара (кат. №№ 71, Triantaphyllos 2010, 33, εικ. 15). Той е украсен с ажурни апликации, глави на менади, на сатири, на Афродита или театрална маска. Повече за украсата в глава „Украса на колите“.

Четириколки – неизяснен клас

Това са коли, извадени от иманяри или при изкопни дейности. От тях са попаднали в музеите или има информация за малко елементи, които дават представа за колата като четириколка, но не и за по-точно определяне. Пример за това са двете четириколки от м. Чатал тепе, Ямбол за които относно класа на колите има известно разминаване, поради недостатъчно публикувани елементи. Оттук и въпроса дали става въпрос за две четириколки на меко окачване или на твърдо (Röring 1983, 65). Поради липсата на достатъчно информация ги причисляваме като неизяснен клас четириколки.

Известни са 26 четириколки от неизяснен клас от територията на Тракия (обр. 62)[36].

2.1.3. Коли от неизвестен тип на меко окачване

Това са коли, от които до нас са достигнали елементи, показващи мекото окачване на колата. Това са: навръшници, носещи шини на каросерията – единични екземпляри, но по тях не може да се определи тип кола – двуколка или четириколка. Известни са 13 коли на меко окачване (обр. 63) от обекти в Тракия[37].

2.1.4. Коли от неизвестен тип, клас и вид

Това са коли, повечето унищожени от иманяри и малко – при изкопни дейности. Единствената информация, която получаваме, е за наличието на кола/и и евентуално местоположението на ямата спрямо надгробната могила. До нас е стигнала информация за 122 обекта[38] (обр. 64), но вероятно са много повече.

---

[36] Намерени са в с. Поляново, Айтоско (кат. № 87; Филов 1915, 228); Айтос (кат. № 88; Морски труд, 14.12.2007); с. Житосвят, Карнобатско (кат. № 89; Момчилов 2006, 248-250); с. Попово, Ямболско (кат. № 90; информация от Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол); две коли от Ямбол (кат. № 91-92; Seure 1913, 75; Seure 1925, 395-401; Филов 1922, 16; Filov 1925, 63; Венедиков 1960, 49-60); с. Атолово, Ямболско (кат. № 93; информация от Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол); с. Коньово, (кат. № 94; Игнатов 2010); с. Прохорово (кат. № 95) и с. Богданово, Новозагорско (кат. № 96); с. Езеро (кат. № 97, Игнатов 2008а); с. Ковачево (кат. № 98; информация от Димитър Янков – РИМ Стара Загора), Новозагорско; Свиленград (кат. № 99); Стара Загора (кат. № 100; Велков 1943, 199-204; Венедиков 1960, 192); две коли от с. Малка Верея, Старозагорско (кат. №№ 101-102; Велков 1943, 204-206; Венедиков 1960, 66); с. Горно Белево, Чирпанско (кат. № 103; информация от доцент М. Тонкова – НАИМ БАН); две коли от с. Свирачи, Ивайловградско (кат. №№ 104-105; Кабакчиева 2005); Асеновград (кат. № 106; Жуглев, Калудова 1962, 36); с. Ивайло, Пазарджишко (кат. № 107; Велков 1935, 464; Велков 1943, 206; Венедиков 1960, 65); с. Копривлен (кат. № 108) и с. Илинден, Гоце Делчевско (кат. № 109; информация от доцент А. Божкова – НАИМ БАН); с. Рилци, Благоевградско (кат. № 110; http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=444184); с. Голямо село (кат. № 111), Дупницко; с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 112; Шкорпил 1898, 70; Иванов 1910, 166-170; Велков 1933, 419; Венедиков 1960, 43; Мешеков 2001, 20-21).

[37] с. Млекарево, Новозагорско (кат. № 113); с. Ветрен, Пазарджишко (кат. № 114; Герасимов 1966, 225-226, обр. 1; Катинчарова 2010, 33, табл. XVII); 7 коли от с. Пастуша, Пловдивско (кат. №№ 115-121; Шкорпил 1898, 121-123; Seure 1925, 364-394; Венедиков 1960, 70, колесници XXVII-XXXIII); с. Горски извор, Хасковско (кат. № 122; Аладжов 1997, 73, обр. 39); с. Дяково (кат. № 123) и с. Мламолово, Кюстендилско (кат. № 124) (Rousseva-Slokoska 1994, 387) и Харманли (кат. № 125; Ignatov, Dimitrova 2015).

[38] Дебелт (кат. № 126; Венедиков 1960, 73) и с. Брястовец, Бургаско (кат. № 127; Шкорпил 1898, 70; Венедиков 1960, 73); с. Поляново, Айтоско (кат. № 128); с. Медово, Каблешково (кат. № 129); с. Лозарево (кат. № 130); с. Искра (кат. № 131); с. Огнен (кат. № 132); Карнобатско; три коли от с. Добриново (кат. №№ 134-136); една от с. Житосвят, Карнобатско (кат. № 137) и една от м. Сакарджика, Карнобат (кат. № 133) (Момчилов 2006, 243-248; Момчилов 2005, 504-506); с. Маленово (кат. № 138); с. Люлин (кат. № 139; Ботушарова 1950, 130; Венедиков 1960, 73); две коли от с. Каменец (кат. №№ 140-141); с. Кабиле (кат. № 142; Шкорпил 1898, 70; Венедиков 1960, 73) и с. Атолово, Ямболско (кат. № 143); две коли от с. Коневец (кат. №№ 144-145); две коли от с. Борисово (кат. №№ 146-147; Агре 2011, 218-219); с. Стройно (кат. № 148); две коли от с. Попово (кат. №№ 149-150); с. Пчела, Елховско (кат. № 151); с. Трапоклово (кат. № 152); с. Драгоданово (кат. № 153; Китов и др. 2007, 250); с. Блатец (кат. № 154); две коли от с. Желю войвода (кат. №№ 155-156; Радева, Сираков 2005); с. Речица (кат. № 157); с. Крушаре (кат. № 158) и с. Скобелево (кат. № 159), Сливенско; Кермен (кат. № 160); с. Новоселец (кат. № 161); 4 коли от с. Пет могили (кат. №№ 162-165); с. Сокол (кат. № 166); с. Полско Пъдарево (кат. № 167); с. Кортен (кат. № 168; Игнатов 2014, 202) и две коли от с. Карановo (кат. №№ 169-170; Ignatov 2009, 31), Новозагорско; Раднево (кат. № 171); Стара Загора (кат. № 191); с. Знаменосец (кат. № 172); с. Владимирово (кат. № 173) и с. Искрица (кат. № 174), Радневско; с. Сърнево (кат. № 175); три коли от с. Братя Кунчеви (кат. №№ 176-178); три коли от с. Оряховица (кат. № 179-181); три коли от с. Колена (кат. № 182-184); три коли от с. Дълбоки (кат. № 185-187); две коли от с. Хрищени (кат. № 188-189); с. Калитиново (кат. № 190); 7 коли от с. Малка Верея (кат. № 192-198; Велков 1943, 204-206; Венедиков 1960, 66); с. Кирилово (кат. № 199); с. Сърневец (кат. № 204), с. Братя Даскалови (кат. № 216); с. Ракитница (кат. № 200) и с. Ездач, Старозагорско (кат. № 201); с. Зетьово (кат. № 202), с. Златна ливада (кат. № 203); две коли от с. Съединение (кат. № 205-206); с. Верен (кат. № 207); 8 коли от с. Горно Белево (кат. №№ 208-215; Дякович 1923, 162; Венедиков 1960, 73), Чирпанско; с. Тулово, Казанлък (кат. № 217; Венедиков 1960, 73); две коли от с. Левка, Тополовградско (кат. №№ 218-219); с. Стамболово (кат. № 220; Аладжов 1997, 251-252, обр. 125-128), с. Текето (кат. № 221; Аладжов 1997, 267), с. Добрич (кат. № 222; Аладжов 1997, 60, обр. 27) и с. Белица (кат. № 223; Пенчева, Иванова 2006), Хасковско; с. Драгойново, Първомай (кат. № 224; Кисьов 2008, 259-260); с. Белозем (кат. № 225); с. Маноле (кат. № 226); две коли

2.2. Ярем

Впрягането е ставало с дървен ярем, от който се откриват бронзови яремни халки и железни части на хамутите. Запазването на следи от дървото на ярема и откриването на място разположените по него метални елементи дават възможност да се определи формата и размера на ярема. Той е с дължина от 90 до 105 см, измерено при четириколки на твърдо окачване в обектите в с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008); Източната могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009, 41); м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 12), с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 73; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006). Относно формата на ярема са регистрирани две форми. Едната е с две оформени дъги на ярема над вратовете на конете. Дъгите са между двете яремни халки. Височината на дъгите е 5 см (кат. № 63, Ignatov 2009, 41). Другата форма е от м. Трите могили до Стара Загора където са описани три извивки на ярема, като третата е разположена по средата на ярема (Николов 1961, 12).

Управлението на впряга се е осъществявало посредством 4 яремни халки, през които минават поводите. Яремните халки са винаги бронзови и задължителният минимален брой е 4 на ярем, но се срещат и повече яремни халки на един ярем. Където халките са повече винаги има една централна, по-голяма, разположена по средата на ярема. Понякога халките достигат до 13 броя (Николов 1961, 12; Агре 2008, 45 – кат. № 55). Различават се по форма и украса, като най-богато украсените са от двуколката с меко окачване (кат. № 10, Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 31), където имат сложна украса от растителен орнамент. Повторяемостта на даден вид яремни халки (табл. 24-6.1.2.1.2) при двуколките на твърдо окачване в Коньово (кат. № 21), Полски Градец (Мешеков – под печат), Кортен (Кънчева-Русева и др. 2005, 158-159) и Стройно насочват към производствен център в този район на Тракия.

Понякога краят на яремите завършва с бронзови накрайници (табл. 26-6.3.1.2.1-5 и 26-6.3.1.3.1-2), оформени геометрично или с фигури на лъв, глиган, козел и др[39]. Често вместо описаните накрайници се срещат също така наречените бронзови разпределители?. Всички са еднакви като форма и евентуално като предназначение. Някои са без украса (табл. 26-6.3.2.1.1-5)[40]. Други са с геометрична украса (табл. 26-6.3.2.1.6-10)[41]. Има и с антропоморфна украса – с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 82; Венедиков 1960, 28, № 75, табл. 19, обр. 62). Но най-често срещани са тези с украса от скулптури на две противоположно разположени пантери (рядко лъвове) (табл. 26-6.3.2.2.1-4)[42]. Разпределители с изображение на пантери/лъвове са познати извън пределите на Тракия (Дакия – Gudea 1996, 114, fig.

от с. Калековец (кат. № 227-228); Пловдив (кат. № 229; Chergarov 1999); с. Беловица (кат. № 230); на брега на яз. Пясъчник (кат. № 231); с. Съединение (кат. № 232) и с. Първенец (кат. № 233), Пловдивско; Перущица (кат. № 234); с. Стрелча, Панагюрско (кат. № 235; Венедиков 1957, 193); с. Ивайло (кат. № 236); с. Церово (кат. № 237; Захариев 1870, 35; Шкорпил 1898, 69; Венедиков 1960, 72); с. Ветрен (кат. № 238; Огненова-Маринова и др. 1984); с. Паталеница (кат. № 239); с. Дебращица (кат. № 240); с. Хаджиево (кат. № 241) и с. Динката (кат. № 242), Пазарджишко (Катинчарова 2010, 32-36); с. Невестино (кат. № 243; Шкорпил 1898, 70; Иванов 1910, 166-170; Велков 1933, 419; Венедиков 1960, 43; Мешеков 2001, 20-21); с. Радловци (кат. № 244) и с. Мурсалево (кат. № 246; в. Вяра, Дупница, 2.07.2008), Кюстендилско; Рила (кат. № 245; Велков 1922, 203; Rousseva-Slokoska 1994, 387); с. Хисаря (кат. № 247, Mercklin 1933, 103, Abb. 18) и с. Калитиново, Старозагорско (кат. № 248, Николов 1967, 35)..

[39] Те са познати от колите в: Ямбол (кат. № 91-92; Венедиков 1960, 52, № 247, табл. 43, обр. 151 и 152); Стара Загора (Николов 1961, 12, обр. 8; Николов и др. 1984, № 240; Kalcev 2001, 138_3.35); с. Стамболово, Хасковско (Аладжов 1997, 252, обр. 126); с. Могилово, Чирпанско (кат. № 38; Дякович 1923, 165; Mercklin 1933, 127-128, Abb. 47; Венедиков 1960, 38, № 138, табл. 28, обр. 96) и Пастуша, Пловдивско (Seure 1925, 433-434, fig. 12.81, 83).

[40] като тези от с. Деветак, Карнобатско (кат. № 52; Венедиков 1960, 63, № 331, табл. 54, обр. 182 и 183); Ямбол (кат. № 91-92; Венедиков 1960, 60, № 294, табл. 49, обр. 169-170); Източната могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009, 42, abb. 21); Пастуша, Пловдивско (Seure 1925, 418-420, fig. 6.51-52; Mercklin 1933, 131, 30, Abb. 52) и с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 82; Венедиков 1960, 20, № 30, табл. 9, обр. 29)

[41] от Брестовица, Пловдивско (кат. № 76; Велков 1943, 191, обр. 262); Димитриево, Свиленградско (кат. № 64; Велков 1943, 199, обр. 276); Ямбол (кат. № 91-92; Венедиков 1960, 57, № 276, табл. 50, обр. 171, табл. 73) и с. Малка Верея, Старозагорско (кат. № 192; Велков 1943, 205, обр. 286).

[42] известни от: Ямбол (кат. №№ 91-92; Венедиков 1960, 59, № 288, табл. 51, обр. 173); Свиленград (кат. № 99; Велков 1943, 201, обр. 279 и 280); Стара Загора (кат. № 100; Райков 1940, 366, обр. 2); с. Тулово, Казанлъшко (кат. № 70; Табакова-Цанова, Гетов 1969, 38, обр. 25); кола 2 в Микри Доксипара, Димотика (кат. № 73; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006).

39-40/3 и Панония – Šeper 1962, 350, T. XV 53 a, b; Palágyi 1981, 43, Taf. XIX.3, 9; Šeparović 2001). В центъра на ярема на мястото на централната халка се среща и бронзово умбо с геометрична, зооморфна или антропоморфна украса (кат. № 42, Венедиков 1960, 18, № 23, табл. 8, обр. 26; кат. № 82 – 27, № 66, табл. 16, обр. 52; кат. 31 или 91-92? – 57, № 268, табл. 47, обр. 163 и кат. № 55, Агре 2008, 45).

Много често дървената част на ярема е украсени с метална обвшивка, която обвива кобилицата между водещите яремни халки (табл. 28-6.6.3). Обвивката е от тънък бял метал, вероятно сплав на сребро, превърнало се в сребърен хлорид. Те се срещат винаги по две и са от колите открити в с. Речица, Сливенско[43]; с. Съдиево (Велков и др. 2005), с. Кортен (Игнатов 2014, 211-212); м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1; Игнатов 2008, 253), с. Искрица, Радневско (кат. № 35; Шейлева 2004, 254, сн. 4); м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 12) и с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 83; Мешеков 2001, 27).

Дървените яреми са украсени самостоятелно с: фигури на гладиатор (табл. 27-6.6.1.1, кат. № 37, Венедиков 1960, 42, № 168, табл. 31, обр. 111; Художествен бронз № 215; Василев 1984, 23-24, обр. 2а-б; Вагалински 1992, 183, обр. 2); Херакъл (табл. 27, 6.6.1.3, кат. № 65, Николов 1961, 12; Николов и др. 1984, № 241, Kalcev 2001, 139_3.37); Дионисий с пантери (табл. 27-6.6.1.2, кат. № 226, Zontschew 1942, 59; Ботушарова 1964, № 64; Manfrini-Aragno 1987, 97, fig. 137); гол мъж (табл. 27-6.5.3, кат. № 107, Велков 1946, 230, обр. 145); глава на млад мъж (табл. 27-6.5.1.1.5, кат. № 107, Мешеков 2004, 120, обр. 14а; Мешеков, Стайкова 1997, 52, № 39); Ерос яхнал симбиоза от предна част на пантера и задна част на делфин (табл. 27-6.6.2.1, кат. № 63, Ignatov 2009, 41-42, Abb. 19); лебеди (табл. 27-6.6.1.4, кат. № 43, Мешеков, Стайкова 1997, 53) и пантери (табл. 27-6.6.2.2, кат. № 63, Ignatov 2009, 42, abb. 20).

На долната част на яремните халки или захванати директно за дървения ярем са ремъците, които държат железните полухамути (табл. 28-6.8.1.1-3). Ремъците завършват с железни куки (табл. 28-6.8.2) с които се закачват на полухамутите. Железните полухамути са били обвити в кожа или плат за да не наранява вратовете на конете. Познати са три вида железни полухамута. Първият вид (табл. 28-6.8.1.1) представлява желязна пръчка с кръгло сечение, сложно огъната и двата края – съединени. Формата, образувана от пръчките по средата е стеснена и разширена в двата края. В разширените краища е обратно огъната. Полухамутът е извит дъговидно. Те са едни от най-често срещаните като вид полухамути в Тракия[44]. Вторият вид (табл. 28-6.8.1.2) представлява желязна пръчка, извита като дъга, с кръгло сечение, удебелена по средата и в краищата изтъняваща. Двата края са раздвоени и образуват по две куки. Полухамути от този тип се срещат по-рядко в Тракия. Известни са само от: с. Кортен (кат. № 61, Игнатов 2014, 216 и 223, табл.2.30 и 8.105) и с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 82; Венедиков 1960, 28, № 71, табл. 17, обр. 57) и сравнително повече в Галия (Alföldi-Thomas 2008, 334-335, typ NG1, G1-6) и Панония – Kozármisleny (Kiss 1989, 16, abb. 20); Nagyteteny и Nagylok (Gaul 1890, 106, tabl. AII.1a, b; 120, tabl. CI.3). Третият вид (табл. 28-6.8.1.3) представлява желязна пръчка, извита като дъга, с кръгло сечение, удебелена по средата и в краищата изтъняваща. Двата края са сплеснати във форма на кръг или правоъгълник, с пробити два отвора. Те се срещат много рядко и са познати от: с. Съдиево, Новозагорско (Велков и др. 2005) и с. Могилово, Чирпан (кат. № 38; Венедиков 1960, 38, № 140, табл. 28, обр. 95).

[43] Информация от Николай Сираков – РИМ Сливен

[44] известни от: с. Старо село, Сливенско (кат. № 3; Ковачев 2009, 64, табл. XXXXVI.13); Чаталка, Старозагорско (кат. № 68; Мешеков 2007, 247-248, обр. 18); с. Михайлово, Старозагорско (кат. № 12; Герасимов 1938, 404, обр. 184.2); с. Искрица, Радневско (кат. № 35; Шейлева 2004, 254 и 258, обр. 4, 1 и 8, 2); с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 76; Велков 1943, 194, обр. 272); с. Блатница (кат. № 78) и с. Дебращица, Пазарджишко (кат. № 79; Катинчарова 2010, 41, 43, табл. № VI – 4); с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 82; Венедиков 1960, 18, № 27, табл. 7, обр. 22-23); с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 83; Мешеков 2001, 27, табл. VII – 2); Кюстендил (кат. № 45; Слокоска 1970, обр. 2). Този тип полухамути са известни в Панония и Галия (Alföldi-Thomas 2008, 335, typ NG2, G7 – 15; Hanemann 2012, 135, 138, taf. 3,9 – 11).

2.3. Впрегатните коне

Във всички комплекси в Тракия всяка кола е имала впряг от два коня. По вида на впряга – колата представлява бига.

Античните автори, както и по-голяма част от изображенията на впрягове в римската епоха показват, че мулетата са изключително често използвани като впрегатни за колите в Рим. Те са впрягани в двуколки и четириколки, използват се в обществения живот (Aus. Ep. IV, 1-8; Aus. Ep. I). Самите водачи на коли са наричани мулетари (App. Verg., Catal. 10). Дори представената луксозна кола на Агрипина в сестерция на Калигула е теглена от мулета (RIC Tiberius 51).

Но от проучените досега коли в Тракия впрягът е единствено от коне. Изследването на конските скелети установява, че те принадлежат към групата коне със среден ръст. Характеристиката на стройната структура на костната система показва расови коне – коне за бърз алюр. Явно те са следствие на дълъг подбор и специални грижи (Нинов 2001, 64; Рибаров 2003). Впрегатните коне са в добра възраст и в отлична форма. Подобна е ситуацията и в Панония, където положените коне са малки по размер (130-140 см) и добре развити (Mráv 2001, 124).

Впрегатните коне освен задължителните юзди, често имат бронзови листовидни украси по сбруята, като намерените при с. Димитриево, Свиленградско (кат. № 64, Велков 1943, 197, обр. 275), с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 83, Мешеков 2001, 28, табл. VIII, II-4 и IX-3, II-4), с. Езеро (кат. № 97, Игнатов 2008а, 255, обр. 2) и с. Прохорово (кат. № 95, Игнатов 2012, 203), община Нова Загора и Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивска община (Seure 1925, 423, fig. 8.60-61; Mercklin 1933, 134-135, 63, Abb. 60).

В няколко случая впрегатните коне са украсени с гердани със стъклени канелирани маниста. Такива се известни от Дългата могила (кат. № 62, Кънчев, Кънчева-Русева 1976, 22, табло XXVI, 5) и Източната могила (кат. № 63, Ignatov 2009, 42, abb. 26) с. Караново, Новозагорско; могила № 2, с. Речица, Сливенско[45]; м. Чатал тепе, Ямбол (заведени под № Н 2595 във фонда на НАИМ София); с. Тулово, Казанлъшко (кат. № 70, Игнатов 2016, 339); с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 76, Велков 1943, 193, обр. 264); с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 83, Мешеков 2001, 28) и Трън, Перникшко (кат. № 84, Паунова 2002, 190-191, обр. 3 и 10). Впрегатните коне са украсявани и с гердани с бронзови и сребърни маниста, които се срещат в: с. Коньово (кат. № 21, Игнатов 2010, 295, обр. 16); с. Кортен (Кат. № 61, Игнатов 2014, 217, табл. 4.41-42) Новозагорско; с. Искрица, Радневско (кат. № 35, Шейлева 2004, 256-257, обр. 3: 7) и Трън (кат. № 84, Vladimirova-Paunova 2000, 34, add. 17, Паунова 2002, 191, обр. 10).

2.4. Украса на колите

Колите, намерени в Тракия са богато украсени, което показва усета на тракиеца към красота. Всички елементи са изработени с голямо майсторство. Железните части са ковани и оформени естетично като геометричен или растителен елемент. Много от функционалните елементи от колите са изработени от фигурален бронз. Изобилстват украси от бронзови (много често посребрени) апликации и скулптури по колите.

За украсата на колите са използвани сюжети и персонажи от митологията, религията, растителния и животински свят, геометрични елементи.

За съжаление, точно елементите от украсата на колите са един от основните обекти на интерес от страна на иманярите, което води до тяхната загуба за реконструкцията на античната кола.

Всички елементи, дори и укрепващите, които са изработени освен функционално и ху-

[45] Информация от колегата Николай Сираков (РИМ Сливен), на когото изказвам своята благодарност.

дожествено. Украсявани са с допълнително с инкрустирано сребро, месинг или мед (Венедиков 1960, 45-46, 48-49; Schleiermacher 2000, 342-343, abb. 34-36; Милановић 2015, 34-37).

Изключително добре функционално и красиво е изработена желязната носеща част на двуколката от с. Караново, Новозагорско (табл. 3-2.5.3, кат. № 10; Игнатов и др. 2011, 15-16, обр. 9). Навръшниците, представляващи едно цяло с върхуосията, са оформени като човешки длани.

Навръшниците на колите имат преди всичко утилитарна функция – да носят каросерията на колата. Но поради факта, че те са на едно от високите и видни места на колата, винаги са изработвани като представителни фигури. Те са от най-актрактините елементи от колите на меко окачване и съответно най-публикувани и дискотирани. От петте познати типа навръшници по типологията на C. Röring (Röring 1983, 15) разпространението им в Тракия е следното: навръшник с една отворена кука – 7 вида; навръшник с една затворена кука – 11 вида; навръшник с две отворени куки – 18 вида; навръшник с две затворени куки – 4 вида и навръшник с две куки на върха – 4 вида.

Тук трябва да обърнем внимание на откриването на малки навръшници с размери под 7 см които не принадлежат към системата на окачане на каросерията при колите с меко окачване. Те се откриват по един или два броя при коли на меко или твърдо окачване и вероятно функцията им в колите е като вид окачалка. Тук те са отделени в отделна група като малки навръшници (табл. 3-4.11.1-5). Познати са от колите в с. Жилинци, Кюстендилско (Герасимов 1938, 401, обр. 182); с. Шишковци, Кюстендилско (Венедиков 1960, 27, № 64); Ямбол (Венедиков 1960, 54, № 258, Табл. 49, обр. 168; Roring 1983, 121, XIV, 5); с. Микри Доксипара, Димотика (табл. 3-4.11.4, кат. № 75, Τριαντάφυλλος 2010, 46, Εικ. 34); два екземпляра от с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 221, табл. 6.87; 225, табл. 9.119) и Полски градец, Радневско (Иванова (под печат), обр. 2 н). За навръшниците с една отворена или затворена кука има хипотеза да принадлежат към съставната част на носилка "lectica", въз основа на находката от Esquilin (Röring 1983, 24-25). За находките от Тракия всякаква интерпретация тези находки да са извън контекста на елементите от колата е изключена.

От типа от навръшници с една отворена кука в Тракия са представени сравнително помалко (7 вида) от останалата част на империята. Най-разпространени са тези оформени като човешка длан които са известни от с. Караново, Новозагроско (табл. 3-2.6.1.3.4, кат. № 10, Игнатов 2010, 287, обр. 17.36), с. Винарово, Старозагорско (табл. 3-2.6.1.3.2; кат. № 16; Fol 2002, 236), Ямбол (табл. 3-2.6.1.3.1; кат. № 31; Венедиков 1960, 54, № 259, табл. 47, обр. 163) и с. Микри Доксипара, Димотика (табл. 3-2.6.1.3.3, кат. № 71, Τριαντάφυλλος 2010, 35, Εικ. 18)[46]. Така оформени навръшници са познати единствено от територията на Тракия.

Навръшниците изработени в геометричен стил с една отворена кука се срещат на територите на Тракия, Панония, Галия, Иберия и Дакия (Röring 1983, 102-125; Ruprechtsberger 1988, 19-20, abb. 1-5). От Тракия са известни от обектите в м. Блягорница, Твърдица (табл. 3-2.6.1.1.1, кат. № 5, Игнатов 2010, 287, обр. 17.36) и с. Речица, Сливенско (табл. 3-2.6.1.1.2, кат. № 3, Ковачев 2009, 63, табл. XXXXVIII.6-7).

Един екземпляр от навръшниците с една отворена кука е представен като глава на орел/грифон с кука, оформена като змия, налапала друга змия? (табл. 3-2.6.1.2.1; кат. № 8). Паралел намира с навръшника от същия вид върхуосие от четириколката от Kozármisleny, където куката е оформена като глава на лебед (Kiss 1989, 21, abb. 22 и 23)

На територията на Панония, Галия, Британия, Северна Африка най-разпространени са навръшниците с една отворена кука оформени с глава на орел като достигат 35 вида (Röring 1983, 102-125; Ruprechtsberger 1988, 21-22, abb. 6-8; Mráv 2014, 121) или оформени като глава на пантера (8 вида) (Röring 1983, 102-125). Подобни навръшници не са откривани на територията на Тракия. Единствено на територията на Мизия са познати навръш-

[46] Колата е определена като четириколка на твърдо окачване, като навръшникът е определен като в помощ на пътника.

ници с една отворена кука оформени като протоме на кон в с. Телец, Разградско (Венедиков 1960, табл. 24, обр. 76) и Каспичан[47].

Навръшниците с една затворена кука са откриват по-често на територията на Тракия (12 вида) отколкото в останалата част на империята. Сравнително повече са навръшниците с антропоморфно изображение (табл. 4-2.6.2.3.1-6, кат. № 7, Mercklin 1933, 94, Abb. 8; кат. № 39, Венедиков 1960, 70, табл. 55А, обр. 189; кат. № 45, Мешеков, Стайкова 1997, 48-49, № 32-35; кат. № 114, Герасимов 1966, 225-226, обр. 1; кат. № 115, Венедиков 1960, 70, табл. 55, обр. 187-188 и кат. № 116, Cholakov 2004, 108, fig. 12). Извън Тракия навръшници от този тип са известни от територията на Галия и Banasa, Мароко (Röring 1983, 126-130).

Предимно на територията на Тракия познаваме навръшници с една затворена кука със зооморфни изображения. Един с изображение на орел и кука оформена като змия от м. Триъгълника, Нова Загора (табл. 4-2.6.2.2.1, кат. № 1, Игнатов 2008, 252, обр. 3) и два оформени като пантери/лъвове от с. Ковач, Старозагорско (табл. 4-2.6.2.2.3, кат. № 9)[48] и с. Мламолово, Кюстендилско (табл. 4-2.6.2.2.2, кат. № 124, Мешеков, Стайкова 1997, 55). Известен е един навръшник от този тип изобразен като птица от Галия (Röring 1983, 126).

От навръшниците с една затворена кука оформени в геометричен стил са известни само от Дукова могила, Пловдивско (табл. 4-2.6.2.1.1, кат. № 17, Seure 1925, 425-426, fig. 9.72). Извън територията на Тракия са известни от Галия, Рим и Нумидия (Röring 1983, 126-130; Ruprechtsberger 1988, 22, Abb. 12-13) и от Мизия в с. Телец, Разградско (Венедиков 1960, 31, № 86, табл. 23, обр. 72).

Най-разпространеният тип навръшници в Тракия са от типа с две отворени куки (18 вида). Преобладават тези оформени като орел (8 вида). Те са известни от с. Миладиновци, Ямболско (табл. 5-2.6.3.2.2, кат. № 32 Танчева-Василева 1990, 32, обр. 1а-г); с. Борисово, Елховско (табл. 5-2.6.3.2.8, кат. № 33, Агре 2013, 46-47, обр. 4); м. Трите могилки, Стара Загора (табл. 5-2.6.3.2.7, кат. № 36, Николов 1961, 12, обр. 9); с. Любимец, Хасковско (табл. 5-2.6.3.2.6, кат. № 37, Венедиков 1960, 40, № 150, табл. 30, обр. 107); Горски извор (табл. 5-2.6.3.2.1, кат. № 122, Аладжов 1997, 60, обр. 26); Дукова могила, Пловдивско (табл. 5-2.6.3.2.3-5, кат. № 117-119, Mercklin 1933, 106-107, № 9, abb. 21; № 10, abb. 22, Abb. 22). Навръшници оформени като орел с две отворени куки изобразени като змии се срещат единствено по средното течение на Тунджа и Марица в Тракия. Два навръшника оформени като орел с две отворени куки извън посочената територия са открити в Izmit, Турция и Sillanes, Испания (Aviles 1958, 23, figs. 8a, 54-57, figs. 24-25).

Навръшниците с образ на орел с куки, изобразяващи змии се срещат единствено на територията на Тракия. През последните години навръшници следствие на масовото унищожаване на комплексите с коли от иманяри навръшници с две отворени куки с изображение на орел и куки, оформени като змии се появиха в аукционите по света (http://www.bonhams.com; www.christies.com; http://www.christies.com/lotfinder/lot/; sale 9380, lot 320; http://www.liveauctioneers.com) и частните колекции в България.

Следващите по-популярни навръшници от този тип в Тракия са тези оформени в геометричен стил открити в с. Брезово, Пловивско (табл. 5-2.6.3.1.4, кат. № 2, Ботушарова 1950, 123, табл. I51, 52, обр. 42); с. Михайлово, Старозагорско (табл. 5-2.6.3.1.1, кат. № 12, Герасимов 1938, 403, обр. 183.4); с. Искрица, Радневско (табл. 5-2.6.3.1.2, кат. № 35, Шейлева 2004, 262, сн. 9, обр. 6: 1 и 2); Дукова могила, Пловдивско (табл. 5-2.6.3.1.5, кат. № 120, Mercklin 1933, 108, 12-13, Abb. 25); м. Трите могилки, Стара Загора (табл. 5-2.6.3.1.3, кат. № 13, Röring 1983, 138). Освен тези от Тракия са известни видове от Галия и Панония които се разлечават по призматичното тяло и големите масивни топки на върха на навръшника и добре офор-

[47] Изказвам своята благодарност на колегата Станимир Стойчев – РИМ Шумен, за възможността да се запозная с материалите.

[48] Благодарности на колегата Мария Иванова за предоставената ми възможност да работя с находките от фонда на РИМ Стара Загора.

мените като глави на лебеди странични куки (Alföldi 1935, 206, 210, tab. IV,3-4, V,4; Röring 1983, 133-142).

Навръшници с две отворени куки с антропоморфно изображение са еднотипни в Тракия. Те изобразяват бюст на Херакъл или младеж със странични куки изработени като лебедови глави и в един случай във формата на миниатюрни мъжки бюстове с венци. Познаваме комплекти от този тип при четириколките от с. Могилово, Чирпанско (табл. 5-2.6.3.4.1, кат. № 38, Дякович 1923, 164); „Земеделското училище", Кюстендил (табл. 5-2.6.3.4.2, кат. № 46, Rousseva-Slokoska 1994, 388, fig. 2) и с. Делчево, Щипско (табл. 5-2.6.3.4.4, кат. № 49)[49]. Известен е комплект от два навръшника от същият тип от с. Дяково, Кюстендилско с неустановен тип (табл. 5-2.6.3.4.3, кат. № 123, Мешеков, Стайкова 1997, 44, № 27-28). Антропоморфни навръшниците открити в Галия, Панония и Дакия са с различна иконография от тези в Тракия (Gaul 1890, 124, tabl. CII.1; Mercklin 1933, 112, Abb. 27, 113, Abb. 29; Alföldi 1935, 210, tab. IV,5; Röring 1983, 131-142; Gudea 1996, 111, fig. 38.1).

Единственият навръшник с две отворени куки с изображение на пантера/лъв през този период е познат от Харманли. (табл. 5-2.6.3.3.1, кат. № 125, Ignatov, Dimitrova 2015).

Най-малко са разпространени в Тракия (4 вида) навръшниците с две затворени куки в сравнение с известните на другите територии на Римската империя (55 вида). От този тип с геометрично изображение познаваме два комплекта. Те са от четириколка в с. Радловци (табл. 5-2.6.4.1.3, кат. № 43, Мешеков 2004, обр. 2а и 17) и от двуколка в с. Жилинци, Кюстендилско, където двата навръшника са с различно оформени куки (табл. 5-2.6.4.1.1-2, кат. № 18, Герасимов 1938, 401, обр. 180). Навръшници с две затворени куки оформени геометрични са познати от Панония, Галия, Дакия, Мизия, Мала Азия и Северна Африка (Röring 1983, 143-164 и цит л-ра; Ruprechtsberger 1988, 21, abb. 9-11; Jilek 2003, 288-289, B 84, taf. 136, 147, 164; Думанов 2013, 10, обр. 10-11).

Освен оформените геометрично навръшници е известен един комплект с антропоморфно изображение в Тракия. Той е от Вардарската долина и представлява статуетка на Ника (Виктория) с венец в едната ръка и палмово клонче в другата (табл. 5-2.6.4.2.1, кат. № 50, Seure 1904, 228-229, fig. 32). Повече навръшници от този тип са познати от Галия и Иберия, които са с флорално, зооморфно, антропоморфно изображение и са претрупани с детайли (Aviles 1958, 30-32, figs.10-23, 28; Röring 1983, 143-164 и цит л-ра).

Навръшниците с две куки от върха се срещат най-рядко. В Тракия са известни 4 вида чийто куки са оформени грубо като птици от с. Шишковци, Кюстендилско (табл. 6-2.6.5.1.1, кат. № 42, Венедиков 1960, 14-15, № 14, табл. 5, обр. 16), глави на лебеди от с. Брестовица, Пловдивско (табл. 6-2.6.5.2.1, кат. № 14, Велков 1943, 191, обр. 261), глави на коне от Дукова могила, Пловдивско (табл. 6-2.6.5.2.2, кат. № 121, Mercklin 1933, 122, 16, Abb. 40) и пантери от Вардарската долина (табл. 6-2.6.6.1.1, кат. № 50, Seure 1904, 216, fig. 12). В Галия са известни 6 навръшници с куки оформени като глави на патици, лебеди или базиликс (Röring 1983, 165-168 и цит л-ра).

При всички типове коли се среща призматичен бронзов обков, понякога украсен с бюстове на млада жена или мъж (изображения на богове?), Пан, Силен, Херакъл и на змиеног мъж (табл. 16-5.2.2.1-8). Бронзов обков с бюст е известен от Мизия (Венедиков 1960, 33, № 97, табл. 24, обр. 76; Думанов 2013, 17, обр. 31-32), Панония (Gaul 1890, tabl. BV.1) и от Галия (неизвестен произход – Mercklin 1933, 104, abb. 19). Тези призматични обкови са обковавали крайщата на укрепващите дървени греди пода на шасито от двете дълги страни. Това се установи in situ при археологическо проучване на четириколката от Kozármisleny (Kiss 1989, 31, abb. 49), където са разположени по 4 на всяка дълга страна на каросерията.

Понякога колите са украсени със статуетки на Херакъл, Аполон, младеж или млада жена (табл. 17-5.3.1-4). Отново при четириколките се срещат бюстове върху херми или пред тях

[49] Благодарности за дадената ми информация за находката от проф. д-р Трайче Начев – Щип, Македония.

(табл. 17-5.4.1-3). Местоположението на тази украса е точно установено при разкопките в м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 12, обр. 5). Те са разположени по две в задната част на задната ос.

В два случая при двуколки и четириколка на меко окачване са открити статуарни групи с основна фигура на Дионис. В едната група е представен с пантера (табл. 17-5.5.2), а в другата – с фигурите на Пан и сатир (табл. 17-5.5.1). Статуарни групи с Дионис, Пан и сатир са познати от Somodor (Mrav 2001, 127-128, abb. 4) и Kozármislen (Kiss 1989, 25, abb. 32-33, taf. 17-18). Подобни статуарна група с Венера и други е известна от Poljanca (Šeper 1962, 349, T. XII-XIII, sl. 51).

Върху гърба на облегалката на всички видове коли много често се среща украса от комбинация на три апликации. Обикновено средната е с най-голям размер. Малка част от апликациите са кръгли, без или със семпла украса (табл. 18-5.6.1-3). Познати са от колите в: с. Брестовица, Пловдивско (кат. № 76; Велков 1943, 192, обр. 264); с. Радловци, Кюстендилско (кат. № 43; Мешеков 2004, 119, обр. 12а и б, 14б) и Хасково (кат. № 69; Петров 2003, 186, обр. 3). Сравнително често се срещат ажурни бронзови апликации. Много е вероятно украсата да представлява схематизиран рог на изобилието, предоставящ всякакви блага (табл. 18-5.7.1-4) или схематично изобразена лоза. Те са известни при всички видове коли от обектите в: с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18; Герасимов 1938, 401-402, обр. 181); с. Кортен (кат. № 15, Игнатов 2014, 225, табл. 9.118) и с. Съдиево (кат. № 59), Новозагорско; с. Полски градец, Радневско (кат. № 58, Иванова – под печат, обр. 2 н); с. Горица, Бургаско (кат. № 8) и Карнобат (кат. № 53). Освен на територията на Тракия ажурни апликации се срещат при четири коли в Мизия – Телец, Разградско (Венедиков 1960, 33, № 103, табл. 24, обр. 75); Бяла (Велков 1932, 308, обр. 231); Каспичан и Силистра (Думанов 2013, 12, обр. 22); познати са като украса и на четири коли от Панония (Gaul 1890, 106, 114, tabl. AII.2-3; BV. 4-6; Hampel 1892, 55, 57; Alföldi 1939, 355, pl. XXVIII; Šeper 1962, 367, sl. 11B). По-популярни са апликациите с изображения или представляващи бюстове или глави. Най-рядко в Тракия се срещат изображенията или релефите върху медальон. Познати са 6 такива украси (табл. 18-5.8.1-6), като на три е изображението на глава на Медуза (Дякович 1923, 184, обр. 4; Seure 1904, 218, fig. 16; Венедиков 1960, табл. 96). Подобни са познати от Панония (Šeper 1962, 351, 354, T. XIV, sl. 56, XX, sl. 65; Bónis 1978, 103, 105, abb. 2) и от Галия (всички са с неизвестно местонахождение, определени като украса на коли – Schleiermacher 1996, 276-277, abb. 92-96). Най-разпространени са главите и бюстовете като украса на колите. Популярни са образите на Дионис (табл. 18-5.9.1.1-5 – Аладжов 1997, 73, обр. 39; Мешеков, Стайкова 1997,40, № 21; Cholakov 2004, 108, fig. 14, 112, fig. 24) и Херакъл (табл. 19-5.9.2.1-5 – Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 31, табл. XXV, 1; Bujukliev 1995, 437; Венедиков 1960, 37, № 128, табл. 26, обр. 79-81; Катинчарова 2010, 42, табл. X-XI) които са украсявали по пет коли. Следващият, по-разпространен образ е на вакханка (табл. 19-5.9.4.1-4 – Cholakov 2004, 107, fig. 6; Огненова-Маринова 1992, 119-120, № 6, обр. 7; Паунова 2002, 191; Катинчарова 2010, 41-42, табл. IX) който се среща на 4 коли. По на три коли виждаме изображението на Атина (табл. 19-5.9.5.2 – Герасимов 1938, 401, обр. 179; табл. 19-5.9.5.1 – Мешеков, Стайкова 1997, 46; табл. 20-5.9.9.2 – Schleiermacher 2000, 523, abb. 1-4) или сатир (табл. 19-5.9.3.1-3 – Венедиков 1960, 53, № 253, табл. 46, обр. 160-161; Cholakov 2004, 114, fig. 28, 106, fig. 3). По на две коли се среща изображението на Медуза (табл. 19-5.9.6.1-2 – Кънчев, Кънчева-Русева 1996,31, табл. XXV, 2-3) и от с. Делчево, Македония (кат. № 49)[50] или Артемида (табл. 19-5.9.7.1-2 – Венедиков 1960, 37, № 129, табл. 27, обр. 92-94; Cholakov 2004, 106, fig. 2). Много са апликациите с изображение на млада жена (неопределени богове?) (табл. 20-5.9.8.1-5) и на единични бюстове на Пан, Силен, Ерос и др. (табл. 20-5.9.8.6-11 и 5.9.9.3). В западната част на Римската империя са известни по два бюста на Херакъл (Schleiermacher 2000, 525-526, abb. 7-9) и Атина (Gudea 1996, 113, fig. 41/2;

[50] Благодарности за дадената ми информация за находката от проф. д-р Трайче Начев – Щип, Македония.

Schleiermacher 2000, 523-524, abb. 5-6) като украса на коли. В повечето случаи се наблюдава бюст, определен като келт (Schleiermacher 2000, 526-528, abb. 10-18).

На някои от четириколките на меко окачване на задните лисици има украса от фигурален бронз на дъговидна основа (табл. 16-5.1.1.1-6 и 5.1.2.1-6). Те винаги се откриват в комплект по две. През годините и досега най-често са им намирали място в предната част на парапетите, върху облегалките или върху в горната част на масивен дървен фургон (Seure 1904, 236, abb. 36; Венедиков 1960, табл. 93 и 97; Šeper 1962, 392, Abb 5; Radnóti 1963, 81; Bónis 1978, abb. 3; Pozo 2002, 136-137; Думанов 2013, 10, фиг. 8 и 18). Мястото на тези украси в колите е установено при разкопките от м. Трите могили, Стара Загора, където са намерени in sity (Николов 1961, 10) и възприето в по-късните реконструкции (Röring 1983, 5-7; Mráv 2001, 128; Cholakov 2004, 109, fig. 15). Те са украсявали стърчащите извън дървената ос части на задните лисици (обр. 50). Такива украси са откривани по територията на цялата римска империя като единични находки. Но когато са в комплекси с коли, те винаги са откривани предимно при четириколки и по-рядко при двуколки от класа на меко окачване. При тези украси на дъговидна основа преобладава изображението на пантера/тигър. Изображенията не винаги са ясно различими, освен тигъра от Вардарската долина. Той е украсен от ивици от инкрустирано сребро и мед (табл. 16-5.1.1.4; кат. № 50; Schleiermacher 1996, 210). Освен при четириколката от Вардарската долина украсите на дъговидна основа ги наблюдаваме в: с. Жилинци, Кюстендилско (табл. 16-5.1.1.1; кат. № 18; Герасимов 1938, 400-401, обр. 179); Ямбол (табл. 16-5.1.1.2; кат. № 31; Mercklin 1933, 89, Abb. 3); кв. Могилата, Кюстендил (табл. 16-5.1.1.2; кат. № 45; Rousseva-Slokoska 1994, fig. 8); с. Сбор, Пазарджик (табл. 16-5.1.1.5; кат. № 80; Катинчарова 2010, 41, табл. VII); с. Делчево, Щипско (табл. 16-5.1.1.6; кат. № 49). В комплекси с четириколки на меко окачване украси на дъговидна основа с изображения на пантера са открити в Мизия от Силистра (Atanasov 2001, 130, кат № I-3.1) и в Панония (Kozármisleny, Pécs – Kiss 1989, 25, abb. 37, taf. 20, 21; Poljanca и Petrovine – Šeper 1962, 350, 367, T. XV, sl. 53, sl. 12B, C). Има и публикувани с неизвестно местонамиране (Babelon, Blanchet 1895, 471-472, 1122-1123; Gudea 1996, 113, fig. 38/c1). Малкото бронзови украси на дъговидна основа освен многобройните изображения на пантера/лъв имат разнообразен репертоар. Тук наблюдаваме скулптурите на глиган (Jilek 2003, 288, B 80-81, taf. 146); кентавър (табл. 16-5.1.2.2; кат. № 91; Mercklin 1933, 89, Abb. 3; Венедиков 1960, № 246, табл. 43/45, обр. 151-153; Cholakov 2004, 110), ранена амазонка на кон (табл. 16-5.1.2.1; кат. № 38; с. Могилово, Чирпанско –- Дякович 1923, 164-165, А/4 и Б/2, 172-174, табл. II2 и 3), паднал войн (табл. 16-5.1.2.3; кат. № 31; Венедиков 1960, 54, № 255, табл. 49, обр. 168) и полулегнали фигури на младеж (табл. 16-5.1.2.4; кат. № 46; Rousseva-Slokoska 1994, 390, fig. 6), Хермес (табл. 16-5.1.2.5; кат. № 17; Mercklin 1933, 87-91, Abb. 2) и Херакъл (табл. 16-5.1.2.6; кат. № 25; Mercklin 1933, 85-87, Abb. 1).

Най-впечатляваща е декорираната плоча, поставена на гърба на облегалката на двуколката от с. Караново, Новозагорско (кат. № 10; Игнатов и др. 2011, 20-26). Това е желязна плоча, плътно и богато украсена чрез инкрустиране на месинг и мед в желязната основа (табл. 21-5.10.1). Части от подобна плоча са открити на двуколка в Budaörs, Унгария (Mráv 2004, 9). Изобразените фасади с люнети от двете страни на фронтона отразяват ордер, известен от някои архитектурни паметници и архитектурни изображения (Morey 1924, 90-93). В последната това е постигнато както с поставянето в средата на остроъгълния фронтон, а на заоблените (луновидни) люнети от двете страни, така и с изображенията в тимпаните им: в средния – диск (вероятен символ на слънцето), а в двете странични – розети (астрална алюзия) с детелинообразни листа от мед около окръжност от месинг. Ефектът се допълва от осемлъчната фигура (слънчеви лъчи – ден) на парапета в средната секция на фасадата и премрежената (нощ) от парапетите на двете странични. Парапети с такава украса са известни от античността. Парапетът с мрежа от ромбове е много разпространен, докато декорацията с осемлъчната фигура се среща по-рядко в паметници

от II в. пр. Хр. до II в. сл. Хр. (Младенова 1991, 144-145). У нас най-характерен пример за едновременната им употреба е във вила Армира от края на Хадриановата епоха (Младенова 1991, 49-54, 124-126, 144-145, 157, табл. 11-24, реконструкции 3-7). В общия план на цялото изображение „завършената" триделна фасада в централната композиция и „незавършените" триделни фасади (представени като двуделни) от двете страни също внушават схващането за триадата – два женски и по средата – мъжки символ. Тук опозициите са завършен-незавършен, нечетен-четен и свързаните с тях асоциации – мъжко-женско, добро-лошо и т.н. Че използването на плоча със сюжет, даващ точно такава възможна интерпретация е целенасочено, се доказва от едно допълнително композиционно решение. И тук структурата е триделна, символизираща триделния вертикален модел на света. Двете междинни колони, разделящи хоризонталната схема на изображението на три части, показателно стоят вместо върху бази – върху волутни кратери. Мотивът „волутни кратери, от които излизат бръшлян или лоза", получава широко разпространение през римската епоха, а и по-късно. Най-вероятно символизира плодородната сила на майката земя. В плочата от Дългата могила той е свързан с идеята за колоната като символ на дървото на живота, корените на което черпят плодородни сили от пръстта в кратерите – символична утроба на майката земя. Стволът на колоните (дървото) е алюзия за нашия, средния свят, а капителите (короната на дървото) – символ на горния, божествения свят, са увенчани от по едно ойнохое. Тук внушението е много силно – нека си припомним мита за урната с костите на Орфей, поставена върху колона, предаден ни от Павзаний (Маразов 1992, 312-313; Маразов 1994, 168). Фасадите на сградите също могат условно да бъдат разчленени на три вертикално поставени зони: горе – капителите на поддържащите колони и фронтоните с покривните части, увенчани с „антефикси" от лаврови клонки; по средата – телата на колоните и пространството зад тях, а долу – базите на колоните, съответстващи пространствено и цветово на волутните кратери, заедно с подчертания под.

Голяма част от дървените части на колите са покрити с бронзова обшивка, обкована с декоративни бронзови кабари (табл. 15-4.14.1). Такъв вид украса е често срещана при коли, като например тези от с. Карановo, Новозагорско (кат. № 10; Игнатов и др. 2011, 49, табл. 7); с. Полски градец, Радневско (кат. № 23; Камишева-Иванова, под печат, обр. 3 а-г); Искрица, Радневско (кат. № 35; Шейлева 2004, 261, обр 8: 9, 11); Белица, Хасковско (кат. № 223, Пенчева, Иванова 2006, 14, обр. 2, сн. 1); Солун (кат. № 50, Schleiermacher 1996, 248, abb. 42; 47). Тази украса е позната от Мизия в с. Телец, Разградско (Венедиков 1960, 32, № 93, табл. 23, обр. 74) и от Панония така също и в Kozármisleny, Käloz, Nagylók, Nagytétény, Sarszentmiklos (Kiss 1989, 21-22, abb. 27; 25; 36, 38-39, taf. 19; Gaul 1890, tabl. AI.21; tabl. BIII.15-17; 122, tabl. CIII.1). По някои от бронзовите кабари е изобразен ликът на императора(?) при двуколките от от с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 117, табл. I 23-38, обр. 32) и с. Карановo, Новозагорско (кат. № 10; Игнатов и др. 2011, 20, табл. 7.3). Декоративни кабари с глава на мъж са известни от Káloz и Budaörs в Долна Панония (Mráv 2006, 59; 2011, 15-16; Mráv 2010-2013, 63, fig. 12).

В основата седалките са укрепени с ъглов бронзова планка закрепена с бронзови гвоздеи с големи полусферични глави (табл. 12-4.3.10). Като останалите елементи на колите освен улитарен, те имат и декоративен ефект. Този обков е известен от с. Димитриево, Свиленградско (кат. № 64, Велков 1943, обр. 277); гр. Айтос (кат. № 51); с. Могилово, Чирпанско (кат. № 38) и с. Шишковци, Кюстендилско (кат. № 42) (Венедиков 1960, 48, № 218, табл. 36, обр. 131; 36, № 118, табл. 57; 15, № 15); с. Искрица, Радневско (кат. № 35, Шейлева 2004, 260, обр. 7: 3, 4); Чаталка, Старозагорско (кат. № 68, Мешеков 2007, обр. 12); Блатница, Пазарджишко (кат. № 77, Катинчарова 2010, 39, табл. № III-10). Такива ъглови планки има открити и в Панония (Gaul 1890, tabl. AI.20; 122, tabl. CI.10).

На върха на ока на кола от с. Кортен, Новозагорско е поставена пантера в момент на скок със зинала уста (табл. 27-6.7.1; кат. № 61; Игнатов 2014, 216, табл. 3). Тя бе открита

при кон 2, между двата железни полухамута. На това място е била предната част на ока, която е украсена с пантерата. Украси на ок с неизвестно местонахождение са известни от публикации (Schleiermacher 1996, 271, № 104-105, abb. 87-88; 89-90). Изображенията на пантери са често срещани като украса на античните коли (срв. Babelon, Blanchet 1895, 471-472, 1122-1123; Mercklin 1933, 115-116, Abb. 32; Alföldi 1935, 202, 206, 210, tab. I,1, III,3-6, fig. 145; Герасимов 1938, 400-401, обр. 179; Велков 1943, 201, обр. 279 и 280; Венедиков 1960, 53, № 251, табл. 46, обр. 160-161; 59, № 288, табл. 51, обр. 173; Табакова-Цанова, Гетов 1969, 38, обр. 25; Kiss 1989, 25, abb. 37, taf. 20, 21; Gudea 1996, 113-114, fig. 39, 40/3; Schleiermacher 1996, 230-233, abb. 10-11; Мешеков, Стайкова 1997, 49, № 36; Atanasov 2001, 130, кат № I-3.1; Mráv 2001, 129, abb. 5; Катинчарова 2010, 41, табл. VII). Най-близките паралели на разглежданото изображение са от Карановo, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009, 42, Abb. 20) и Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008, 45).

Поради актрактивността на елементите на украсата, те са застъпени значително в археологическата литература.

Почти всички изследователи са единодушни за преобладаването на бакхическият характер при украсата на колите (Mráv 2001, 40; 2004, 9). Една част приемат, че същността на култа към Дионис се изразява в спасителната представа за възкресението (Alföldi 1935, 22; 1939; Јовановић 1984, 47; Kádár 2003, 81). Според други – репертоарът на украсата на колите произхожда от Дионисиевите религиозни празници (Вощинина 1954, 10). Има хипотеза за допълнително сложени украси във връзка със самото поглебение (Mráv 2014, 135-137).

Но репертоара на характера на украсите на колите е изключително разообразен. Включени са всякакви персонажи и сюжети от митологията, от растителния и животинския свят, геометрични елементи. Не всички могат да се свържат с култа към Дионис. Някои от апликациите са използват вторично като украса на колите, взети от репертоара на луксозни мебели (Cholakov 2004, 107; Чолаков 2005). Имайки предвид многобразието на репертоарът най-добре е да се съгласим с предположението на Иван Венедиков за един улитарен характер на украсата на разглежданите коли (Венедиков 1960, 103).

3. ЕЛЕМЕНТИ НА ОБРЕДА ПОЛАГАНЕ НА КОЛИ В ГРОБНИ КОМПЛЕКСИ

Ритуалът полагане на коли към гробове на тракийската аристокрация се разпространява от средата на I век. По това време Тракия влиза в състава на Римската империя като провинция Тракия. Този ритуал се среща и в някои други райони на Римската империя, като Панония, Галия и Мизия (обр. 65), но най-масово и продължително се прилага в Тракия (обр. 66).

Досега на самия обред не е обръщано достатъчно внимание, в най-добрия случай е отразен вторично в археологическата литература. Една от причините за това определено незаслужено отношение са малкото комплекси, разкопани по археологически път. Въпреки наличието на единични комплекси с коли и недостатъчните проучвания, сравнително по-голямо внимание на обреда обръщат западните и най-вече унгарските изследователи. Макар че броят на тези комплекси в България превишава многократно всички останали, в българските публикации елементите на обреда са представени частично и непълно.

Още при първите проучвания изследователите свързват комплексите с коли с надгробната могила и отбелязват разглобяването на колата преди полагането ѝ в ямата (Ботушарова 1950, 131; Венедиков 1960, 100; Табакова-Цанова и Гетов 1969, 39). Отразено е поставянето на яздитен кон с неговата по-богата сбруя, заедно с впрегатните коне. В публикациите коректно са описани и намерените предмети в контекста на частите на колата – съдове, оръжия, мебели и др.

3.1. Местополагане

Коли от римската епоха се откриват в пространството край надгробните могили и рядко – в самите могилни насипи или под тях. Те несъмнено са заровени във връзка със съответните могилни погребения на тракийски аристократи. Това е видно от мястото на тяхното намиране –до 20 м разстояние от периферията на могилата, в единични случаи до 60 м (Николов 1961, 8). Изключително рядко в Тракия колите се намират в или под могилния насип (Табакова-Цанова и Гетов 1969, 39; Агре 2008а; Ignatov 2009).

В повечето случаи ямите са разположени на югоизток, юг и югозапад от могилата, порядко – на запад и в единични случаи – на североизток и северозапад, но никога на север (обр. 67).

Единственият случай на откриване на кола извън контекста на надгробна могила е известен от с. Радловци, Кюстендилско (кат. № 43; Мешеков 2004). Авторът застъпва тезата за катастрафа, вследствие на природен катаклизъм. Приведените твърдения не издържат на критика, защото:

1. Находката е компрометирана след иманярска интервенция. Липсват елементи и е разпръсната.

2. По публикуваните теренни снимки на частите на колата се вижда разглобяване на основните части, но те са компактни (не са разпръснати).

3. Липсата на анатомичен порядък при животинските кости не е доказателство за катастрофа, по-скоро – за по-късно вмешателство.

4. Деформацията и наличието на удари, които са повредили частите, е практика при всички намерени коли в гробен контекст.

По-скоро се касае за нормална ситуация на кола, полагана в гробен контекст, което подкрепя твърдението, че в Тракия не е известен случай на комплекс с кола, който да не е свързана с надгробна могила.

За това, че комплексите са свързани с погребания в могилата, свидетелства и наборът на предмети, сложени в комплексите с коли. Гробните дарове обикновено се намират в ямата с положения мъртвец, но когато има и комплекси с коли, част от предметите се откриват в тях. Макар и рядко, но елементи от колите се откриват и в гробове. Така например, в гроба на покойника са намерени демонтирани бронзови навръшници и елементи от ярема на колата, положена извън могилния насип (Агре 2013, 46). Това недвусмислено свързва комплекса с кола с гроба. При проучване на цялостни комплекси на гроб, свързан с кола, е установено, че винаги ритуалът е кремация на място (Табакова-Цанова и Гетов 1969, 39; Triantaphyllos – Terzopoulou 2006, 170; Агре 2008; 2008а; Ignatov 2013).

Колите във всички случаи са полагани отделно от гроба, в който е погребан аристократът, което се наблюдава и в Панония (Mráv 2004, 5). Само в един случай в Мизия колата е сложена в гроба при мъртвеца (с. Пет могили, Шуменско[51]).

Полагането на колата/колите, впрегатните и яздитните коне е извършвано в предварително изкопани яма/ями. Изключения са случаите, където ритуалът е извършен без да са копани ями, както при двете четириколки от Шишковци (кат. № 42 и 82; Венедиков 1960, 7-8) и в Източната могила, с. Карановo, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009). Размерът на ямата е съобразен с броя на колите и конете. В повечето случаи изкопаните ями са с правоъгълна форма и имат различни размери. При комплексите с една кола ямите са с размери: ширина от 1.50 до 4 м (средно 2.34 м) и дължина от 2 до 5 м (средно 3.70 м). Ямите с две и повече поставени коли са с размери: ширина от 2.80 до 11 м (средно 4.70 м) и дължина от 6 до 12 м (средно 8 м). Изключение са случаите, когато ямата е с неправилна форма, както в Карнобатско (Момчилов 2006). Дълбочината на ямите от нивото на съвременният терен е от 0.50

[51] Информация на Станимир Стойчев – РИМ Шумен.

до 2.20 м, като най-често се срещат ями с дълбочина от 1 до 1.50 м (средно 1.20 м). Ямите са ориентирани по надлъжната си ос във всички посоки, като преобладава ориентацията север-юг (обр. 68). В повечето ями късата страна или единият ъгъл са оформени полегато (на шкарп) за по-лесното вкарване на колата/колите и конете. Понякога яздитните коне с част от предметите са сложени в отделна от тази на колата яма. Такива случаи са известни от: с. Борисово, Елховско (Агре 2008а, 45-46); Трън (Паунова 2002) и с. Микри Доксипара, Димотика (Triantaphyllos – Terzopoulou 2006). Паралели наблюдаваме и в Панония – Inota (Palágyi 1981, 12; abb. 11) и Ерд (Gaul 1890, 98-107).

При някои ями се откриват отделни или групи от ломени камъни, строителна керамика без конструктивна връзка и в един случай – и зид на кална спойка (обр. 69) (Агре 2008а; Игнатов 2014). Те се откриват върху частите на конете и колите и подсказват възможността за наличие на нетрайно (дървено) покритие, каквото е засвидетелствано в Панония (Mráv 2004, 5).

В повечето случаи в една яма е положена по една кола (207 комплекса), по-рядко – две (11 комплекса). Известен е един случай, когато в една яма са открити пет коли. Това е комплексът край Стара Загора, където в м. Трите могили са проучени 5 коли, от които – 4 четириколки и 1 двуколка (кат. № 13, 36, 65, 66 и 67; Николов 1961). Най-често е полагана четириколка (76 комплекса) и по-рядко – двуколка (27 комплекса). Когато са поставяни две коли, обикновено са двуколка и четириколка (10 комплекса). В един случай се споменава за две четириколки в една яма – от с. Свирачи, Ивайловградско (кат. №№ 104 и 105; Кабакчиева 2005). В с. Свирачи са работили след иманяри и от публикацията не става ясно какво е основанието за определяне броя на колите и техния вид (Кабакчиева 2005). Досега нямаме известен пример за поставяне на две двуколки в една яма.

На основание на наличната информация се налага изводът, че когато в една яма се поставят повече от една кола, винаги присъстват четириколка и двуколка.

Известни са случаи с повече от един комплекс – до 5 ями с коли, които са свързани с един могилен насип (Triantaphyllos – Terzopoulou 2006; Игнатов 2014). Тук стои въпросът дали всяка яма с кола/коли е свързана с отделен гроб или на един гроб принадлежат повече ями с коли. За съжаление, много малко са проучените изцяло могилни насипи и принадлежащите им комплекси с коли, за да могат да се направят точни изводи.

Когато комплексът е с една кола, се наблюдава вкарване на колата заедно с впрегатните коне и яздитния кон (освен в случаите, когато яздитният/те кон/е са положени в отделна яма). В повечето случаи първо са умъртвявани конете. Не е изяснен начинът на умъртвяване на конете. Има предположение, че те са били убивани с намереното при конете оръжие (Ботушарова 1950, 113). Тази идея е популярна и сред унгарските изследователи (Fülep 1949, 51; Palagy 1981; Palágyi, Nagy 2002, 18; Mráv 2001, 124; 2006, 46-47; 2014, 123).

Антропологичните изследвания на скелетите на конете показват обаче липса на следи от прорезни рани по костите. Убиването вероятно е станало чрез силен удар по темето и впоследствие – с прерязване на гръкляна (Ignatov 2009, 36).

Въоръжението в ямите с коли винаги се открива върху костите на яздитните коне – с. Борисово, Елхово (Агре 2008а, 45-46); с. Микри Доксипара (Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 4, fig. 8; 2006, 176, fig. 11); Трън (Паунова 2002, 190, обр. 4); яма № 1, м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1; Игнатов 2008, 253). Откриването на оръжие при яздитния кон дава основание на някои проучватели да го определят като боен кон (Паунова 2002, 190). Намерени са огънати железни мечове в комплексите с коли край с. Речица, Сливенско[52] и с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 112). Това е планирана дейност, която може да бъде извършена единствено в ковачница и вероятно е свързана с ритуалното умъртвяване на оръжието, а не с използването му за убийството на конете. Добре се виждат металните умба на щитове, които се откриват върху десния хълбок на яздитните конете при с. Борисово,

[52] Информация на Николай Сираков – РИМ Сливен

Елховско (обр. 70)[53] (Агре 2008а) или копия в кобур (обр. 71) (кат. № 1, Игнатов 2008, 253). Намерените щитове, мечове и копия в кобури също водят до извода, че се касае за воинско снаряжение на погребания, свързано с яздитния кон, а не за това, че оръжието е предназначено за убиването на конете. По разположението на откритите на място оръжия се установява, че щитът и копията в кобур са закачани на дясната задна част на коня.

Обикновено яремът остава на място при вратовете на впрегатните коне, което е видно от запазените метални елементи (обр. 72). Това се наблюдава при комплексите, проучени при археологически разкопки[54]. Сравнително при малко комплекси яремът е снет и преместен (обр. 73) (кат. № 63, Източната могила, с. Караново – Ignatov 2009, 41; кат. № 57, с. Прохорово, Новозагорско – Игнатов 2012, 203). В Панония се наблюдава същата ситуация, яремите по-често се откриват по вратовете на конето и рядко свалени и преместени (Mráv 2016, 512).

Колите, откривани в гробните комплекси, винаги са демонтирани. Колелата са сваляни от дървените оси и поставяни хоризонтално или подпирани на стените на ямата за освобождаване на място. Има един случай, когато колелата са счупени, както са били на оста. Причината за това е, че когато е вкарвана колата, не е останало достатъчно място, за да бъдат извадени от осите, за да се намали височината на колата, затова спиците при главината са счупени (кат. № 55, с. Борисово, Елховско – Агре 2008а, 44). Разглобяването в някои случаи е ставало внимателно (Николов 1961, 9; Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 22; Паунова 2002, 190-191; Велков и др. 2005, 157), а в други частите на колата целенасочено са счупвани и деформирани (кат. № 21, с. Коньово – Игнатов 2010; кат. № 96, с. Богданово[55]; кат. № 62, Дългата могила, с. Караново, Новозагорско – Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 22) и в Панония – Mráv 2004, 6). Обикновено елементите от колата се откриват над скелетите на конете. Това показва реда на дейностите – първо са били умъртвени конете и после са разглобени колите (Ignatov 2007, 58). Откриването на елементи на колата над скелетите на конете е регистрирано и в Панония (Mráv 2004, 5, fig. 5-6; 2014, 121; 2016, 512). Много пъти липсват основни части от колите (крайосници, полухамути и др.). Вероятно при разглобяване на колата са попаднали извън ямата. Липса на някои конструктивни елементи е известна и от Панония (Mráv 2004, 9; 2016, 514).

При комплексите с повече от една кола се наблюдава различна ситуация. Там са вкарвани първоначално конете, които след убиването са изтегляни до стените на ямата, като често са полагани един върху друг, с цел – освобождаване пространство в ямата. Това се наблюдава в комплексите: край с. Съдиево (Велков и др. 2005, 157) и яма № 1, с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 206); м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 9). Колите са вкарвани на централното, опразнено от убитите коне пространство, където са и демонтирани.

3.2. Възлияния и жертвоприношения

По време на поставянето на колите са извършвани ритуали, за което съдим от намирането на цели и фрагментирани съдове и животински кости. Поставянето на храна от погребалната трапеза като жертва е известно от първото хилядолетие пр. Хр. (Георгиева 2000, 160-162). В много комплекси няма видими следи от ритуала, което не изключва поставянето на месо без кости, житни култури, плодове и зеленчуци, от които не остават следи, освен ако не са овъглени, като в случая в с. Тулово, Казанлъшко (Табакова-Цанова и Гетов 1969, 39).

Те се откриват предимно разпръснати в ямите, под частите на колите и никога – под скелетите на конете (Кабакчиева 2005, 394; Ignatov 2007, 58). Това показва, че възлиянията

[53] Моите благодарности за дадената ми снимка от Д. Агре.

[54] ями № 1 (кат. № 1) и 2 (кат. № 19), м. Триъгълника, Нова Загора (Игнатов 2008); четириколката и двуколката в Дългата могила, Караново, (кат. №№ 10 и 62; Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 30-31, табло XXIII.3 и XXIV.2); ями № 1, 2 и 3 в с. Кортен (кат. №№ 15, 22, 34 и 61; Игнатов 2014, 211-212); Злата могила, с. Съдиево (кат. № 26 и 59, Велков и др. 2005, 157), Новозагорско; м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 9); с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008а, 45); при коли В и С м с. Микри Доксипара (кат. № 71-72; Triandaphyllos – Terzopoulou 2006)

[55] Резултати от наблюдения на иманярски интервенция на колесница.

се извършвали преди вкарването и демонтирането на колите. Едни от най-често намираните съдове са стъклени призматични бутилки (Велков 1933, обр.183; Николов 1961, 13, Велков и др. 2005, 157; Игнатов 2014, 212; Радева, Сираков 2005, 157). Те са изработени чрез свободно духане в калъп – форма XX по Исингс (Isings 1957). Произходът им е италийски и са използвани като амбалаж за вино. Освен стъклените бутилки, други съдове за течности се откриват по-рядко и единично – керамични стомни и малки бронзови амфори (Велков 1933, 419-421; Николов 1961, 13; Мешеков 2001, 21, Игнатов 2014, 212). Стомните са добре позната форма, която е утилитарна и се запазва дълго време непроменена. Несъмнено, възлиянието се извършвало освен с местни вина, също и с вносни – италийски. От вместимостта на намерените натрошени съдове в яма № 1 в с. Кортен (4 стомни и 3 шишета – Кънчева-Русева и др. 2005, 159) можем да предположим използването за възлияние на 40 литра местно вино и 3 литра вносно.

След извършване на възлиянията съдовете са натрошавани и разпръсвани (Велков 1943, 204; Ignatov 2007, 58; Кабакчиева 2005, 394) или внимателно събирани на едно място (Николов 1961, 13, Агре 2008а, 45). В някои ями не са открити съдове, което не изключва извършването на възлияния. За някои от комплектите бронзови съдове Мрав допуска извършването на ритуални действия – измиване на ръцете преди жертвоприношението и след това – полагането им в комплекса, за да служат на мъртвия в отвъдния свят (Mráv 2004, 6).

От откритите животински кости (със следи от термична обработка) констатираме извършването на жертвоприношения. Намерените останки от жертвени животни са единични кости или части от скелет на: младо прасе, глиган, куче, говедо, овца, елен лопатар (Николов 1961, 13; Мешеков 2001, 17 и 29; Palágyi, Nagy 2002, 135; Рибаров 2004, 94; Велков и др. 2005, 157; Момчилов 2006, 248; Ignatov 2009, 37; Игнатов 2014, 206). Много често костите се откриват върху вече натрупан насип в ямата над колите и конете. Това показва извършването на жертвоприношение по време на насипване на ямата като един последен етап на ритуала. В един от малкото случаи с изгаряне на кола е намерено овъглено жито (кат. № 70; Тулово, Старозагорско – Табакова-Цанова и Гетов 1969, 39). Извършената кремация е дала възможност за запазването на житото, което ни навежда на мисълта за поставянето на зърнени храни като дар и другаде.

3.3. Ритуалното умъртвяване на колите и предметите

Чупене и деформиране на елементи от колата е познато от Тракия (Георгиева 2000, 159; Игнатов 2006, 258-259) и Панония (Mráv 2004, 6). Среща се и сравнително рядкото кремиране на коли и коне в Тракия, регистрирано в с. Тулово, община Казанлък (кат. № 70; Табакова-Цанова и Гетов 1969, 39)[56] и с. Стройно, Елховско (кат. № 56; Агре 2008, 239); в Мизия –- от с. Исбул, Варненско (Китов 1994) и в Панония при могила № 2 Inota (Palágyi, Nagy 2002, 70). Някои автори приемат счупването в резултат на претърпяна злополука и/или продължителна употреба преди заравянето (Катинчарова 2010, 38). Но ясните следи от удари с остър предмет (меч или брадва) върху някои елементи (обр. 74) при всички коли, открити при археологически разкопки (Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 30-31; Шейлева 2004, 362; Момчилов 2006, 253; Ignatov 2007, 58; 2009, 37; Игнатов 2008, 253-254; 2010, 2012, 203; 285; 2014, 206; Агре 2008, 239; Бакърджиев 2009, 6), показват, че тези дейности са извършвани по време на заравянето.

Същите насичания и деформации наблюдаваме и при някои от предметите, сложени в комплексите на колите. На много места има натрошени стъклени и керамични съдове: (кола № 1, с. Невестино, Кюстендилско – кат. № 112; Велков 1933, 419, обр. 183; с. Димитриево – кат. № 64 и Свиленград – кат. № 99; Велков 1943, 197, 203-204, обр. 284; с. Брезово, Пловдивско – кат. № 2; Ботушарова 1950, 106, обр. 12а, 13; кола № 5, с. Невестино, Кюстендилско –

[56] Тук погребването е извършено в самия могилен насип, като при колесницата са открити човешки кости, а конете са погребани в друга яма.

кат. № 83; Стайкова 2001, 9; с. Свирачи, Ивайловград – кат. № 104-105; Кабакчиева 2005, 394; с. Жельо войвода, Сливенско – Радева, Сираков 2005, 157; с. Кортен, – Игнатов 2014, 219-220; с. Съдиево, – Велков и др. 2005, 157, Новозагорско; с. Дълбоки, Старозагорско[57]). Деформации и прерязване има и при метални съдове, оръжия, железни сгъваеми столчета. Открити са огънати мечове в с. Речица, Сливенско[58] и с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 112). От м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1) е известно насечено желязно сгъваемо столче (обр. 75) (Игнатов 2008, 252).

Счупването и деформацията на елементи от колата и други предмети представлява едно ритуално "умъртвяване" на колата и съпровождащите я вещи, което цели по-лесното преминаване на мъртвеца в отвъдния свят. Кремацията на колите замества счупването. Възможно е и тези действия да са извършвани за обезсмислянето на евентуални опити на злосторници да я използват в бъдеще по предназначение, но това е малко вероятно, защото много от елементите на колата и предметите се намират в отлично състояние. Според унгарския изследовател Жолт Мрав, този обичай на чупене на вещи в гробовете отразява намеренията им да ги пренесат в жертва на подземните богове (Mrár 2004, 3). Но колите, заедно с останалите гробни дарове са предназначени да придружат и евентуално – да бъдат ползвани в задгробния живот от собственика им.

3.4. Яздитният кон и куче

Още при първите проучвания на комплекси с погребване на коли се обръща внимание на поставянето на яздитен кон, наред с впрегатните (Seure 1925, 421). Обикновено са по един: в комплексите с коли в Брезово, Пловдивско (кат. № 2, Ботушарова 1950, 127); ями № 1 и 2, Дългата могила, с. Караново, Новозагорско (кат. №№ 10 и 62; Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 22); ями № 1 (кат. № 1) и 2 (кат. № 19), м. Триъгълника, Нова Загора (Игнатов 2008, 252-253); в комплексите в Кортен (Игнатов 2014, 212); Чаталка, Стара Загора (кат. № 68; Мешеков 2007, 246); с. Жельо войвода, Сливенско (Радева, Сираков 2005, 157); с. Искрица, Радневско (кат. № 35; Шейлева 2004, 256).

В някои случаи се срещат и повече яздитни коне, като в: м. Саркаджика, Карнобатско (Момчилов 2005, 504-506); с. Микри Доксипара, Димотика (Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 4; 2006, 174-176); с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008а, 44); гр. Трън (Паунова 2002, 22) и с. Съдиево, Новозагорско (Велков и др. 2005, 157). Понякога яздитните коне са полагани в отделни ями, каквито са случаите в: Тулово, Казанлъшко (кат. № 70; Табакова-Цанова и Гетов 1969, 38, обр. 23); с. Микри Доксипара, Димотика (Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 4, add. 8; 2006, 174-176; fig. 7, 11); с. Борисово, Елховско (Агре 2008а, 44) и гр. Трън (Паунова 2002, 22).

При комплексите с коли в Панония също се срещат яздитни коне, освен впрегатните (Mrár 2001, 124-125, Palágyi, Nagy 2002, 70).

Яздитните коне са винаги с богато украсена сбруя (Ботушарова 1950, 127; Palágyi, Nagy 2002, 70; Игнатов и др. 2011; Игнатов 2008; 2010; 2014). Някои имат на юздите странични масивни бронзови ажурни плочи. Подобни са известни от: с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 212); с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 114-116, табл. I17, обр. 28); Карнобат (Момчилов 2005, 505, обр. 2 и 5); с. Пастуша, Пловдивско и с. Телец, Разградско (Венедиков 1957, 195, № 76-77, обр. 35б-в; 196, № 87, обр. 37). Понякога целият оглавник на сбруята е направен от свързани бронзови пластини, като аналогичните от с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 225) и от с. Пастуша, Пловдивско (Seure 1925, 422, fig. 7). В други случаи е украсен с бронзови дребни апликации с разнообразна форма. Такива апликации са познати от много места, но единственият такъв оглавник, намерен на място и с възможност за реконструкция, е известен от с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 221-222, табло 7.90,

[57] Информация от Мария Камишева – РИМ Стара Загора
[58] Информация на Николай Сираков – РИМ Сливен

обр. 10). В няколко случая юздите са от т. н. „юзда на лостове“ (Венедиков 1957, 173-176, обр. 26-27). Такива са известни от яздитните коне от с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 114, табл. I14, обр. 27); с. Искрица, Радневско (кат. № 35; Шейлева 2004, 255, сн. 6: обр. 5, 1); с. Съдиево (Велков и др. 2005, 157) и Дългата могила, с. Караново (кат. № 10; Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 22), Новозагорско.

Характерни за яздитните коне са бронзовите начелници от: с. Пастуша, Пловдивско (Seure 1925, 422, fig. 8.57-58); с. Коньово (Игнатов 2010, 285, обр. 21), Съдиево (Велков и др. 2005, 157), Кортен (Кънчева-Русева и др. 2005, 158-159), Новозагорско, м. Саркаджика, Карнобат (Момчилов 2006, 247, обр. 4). Според известните паралели на начелници от с. Събрано, Новозагорско (Жуглев 1972, 213-214), Панония (Bónis 1982, 144-146, abb. 8.6-7, 18; Gaul 1890, 102, tabl. AIII.9; BVI.24; Šeper 1962, 357, T. XXVI, sl. 80) и Галия (Garbsch 1986, 74, abb. 65) са датирани като изработка в I – най-късно II в. Имайки предвид по-дългото им използване, което личи от поправките и паралелите на останалите материали от колите, можем да определим като дата на депониране от средата на I и най-вече II в.

При яздитните коне често се открива оръжие: меч, копия, секира, умбо/щит (Игнатов 2006, 259; 2008, 253; 2011, 12; Mráv 2006). Представителната сбруя и оръжието при тези коне показват, че това е бил личният яздитен кон на починалия тракийски аристократ.

Често в ямите се намират допълнително сложени сбруи, юзди и поводи (Съдиево, Новозагорско; Mráv 2004, 6). Намирането само на поводи при черепа на коня показва наличието на допълнителен, резервен кон.

Много често освен яздитния/яздитните коне в комплексите с коли се намира и скелет на куче в анатомичен ред. Според палеозоологическите изследвания скелетите са на едри кучета, вероятно ловни. Кучета са открити в с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008а, 44); Искрица, Гълъбовско (кат. № 35; Шейлева 2004, 253); Невестино, Кюстендилско (кат. № 83; Мешеков 2001, 29); с. Свирачи, Ивайловградско (Кабакчиева 2005, 395); ями № 1 и 2, с. Добриново, Карнобатско (Момчилов 2006, 250); с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 73; Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 2, abb. 4.5; 2006, 174; fig. 8) и Източната могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63; Ignatov 2009, 34, abb. 8).

Кучета са засвидетелствани и в 3 комплекса с коли в Панония (Mráv 2004, 6; 2014, 127).

Когато яздитните коне са в отделна яма, обикновено скелетите на кучета се откриват при колите. Само в комплекса от с. Житосвят, Карнобатско в отделна яма е открит и скелет на куче, заедно със скелетите на два яздитни коня (кат. № 89, Карнобат – Георгиева, Момчилов 2000, 1). Полагането на яздитен кон и куче в контекста на гробни структури е една традиция, позната в Тракия от I хилядолетие пр. Хр., съхранила се до първите векове от новата ера (Георгиева 1999а, 194-204; 2000, 158-159; Кабакчиева 2005, 395).

Яздитният кон и кучето придружават покойника в пътя към отвъдното – доказателство за значимата роля, която те са играли в живота на тракийския аристократ – воин и ловец преди всичко.

3.5. Находки в контекста на колесниците

В ямите понякога се откриват и други материали освен тези, свързани с колите и управлението на впряга. Третирането на предметите е различно: счупени и разхвърляни, наредени на определено място в каросерията на седалката (кат. № 55, с. Борисово, Елховско, Агре 2008а; Budakeszi – Mráv 2004, 6) или в багажника на колата (с. Борисово, Елховско – кат. № 55; Агре 2008а).

Железни сгъваеми столчета

В погребалните комплекси с коли в Тракия често присъстват железни сгъваеми столчета: м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1; Игнатов 2007, 253); м. Трите могили, Стара Загора

(Николов 1961, 17, обр. 13); с. Житосвят, Карнобатско (кат. № 89; Момчилов 2006, 249); Горно Белево, Чирпанско (кат. № 103)[59]; с. Невестино, Дупнишко (кат. № 112; Велков 1933, 419, обр. 183); с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18; Герасимов 1939, 403, обр. 183). Тази практика се среща и при колите в Панония: Nagylók, Ерд, Käloz, Замбек, Корние 1-2, 3 (Mráv 2004, 7) и Галия (Lehner 1923, 35-36). Неднократното откриване на сгъваеми железни столчета води до различни хипотези и дискусии относно връзката на стола с колата.

1. Според някои автори, железните столчета са се ползвали като атрибут от колата – за сядане при движение на колата (Lehner 1923, 28-62). Подобно тълкуването обаче трябва да се изключи от практическа гледна точка. Дори и при минимално друсане на колата, не е възможно човек да се задържи на подобен сгъваем стол;

2. Според други, столчето е служело като идентификация за ранга на длъжностни лица (Czysz 1995, 533; Kossack 2000, 105; Palágyi-Nagy 2002, 86). Например, поставя се въпросът дали намираните при колите столове Sella curulis са белег за високо положение в обществото на хората, които са можели да седят на курулно кресло в хармония с богатството на гробовете, свързани с комплексите с коли. Това можели да си позволят само хора с власт и високо служебно положение. Има обаче и други обяснения на определението curulis в комплексите с коли, а именно – че curulis може да има отношение към термина за кола – curus, след като сгъваемият стол се слага в колата. Едно такова обяснение би било срещу идеята тези столове да символизират високия статус на погребания. Тезата за символичния характер на присъстващия в погребението стол обаче се подкрепя от случаите със Sella castrensis в комплексите с коли, което би могло да е свързано с чина на военни командири и висши военни длъжности, което може да се асоциира с откриването на въоръжение в богатите тракийски гробове. Ако S-образните рамки отговарят на Sella curulis, а правите – на Sella castrensis (Miks 2009 [2011], 432, abb. 26), то единствено екземплярът, намерен в с. Житосвят, Карнобатско (кат. № 89) може да е принадлежал на магистрат. Според Иван Венедиков сгъваемите столове са принадлежали на пътуващи магистрати – съдии (Венедиков 1966а, 234).

3. Според третата хипотеза сгъваемите столчета са част от хигиенния комплект, присъстващ сред инвентара в комплексите с коли или в свързаните с тях богати гробове. Така е според унгарския колега Жолт Мрав, който отнася столчетата към откриваните в комплексите с коли стригили и съдове за масло, използващи се при посещение на баня (Mráv 2013a). Тази хипотеза не би трябвало да се изключва, имайки предвид наличието на бани – обществени и частни в много антични обекти, ползването на които естествено е прерогатив на хората с висок обществен статус, каквито са погребаните в богатите гробове и които можели да си позволят погребването и на скъпоструващите коли.

Сгъваемите железни столове са били широко използвани като практична, преносима мебел, а също и заради универсалното им използване. Полагането им в комплексите с коли определено показва висок статус. Дори и на полето изваждането на стола и сядането върху него поставят разграничение между собственика и хората, работещи навън. Сгъваемите столове са използвани вероятно като „туристически“, като елемент на луксозното оборудване на тракийския аристократ по време на неговото кратко или по-дълго пътуване.

Освен сгъваеми железни столове от комплексите са известни и други мебели. В Стара Загора са открити следи от дървена маса с кръгла форма, идентифицирана по наредените стъклени бутилки и железните гвоздеи под тях (Николов 1961). В комплекси с коли в Környe и Szomor-Somodorpuszta, Панония са открити две сгъваеми маси (tripus) с бронзови крака и с кръгла форма на плота, който е бил от нетраен материал – дърво (Bónis 1982, 130-134, abb. 9-10, Mráv 2004, 7). Вероятно масата от Стара Загора също е била мобилна/сгъваема, от нетраен материал (дърво). Срещат се и метални части от дървени сандъчета (Свиленград – кат. № 99; Велков 1943, 203, обр. 281-282, Панония – Mráv 2004, 7).

[59] Информация от доцент Милена Тонкова, на която изказвам своята благодарност.

Съдове

Най-голям е броят на съдовете – метални, керамични и стъклени, откривани в контекста на колите. За съжаление те невинаги (понякога поради фрагментираното си състояние) попадат в публикациите. Известни са съдове от 17 обекта.

Стъклени съдове. Преобладават стъклените бутилки (предимно форма 50b – Isings 1957, 66-67). Призматичните стъклени бутилки имат сравнително точна датировка и са характерни за периода от I до началото на III в. Известни са ни от следните обекти: с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 112; Велков 1933, 419, обр. 183); Свиленград (кат. № 99; Велков 1943, 197, 203-204, обр. 284); с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 106, обр. 12а, 13); Стара Загора (Николов 1961, 13, обр. 11); с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 83; Стайкова 2001, 9); с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 74; Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 4, обр. 7; 2006, fig. 10); с. Свирачи, Ивайловградско (Кабакчиева 2005, 394; 2010, 290, fig. 19); с. Жельо войвода, Сливенско (кат. № 155, Радева, Сираков 2005, 157); с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008а); с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 219-220, табл. 5.63-64, 68-69, 71); с. Съдиево, Новозагорско (Велков и др. 2005, 157); с. Дълбоки, Старозагорско[60].

Керамични съдове. Най-често срещани са керамичните стомни, разпространени в Тракия в широки хронологически граници през римската епоха (Игнатов 1996, 88). Стомни са открити в: с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2015, 219, табл. 5.64); с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 106, обр. 13); кола № 1, с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 112; Велков 1933, 419) и кола № 5 отново в с. Невестино (кат. № 83; Мешеков 2001, 21, табл. I). Трапезни червенолакови съдове с местен произход са познати единствено от комплексите с коли от с. Борисово, Елховско (чаши – кат. № 55; Агре 2008а), с. Кортен, Новозагорско (панници – Игнатов 2015, 219-220, табл. 5.63, 71) и с. Свирачи, Ивайловградско (Kabakchieva 2010, 290-291, fig. 20). Интерес представляват останалите намерени съдове, които са представени от 2 мортария от обектите в с Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008а) и с. Дълбоки, Старозагорско[61] и лутерий от м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 13). Сравнително повече са неопределените фрагменти от керамични съдове (поради иманярски интервенции, поставяне на фрагменти и др.) при колите от яма № 2, с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 205); кола № 5, с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 83; Стайкова 2001, 9; Мешеков 2001, 21); с. Димитриево, Свиленградско (кат. № 64; Велков 1943, 197); Свиленград (кат. № 99; Велков 1943, 204) и с. Свирачи, Ивайловградско (Кабакчиева 2005, 394). В комплексите с коли извън Тракия от керамичните форми са известни две кани и керамични фрагменти от неопределими форми керамика от три обекта в Панония (Gaul 1890, 102, tabl. AII.7; Bónis 1982, 152-153, abb. 22; Kiss 1989, 24).

Метални съдове. Не е малък броят и на откритите бронзови съдове в контекста на колите. Три са откритите бронзови амфори при кола № 5, с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 112; Велков 1933, 419, обр. 182-183); с. Брястовица, Кюстендилско (Велков 1943, 191, обр. 260) и с. Микри Доксипара, Димотика (кат. № 74; Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 4, fig. 7; 2006, 176q fig. 10). Същият брой е на намерените бронзови кани при колите в м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 13); с. Саранско, Ямболско (кат. № 54; Бакърджиев 2009, 7) и Дукова могила, Пловдивско (Seure 1925, 434-435, fig. 12.85). Отново в обектите в м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 13) и Дукова могила, Пловдивско (Seure 1925, 434, fig. 11.84) са открити и бронзови ойнохоета. Прави впечатление големият брой намерени само дръжки от кани/ойнохоета/амфори. Такива са известни от следните обекти: кола № 1, с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 112; Велков 1933, 419-420); с. Жилинци, Кюстендилско (кат. № 18; Герасимов 1939, 403, обр. 182); с. Полски градец, (Иванова (под печат), обр. 2 о, п) и с. Искрица (кат. № 35; Шейлева 2004, 263, сн. 10, обр. 5: 17), Радневско и Дукова могила, Пло-

[60] Информация от Мария Камишева – РИМ Стара Загора

[61] Информация от Мария Камишева – РИМ Стара Загора.

вдивско (Seure 1925, 436, fig. 13.87, 89). Открити са и четири бронзови легена при кола № 1, с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 112; Велков 1933, 419, обр. 183); с. Брястовица, Пловдивско (Велков 1943, 190); м. Трите могили (Николов 1961, 13) и Дукова могила, Пловдивско (Seure 1925, 435-436, fig. 12.86). Известна е и бронзова патера от Дукова могила, Пловдивско (Seure 1925, 434, fig. 11.82).

Бронзови съдове в комплекси с коли извън територията на Тракия са познати и от Панония. За разлика от Тракия, най-голям е броят на откритите патери: от Környe (Bónis 1982, 124-130, abb. 5-7, 8.4-5), Nagytétény (Gaul 1890, 102, tabl. AII.5), Nagylók (Gaul 1890, 124, tabl. CII.4), Szomor-Somodorpuszta (Hampel 1892, 55), Zsämbék (Mráv 2013a, 120, abb. 16). Освен патери се срещат бронзови ойнохоета: в Környe (Bónis 1982, 122-124, abb. 3, 4, 8.1-3), Nagylók (Gaul 1890, 124, tabl. CII.5), Szomor-Somodorpuszta (Hampel 1892, 55) и бронзови кани: в Nagytétény (Gaul 1890, 102, tabl. AII.6), Inota (Palágyi 1981, 38, Abb. 10; Taf. IX. 6-7) и Zsämbék (Mráv 2013a, 120, abb. 16). Единични находки са: бронзова паница (Nagytétény – Gaul 1890, 102, tabl. AII.4) и голям съд (Szomor-Somodorpuszta – Gaul 1889, tabl. II, 51).

В багажника на колата край с. Борисово, Елховско (кат. № 55) са открити бронзови цедка, черпак и тиган (Агре 2008а, 45). Аналогични черпак и цедка като част от винен комплект са известни от комплекса с кола в Budakeszi, Унгария (Mráv 2004, 7).

Комплекти за баня и хигиена

Сравнително голям е броят на откритите комплекти бронзови и железни стригили: от комплексите в м. Трите могили, Стара Загора (Николов 1961, 13); Дражина могила, с. Полски градец, Радневско (Иванова (под печат), обр. 2 р 1 и 2); с. Житосвят, Карнобатско (кат. № 89; Момчилов 2006, 249); Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивско (Seure 1925, 437, № 91-92). Стригилите от м. Трите могили, Стара Загора са в комплект с интересен съд за масло, богато украсен с релефни сцени на подвизите на Херакъл. Наличието на бански комплекти показва приобщеността на траките към античната физическа култура (Вагалински 1993, 32). В известните комплекси на територията на Панония: Nagytétény (Gaul 1890, 102, tabl. AII.9), Inota (Palágyi 1981, 38, Abb. 10; Taf. IX. 1-5, 10), Ерд (Mráv 2013a, 117, abb. 14), Zsämbék (Mráv 2013a, 120, abb. 17) също се срещат стригили, заедно със съдове за масло (Mráv 2013a).

Интерес представляват откритите фрагменти от малки предмети с дръжка/и, изработени от тънък бронзов лист. Такива са известни от: с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 220, табл. 5.72) и Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивско (Seure 1925, 415-416, fig. 5.19-20). В разрушен римски гроб край с. Караново, Новозагорско е открит подобен предмет, заедно с две железни стригили (Ignatov 2001, 256, fig. 8). Вероятно това са малки съдове за масло.

Намерените съдове може да разгледаме според тяхното предназначение. Определено, една част от тях могат да се отнесат към тоалета и хигиената. Това са: стригилите, съдовете за масло, легените, каните, ойнохоетата и патерите. Към тях трябва да причислим и откритите стъклени и керамичен балсамарий от с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2; Ботушарова 1950, 106, обр. 12-12а). Освен за баня, част от съдовете, вероятно са използвани и за извършване на ритуали.

Всички останали съдове са за съхранение на течности, за готвене и трапезни. Керамичните стомни и стъклени бутилки са предназначени за пренасяне и съхраняване на течности (най-вероятно вино). Останалите съдове – паници и чаши са трапезни.

В два комплекса с коли са намерени железни скари (кат. № 89, Момчилов 2006, кат. № 55, Агре 2008а). Желязна скара е открита в контекста на тухлен гроб с трупоизгаряне и богати дарове, датиран в средата на II в (Nenova, Angelov 1999, 55, fig. 9).

Според унгарските изследователи тези предмети трябва да се определят преди всичко като кухненски прибори (Mráv 2004, 7). Много от съдовете действително са трапезни и за съхранения на течности, но има и други, свързани с банята и тоалета. Общо могат да се определят като принадлежности, свързани с пътуване и свързани с тоалета и храненето на погребания.

Оръжие

Освен принадлежности за тоалет и хранене, при проучванията често се открива оръжие: мечове, копия и щитове. Прави впечатление повторяемостта на слаганите оръжия – щит, меч и копия, като повечето са откривани при яздитния кон.

Най-често се среща умбото – при яздитните коне (с. Димитриево, Свиленградско – кат. № 64; Велков 1943, 197 и 199, обр. 274; с. Брезово, Пловдивско – кат. № 2; Ботушарова 1950, 113, табл. I14, обр. 25; Дебрен, Гоцеделчевско – кат. № 48; Жуглев 1968, 19, обр. 5; с. Тулово, Казанлъшко – кат. № 64; Табакова-Цанова, Гетов 1969, 38, обр. 23; Кюстендил – Слокоска 1970, 7-11, 10; Трън – Vladimirova-Paunova 2000, 34, fig. 14, 16; Паунова 2002, 222-223, обр. 4; Желю войвода, Сливенско – Радева, Сираков 2005, 157; Микри Доксипара, Димотика – Triandaphyllos, Terzopoulou 2005, 4, обр. 8; 2006, fig. 11; Τριαντάφυλλος 2010, 26, εικ. 4; с. Борисово, Елховско – кат. № 3; Агре 2008а).

Освен щитове са слагани (или оставяни закачени върху яздитните коне) мечове и копия (Пастуша и Стрелча, Пловдвско – Seure 1925, 436, fig. 13.90; Венедиков 1957, 193; Брезово, Пловдивско – кат. № 2; Ботушарова 1950, 109, 112, табл. I 2-3, 5, 7, 9, 11-13, обр. 14, 16-17, 23-24; Стара Загора – Николов 1961; Трън – Vladimirova-Paunova 2000, 34; Паунова 2004, 223). В Дукова могила, с. Пастуша е открит и бронзов шлем (Seure 1925, 436, fig. 13.90).

Оръжие се открива и в комплекси в региона на Панония. В два комплекса с коли в Budaörs и Inota са открити комплекти въоръжение – умбо, меч и върхове на копия (Mráv 2006, 33-47, 57-58, abb. 4-7, 9, 12-13, 20.6-8).

Оръжието принадлежи на военната екипировка на покойника, както и към допълнителната екипировка за лов (Игнатов 2008, 253). Оръжията са свързани с яздитния/яздитните коне и кучето. За траките единствените достойни занимания са били войната и ловът. Тракът-аристократ в изображенията често е изобразяван на лов. Оръжието, яздитният кон с богато украсена сбруя и кучето представят високото социално положение на покойника.

По някои предмети личи, че са ползвани дълго време, понеже липсват части (Мрав 2001, 126). Това са вещи, които са служили на покойника в живота и са положени, за да му служат и след смъртта.

Откритите находки в контекста на колите са част от предметите, предназначени да съпроводят покойника в отвъдното. В повечето случаи те са намерени в самите гробове, но определено са свързани и с колите. Това са предмети, необходими при едно по-дълго или краткотрайно пътуване и са предназначени за удобството на пътника (в случая – погребания аристократ).

3.6. Предназначение, производство и хронология на колите

Има различни интерпретации относно предназначението на откритите край богати гробове комплекси с коли. Според някои автори колите са изработени като погребална кола за превозването на покойника специално и единствено за извършването на погребението (Alföldi 1939, 23; Fülep 1949, 144; Menzel 1985, 168; Crouwel 2010, 270), според други – са използвани в ежедневието (Šeper 1962, 427; Röring 1983, 34). Въпреки че не отрича възможността откриваните коли край могилите да са използвани като погребална кола, Ботушарова отхвърля възможността намерената двуколка в с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2) да е използвана за тази цел (Ботушарова 1950, 131). По-късно, изтъквайки факта за използването на колата преди погребението, поради наличието на следи от ремонти, Венедиков също не приема възможността колите да са направени специално за погребението или да са използвани като катафалки (Венедиков 1960, 104).

Износеността и ремонта на някои метални елементи доказва употребата на колата в реалния живот и показва, че тя не е изработвана специално за погребалния обред (Венедиков 1960, 103-105; Игнатов 2006, 257). Същите наблюдения и изводи са направени и относно на-

мерените в Панония коли (Mráv 2001, 129; 2004, 9; 2014, 135). Налага се изводът, че колите са използвани в ежедневието, както и предназначени за употреба в отвъдния живот от техния собственик.

Някои от колите, открити в гробни комплекси коли са интерпретирани като товарни. Това са четириколките от Тракия (м. Трите могили, Стара Загора – Николов 1961, 10) и Панония от Inota, Kalóz и Környe (Palágyi 1981, taf. XXVI и XXVII; Palágyi, Nagy 2002, 14-15 и цит. л-ра, 137; Visy 1996; Borhy 1997; Szabó 1999). Въпреки единодушно възприетата реконструкция на товарна кола от Inota, нямаме основания да се съгласим с това. Някои от елементите на колата в Inota и Környe (Palágyi 1981, 39, Abb. 10; Taf. XI. 3; Taf. XIII.1-2; Ratimorská 1982, abb. 12.3) намират точни паралели с елементи от коли в Тракия (табл. 14-4.13.4 и 4.13.10). Те са известни от колите в с. Кортен, Новозагорско (Игнатов 2014, 229, табл. 12.158); Любимец, Хасковско (кат. № 37; Венедиков 1960, 41, № 159, табл. 31, обр. 113); с. Невестино, Кюстендилско (кат. № 83; Мешеков 2001, 24, табл. III 4); с. Искрица, Радневско (кат. № 35; Шейлева 2004, 261, обр. 6: 8); с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008) и м. Саркаджика, Карнобатско (кат. № 53). Тези елементи са съставна част от конструкцията на седалката и облегалката. Някои от тях са намерени in situ в комплекси с коли с. Борисово, Елховско (кат. № 55; Агре 2008) и м. Триъгълника, Новозагорско (кат. № 1, Игнатов 2008, 252, обр. 1). Наличието на удобна седалка в колата я определя като пътническа и в никой случай – като товарна (Игнатов 2016, 342). До този извод достигнаха и унгарските изследователи, благодарение на археологическите разкопки на четириколки в Budaörs (Mráv 2016, 518).

Освен дългогодишните традиции на изработка на колите, не може да се пренебрегнат и външните влияния върху производството. В резултат, в началото на новата ера имаме едно унифициране на транспортните средства. Същевременно се запазват и местни традиции относно украсата и някои конструктивни особености на колата, в зависимост от виждането на различните етноси, географските условия и др. Може да се допуснат и индивидуални иновационни решения.

За направа на колата са необходими различни видове материали:

- Дървен материал. Използвани са различни видове – ясен, бряст, клен, дива смокиня и др. Дървото трябва да се изсуши – процес който изисква време. Някои елементи изискват извиване в определена форма – като ярем, наплати, лисици и евентуално ок. Това се извършва с пара или напоеното с топла вода дърво се оформя чрез шаблон (Garbsch 1986, 55). За обработката на дървото са необходими разнообразни инструменти – брадва, тесла, длета, струг и др.

- Желязо. Всички елементи са изработвани чрез коване, като освен здравината се е търсело и художествено оформяне. Тук се изискват съвсем различни инструменти и умения, в сравнение с обработката на дървото. Желязото се е ковало на температура около 700° С и след това се е закалявало (Марић-Стојановић 2015, 87). Някои елементи са инкрустирани със сребро, месинг или мед (Венедиков 1960, 45-46, 48-49; Schleiermacher 2000, 342-343, abb. 34-36; Mráv 2004, 9; Игнатов и др. 2011, 20; Милановић 2015, 34-37). Това са специфични умения и едва ли могат да бъдат извършвани във всяка колорожелезарска работилница. Но при всички случаи можем да говорим за работилници, поради различието на състава на метала в някои елементи на колите, намирани в Тракия (Марић-Стојановић 2015, 89).

- Медна сплав. За изработването на елементите от медна сплав, които много често са с фигурални сцени, се изискват различни етапи на работа, докато се стигне до леенето им. Отлетите елементи са обработвани допълнително. За тези дейности се изисква специализирана работилница. Много от елементите са сходни по иконография и показват разпространение в определена територия. Териториите са доста големи, поради което трудно можем да локализираме работилници в определен градски център. Такива работилници са установени в някои провинции, като Галия, Панония или Иберия, а в Тракия могат да се разграничат определени региони.

- Кожа. От откритите следи при археологически разкопки е установено, че седалките са били покрити с кожа (Mráv 2004, 8).

- Ремъци от кожа или усукани въжета с голяма здравина са били необходими при системата на меко окачване, за да издържат тежината на каросерията с пътниците и багажа. Те са били необходими и при укрепването на ярема към ока и други елементи.

Във всяко населено място е имало коларожелезар, който е извършвал определени ремонти и вероятно е правил товарни коли. Колите, които се откриват в гробните комплекси, са луксозни пътнически коли. Вероятно в по-големите населени места е имало работилници за изработка на такива коли по поръчка. Но многообразието на вида и изработката на различни елементи (различни видове дърво, кожа, ремъци, ковано желязо, лят бронз и др.) насочва към специализирани работилници за всеки вид елемент на колата. Тези работилници са снабдявали работилниците за коли с готови материали, от които според желанието на клиента се е изработвала колата. За леенето на художествен бронз/месинг, предназначен за колите (навръшници, полукръгли основи и призматичен обков със статуетки) е имало специализирани работилници, които са снабдявали производителите на коли. Откриването на два еднотипни навръшника в една кола (само с различно оформяне на куките) показва използването на готова продукция (табл. 5-2.6.4.1.1-2, кат. № 18, Герасимов 1938, 401, обр. 180). Така например, навръшниците от вида с две отворени куки с изображение на орел се откриват единствено на територията на долините на Тунджа и Марица в Тракия. Центърът за производство на този вид трябва да се търси в големите антични градове в този регион. Навръшниците от вида с една отворена кука с изображение на пантера или орел са съсредоточени в района на Галия, което показва центъра на производство. По вида и стила на елементите може да се локализират областите, в които преобладават дадени елементи и да се търси производствения център.

Невъзможно е да се определи мястото на работилниците за изработка на даден вид пътнически луксозни коли. Фактът, че цялостният обков на оста и върхуосието при двуколки на меко окачване (тип 1) и двуколки на твърдо окачване са известни само от територията на Тракия, не ни дава основание да определим Тракия като място на изработването им. Използването им е следствие на масовото прилагане на обреда в Тракия и многобройните находки на коли. Това дава възможност да получим информация за групите и типове пътнически коли, но не ни дава основание да говорим за работилница, изработвала единствено тези коли.

Производството на луксозни пътнически коли е ставало във всички антични центрове, като много от съставните части са идвали в готов вид от специализирани работилници.

Първите датировки на обреда на полагане на коли в Тракия са за периода – края на I – началото на II в (Ботушарова 1950, 129). Венедиков, опирайки се на открити в могилата монети на Константин Велики, определя III-IV в. като време за практикуване на този обред (Венедиков 1960, 99-109). По-късно Л. Гетов коригира датировката, според него обредът "гробове с колесници" принадлежи на периода между началото на II и средата на III век и е съотносим с гробните находки на коли в Галия и Панония (Гетов 1970, 9).

В повечето публикации се поставя датата – края на I до началото на III в. (Röring 1983, 79-80 и цит. л-ра; Palágyi, Nagy 2002, 154-157). Последните изследвания в Унгария поставят началото на полагането на комплексите с коли в Панония в първото десетилетие на втори век, а края – през първата половина на трети век (Mráv 2004, 5).

Направеният радиокарбонен анализ на съхранените кости на конете в с. Станичене, Пирдопско дават като дата периода от 60 до 140 г. (Миланович 2015, 27).

За начална дата на масовото полагане на коли като част от погребалния ритуал на тракийската аристокрация се очертава средата на I в. (най-рано датираната кола е четириколката от Източната могила, с. Караново, Новозагорско (кат. № 63, точно датирана с находки от гроба – Ignatov 2009; Ignatov, Gospodinov 2013). През посочения период (средата

на I – II в.) в Тракия са познати богатите и пищни могилни гробове, с които е логично да свържем и гробовете на коли и коне. Погребенията са извършени чрез трупоизгаряне и гробните съоръжения са предимно сводести гробове, изградени от тухли. Характерен е изключително богатият инвентар. Като крайна дата на масовото разпространение на обреда може да поставим втората половина на II в. Възможни са и изключения, които се датират в III в., но досега няма сигурни точно датирани комплекси. В по-късния период гробовете са много по-бедни и семпли като инвентар и трудно можем да ги свържем с погребалните комплекси с коли.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Много преди да влязат в контакт с римляните траките са използвали колите в ежедневието – при пътуване, ритуали, състезания и военни действия. Това определя направата на различни видове коли, според предназначението. Естествено, през времето в производството на колите са се използвали различни технически нововъведения. Още в „Илиада“ – първото запазено епично произведение в Европа, Омир описва блестящата колесница на Резос, покрита със злато и сребро, с впрегнати огромни бели коне. Разпространението на колите в предримска Тракия виждаме отразено върху монетите на дероните, метални съдове, пломби, релефи, стенописи, керамични съдове и накити (Рабаджиев 2014).

Обичаят да се полагат коли край богати гробове в римска Тракия дава възможност за тяхното детайлно проучване.

Във връзка с проблема с географската (племенна, народностна) приемственост на обреда, някои изследователи го свързват с келтските гробни обичаи (Велков 1943, 207; Ботушарова 1950, 131). Другото мнение е на И. Венедиков, който изтъква тракийския произход на ритуала (Венедиков 1960, 100). Откриването на колите винаги е в контекста на богат гробен комплекс, намиращ се в надгробна могила (Агре 2008а; Triandaphyllos, Terzopoulou 2005; Ignatov, Gospodinov 2013). Там, където със сигурност е установена връзката между гроб и кола/и, погребението винаги е извършвано чрез кремация на място. Гробовете се характеризират с богати дарове и оръжие. Въз основа на гробния инвентар се налага изводът за свързването на колата/ите с погребани мъже, въпреки малкото цялостни проучвания на комплекси (кола/и – гроб). Без съмнение, многобройните погребални комплекси с коли се свързват с местния елит – тракийската аристокрация.

Полагането на коли край гробове на тракийски аристократи намира паралели с откритите коли в Панония, които на брой са много по-малко от тези в Тракия. Много от ритуалите и находките в контекста на колите са аналогични. И двете области влизат в състава на Римската империя по мирен път приблизително по едно и също време (Панония – 4-тото и 5-тото десетилетие на I век, Тракия – 45 година). Това дава възможност на местната аристокрация да запази своето икономическо и донякъде политическо влияние.

С откриваното на оръжие при колите в Панония се изказва идеята, че покойниците са млади мъже, принадлежащи на местния елит на племената ерависки и азали. Те са били в граничната зона на военна служба в конните войски на римската армия като frumentarii, speculatores (Bónis 1981, 144; Mráv 2013a, 106; Mráv 2014, 125). Възможно е и да са личности с по-висок ранг в публичната администрация, може би магистрати (Schleiermacher 1996, 227).

В Тракия покойниците са представители на богати фамилии, притежаващи земи (върху които да изградят могилен насип), икономическа мощ, позволяваща полагането на богатите гробни дарове (коли, керамични, стъклени, бронзови и сребърни съдове, оръжие, монети, накити и др.), възможност за извършване на богати пирове (следи, от които виждаме в начупените съдове и оставената храна на ритуалните площадки край гроба) и издигането на могилен насип.

Вероятно по времето, когато тракийците са съюзници на римската република/империя и вземат участие във военните действия, тракийската аристокрация увеличава богатството си. Например, тракийската кралска конница (regiorum equestres) на Реметалк I участва при потушаването на панонско – далматинското въстание (Mráv 2006, 63). Освен със заплащането по време на военните действия, тракийската аристокрация се е обогатявали и с взетата плячка.

Траките вярвали в по-добрия живот след смъртта, затова погребаните са били придружавани от всички необходими вещи от реалния живот (Георгиева 1999, 227-228). Гробните дарове са зависели от статуса на покойника и възможностите на неговата фамилия. Богатството на тракийските фамилии, чиито членове са погребани в гробовете, свързани с полагането на кола, проличава от пищното погребение, от изобилието на богати и оригинални дарове. На тракийския аристократ – воин и ловец преди всичко са му били необходими оръжията – мечове, ками, копия и щит (Игнатов 1996, 78). Необходим му е яздитния кон и обученото ловджийско куче. Той е бил образован, водел кореспонденция, което се доказва с намерените в гробовете скъпи, луксозни мастилници. Вещите за лична хигиена са част от гробните дарове: стригилодържач със стригили и съд за масло, бронзови съдове, нужни за баня. Важен момент е полагането на канделабър с лампата, която да прогони мрака. Задължително са прибавяни и трапезни съдове за богатите пиршества, изработени от сребро, бронз, керамика и стъкло. Естествено – и луксозната пътническа кола, с която да се придвижва, когато не е на яздитния кон.

Комплексите с положени коли край гробове са принадлежали на елита на тракийския етнос. Скъпо струващото издигане на могилния насип, луксозните вещи (предмети местно производство, внос от Италия, Западна Европа, Източна Азия (Ориента) (Ignatov, Gospodinov 2013), конете и самите коли с изящни украси показват възможностите на починалия. Тези луксозни предмети, поставени като гробни дарове на покойника, показват лукса, сред който е живял приживе. Това, че те са използвани приживе, а не специално приготвени за погребалната церемония, показва износването на някои от тях и видните поправки.

Богатството на намерените гробове в Панония довежда изследователите до извода, че това се дължи на възприемането на римския луксозен начин на живот от местните еревиски племена и забогатяването на елита им чрез участие в управлението на провинцията (Mráv 2001, 123; 2014, 115-116). Такова твърдение не може да се допусне за одриско-сапейската аристокрация, която е свикнала с определен луксозен начин на живот много преди контактите с Рим. Откритите вещи от богати гробове от предримската епоха и намерените съкровища показват убедително бита на тракийската аристокрация и преди контактите с Римската република/империя.

Гробовете с коли са демонстрация на починалия (фамилията) на богатство, на власт, на престиж (Георгиева 2000, 159). Притежаването на яздитен кон и впряг с кола, предназначена за пътуване, е признак на богатство и просперитет. Затова полагането им в гроба показва позицията на починалия в обществото. В тези погребения са вложени огромни средства – вдигане на могилен насип, полагане на богати дарове, пиршества, извършване на възлияние и жертвоприношение. Намирането на комплекти оръжие във всички мъжки гробове, свързани с комплекси с коли, определено е свързано с конника-воин, с тракийската конница, участвала във воините като съюзник, предимно на Рим.

Богатата украса, наличието на облицовани с кожа седалки, слагането на находки в комплекса, свързани с бита на собственика, наличието на багажник, понякога пълен със стъклени бутилки, трапезни съдове, черпак и цедилка за вино, тиган и дори желязна скара (Агре 2008а, 45), показва, че разглежданите коли са луксозни пътнически. Това са коли за удобно пътуване и разходка. Както всички останали дарове, положени в гроба на покойника, пътническата кола е сложена да му служи в отвъдното и демонстрира зна-

чимостта на погребания. Колите, слагани при погребенията, не са бойни, състезателни, парадни, товарни или катафалки. Откритите коли в Тракия са луксозни, предназначени за пътуване на заможния си собственик на къси и дълги разстояния, осигурявайки му всички удобства. Поставените коли край гробовете на тракийски аристократи са пътнически, често – богато украсени луксозни коли. Те са винаги със седалка/седалки, предназначени за удобно превозване на пътници. Има двуколки, които са предназначени само за един пътник. Колата с богата украса е предназначена да показва високия статус на собственика си.

В комплексите с повече поставени коли, двуколките винаги са един брой. Налага се изводът, че това е личната луксозна кола на погребания аристократ.

През периода – втората половина на I в. – II в. тракийските аристократи притежават добър икономически статус, поради сътрудничеството с римската власт и запазените земеделски владения. Това им осигурява възможност за пищни погребения в големи могили. Наличието на огромен брой надгробни могили в Тракия и досега откритите погребения на коли и коне показва многобройна и богата тракийска аристокрация. Тя е използвала различни видове богато украсени коли и селекционирани коне за езда и впрягане като средство за показване на престиж и високо обществено положение.

5. БИБЛИОГРАФИЯ

Агре 2008: Д. Агре. Археологически разкопки на могила в землището на с. Стройно, община Елхово. София. – В: АОР през 2007. София, 2008, 237-239.

Агре 2008а: Д. Агре. Археологически разкопки на могила в землището на с. Борисово, община Елхово. – В: Каталог към изложба Българска археология, София, 2008, 41-51.

Агре 2012: Д. Агре. Археологически разкопки на могила № 2 в землището на с. Борисово, Елховска община. – В: АОР през 2011. София, 2012, 217-219.

Агре 2013: Д. Агре. Проучвания на трако-римски некропол в землището на с. Борисово, Елховско.– В: Българска археология 2011. Каталог към изложба. София, 2012, 46-47.

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Археологически паметници в района на Стамболово, Хасково. Селища, паметници, находки от Хасковския край. 1997, 311.

Николов и др. 1984: Д. Николов, Д. Янков, К. Калчев и Х. Буюклиев. Античен бронз (каталог). София, Окръжен исторически музей в Стара Загора, 1984.

Бакърджиев 2009: С. Бакърджиев. Тракийска колесница от село Саранско. Вести на Ямболския музей 7. Ямбол, 2009, 5-7.

Бонев 1996: А. Бонев. По въпроса на т. нар. „Голяма колесница от с. Дупля", Банатска област. – Археология 4, 1996, 43-48.

Борисова 2011: С. Борисова. Техническа възстановка на теренна ситуация и реконструкция на двуколка. – В: Двуколката cisium от Караново, Новозагорско. София, 2011, 68-95.

Ботушарова 1948: Л. Ботушарова. Антични паметници от България. – Годишник на Народния археологически музей Пловдив, I, 1948, 49-55.

Ботушарова 1950: Л. Ботушарова. Тракийско могилно погребение с колесница. – ГПНМ II, 1950, 101-133.

Буюклиев 1988: Х. Буюклиев. Новооткрита тракийска колесница в района на Чаталка, Старозагорско. – В: АОР за 1987. София, 1988, 126-127.

Вагалински 1992: Л. Вагалински. За функционалното предназначение на бронзовите статуетки на гладиатори. – Годишник на Националния археологически музей VIII, 1992, 181-188.

Вагалински 1993: Л. Вагалински. Стригили от римската епоха от територията на днешна България. – Археология 2, 1993, 22-35.

Василев 1984: В. Василев. Бронзови статуетки на гладиатори от Тракия. – Музеи и паметници на културата 1, 1984, 22-27.

Велев, Стоянов 1905: Х. Велев, И. Стоянов. Разкопките на Туловската могила. –Известия за командировките на Министерството на Народната просвета II. София.1905, 1-104.

Велков 1922: И. Велков. Антични паметници из България. ГНМ III, София, 1922, 198-216.

Велков 1932: И. Велков. Новооткрити старини. ИБАИ V, София, 1932, 308.

Велков 1933: И. Велков. Новооткрити старини. ИБАИ VII, София, 1933, 419-421.

Велков 1935: И. Велков. Новооткрити старини. ИБАИ VIII, София, 1935, 464.

Велков 1943: И. Велков. Погребения с колесници. ИБАИ XIV, София, 1943, 189-207.

Велков 1946: И. Велков. Кратки вести от разни места. София, ИБАИ, 1946, XV, 228-232.

Велков и др. 2005: К. Велков. Спасителни археологически проучвания на надгробната „Злата могила" в землището на с. Съдиево, Новозагорско. – В: АОР през 2004. София, 2005, 157-158.

Венедиков 1957: И. Венедиков. Тракийската юзда. ИАИ XXI, София, 1957, 153-196.

Венедиков 1960: И. Венедиков. Тракийската колесница. София, 1960.

Венедиков 1962: И. Венедиков. Пластичната украса на тракийските колесници. Изкуство, София, 1962.

Венедиков 1966: И. Венедиков. Новооткрито тракийско могилно погребение във Враца. – Археология, 1, 1966.

Венедиков 1966а: И. Венедиков. Антични мобили в Тракия, ИАИ, 24, 1966, 221-234.

Вощинина 1954: А. Вощинина. Фракийская художественная бронза II-III вв н. е. в собрании Государственного Эрмитажа. Автореферат. Ленинград, 1954.

Георгиева 1999: Р. Георгиева. Погребението (края на II – I хилядолетие пр. н. е.). Етнология на траките. София, 1999, 216-232.

Георгиева 1999а: Р. Георгиева. Жертвоприношение на животни в погребалната практика. Етнология на траките. София, 1999, 186-215.

Георгиева 2000: Р. Георгиева. Раннотракийска обредност в надгробните могили от римската епоха. – Seminarium Thracicum 4, 2000, 153-172.

Георгиева, Момчилов 2002: Р. Георгиева, Д. Момчилов. Спасителни археологически разкопки на прос-

транството около „Рошавата могила“ и могилата в м. Махлярду край с. Добриново, Карнобатско. – В: АОР през 2001. София, 2002, 66.

Герасимов 1934: Т. Герасимов. Находка декадрахми на тракомакедонското племе дерони. ИАИ XI, София, 1937.

Герасимов 1938: Т. Герасимов. Две новооткрити тракоримски колесници. ИАИ XII, София, 1938, 400-405.

Герасимов 1966: Т. Герасимов. Едно украшение от трако-римска колесница. ИАИ XXIX, София, 1966, 225-226.

Гергова 2014: Д. Гергова. Проучвания на три могили от южната група на източния могилен некропол в Сборяново. – В: АОР през 2013. София, 2014, 179-182.

Голан 1994: А. Голан. Миф и символ. Иерусалим, Москва, 1994, 375 с.

Гуляева 2002: Н. Гуляева. Бронзовые украшения фракийских колесниц. In: Thrace and the Aegean. Eighth International Congress of Thracology. Sofia-Yambol, 25-29 September 2000, Sofia, 2002, 775-782.

Дечев и др. 1949: Д. Дечев, Г. Кацаров, В. Бешевлиев, Б. Геров и др. Извори за старата история и география на Тракия и Македония. 1949, 487 с.

Димитрова-Милчева 1980: А. Димитрова-Милчева. Антични геми и камеи. София, 1980.

Думанов 2013: Б. Думанов. Воинският офицерски гроб с представителна колесница от Дуросторум / Силистра. Силистра, 2013.

Дякович 1923: В. Дякович. Тракийската колесница при с. Могилово, Чирпанско. ГПНБ, 1923, 151-196.

Жуглев 1968: К. Жуглев. Тракийската колесница от село Дебрен, Гоцеделчевско. МПК. София 3, 1968, 17-20.

Жуглев 1972: К. Жуглев.. Проучване на античното селище при с. Събраново, Новозагорско. – ИАИ XXXIII, 1972, 213-222.

Жуглев, Калудова 1962: К. Жуглев, Й. Калудова. Към историята на античното селище при Асеновград. – Археология, 1, 1962, 35-43.

Захариев 1870: С. Захариев. Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазардшижката кааза. Виена, 1870.

Иванов 1910: Й. Иванов. Отчет за разкопките при Кадин мост (Кюстендилско). ИАД I, София,1910, 163-201.

Игнатов 1966: В. Игнатов. Тракийска надгробна могила от римската епоха край с. Пет могили, Новозагорско.– В сб: Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. Русе, 1996, 71-122.

Игнатов 2006: В. Игнатов. Колесницата в погребалната тракийска практика (I-III в). IV международен симпозиум. Поселищен живот в Тракия. Ямбол, 2006, 255-262.

Игнатов 2008: В. Игнатов. Аварийно археологическо проучване на извънмогилно пространство – могилен некропол „Триъгълника“, община Нова Загора.София. – В: АОР през 2007. София, 2008, 252-254.

Игнатов 2008а: В. Игнатов. Аварийно археологическо проучване на извънмогилно пространство, на могилен некропол Дългите мостове, при с. Езеро, община Нова Загора. – В: АОР през 2007. София, 2008, 254-256.

Игнатов 2010: В. Игнатов. Проучване на двуколки в Новозагорско. In: Югоизточна България през I-II хилядолетие пр. Хр. Варна, 2010, 282-296.

Игнатов 2014: В. Игнатов. Спасителни археологически проучвания на погребения на колесници и коне в могилен некропол край с. Кортен, Новозагорско от римската епоха. В: Проблеми и изследвания на тракийската култура 7, Казанлък, 2014, 202-255.

Игнатов 2016: В. Игнатов. Реконструкция на пътническа четириколка от с. Тулово, Казанлъшко. В: Проблеми и изследвания на тракийската култура 8, Казанлък, 2016, 339-367.

Игнатов и др. 2011: В. Игнатов, В., Н. Шаранков, К. Господинов. Двуколка от с. Караново, Новозагорско. В: Двуколката cisium от Караново, Новозагорско. София, 2011, 5-67.

Игнатов и др. 2012: В. Игнатов, К. Господинов, С. Борисова. Спасителни археологически разкопки на комплекс с антична кола в извънмогилното пространство на надгробна Голямата могила, землище на с. Прохорово, община Нова Загора, 2011 г. – В: АОР през 2011. С., 2012, 202-204.

Кабакчиева 2005: Г. Кабакчиева. За историята на антична вила „Армира“ и нейните владетели. In: Heros Hephaistos studia in honorem Liubae Ognenova-Marinova. София, 2005, 393-407.

Камишева-Иванова (под печат): М. Камишева-Иванова. Предмети от погребението на колесниците в надгробна „Дражина“ могила край село Полски градец. Тракийски колесници от надгробна могила край село Полски градец, в района на “Марица-изток”. сб. Марица Изток. Археологически проучвания. Том 7, под печат.

Катинчарова 2010: Д. Катинчарова. Тракийски колесници от фонда на Регионален исторически музей – Пазарджик. Годишник на Регионален исторически музей Пазарджик, 1, Пазарджик, 2010, 32-60.

Кацаров 1922: Г. Кацаров. Антични паметници из България. ГНМ 1, София, 1922, 147-151.

Кисьов 2008: К. Кисьов. Спасителни археологически проучвания на могила № 1, в м. Синорска чука, с. Драгойново, община Първомай. – В: АОР през 2007, София, 2008, 259-260.

Китов 1977: Г. Китов. Тракийска гробница-мавзолей край град Стрелча.– Векове I, 1977, 12-22.

Китов 1994: Г. Китов. Тракийски могили. – Анали 1, 1994, 45-48.

Китов и др. 2007: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Крастава могила. АОР през 2007, София, 2008, 250.

Китов и др. 2009: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Крастава могила в землището на с. Драгоданово, Сливенско. – В: АОР през 2008. София, 2009, 284-286.

Ковачев 2009: Г. Ковачев. Могилен некропол край село Старо село, Сливенско. In: Проучвания на надгробни могили в Сливенско и Новозагорско. Варна, 2009, 44-95.

Кожухаров 1924: А. Кожухаров. Археологически вести. Антични паметници в Старозагорския музей. ИАИ II, София, 1924, 212-218.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. София, 1992.

Кънчев, Кънчева-Русева 1976: М. Кънчев, Т. Кънчева-Русева. Спасителни разкопки на Дългата могила до с. Караново, Новозагорско. В: сб. Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. Русе, 1996, 17-70.

Кънчева-Русева и др. 2005: Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов, К. Велков. Спасителни археологически проучвания на погребения на колесници и коне в могилен некропол край с. Кортен, Новозагорско. – В: АОР през 2004. София, 2005, 158-159.

Маразов 1992: И. Маразов. Мит, ритуал и изкуство у траките. С., 1992, 496 с.

Маразов 1994: И. Маразов. Митология на траките. С., 1994, 240 с.

Марић-Стојановић 2015: М. Марић-Стојановић. Анализе металних фрагмената. В: Вотивна двоколица из Станичења код Пирота, Београд, Археолошке монографије 23, 2015, 83-89.

Мешеков 2001: Ю. Мешеков. Тракийската колесница край могила № 4 село Невестино. В: сб. Тракийска могила край с. Невестино, Кюстендилско, 2001, 20-45.

Мешеков 2004: Ю. Мешеков. Трако-римска четириколка от III век край село Радуловци, Кюстендилско. В: Известия на Исторически музей Кюстендил, 2004, X, 115-133.

Мешеков 2007: Ю. Мешеков. Четириколката от „Чаталка“, Старозагорско – конструктивен анализ и реконструкция. В: Известия на Старазагорския исторически музей, Стара Загора, 2007, II, 245-255.

Мешеков 2008: Ю. Мешеков. Типове колесни превозни средства от територията на България през II – III в. сл. Хр. (по археологически данни). В: сб. Археология на Българските земи, София, 2008, III, 50-64.

Мешеков 2012: Ю. Мешеков. Трако-римски коли от град Трън – проблеми на конструкцията и реконструкцията. – In: ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ. Изследвания в чест на Иля Прокопов от приятелите и учениците му по случай неговата 60-годишнина. Велико Търново, 2012,, 807-813.

Мешеков (под печат): Ю. Мешеков. Типове колесници и характерни конструктивни елементи в надгробна "Дражина" могила край село Полски градец, Тракийски колесници от надгробна могила край село Полски градец, в района на "Марица-изток". сб. Марица Изток. Археологически проучвания. Том 7, под печат.

Мешеков, Стайкова 1997: Ю. Мешеков, Л. Стайкова. Антична бронзова пластика II – III век. София, 1997, 62.

Миков 1954: В. Миков. Античната гробница при Казанлък. С., 1954, 86 с.

Милановић 2015: Д. Милановић. Археолошки локалитет Станичене-Мађилка код Пирота. В: Вотивна двоколица из Станичења код Пирота, Београд, Археолошке монографије 23, 2015, 19-30.

Милановић и др. 2015: Д. Милановић, М. Петелин, Д. Ратковић, М. Чоловић. Каталог налаза. В: Вотивна двоколица из Станичења код Пирота, Београд, Археолошке монографије 23, 2015, 97-108.

Младенова 1991: Я. Младенова. Античната вила Армира край Ивайловград. С., 1991, 203 с.

Момчилов 2005: Д. Момчилов. Конска амуниция от римската епоха, открита край Карнобат. In: Serdicensis. Supplementum IV, (Stephanos Archaeologicos in honoren Professoris Ludmili Getov). София, 2005, 504-509.

Момчилов 2006: Д. Момчилов. Колесници от римската епоха от Карнобатския край. In: IV международен симпозиум. Поселищен живот в Тракия. Ямбол, 2006, 243-254.

Мушмов 1933: Н. Мушмов. Колективни находки на монети. ИАИ VII, София, 1933, 425.

Найденова 1967: В. Найденова. XII отчетна археологическа конференция. – Археология, 3, 1967, 70-74.

Ненова-Мерджанова 2008: Р. Ненова-Мерджанова. Бронзът в римска Мизия и Тракия. Бронзови части на колесници от Мизия и Тракия. В: Археология на Българските земи III, София, 2008, 9-22.

Николов 1961: Д. Николов. Тракийските колесници край Стара Загора. – Археология, 3, София, 1961, 8-17.

Николов 1967: Д. Николов. Археологически разкопки и проучвания в Старозагорски окръг. – Археология, 4, 1967, 30-39.

Николов и др. 1988:. Б. Николов, С. Машов, П. Иванов. Рогозенското тракийско съкровище. В: Тракийското съкровище от Рогозен. С., 1988, 49-168.

Нинов 2001: Л. Нинов. Животните от тракийската могила при с. Невестино, Кюстендилско. В: Тракийска могила край с. Невестино, Кюстендилско. Кюстендил, 2001, 62-65.

Огненова-Маринова и др. 1984: Л. Огненова-Маринова, А. Димитрова-Милчева, В. Василев, Г. Кузманов, П. Георгиев, В. Найденова, П. Илиева, Г. Кабакчиева. Художествен бронз от римската епоха в Националния археологически музей при БАН. София, 1984.

Огненова-Маринова 1992: Л. Огненова-Маринова. Бронзова декоративна пластика за легла, открити в България. – Годишник на националния археологически музей, 8,1992, София, 115-125.

Панайотов 1989: И. Панайотов. Ямната култура в българските земи. В: Разкопки и проучвания, 21, С., 1989.

Паунова 2002: В. Паунова. Новооткрити трако-римски колесници от град Трън (предварителни наблюдения). В: Известия на Исторически музей VIII, 2002, 189-192.

Пеев 1926: А. Пеев. Разкопки на „Горната могила“ при с. Белозем. ГПНБ, 1926, 65—84.

Пенчева, Иванова 2006: Е. Пенчева, Р. Иванова: Обковки от колесница от Базикова могила, с. Белица, Хасковско. ИНИМ XVII, Велико Търново, 2006, 14-18.

Петров 2003: И. Петров. Археологически проучвания и находки от Хасково. Тракийска колесница от Хасково. Известие на Исторически музей Хасково 2, 2003, 185-187.

Попов 2007: Д. Попов. Тракийските царе. Поведение и превъплъщения. С., 2007, 356 с.

Порожанов 1993: К. Порожанов. Колесница. В: Тракийска древност – кратка енциклопедия. С., 1993, 46-47.

Рабаджиев 2014: К. Рабаджиев. Конят, колесницата и конникът. София, 2014 г.

Радева, Сираков 2005: М. Радева, Н. Сираков. Спасителни разкопки на надгробна могила при с. Желю войвода, Сливенско. – В: АОР през 2004. София, 2005, 157.

Ратковић 2015: Д. Ратковић. Вотивна двоколица из Станичења код Пирота. Археолошка и интердисциплинарна тумачења, конзервације и реконструкције. – Београд, Археолошке монографије 23, 2015, 9-18.

Ратковић и др. 2015: Д. Ратковић, Д. Милановић, М. Петелин, М. Чоловић, М. Марић-Стојановић, Ј. Булатовић, Н. Марковић. Вотивна двоколица из Станичења код Пирота. – Београд, Археолошке монографије 23, 2015, 124 стр.

Райков 1940: Х. Райков. Нови антични паметници в музея на д-во Августа Траяна – Ст. Загора. ИИД XVI – XVIII, София, 1940, 355 и сл.

Райков 1943: Х. Райков. Нови антични паметници в музея на дружество “Августа Траяна” – Ст. Загора. ИБАИ 14, (1940-1942), София, 1943, 262-265.

Рибаров 2004: Г. Рибаров. Конете от антично погребение в околностите на град Карнобат. Природата на Карнобатския край 1, Варна, 2004, 94-100.

Русева-Слокоска, Стайкова 1984: Л. Русева-Слокоска, Л. Стайкова. Бронзови апликации на тракийска колесница от Пауталия. МПК 1, София, 1984, 32-36.

Слокоска 1970: Л. Слокоска. Новооткрита тракийска колесница в Кюстендил.– МПК, София, 1970, 4, 7-11.

Стайкова 2001: Л. Стайкова. Тракийска могила при с. Невестино, Кюстендилско. In: Тракийска могила край с. Невестино, Кюстендилско. Кюстендил, 2001, 5-19.

Табакова-Цанова, Гетов 1969: Г. Табакова-Цанова, Л. Гетов. Могилни погребения от с. Тулово, Старозагорски окръг.– Археология, 4, 1969, 29-40.

Танчева 1990: Н. Танчева. За семантиката в украсата на навръшници за колесница от с. Миладиновци, Бургаска. – Археология, 3, 1990, 32-36.

Тачева 1987: М. Тачева. История на българските земи в древността. Развитие и разцвет на робовладелското общество. II, София, 1987.

Торбов 2005: Н. Торбов. Могиланската могила. 2005.

Филов 1910: Б. Филов. Новоткрити старини. ИАД I, София, 1910, 226.

Филов 1915: Б. Филов. Новоткрити старини. ИАД V, София, 1915, 228.

Филов 1922: Б. Филов. Две бронзови статуйки на Аполон. ИАИ I, София, 1922, 1-20.

Филов 1934: Б. Филов. Надгробни могили при Дуванлий, Пловдивско. София, 1934.

Филов 1936: Б. Филов. Куполните гробници при Мезек. ИАИ 14. София, 1936.

Чолаков 2005: И. Чолаков. Бронзови украси за колесници от – „Група А“ от Ямбол. В: Heros Herhaistos studia in honorem Liubae Ognenova-Marinova. София, 2005, 452-459.

Шейлева 2004: Г. Шейлева. Тракийска колесница от надгробната могила Рошава Драгана край с. Искрица, Гълъбовско.– Епохи, Велико Търново, 2004, XII, 1-2, 251-279.

Шкорпил 1898: Х. и Н. Шкорпил. Паметници из Българско. Могили. – Пловдив, 1898, 168 с.

Юрукова 1992: Й. Юрукова. Монетите на тракийските племена и владетели. Т. 1, С., 1992.

Alapi 1913: G. Alapi. A környei római sirlelet [Römischer Grabfund von Környe]. Muzeumi és Könyvtari Értesitö. 1913, 7, 36-40.

Alapi 1915: G. Alapi. A komáromi múzeum római régiségei (Römische Altertümer des Museums Komárom). Archeologiai Értesitő 35, Budapest, 1915, 336-341.

Alföldi 1935: A. Alföldi. Állatdiszes kerékvetö-fejek kelta-romai kocsikról (Zoomorphe Bronzeaufsätze als Radabweiser auf keltisch-römischen Wagen). Archeologiai Értesitő, Budapest 48, 1935, 190-270

Alföldi 1939: A. Alföldi. Chars funéraires bacchiques dans les provinces occidentales de l`empiré romaine. Antiquite classique VIII, 1939, 347-359.

Alföldi-Tomas 2008: S. Alföldi-Tomas. Anschirrungszubehör und Hufbeschläge von Zugtieren. In: Ernst Künzl (Hrsg.): Die Alamannenbeute aus dem Rhein bei Neupotz: Plünderungsgut aus dem römischen Gallien, 2. Aufl., Römisch-Germanisches Zentralmuseum. Mainz 2008, 257-327.

Alföldi, Radnoti 1940: A. Alföldi, A. Radnoti. Zügelringe und Zierbeschlage von römischen Jochen und Kummeten aus Pannonien. Zagreb.Serta Hoffilleriana. 1940, 309-319.

Alonso 2015: A. Alonso. Des éléments de charronnerie gallo-romaine à Châteaumeillant (Cher). Gallia 72.2 – 2015, Archéologies des Gaules 321-342.

Fol 2002: A. Fol. L' or des Thraces: trésors de Bulgarie; Palais des Beaux-Arts, Bruxelles du 5 octobre 2002 au 5 janvier 2003, Europalia Bulgaria 2002, 247 p.

App. Verg. Appendix Vergiliana, sive carmina minora Vergilio adtributa, recognovit et adnotatione critica instruxit R. Ellis. Oxonii, 1907.

Atanasov 2001: G. Atanasov. Atanasov.Das römische Wagengrab von Silistra (Bulgarien). In: Den Tod überleben: Das frühgeschichtliche Wagengrab. Sein & Sinn / Burg & Mensch. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums Neue Folge Nr. 434. St. Pölten, 2001, 130-136.

Aviles 1958: A. Aviles. Pas arrienda otros bronces de carro romanos hallados en España, Arhivo Español de Arqueología 31, 1958, 3-63.

Babelon, Blanchet 1895: E. Babelon, A. Blanchet. Catalogue des Bronzes antiques de la Bibliothèque Nationale. Paris, 1895.

Becker 1993: M. Becker. Einführung von neuen Begräbnissitten. Neue Bevölkerungsströmung oder autochthone romanisierte Bevölkerung?. Problemdarstellung am Beispiel der Tumulussitte. In: M. Stuck (Hrsg.): Römerzeitliche Gräber als Quellen zu Religion, Bevölkerungsstruktur und Sozialgeschichte. Archäologische Schriften des Instituts für Vor– und Frühgeschichte der Johannes Gutenberg–Universität, 3, Mainz, 1993, 361-370.

Bóna 1955: I. Bóna. Der Fund von Káloz. Acta Arch. Hung 6, 1955, 71-77.

Bóna 1963: I. Bóna. Beiträge zur Archäologie und Geschichte der Quaden. ActaArch. 15, 1963, 239-307.

Bóna 1978: I. Bóna. A kálozi koracsászárkori sirok reviziója (Revision der frühkaiserzeitlichen Gräber von Káloz). Alba Regia 16, 1978, 269-280.

Bónis 1968: B. Bónis. Emaillierte Palastra-Gerate aus Brigetio. – FA 19, Budapest, 1968, 25-58.

Bónis 1978: B. Bónis. É. Rekonstruktionsversuche aus dem Fundinventar des romerzeitlichen Bestattungswagens von Szomor-Somodor-puszta. – FA 29, Budapest, 1978, 103-124.

Bónis 1981: B. Bónis. Das kaiserzeitliche „Wagengrab" 1 von Káloz. FA 32, Budapest, 1981, 95-145.

Bónis 1982: B. Bónis. Das kaiserzeitliche "Wagengrab" Nr. 3 von Kornye. FA 33, Budapest 1982, 117-161.

Bónis 1983: B. Bónis. Der Keiserzeitliche Bronzefund von Zombe. FA 34, Budapest, 1983.

Bónis 1996: B. Bónis. Kanne und Griffschale des romerzeitlichen Wagengrabes von Zsambek. Festschrift fur Jeno Fitz. IKMK B. 47, 1996, 53-59.

Bónis 1990: É. Bónis. A pannoniai halomsírok kutatása. In: Norisch-pannonische Hügelgräber. Konf. Várpalota 1988. Vesyprém 1990, 15-21.

Bónis 1996: B. Bónis. Kanne und Griffschale des romerzeitlichen Wagengrabes von Zsambek. Festschrift fur Jeno Fitz. IKMK B. 47, 1996, 53-59.

Borhy 1997: L. Borhy. Wandmalereien aus Brigetio (Komárom/ Szöny-Vásártér) und der Grabhügel 2 von Inota. BalKözl 5, 1997, 161-169.

Britannica 1997. New Encyclopedia Britannica. Auckland, London, Toronto. Britannica vol. 3, 1997, 102-103.

Bujukliev 1995: H. Bujukliev. Le bronze antique du territoire d`Augusta Trajana. Thracia 11, Studia in honorem Alexandri Fol. Serdicae, 1995, 435-444.

Chergarov 1999: N. Chergarov. Conservation and Restoration of Brass Application of Roman Emperor's Chariot from Philippopolis. Archaeologia Bulgarica, 1999, 1, 71-77.

Cholakov 2004: I. Cholakov. Chariot bronze from Thrace.Buchares. The Antique bronzes: Typology, chronology, authentcity. The Acta of the 16th International Congress of Antique Bronzes, Organised by The Romanian National History Museum, Bucharest, May 26th-31st, 2003, 2004, 105-118.

CIL. Corpus inscriptionum Latinarum, Berolini.

Crouwel 2010: J. Crouwel. Four-Wheeled Vehicles in the Roman World. Horses and Wagons in the Ancient World. Orestiada 2010, 255-276.

Czysz 1995: W. Czysz. Wehringen, lkr. Augsburg, Sch. In: Czysz, W.–Dietz, K.–Fischer, th.–Kellner, H.–J.: Die römer in Bayern. Stuttgart, 532-534.

Ernout, Meillet 1939: A. Ernout, A. Meillet. Dictionnaire étymologique de la langue latine: Histoire des mots, Paris, 1939.

Fest.: Sexti Pompei Festi De verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome, edidit Aem. Thewrewk de Ponor, p. I. Budapestini, 1889.

Filov 1910: B. Filov. Antike Denkmäler aus Südbulgarien. Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts, XXV, 1910, 391-403.

Filov 1925: B. Filov. L`art antique en Bulgarie. Sofia, 1925, 63.

Fülep 1949: F. Fülep. Római kori kocsitemetkezés Vajtán (Pogredenie kolja–sok v s Vajta v simskaja epohu) [Römerzeitliche Wagenbestattung in Vajta]. Archeologiai Értesitő 76, Budapest, 1949, 40-54.

Garbsch 1986: J. Garbsch. Mann und Ross und Wagen. Transport und Verkehr im antiken Bayern. München, 1986, 108.

Gaul 1889: K. Gaul. Ókori kocsi helyreállitása a somodori sirlelet alapján [Wiederherstellung antiker Wagen aufgrund des Grabfundes von Somodor].Budapest. Archeologiai Értesitő 9, 1889, 193-218.

Gaul 1890: K. Gaul. Ókori kocsik helyreállítása [Wiederherstellung antiker Wagen]. Archeologiai Értesitő 10, Budapest, 1890, 97-126.

Getov 1985: L. Getov. Antiker Grabfund aus Durostorum. 1985.

Gudea 1996: N. Gudea. Porolissum. Un complex daco–roman la marginea de nord a Imperiului Roman. II, XII, Cluj–Nopoca. Vama romană. Monografie arheologică, 1996.

Hampel 1882: J. Hampel. A m. m. múzeumi érem– és régiségtár 1881–ben (május–december). Második közlémeny [Münz– und Antikensamm–lung des UNM 1881 – Mai–Dezember. Zweite Mitteilung]. Archeologiai Értesitő 3, Budapest, 1882, 60-78.

Hampel 1892: J. Hampel. Az eraviscus nép és emlékei [Das Volk der Eravisker und seine Hinterlassenschaft]. BudRég. 4, Budapest, 1892, 31-72.

Hampel 1902: J. Hampel. A nemzeti múzeumi régiségtár gyarapodása [Zuwachs der Antikensammlung des Nationalmuseums]. Archeologiai Értesitő 22, Budapest, 1902, 419-448.

Hampel 1914: J. Hampel. A zsámbéki római kori kocsi [Der römerzeitliche Wagen von Zsámbék]. Archeologiai Értesitő 34, Budapest, 1914, 150-151.

Hanemann 2012: B. Hanemann. Ein eisennhortfund mit wagenteilen aus der römischen grossvilla von Bartingen ″Burmicht″. Archaeologia Mosellana 8, Luxemburg, 2012, 85-154.

Harțuche 1967: N. Harțuche. Un car de luptă descoperit în regiunea Dobrogea, Apulum 6, 1967, 231–257.

IGBR I: Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae Vol. I: Inscriptiones Orae Ponti Euxini. Serdicae, 1970, 495 p., 475 Tab.

Ignatov 2001: V. Ignatov. A Roman Grave near the Village Karanovo.– Maritsa-Iztok, Archaeological research, 5, Radnevo, 254-256.

Ignatov 2007: V. Ignatov. The chariot in the burial rite of Ancient Thrake. ‑ Archaeologia Bulgarica 11, 1, 47-60.

Ignatov 2009: V. Ignatov. Ein romischer vierradriger Wagen aus dem Dorf Karanovo, Bezirk Nova Zagora, Sudbulgarien. ‑ Archaeologia Bulgarica 13, 2, 31-51.

Ignatov, Gospodinov 2013: V. Ignatov, K. Gospodinov. Eine reiche Bestattung eines thrakischen Aristokraten aus dem 1. Jh.n.Chr. bei Karanovo, Kreis Nova Zagora, Sudbulgarien – Archaeologia Bulgarica XVII, 1 (2013), 27-47.

Ignatov, Dimitrova 2015: V. Ignatov, K. Dimitrova. Roman Bronze Panther's Protome from Harmanli. Archaeologia Bulgarica, XIX, 2 (2015), 35-40.

Ilieva 2004: P. Ilieva. Roman Objects of Applied Bronze Plastic Arts (in the repository of the Archaeological Institute with Museum at Sofia). Archaeologia Bulgarica, 2004, 1, 45-50.

Isings 1957: C. Isings. Roman Glass from dated Finds. Groningen – Diakarta, 1957.

Jilek 2003: S. Jilek. Hanghaus 1 in Ephesos – Wagenbeschläge.Wien.In: Forschungen in Ephesos. Band VIII/4, 2003, 273-291.

Јовановић 1984: А. Јовановић. Римске некрополе на територији Југославије. – Универзитет у Београду, Филозофски факултет. Центар за археолошка истраживања кн. 3. Београд 1984.

Kabakchieva 2010: G. Kabakchieva. The Big Mound of the Family Necropolis of the Ancient Villa Armira. Horses and Wagons in the Ancient World. Oreſtiada 2010, 279-296.

Kádár 2003: Z. Kádár. La triade dionisica della carrozza di Kozármisleny. – Libelli Archaeologici ser. nov. No. I. Pannonica, Provincialia et Archaeologia (Eugenio Fitz octogenario dedicate). Budapeſt 2003, 81-88.

Kalcev 2001: K. Kalcev. Der thrakische Wagen von Augusta Trajana (heute Stara Zarora, Bulgarien). Den Tod überleben: Das frühgeschichtliche Wagengrab. Sein & Sinn / Burg & Mensch. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums Neue Folge Nr. 434. St. Pölten 2001, 136-141.

Kiss 1989: A. Kiss. Das Römerzeitliche Wagengrab von Kozármisleny (Ungarn, Kom. Baranya). Régészeti füzetek, ser. II. No 25, Budapeſt, 1989.

Kiss, Tóth 1977: A. Kiss, E. Tóth. Budakeszi. – Archeológiai Értesítő 104, 1977, 264.

Kossack 2000: G. Kossack. Wagen und faltbarer Sessel in Gräbern römischer Provinzen. BVbl 65, 97-107.

Lehner 1923: H. Lehner. "Ein gallorömischer Wagen aus Frenz an der Inde im Kreis Düren". Bönner Jahrbuch (BJb), 128, Boon, 1923, 28-62.

Lichardus et al. 2000: J. Lichardus, A. Fol, L. Getov, F. Bertemes, R. Echt, R. Katinčarov, I. Iliev. Forschungen in der Mikroregion von Drama (Südoſtbulgarien) Zusammenfassung der Hauptergebnisse der bulgarisch-deutschen Grabungen in den Jahren 1983-1999. Bonn, 2000.

Manfrini-Aragno 1987: I. Manfrini-Aragno. Bacchus dans les bronzes helléniſtiques et romains. Les artisans et leur répertoire. – Cahiers d`Archéologique Romande 34, Lausanne 1987.

Mariën 1979: M. Mariën. Römisches Grab mit Wagenteilen und Pferdegeschirr von Long Pont, Gem. Thorembais-Saint-Trond (Prov. Brabant, Belgien). Archäologisches Korreſpondenzblatt, 9/1, 1979, 91-93.

Marosi 1931: A. Marosi. Fejér megye népei és vallásos viszonyai a rámai ura–lom idején [Völker des Kom. Fejér und ihre religiösen Verhältnisse zur Zeit der römischen Herrschaft]. SzSz., 1, 1931, 24-25.

Marosi 1935: A. Marosi. A székesfehérvári múzeum római kocsilelete Kálozról [Römischer Wagenfund von Káloz irn Székesfehérvárer Museum]. Archeologiai Értesitő 48, Budapeſt, 1935, 213-216.

Marosi 1937: A. Marosi. Etyek regeszete (Die Archaologie von Etyek) Szekesfehervari Szernle, 1937, 26-27.

Maiuri 1932: A. Maiuri. La Casa del Menandro. Vol. I. Roma, 1932.

Menzel 1985: H. Menzel. Römische Bronzeſtatuetten und verwandte Geräte: ein Beitrag zum Stand der Forschung. Berlin – New York, 1985, 127-169.

Mercklin 1933: E. Mercklin. Vagenschmuck aus der römischen Keizerzeit. JdI. 48, Berlin, 1933, 84-176.

Meschekov 2007: J. Meschekov. Wagentypen des II-III Jh.n.Chr. aus dem territorium Bulgariens (nach archäologischen Angaben). Archaeologia Bulgarica. Sofia II, 2007, 9-30.

Miks 2009 [2011]: Ch. Miks. Relikte eines frühmittelalterlichen Oberschichtgrabes? In: Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 56, 2009 [2011], 395-538.

Miniero 1987: P. Miniero. Studio di un carro romano dalla Villa C. D. di Arianna a Stabia. MEFRA 99, 1987, 171-209.

Mócsy 1962: A. Mócsy. Hivatali jelvény a sárszentmiklósi kocsisírban (Benefiziarlanze aus einem Wagengrab), FA, 14, 1962, 35-39.

Mócsy 1974: A. Mócsy. Pannonia and Upper Moesia. London–Boſton, 1974.

Morey 1924: C. Morey. The Sarcophagus of Claudia Antonia Sarina. – In: Sardis, Vol. V: Roman and Chriſtian Sculpture, Part I. 112 p.

Mráv 2001: Z. Mráv. Kaiserzeitliche Wagenbeſtattungen in Pannonien. In: Den Tod überleben: Das frühgeschichtliche Wagengrab. Sein & Sinn / Burg & Mensch. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums Neue Folge Nr. 434, St. Pölten, 2001, 119-129.

Mráv 2004: Z. Mráv. Loyalty and wealth: The Native Aristocracy of Roman Pannonia. In: Acts of the XlVth UISPP Congress, University of Liege, Belgium, 2-8 September 2001. The Roman Age. BAR–IS 1312, Oxford, 2004, 1-11.

Mráv 2005: Z. Mráv. Die Deichselmanschette Zugarmkonſtruktion bei römischen Wagen. Archaeologiai Ertesito 130, Budapeſt, 2005, 21-52.

Mráv 2006: Z. Mráv. Paradeschild, ringknaufschwert und lanzen aus einem Römerzeitlichen wagengrab in Budaudaörs. Die Waffengräber der lokalen Elite in Pannonien. Archeologiai Értesitő 131, Budapeſt, 2006, 33-73.

Mráv 2007: Z. Mráv. Drawn vehicles in the Roman Empire. In: Endless Journes … Highways and Byways in Space and Time. Exhibition at the Hungarian National Museum 6 October 2007 – 6 January 2008. Budapeſt 2007, 38-46.

Mráv 2009: Z. Mráv. Utas két világ között. A helyi elit kocsit tartalmazó temetkezései a császárkori Pannoniában. Ókor 8/3-4 (2009) 86-95.

Mráv 2010-2013: Z. Mráv. The Roman Amy along the Amber Road between Poetovio and Carnuntum in the 1 ſt Century A.D. – Archaeological Evidence. A Preliminary Research Report. CommArchHung 2010-2013, 49-100.

Mráv 2011: Z. Mráv. Auf Reisewagen Applizierte „Benefiziarierabzeichen" aus zwei Nordoſtpannonischen Wa-

gengräbern – Die eraviskische Stammeselite im Dienste Roms. Archeologiai Értesitő 136, Budapest, 2011, 21-61.

Mráv 2013: Z. Mráv. Graves of Auxiliary Soldiers from the 1st century in Hungarian part of Roman Pannonia. Proceedings of the XVIIth Roman Military Equipment Conference: Weapons and Military Equipment in a Funerary Context (XVII Roman Military Equipment Conference, Zagreb, 24th – 27th May, 2010), Zagreb, 2013, 87-116.

Mráv 2013a: Z. Mráv. Eiserne Klappstühle aus Kaiserzeitlichen Bestattungen der Einheimischen Elite in Pannonien Zu den Beigaben der Bade– und reinigungsgarnitur pannonischer Wagengräber. Archaeologiai Értesítő 138, Budapest, 2013, 105-144.

Mráv 2014: Z. Mráv. A kocsiút végállomása: a Túlvilág. Császárkori kocsi és lósírok a Budaörs-Kamaraerdei dűlő vicusának temetőjében. In: Ottományi Katalin – Mráv Zsolt – Filipszky István – Mester Edit, Antik gyökereink. Budaörs múltja a régészeti leletek fényében. Budaörs 2014, 114-137.

Mráv 2016: Az eraviscus törzsi elit nyomában. Császárkori kocsi– és lósirok a Budaörs–Kamaraerdei-Dülö. Római településének temetöjében. A Budaörsi Római vikus temetöjé. Régészeti tanulmányok, Budapest, 2016, 490-528.

Nagy 1996: M. Nagy. Budakeszi és Zsámbék. Kiállitás–Ausstellung, Veszprém. In: Párhuzamok és különbözõ–ségek. Római kori halomsirok, kocsi– és lótemetkezések. Vergleiche und Unterschiede. Römerzeitliche Hügelgräber, Wagen– und Pferdebestattungen. 1996.Non. Marc.: Noni Marcelli Compendiosa doctrina, emendavit et adnotavit L. Mueller, p. I-II. Lipsiae, 1888.

Nenova, Angelov 1999: R. Nenova, A. Angelov. A Rich Thracian`s Grave from Marcianopolis. – Archaeologia Bulgarica 2, 1999, 49-59.

Oroszlán 1939: Z. Oroszlán. Állatalakos kulcsnyelek Pannoniából (Adatok a brigetiói bronzöntömivesség miiködéséhez) (Manichi di chiavi con animali in Pannonia [Dati sull' attivitádelle officine di bronzo di Brigetio]) 15, Dolgozatok, 1939, 118-132.

Palágyi 1974: S. Palágyi. Inota. RegFuz. I, 27, 1974, 51.

Palágyi 1975: S. Palágyi Római halomsirok Inotán [Römische Hügelgräber in Inota], Várpalotai Helytörténeti Értesitö 2, 1975, 47-53.

Palágyi 1981: S. Palágyi Die römischen Hügelgräber von Inota. Alba Regia 29, 1981, 7-94.

Palágyi 1986: S. Palágyi Uber Pferdegeschirr–und Jochrekonstruktionen von Inota..Studienzuden Militargrenzen Roms. III, 1986, 7-93.

Palágyi 1988: S. Palágyi Römische Hügelgräber nördlich vom Balaton. ComArchHung., 1988, 75-80.

Palágyi 1989-90: S. Palágyi Der Inotaer Grabstein – Der richtige Inhalt der Wagendarstellungen. Mitt. Arch. Gesellschaft Steiermark, 1989-1990, 153-161.

Palágyi 1989: S. Palágyi Áttört zablafeszitók Pannoniában (Varianten von durchbrochenen Trensenspannern aus Pannonien). Archeologiai Értesitő, 114, Budapest, 1989, 77-83.

Palágyi 1994: S. Palágyi A pannoniai római kori halomsirok az újabb kutatások tükrében [Pannonische römerzeitliche Hügelgräber im Spiegel neuerer Forschungen]. Budapest–Veszprém.Akad. Diss. Mskr., 1994.

Palágyi 1999-2000: S. Palágyi. Római kori halomsirok – egy különös temetkezési forma [Römerzeitliche Hügelgräber – eine sonderbare Bestattungsform]. VEAB Értesitö, 1999–2000, 15-29.

Palágyi 2001: S. Palágyi Bemalte Grabbauten der römerzeitlichen Hügelgräber in Pannonien. Paris. La peinture funéraire antique IVe siécle av. J.–C. –IVe siécle apr. J.–C. sous le direction d'Alix Barbet. Editions Errance, 2001, 195-200.

Palágyi, Nagy 2002: S. Palágyi, L. Nagy. Römerzeitliche Hügelgräber in Transdanubien (Ungarn). Budapest, 2002.

Piggott 1992: S. Piggott. Wagon, chariot, and carriage : symbol and status in the history of transport. Slovenia, 184 s.

Poulter 1995: A. Poulter. Nicopolis ad Istrum. A Roman, Late Roman and Early Bizantine City. London, 1995.

Pozo 2002: S. Pozo. Apliques de carros de época romana hallados en Hispania. Journal of Roman archaeology, vol. 2, 2002, 135-144.

Radnóti 1938: A. Radnóti. A pannoniai római bronzedények [Die römischen Bronzegeföße von Pannonien]. Budapest. Diss Pann. II/6, 1938.

Radnóti 1938a: A. Radnóti. Die römischen Bronzegeföße von Pannonien. Budapest. Diss Pann. II/6, 1938.

Radnóti 1963: A. Radnóti. Eine römische Pantherstatuette aus Straubing. – München, 1963, Bayerische Vorgeschichts – Blätter 28, 1/2, 67-96.

Ratimorská 1982: P. Ratimorská. A Környei 2. számú római kocsilelet. (Der romische Wagenfund Nr. 2 von Környe). Budapest, Archeologiai Értesitő 109, 1982, 255-276.

RIC I (2) 1984: Sutherland, C. V. H., The Roman Imperial Coinage. Vol. I: From 32 B.C. to A.D. 69. London 1984, (2nd revised edition).

Röring 1983: C. Röring. Untersuchungen zu römischen Reisewagen.Koblenz. 1983.

Rousseva-Slokoska 1994: R. Rousseva-Slokoska. Appliques de Bronze Antiques de Chars provenant de Pautalia

(Sur le Problème de la Reconstitution). Stuttgart.In: Akten der 10. International Tagung über Antike Bronzen, 1994, 387-392.

Ruprechtsberger 1988: E. Ruprechtsberger. Antike Wagenbestandteile (Gurthalter) aus Norikum und Numidien. Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines 133, 11-28.

Schleiermacher 1996: M. Schleiermacher. Wagenbronzen und Pferdegeschirr im Römisch-Germanischen Museum Köln, Kölner Jahrbuch 29, 1996 205-295.

Schleiermacher 2000: M. Schleiermacher. Die Athenabüste des Wagenfundes aus dem Wardartal und ihre funktion. Köln, Kölner Jahrbuch 33, 2000, 523-533.

Šeper 1962: M. Šeper. Rimska kola iz Poljanca kod Ludbrega. Zagreb, Arheološki radovi i rasþrave II, 1962 335-428.

Šeparović 2001: T. Šeparović. Rimski okov sa Šušelja kod Drniša. Zagreb, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta, 2001, Opuscula archaeologica 25, 65-75.

Seure 1901: G. Seure. Voyage en Thrace (1). Bulletin Corresþondance Hellénique 25, 1901, 156-220.

Seure 1904: G. Seure. Un char thraco-macédonien. BCH 28, 1904, 210-237.

Seure 1913: G. Seure. Archéologie Thrace. RA, 1913, 45-76.

Seure 1925: G. Seure. Chars Thrace. BCH 49 (XLIX), 1925, 347-437.

Sirbu, Ota 2004: V. Sirbu, L. Ota. New Considerations concerning the Roman Tumulus Grave with a Chariot found at Callatis (Mangalia) – Doi Mai. Bucureşti, The Antique Bronzes: Tipology, Chronology, Authenticity. The Acta of the 16th Internationational Congress of Antique Bronzes, Bucharest, May 26th – 31st 2003, 2004, 407-420.

Smith 1859: W. Smith. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. Boston, 1859, 1319 p.

Suppl. Ost.: Corpus inscriptionum Latinarum, voluminis XIV supplementum Ostiense, edidit L. Wickert. Berolini, 1930.

Szabó 1976: K. Szabó. Cabochons décorés de Káloz. Alba Regia 15, 1976, 193-197.

Szabó 1999: K. Szabó. Die Phialen mit Griff des Handwaschservices des sog. Alikaria–Typs, Antaeus 24, 1997–1998/1999, 462-491.

Tarr 1979: L. Tarr. Chars, charrettes et charrois. Budapest, 1979.

Τριαντάφυλλος 2010: Δ. Τριαντάφυλλος. Η τεχνολογία των αμαξών του ΤΑΦΙΚΟΥ τύμβου της Μικρής Δοξιπάρας –Ζώνης. Horses and Wagons in the Ancient World. Orestiada 2010, 25-52.

Triandaphyllos, Terzopoulou 2005: D. Triandaphyllos, D. Terzopoulou. Carts and Cremations in the Mound between Mikri Doxipara and Zoni. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ 17, 2003 (ΑΕΜΘ), 2005, 1-12.

Triandaphyllos, Terzopoulou 2006: D. Triandaphyllos, D. Terzopoulou. Wagons and horse burials in the Roman Age tumuli in Greek Thrace. Praha, Eirene, XLII, 2006, 167-182.

Visy 1985: Z. Visy. A dunaújvárosi római kori utazókocsi rekonstrukciója – Die Rekonstruktion des römischen Reisewagens von Dunaújváros. Budapest, Archaeologiai Ertesito 112, 1985, 169-179.

Visy 1996: Z. Visy. Rekonstruktionsversuch des vierrädrigen Wagens des Fundes von Környe. Specimina Nova 12, 1996, 335-339.

Visy 1997: Z. Visy. Die Wagendarstellungen der pannonischen Grabsteine. Pécs, 1997, 190.

Visy 2000: Z. Visy. Neuere Angaben zu einigen Wagenbeschlägen. (Ea.: Instrumentum konferencia, Podgorje, 1999. IV. 16.). In: M. Feugère – M. Guštin: Iron, Blacksmiths and Tools. Ancient European Crafts. Monographies instrumentum 12 (Montagnac) 2000, 243-248.

Visy 2003: Z. Visy Coach–burials in Pannonia. In: Römai katonai epitkezesek a Düna menten. Pécs. Kiállitásvezetö (Ausstellungsführer), 2003, 10-11.

Visy 2008: Z. Visy. Wagen und Wagenteile. In: Ernst Künzl (Hrsg.): Die Alamannenbeute aus dem Rhein bei Neupotz: Plünderungsgut aus dem römischen Gallien, 2. Aufl., Römisch-Germanisches Zentralmuseum. Mainz 2008, 257-327.

Vladimirova-Paunova 2000: V. Vladimirova-Paunova. Thraco-Roman Chariots from Znepole, Western Bulgaria. – In: Athena Review, vol. 2, №3, 2000, 31-36.

Walde, Hofmann 1938: A. Walde, A., J. B. Hofmann. Lateinisches etymologisches Wörterbuch, Bd. I (AL), Heidelberg, 1938.

Zinn 2001: F. Zinn. Untersuchungen zu Wagenfahrtdarstellungen auf provinzialrömischen Grabdenkmälern. – In: Kölner Jahrb. 34, 2001, 141-266.

Zontschew 1942: D. Zontschew. Antike Denkmäler aus Südbulgarien. – In: Archäologischer Anzeiger, 57, 1942. 51-65.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Речник на използваните термини от конструкцията на колата

Брънка – металически пръстен, халка (Андрейчин и др. 1994, 60).

Втулка – метален пръстен, през който минава някаква ос.

Върхуосие – дървена или метална част от античната кола. Представлява отвесни пръчки, здраво прикрепени от двете страни на горната част на дървената ос. На върха им са поставени навръшниците, които чрез ремъци/въжета поемат тежестта на каросерията.

Главина (племна) – част от колело, в която се вкарват спиците и оста (Андрейчин и др. 1994, 106).

Градник – масивна желязна цилиндрична пръчка с полусферична глава и леко стесняваща се надолу част с отвор в долния край. Градникът минава през оста и стърчигата и осигурява завиването на колата.

Гривна на главина – 1. Затворена гривна (външна – пръстен, букса, заднивка, тас) – по-голяма по размер и се набива върху външната страна на главината и я предпазват от напукване. 2. Отворена гривна (вътрешна – пурия, букса, пръстен, заднивка) – отворена и се набива в отвора на главината. Вътрешните гривни са отворени, за да могат да се свиват при набиването в дървената главина. Имат оформени крилца за предотвратяване на превъртането на пръстена в главината.

Гюрук – мн. гюруци, (два) гюрука, м. Сгъваем покрив на кола, файтон.

Двуколка – лека конска кола с две колела (Андрейчин и др. 1994, 128).

Зъбалец – представлява пречупващ се лост, отстрани с две странични халки, за които се прикрепят поводите. Строг (жесток) зъбалец е, когато е с нанизани дискове и куки. Предназначен за управлението на буйни коне.

Каляска – колесница с четири колела и двойни пружини; за возене на хора; файтон (Андрейчин и др. 1994, 295).

Каната – мн. канати, ж. Дъсчена странична част на каросерията на каруца.

Каросерия (сандък, кош) – дървена или метална конструкция към превозно средство, в която се поставя товарът. Кош – изплетен от пръчки съд с различна големина и форма (Андрейчин и др. 1994, 344).

Каруца – проста конска кола, главно за товар, талига (Андрейчин и др. 1994, 303).

Квадрига – колесница на две колела, впрегната с четири коня, с които римските победители са влизали тържествено в града (Филипова-Байрова и др. 1993, 391); колесница, в която са впрегнати четири коня (Ривкин 1983, 329).

Климии – климията е част от конструкцията на каруцата, включена към детайлите на предната и задната ос. Поставя се почти вертикално, близо до колелата и с нея се фиксира положението на т. нар. канати, литри или ритли, както ги наричат в различните крайща на България.

Кола – превозно средство с колелета – волски кола, конски (Андрейчин и др. 1994, 325).

Колесница – особена кола у древните гърци и римляни, предназначена за битки, надбягвания и пр. (Андрейчин и др. 1994 326).

Клин – късо дърво или желязо, плоско заострен – за цепене на дърва, затягане съединени части и др.

Крайосник (ребро, чивия) – метален клин, който се в края на дървената ос и ограничава хоризонталния ход на колелото и предотвратява излизането на колелото от оста.

Лисици (макази, бутове, терезии, кантари). Има предни и задни лисици. 1. Предни лисици – дървени части на колата, които укрепват предната ос и я свързват с ока. 2. Задни лисици – укрепват и свързват задната ос и стърчигата.

Навръшник (окачалка, навършие) – бронзова втулка с кука или куки. Прикрепена на върха на върхуосието чрез ремъци/въжета поема тежестта на каросерията.

Наосник (блех, блях, тура) – метална пръчка, която се поставя в долната част в двата края на дървената ос. Предназначена да поеме триенето при въртенето на колелото, за да предпази дървената част от износване.

Наплат (капла) – една от шестте части, от които се състои дървения кръг на колелото.

Обръч – дървена или ламаринена ивица във вид на окръжност за стягане на каца, бъчва и др.

Обсида – наплат на колело.

Оглавник – част от ремък или въже, с която връзват главата на кон за водене.

Ок (кобилица, теглич, процеп, потеглица, аръш) – дълго дърво, което се слага отпред на конска кола за два коня. Свързва предната ос с впряга на конете и осъществява тегленето и управлението на колата.

Окачване – на каросерия на антична кола. 1. Кола на твърдо окачване – каросерията е директно положена на оста/осите. 2. Кола на меко окачване – каросерията се държи на ремъци/въжета на навръшниците.

Оплен – м. Диал. Дървена част на кола, която се намира над оста и в която се вкарват, забиват се климиите и ритлите.

Ос (колесарка) – обработено дълго дърво, на чиито краища се слагат главини на колела, за да се въртят.

Перила (канати) – дъсчена странична част на каросерията на каруца.

Планка – дървена или металическа летва, дъсчица.

Пластина – плосък тънък къс от твърдо вещество.

Плоча – тънка плоскост от твърдо вещество.

Поводи – кожен ремък, закачен за халките на зъбалеца, които ездачът държи и управлява коня.

Полухамут – долна метална част на хамута.

Процеп – раздвоено откъм задния край дърво, което съединява колата с ярема за впрягане, теглич.

Пръстен – метален обръч за стягане.

Пурия – дебела желязна тръба, прикрепена в главината на колело, в която влиза оста на колата.

Ритли – странични прегради на кола с животински впряг.

Сбруя (такъми, палдъми) – комплект от принадлежности за впрягане или яздене.

Скоба – желязна пръчка със завити на една страна заострени краища, които се забиват в дърво.

Спирачка – приспособление за спиране на кола, велосипед и др. (Андрейчин и др. 1994, 859).

Спица – дървена пръчка, която съединява главината на колело с наплатите. (радиално разположен механичен елемент в колело, което свързва главината му с кръглата конструкция на колелото (наплат, капла).

Стърчига – (разток, стърчишка). Дървена ос, която свързва предната ос със задната ос.

Талига – проста конска кола за пътници и товар; каруца (Андрейчин и др. 1994, 899).

Теглич – процеп на кола; клин, който крепи ярема към процепа.

Тенекия – тънък метален лист.

Файтон – открита конска кола за пътници, обикновено в града (Андрейчин и др. 1994, 951).

Халка – метално металическо колело, брънка.

Хамут (кошум) – обшита с кожа продълговата дървена примка, която се надява на шията на впрегатен кон; ремъци на впрегатен кон.

Цизиум (cisium). Това е лека открита двуколка, приспособена да вози един или двама души, развиваща най-голяма бързина от античните пътнически коли.

Чергило – мн. чергила, ср. Подвижен покрив на кола, файтон и др. превозни средства от плат; платнище.

Четириколка – кола с четири колела.

Шаси (рама) – носеща конструкция, основа на колата.

Шина на колело (табан) – железен обръч, който обхваща отвън колелото.

Шип – остър връх, тясна и изострена част; издатина по предмет със специална цел.

Шплинт – извито късче тел за закрепване на болтове и винтове.

Юзда (гем, юлар, поводник) – приспособление, направено от ремъци (за главата и за държане) и метална част за устата, което е предназначено за управляване на кон или друго впрегатно животно.

Ярем – (хомот) – дървено приспособление за впрягане на коне в античността. В по-късно време (до миналия век) за впрягане на едър рогат добитък.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Каталог на комплексите

1.1. Двуколки на меко окачване

1.1.1 Двуколки на меко окачване – 1 вид (обр. 26 и 27).

Кат. № 1.

1. Местонамиране. м. Триъгълника, Нова Загора. Югоизточните покрайнини на града. Некропол от три могили. Могила № 3. Размери: диам. 20-30 м и вис. 0.50 м. Археологически разкопки – 2007 г. Проучени са две ями с двуколки. Могилата не е проучвана.

2. Описание на находката. Яма. № 1. Отстои изток – югоизток на 20 м от центъра на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2.60 х 5.30 и дълб. 0.80 м. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг. В северната част е скосена. Конете са разположени в северната част на ямата, колата – в южната. Два впрегатни и един яздитен (№ 1). Колата е разглобена. Върху западното върхуосие е поставено желязно столче. Елементите на ярема са на мястото си – върху шиите на конете. На дясната страна на яздитния кон се откри следи от кобур с три къси железни върхове на копия. По металните елементи на колата и желязното столче се наблюдават разсичания. Липсват железните полухамути и крайосници.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.) и отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 1-2.2.3 – 2 бр.); обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.2 – 2 бр.); навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.2.1 – 2 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 17 бр.); нит, желязо (табл. 9-3.2.1); скоба, желязо (табл. 10-3.5.1 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – дъговидна планка (планка, желязо (табл. 9-3.3.5 – 2 бр.); ъглов обков, бронз (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.); шина, желязо (табл. 14-4.13.5 – 2 бр.); дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 4 бр.); планка, желязо (табл. 14-4.13.13 – 2 бр.).

3.5. украса –

3.6. ярем – скоба с подвижни халки, желязо (табл. 10-3.4.6); обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл. 28-6.6.3 – 2 бр.); яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.5 – 4 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване със седалка.

4. Датировка – II в.

5. Литература – Игнатов 2008, 252-254.

Кат. № 2.

1. Местонамиране. м. Червените могили, с. Брезово, Пловдивско. Югоизточно от селото на 3-3.5 км. Некропол от 6 могили. Надгробна „Северната“ могила. Размери: диам. 38 м и вис. 5.8 м. Частични археологически разкопки – 1948 г. Проучен гроб в каменен саркофаг с трупоизгаряне, извършено извън гробното съоръжение. Гробен инвентар – керамични и стъклени съдове, желязно ножче. Датира се в края на I в – нач. на II в. Открита двуколка. Под въпрос е свързването на гроба с колата.

2. Описание на находката. Положена в яма, разположена югоизточно на 10 м от периферията на могилата. Има правоъгълна форма с размери 4.80 х 6 м. и дълб. 0.40-0.50 м. Ориентирана по надлъжната си ос изток – запад. Конете са разположени в западната част на ямата, колата – в източната. Колата е разглобена. По частите на колата се наблюдават разсичания и деформации. Липсват основни конструктивни части. В южната част на ямата са открити бронзово умбо, железен меч, шест железни върха и накрайника на копия.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо. (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.) и отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 2 бр.); обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.х – 2 бр.); навръшник, бронз (табл. 4-2.6.3.1.4 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 12 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.8); нит, желязо (табл. 9-3.2.1); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2 – 2 бр.); клин с халка, желязо (табл. 10-3.4.4 – 3 бр.).

3.4.1. каросерия – къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.5 – 4 бр.).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 3 бр.), шина, желязо (табл. 14-4.13.8 – 2 бр.).

3.5. украса – кабар, бронз (табл. 22-5.12.1 – 4 бр.; табл. 22-5.12.4 – 3 бр).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.3.1 – 2 бр.; табл. 23-6.1.1.3.2; табл. 24-6.1.2.1.1; табл. 24-6.1.2.5 – 4 бр.).

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване със седалка като кат. № 1.

4. Датировка – края на I в – нач. на II в. Актуална.

5. Литература – Ботушарова 1950; Венедиков 1960, 67.

Кат. № 3.

1. Местонамиране. м. Гюрлюджика, с. Старо село, Сливенско. Източно от селото на 1 км. Некропол от 3 могили. Надгробна „Северната“ могила. Размери: диам. 38 м и вис. 5.8 м. Археологически разкопки след иманяри – 1995 г. Три гроба с кремация. Свързва гроб № 48 с колата. Гроб 48 с инвентар – керамични и стъклени съдове, желязно ножче. Гроба се датира в края на I в – нач. на II в. Под въпрос е свързването на гроба с колата.

2. Описание на находката. Ямата се намира източно на 15 м от периферията на могилата. На дълб. 0.30-0.40 м от съвременната повърхност. Колата е разглобена. По частите на колата се наблюдават разсичания и деформации.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 3 бр.) и отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 2 бр).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 1-2.2.1); обков върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.х – 2 бр.); навръшник, желязо (табл. 3-2.6.1.1.2 – 2 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.2 бр.).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 33 бр.); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2 – 6 бр.); скоба с подвижна халка, желязо (табл. 10-3.4.5 – 2 бр.); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.7 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия – къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.5 – 4 бр.); дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.1. – 3 бр.).

3.4.2. седалка – планка, желязо (табл. 9-3.3.5 – 2 бр.).

3.5. украса – декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.2).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.3.1 – 2 бр.); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 2 бр.); кука на полухамут, желязо (табл. 28-6.8.2 – 8 бр.).

3.7. други – верига, желязо (табл. 28-7.1.3).

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване със седалка като кат. № 1.

4. Датировка – III – IV в. Актуална – края на I в – нач. на II в.

5. Литература – Ковачев 2009.

Кат. № 4.

1. Местонамиране. м. Старата кутия, с. Пчела, Елховско. Западно на 1.5 км от селото. Некропол от 3 могили. Най-западната могила е с вис. 4 м.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. 2001 г. Ямата отстои източно на 8 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 2 х 4 и 1.20 м.Частите са прибрани в музеите Ямбол и Елхово.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо. (табл. 1-1.2.1– 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.х – 2 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3 – 3 бр.); шина, желязо (4.13.х).

3.5. украса –

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.1.1; табл. 23-6.1.1.2.1; табл. 24-6.1.2.2.1 – 2 бр.; табл. 24-6.1.2.5); накрайник на ярем, бронз (табл. 25-6.3.1.1.4) и полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1).

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване със седалка като кат. № 1.

4. Датировка – актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – информация от Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол и Христо Христов – Етнографски музей – Елхово.

Кат. № 5.

1. Местонамиране. м. Блягорница, гр. Твърдица. Югоизточно на 4 км от града. Некропол от 8 могили. Надгробна могила № 4. Размери: диам. 25 м и вис. 5 м. През 1999–2000 г. ограбен от иманяри зидан стъпаловиден гроб. Погребение, извършено чрез трупоизгаряне на място. Открити фрагменти от керамични съдове, железни стригили, копия, умбо, меч. Дата – края на I – първ. пол. на II в. Много вероятно гробът да е свързан с двуколката.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри двуколка. 2000 г. Яма. Югоизточно на 20 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1) и отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – навръшник, желязо (табл. 3-2.6.1.1.1), елемент свързващ оста с ока - части (табл. 8-2.10.1?).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.1. седалка –

3.5. украса –

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване като кат. № 1.

4. Датировка – края на I – първ. пол. на II в.

5. Литература – Игнатов 2010.

Кат. № 6.

1. Местонамиране. с. Станичене, гр. Пирот, Сърбия. Надгробна могила. Археологически проучвания след строителни дейности.

2. Описание на находката. Археологически проучвания след строителни дейности.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1); отворен пръстен с „крилца“, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.2); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.3); обков на върхуосие, желязо (2.5.1.5 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – клин с правоъгълна глава и правоъгълно сечение, желязо (табл. 9-3.1.5); правоъгълен нит с правоъгълна глава, желязо (3.2.1); клин с ухо и два шипа, желязо (табл. 10-3.4.2 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия – дълга шина с подвижни халки, желязо (табл. 11-4.1.4 – 2 бр.); кука, желязо (табл. 12-4.5.3 – 2 бр.); декоративен парапет, желязо (табл. 13-4.9.2 – фрагментиран); пръчка, желязо (табл. 13-4.10.1); декоративен обков, желязо (табл. 15-4.14.7).

3.4.2. седалка –

3.5. украса – декоративен обков, желязо (табл. 21-5.11.1 – фрагменти)

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване като кат. № 1.

4. Датировка – между 99 и 140 г.

5. Литература – Ратковић и др. 2015.

1.1.2. Двуколки на меко окачване – 2 вид (обр. 22 и 23).

Кат. № 7.

1. Местонамиране. м. Долните лозя, с. Могилово, Чирпанско. Източно на 1.5 км от селото. Случайна находка. 1923 г. Четириколка и двуколка.

2. Описание на находката. Яма с дълб. 0.50 м. Двуколка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 2 бр.).

3.2. шаси – върхуосие, желязо (табл. 3-2.5.2 – 2 бр.); навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.3.6 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.); дъговидна пръчка, желязо (4.13.4 – 4 бр.).

3.5. украса– кръгла апликация, бронз (табл. 18-5.8.2); кръгла апликация, бронз (табл. 18-5.8.3); бюст на Артемида, бронз (табл. 19-5.9.7.1).

3.6. ярем – полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.3 – 3 бр.); яремна халка, бронз (яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.6).

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване със седалка.

4. Датировка. II – III в. Втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Дякович 1923, 162 и сл.; Кожухаров 1924, 212-218; Mercklin 1933, 94, 127-128; Венедиков 1960, 34.

Кат. № 8.

1. Местонамиране. с. Горица, Бургас. Надгробна могила. Намира се на 900 м източно от селото. Случайна находка

2. Описание на находката.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси – върхуосие, желязо (табл. 3-2.5.2a); навръшник, бронз (табл. 3-2.6.1.2.1).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 6 бр.); нит, желязо (3.2.1); клин, желязо (табл. 9-3.3.3).

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4); ъглов обков, бронз, (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса – ажурна апликация, бронз (табл. 18-5.7.4); декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.1-2).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване като № 7.

4. Датировка – I – нач. на II в.

5. Литература – информация на Константин Господинов – РИМ Бургас.

Кат. № 9.

1. Местонамиране. с. Ковач, Радневско. Намира се западно на 500 м от центъра на селото, до водната кула. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. Ямата се намира се източно до периферията на могилата. Части от кола, постъпили в РИМ Стара Загора.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси – върхуосие, желязо (табл. 3-2.5.2b); навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.2.3).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.8. сбруи –

3.7. други –

3.10. реконструкция – кола на меко окачване като № 7.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

1.1.3. Двуколки на меко окачване – 3 вид (обр. 26 и 27).

Кат. № 10.

1. Местонамиране. м. Дългата могила, с. Ка-

раново, Новозагорско. Северозападно от селото на 1.1 км. Некропол от 16 могили. Надгробна „Дългата“ могила. Размери: диам. 80 м и вис. 13 м. Археологически разкопки – 1976 г. Проучени са две ями с двуколка и четириколка. Проучена е част от могилният насип, в който са открити три зидани сводести гроба. Намират се в южната част на могилата. Погребенията са извършени чрез трупоизгаряне на място в зидани сводести гробове. Гробовете се характеризират с богат инвентар дарове и се датират в края на I в – нач. на II в.

2. Описание на находката. Яма – югоизточно, на 12 м от периферията на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2.60 х 4.30 и дълб. 0.60 м. Ориентирана по надлъжната си ос изток – запад. Двуколка. Конете са разположени в източната част на ямата, колата – в западната. Колата е разглобена. По частите на колата се наблюдават разсичания и деформации. Липсват железните полухамути и крайосници. Скелетите на конете лежат под елементите на колата. В южната част на ямата са открити три железни върха на копия.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.) и отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – обков на върхуосие, желязо (табл. 3-2.5.3); навръшник (табл. 3-2.6.1.3.4 – 2 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); елемент свързващ оста с ока (табл. 8-2.10.1); дъговидна планка, желязо (табл. 8-2.10.3).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4 – 2 бр.); вълнообразен парапет (табл. 13-4.9.1).

3.4.2. седалка – дъговидна шина, желязо (табл. 14-4.13.12 – 3 бр.).

3.5. украса – бюст на Херакъл, бронз (табл. 19-5.9.2.1); глава на Горгона Медуза, бронз (табл. 19-5.9.6.1 – 2 бр.); правоъгълна плоча с инкрустации, желязо/месинг/мед (табл. 21-5.10.1); декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.3 и табл. 22-5.11.6-7); кабър, бронз (табл. 22-5.12.1-3 – 34 бр.).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.1.9 – 2 бр.; табл. 25-6.1.3.2.1 – 2 бр.; табл. 25-6.1.3.2.2 – 2 бр.; табл. 25-6.1.3.3.2 – 2 бр.); централна яремна халка, бронз (табл. 25-6.2.1.4); накрайник на ярем, бронз (табл. 25-6.3.1.1.3 – 2 бр.).

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване със седалка.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Кънчев, Кънчева-Русева 1976; Colakov 2004, 113, fig. 8; Игнатов и др. 2011; Борисова 2011.

1.1.4. Двуколки на меко окачване – неизяснен вид.

Кат. № 11.

1. Местонамиране. с. Речица, Сливенско. Надгробна могила 2 км югоизточно от селото. Извадени от иманяри двуколка и четириколка. 2006 г.

2. Описание на находката. Яма. № 2. Югоизточно на 25-30 м от периферията на могилата.Открити елементи от двуколката и огънат железен меч.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.) и отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); дъговидна планка, желязо (табл. 8-2.10.3).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл 28-6.6.3).

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване.

4. Датировка – I – II в.

5. Литература – Информация на Николай Сираков – РИМ Сливен.

Кат. № 12.

1. Местонамиране. м. „Над обора“, с. Михайлово, Старозагорско. Надгробна могила. През 1936 г е бил разкопан зидан гроб. Намерен златен венец.

2. Описание на находката. Случайна находка – 1938 г. Яма разположена източно на 15 м от периферията на могилата.

Открита двуколка със следи от изгаряне върху железните части от колата. Под въпрос е свързването на гроба с колата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 2 бр.).

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.3.1.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.5).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (4.13.4).

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 25-6.1.3.3.1); накрайник на ярем, бронз (табл. 25-6.3.1.1.2) и полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1).

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване със седалка.

4. Датировка – III-IV в. Актуална дата – II в.

5. Литература – Дякович 1923, 164-166;

Mercklin 1933, 94, Abb. 8; Герасимов 1938, 400-405; Венедиков 1960, 72; Античен бронз № 289; Bujukliev 1995, 437

Кат. № 13.

1. Местонамиране. м. Трите могили, Стара Загора. Североизточно, на 4 км от града. Некропол от 6 могили. Най-западната надгробна могила. Случайна находка, след което – археологическо проучване. 1960 г.

2. Описание на находката. Яма – югоизточно на 60 м (20 м – според Kalcev 2001, 136) от периферията на могилата. Има размери: 5 х 11 м. Открити 4 четириколки, една двуколка и скелетите на 10 коня с 5 ярема. Колите са разглобявани. Колите – положени в западната половина, конете – в източната. Извън контекста на колите са открити предмети от желязо (сгъваемо столче, пиростия, меч), керамични и стъклени съдове, следи и елементи от дървена маса, съдове и принадлежности за хигиена и баня.

3. Конструктивни елементи на колата – не са публикувани.

3.1. колела –

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.3.1.3 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване.

4. Датировка – II – III в. Актуална датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Николов 1961, 8-17; Kalcev 2001, 136.

Кат. № 14.

1. Местонамиране. с. Брестовица, Пловдивско. Източно, на 3 км от селото. Некропол от 5 могили. Надгробна „Градската“ могила с вис. 11 м. Случайна находка. Археологическо проучване. 1933 г. Четириколка и двуколка. Частите на двете коли са размесени. Определянето на някои елементи е несигурно. Може да се отнасят за едната или другата кола.

2. Описание на находката. Яма – югоизточно в подножието на могилата. На дълб. 0.80 - 1 м. Двуколка.

3. Конструктивни елементи на колата –

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.).

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 6-2.6.5.2.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – елемент на ярем халка, бронз (табл 27-6.4.8).

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване.

4. Датировка – III-IV в. Актуална датировка – II в.

5. Литература – Велков 1943, 189-194; Венедиков 1960, 65-66.

Кат. № 15.

1. Местонамиране. м. Трите могили, с. Кортен, Новозагорско. Югоизточно, на 3 км от селото. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 3 с диам. 60 и вис. 3.50 м. През 2004 г иманяри унищожават 5 коли от 4 ями. Две четириколки и три двуколки.

2. Описание на находката. Ямата не е уточнена – или яма № 1 или № 5. Двуколка. Определящи вида на колата части са намерени извън контекса на ямата, извадени от иманярите.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4); малък навръшник, бронз (табл. 13-4.11.2).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– ажурна апликация, бронз (табл. 18-5.7.1).

3.6. ярем –

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване.

4. Датировка – II в.

5. Литература – Игнатов 2014, 208.

Кат. № 16.

1. Местонамиране. с. Винарово, Чирпанско. Ботеви могили.

2. Описание на находката. Преди 1999 г. извадена от иманяри двуколка. Иманярите са хванати при опит за износ на украси и навръшници. Частите постъпват в НИМ. Двуколка с бронзови украси в центъра на могилата в каменна гробница. Елементите на колата са били поставени в гроба (!?).

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси – декоративен диск, бронз (табл. 2-2.4.4 – 2 бр.); навръшник, бронз (табл. 3-2.6.1.3.2 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса– статуарна група на Дионис и пантера, бронз (табл. 17-5.5.2); кръгла апликация, бронз (табл. 18-5.8.5 – 5 бр.).

3.6. ярем –

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване.

4. Датировка – I - II в.

5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора; Fol 2002, 236.

Кат. № 17.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пастуша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. Могилен некропол. Намира се източно, на 920 м от селото. Дукова могила с диам. 91 м и вис. 23.4 м. 1850 г. Случайна находка и разкопки. През 1850 г. собственикът открил части от 1 кола с два коня; 1861 г. Н. Геров и австрийският консул Берти финансират разкопки. Открити са коли (кола) с много статуетки; 1868 г. френският консул открива една кола с 2 коня и няколко вази. Една част попада в Лувъра, останалите загубени; 1878-1879 разкопки, находките от които – в Ермитажа; 1893 до 1899 г. разкопки на Археологическия музей (Добруски, Такела и последната година Сьор). Венедиков достига до извода за открити 10 коли.

2. Описание на находката. Кола XXV (по Венедиков 1960)

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.1.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса– полукръгла основа с фигура на Хермес, бронз (табл. 16-5.1.2.5).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.2.3).

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване.

4. Датировка – III - IV в. Актуална датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Seure 1925, 425-426, fig. 9.72; 1901; Венедиков 1960, 70.

Кат. № 18.

1. Местонамиране. с. Жилинци, Кюстендил. Надгробна могила? 1938 г. Случайна находка.

2. Описание на находката. 2 шини на колела, апликации, столче, конски амуниции, дръжка от бронзов съд. Изнесени в чужбина.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.4.1.1-2); полукръгла основа с фигура на пантера, бронз (табл. 16-5.1.1.1– 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – малък, навръшник, бронз (табл. 13-4.11.3 – 2 бр.); декоративен гвоздей, бронз/желязо (табл. 15-4.14.3 – 5 бр. и табл. 15-4.14.5).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– ажурна апликация, бронз (табл. 18-5.7.3 – 2 бр.); кръгла апликация, бронз (табл. 18-5.8.6 – 2 бр.); бюст на Атина, бронз (табл. 19-5.9.5.2 – 2 бр.); бюст на мъж (Арес?) с шлем, бронз (табл. 20-5.9.8.10).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.6.2 и табл. 24-6.1.1.8.3 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на меко окачване.

4. Датировка – III – IV в. Актуална датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Герасимов 1938, 400-405; Венедиков 1960, 67.

1.2. Двуколки на твърдо окачване

1.2.1. Двуколки на твърдо окачване – 1 вид (обр. № 30 и 31).

Кат. № 19.

1. Местонамиране. м. Триъгълника, Нова Загора. История на проучването – като кат. № 1.

2. Описание на находката. Яма № 2. Отстои югюгоизточно, на 18 м от центъра на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2.30 х 3.90 и дълб. 1 м. Ориентирана по надлъжната си ос изток – запад. В източната част е скосена. Конете са разположени в източната половина на ямата, колата – в западната. Два впрегатни коня и един яздитен. Колата е разглобена. Елементите на ярема са на мястото си – върху шиите на конете. По частите на колата има разсичания и деформации. Липсват железните полухамути и крайосници. Открита е кост от прасе.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.) и отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 1-2.2.1 – 2 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.2).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 32 бр.); нит, желязо (3.2.1); планка с изтъняващи краища (табл. 9-3.3.3).

3.4.1. каросерия – клин, желязо (табл. 9-3.1.3; табл. 9-3.1.4 – 3 бр. и табл. 9-3.1.9 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – страничен обков на осите, желязо (табл. 6-2.7.1.3 – 2 бр.); шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3); шина с халки, желязо (табл. 14-4.13.11 – 2 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.5 – 2 бр. и табл. 12-4.4.3 – 2 бр.); ъглов обков, бронз (табл. 12-4.3.10 – 4 бр.).

3.6. украса –

3.6. ярем – обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл 28-6.6.3 – 2 бр.); яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.1.2 – 4 бр.) и централна яремна халка, бронз (табл. 25-6.2.1.1).

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на твърдо окачване със седалка.

4. Датировка – II в.

5. Литература – Игнатов 2008, 252-254.

Кат. № 20.

1. Местонамиране. м. Бозалъка, с. Стройно, Елховско. Североизточно на 1.5 км от селото. Надгробна могила с диам. 5 м и вис. 1 м.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Ямата отстои източно, на 30 м от периферията на могилата. Двуколка.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, бронз (табл. 1-1.2.2 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на твърдо окачване като кат. № 19.

4. Датировка – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Информация от Христо Христов – Етнографски музей, Елхово.

1.2.2. Двуколки на твърдо окачване – 2 вид (обр. 33 и 34).

Кат. № 21.

1. Местонамиране. м. Боз баир, с. Коньово, Новозагорско. Югоизточно, на 4 км от селото. Некропол от 6 могили. Надгробна могила № 2.

2. Описание на находката. През 1999 г. извадена кола от иманяри. През същата година проведени археологически проучвания на ямата след иманярите. Ямата отстои южно на 25 м от периферията на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2.60 х 3.80 и дълб. 0.60-0.90 м. Ориентирана по надлъжната си ос североизток – югозапад. Конете (два впрегатни коня) са разположени в северната половина на ямата. Колата е разглобена и елементите и са над костите на конете. Счупени и деформирани са железните шини на колелата (извадени са и гвоздеите), счупени са бронзовите начелници.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 2 бр.) и отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – Т-образен елемент, желязо (табл. 8-2.10.2).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 10 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.2); планка с изтъняващи краища (табл. 9-3.3.3); планка, желязо (табл. 9-3.3.6); клин, желязо (табл. 10-3.4.1); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2) и скоба с подвижни халки, желязо (табл. 10-3.4.6)

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3); шина с халки, желязо (табл. 14-4.13.11 – 2 бр.).

3.5. украса– кабар, бронз (табл. 15-4.14.1 – 14 бр.); декоративен гвоздей с шайба, бронз (табл. 15-4.14.2 – 2).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.1.2).

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на твърдо окачване със седалка.

4. Датировка – II в.

5. Литература – Игнатов 2010.

Кат. № 22.

1. Местонамиране. м. Трите могили, с. Кортен, Новозагорско. Югоизточно на 3 км от селото. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 3 с диам. 60 и вис. 3.50 м. През 2004 г. иманяри унищожават 5 коли от 4 ями. Две четириколки и три двуколки.

2. Описание на находката. Яма № 2. Отстои югоизточно, на 38 м от центъра на могилата. Има правоъгълна форма и размери 3.60 х 4 и дълб. 1 м. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг. Североизточната стена е скосена. Впрегатните коне са разположени в южната част на ямата, а яздитният – в северната. Разглобената кола е била поставена по средата. Запазени са малко елементи от колата. Части от яремите се откриват на местата си (при костите на шиите на конете). В си-ъгъл е открито струпване от тухли и камъни, без видим градеж. Открити фрагменти от керамични съдове и кости от скелет на малко животно – куче?. Двуколка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.2 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 11 бр.).

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3); шина, желязо (табл. 14-4.13.9 – 2 бр.).

3.5. украса– декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.1); малък, навръшник, бронз (табл. 13-4.11.1); кабар, бронз (табл. 15-4.14.1 – 9 бр.); декоративен гвоздей, олово/желязо (табл. 15-4.14.4).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.1.2 – 2 бр.); обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл 28-6.6.3 – 2 бр.).

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 21.

4. Датировка – II в.

5. Литература – Игнатов 2014.

Кат. № 23.

1. Местонамиране. с. Полски градец, Радневско. Североизточно, на 750 м от селото. Дражина могила с диам. 45-47 и вис. 6.5 м. През 2001 г. Извадени от иманяри четириколка и двуколка от две ями. Иманярите задържани и част от предметите постъпват в Арх. музей Раднево.

2. Описание на находката. Яма – североизточно в периферията на могилата. Дълб. 1 - 1.50 м. Двуколка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси – Т-образен елемент, желязо (табл. 8-2.10.2).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – малък навръшник, бронз (табл. 13-4.11.5).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– ажурна апликация, бронз (табл. 18-5.7.5).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.1.2 – 3; табл. 24-6.1.2.3.2; табл. 24-6.1.2.4.1 и табл. 24-6.1.2.4.2 – 4 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на твърдо окачване като кат. № 21.

4. Датировка – не по-рано от втората половина на II в. Аитуална – края на I – II в.

5. Литература – Иванова (под печат); Мешеков (под печат).

1.2.3. Двуколки на твърдо окачване – неизвестен вид.

Кат. № 24.

1. Местонамиране. м. Трите могили, с. Кортен, Новозагорско. Югоизточно на 3 км от селото. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 3 с диам. 60 и вис. 3.50 м. През 2004 г. иманяри унищожават 5 коли от 4 ями. Две четириколки и три двуколки.

2. Описание на находката. Ямата не е уточнена – или яма № 1 или № 5. Определящи вида на колата части са намерени, извадени от иманярите. Двуколка.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3 – 2 бр.); Т-образен елемент, желязо (табл. 8-2.10.2).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на твърдо окачване

4. Датировка – II в.

5. Литература – Игнатов 2014, 209.

Кат. № 25.

1. Местонамиране. Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивско. История на проучването като кат. № 17.

2. Описание на находката. През 1899-1900 г Сьор проучва двуколка. Ямата е прекалено голяма за една кола и някои от частите показват наличието на две коли. Но преобладават частите на двуколка. Ямата има правоъгълна форма с размери 8 х 4 м и дълб. 4 м. Ориентирана по надлъжната си ос си – юз.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 2 бр.); крайосник, желязо (табл. 1-табл. 2-2.3.1 – 2 бр.); втулка, желязо (2.4.1); гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.3); нит, желязо (3.2.1).

3.3. монтажни елементи – скоба, желязо (табл. 10-3.5.4 – 4 бр.); декоративен гвоздей, бронз/желязо (табл. 15-4.14.6).

3.4.1. каросерия – кука, желязо (табл. 12-4.5.3); декоративна колона, бронз (табл. 15-4.17.6); ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.2.3 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – шина, желязо (табл. 14-4.13.6 – 5 бр.).

3.5. украса– полукръгла основа с фигура на Херакъл, бронз (табл. 16-5.1.2.6).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.2.1 – 2 бр.; 6.1.1.2.2 – 2 бр.; табл. 24-6.1.2.3.1 – 2 бр).

3.7. други –

3.8. реконструкция – двуколка на твърдо окачване със седалка.

4. Датировка – II в.

5. Литература – Seure 1901; Венедиков 1960, 74-76.

Кат. № 26.

1. Местонамиране. с. Съдиево, Новозагорско. Северозападно, на 1.5 км от селото. Златa могила. Размери: диам. 96 и вис. 16 м. През 2004 г. извадени от иманяри. Четириколка и двуколка. Археологически проучени впоследствие.

2. Описание на находката. Ямата отстои 60 м югоизточно от центъра на могилата. Има провоъгълна форма и размери 8.00 х 5.20 и дълб. 1.50 м. От колите са открити на място частите от желязното шаси на каросерията от четириколката. Запазени са 2 железни шини на колелета и следи от още 4. Проучени са скелетите на 8 коня със сбруите, като впрегатните са с елементите на ярема. Открити са части от керамична паница, фрагментирана стъклена бутилка и части от прасенце. Двуколка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, отпечатъци (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – клин, желязо (табл. 9-3.1.9).

3.4.2. седалка – шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3).

3.5. украса –

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.1.1 – 2 бр.); обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл 28-6.6.3 –2 бр.).

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка на твърдо окачване със седалка..

4. Датировка – края на I – нач. на II в. Актуална.

5. Литература – Велков и др. 2005.

1.3. Двуколки – неизяснено окачване и вид

Кат. № 27.

1. Местонамиране. с. Житосвят, Карнобатско. Северно, на 2 км от селото. Ганева могила. През 2000 г извадени от иманяри. Ограбени са коли от две ями. Археологически проучени впоследствие.

2. Описание на находката. Яма № 2. Отстои южно от периферията на могилата. Има форма на трапец и размери 3.00 х 2.10 и дълб. 0.80 м. Намерени са много конски кости, запазен скелет, жел. гривни, втулки, сгъваем стол, легла от бронзови съдове, жел. скара, жел. стригили и стригилодържач, 6 шини (2 деформирани преди поставянето). Двуколка.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка.

4. Датировка – края на II – нач. на III в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Момчилов 2006, 248-250.

Кат. № 28.

1. Местонамиране. м. Трите могили, с. Кортен, Новозагорско. Югоизточно, на 3 км от селото. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 1 с диам. 45 и вис.5 м. През ранната пролет на 2000 г. иманяри ограбват антична кола. Разхвърлените железни части са прибрани от различни хора от селото. От събраната информация е видно, че става въпрос за двуколка.

2. Описание на находката. Ямата е разположена югозападно от могилата. Двуколка. Две железни шини, два железни пръстена, бронзова пластинка и бронзови кабари – прибрани от жителите на селото.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други

3.8. реконструкция – двуколка.

4. Датировка – II в.

5. Литература – Игнатов 2014, 202.

2.1. Четириколки на меко окачване (обр. 40 и 41).

Кат. № 29.

1. Местонамиране. м. Площадката, с. Огнен, Карнобатско. Намира се южно, на 2 км от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри четириколка през 2002 г. Ямата отстои южно на 3 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – затворен пръстен, желязо. (табл. 1-1.2.1); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – обков на върхуосие, бронз (2.5.1.х – 4 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (3.2.1); дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.2).

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4).

3.4.2. седалка – ъглов обков, бронз (табл. 12-4.3.10 – 3 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Момчилов 2006, 251.

Кат. № 30.

1. Местонамиране. м. Дечеви могили, с. Екзарх Антимово, Карнобатско. Некропол от 2 могили. Намира се източно, на 1.5 км от селото. Северната могила.

2. Описание на находката. 2001 г. Извадена от иманяри. Ямата отстои южно, на 3.5 м от периферията на могилата. Открити железни елементи.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 2 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 4 бр.); втулка, желязо (2.4.1); нит с правоъгълна глава, желязо (табл. 7-2.8.1.2); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4 – 2 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване като кат. № 29.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Момчилов 2006, 250.

Кат. № 31.

1. Местонамиране. м. Чатал тепе, Ямбол. Намира се югозападно, на 6 км от града. Некропол от 5 могили. Надгробна могила „Чатал тепе“ с диам. 30 м. 1889 г. Случайна находка. Открити три четириколки.

2. Описание на находката. Кола № 1.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 4 бр.); втулка, желязо (2.4.1 – 4 бр.); навръшник, бронз (табл. 3-2.6.1.3.1 – 2 бр.); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 1 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – кука, желязо (табл. 12-4.5.2 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – шина, желязо (табл. 14-4.13.8 – 5 бр.).

3.5. украса – полукръгла основа с фигура на паднал войн, бронз (табл. 16-5.1.2.3); статуетка на Херакъл, бронз (табл. 17-5.3.1); статуетка на младеж, бронз (табл. 17-5.3.4); бюст на сатир, бронз (табл. 19-5.9.3.2 и табл. 19-5.9.3.); бюст на вакханка (менада), бронз (табл. 19-5.9.4.1 и табл. 19-5.9.4.3); бюст на Артемида, бронз (табл. 19-5.9.7.2); бюст на сатиреса, бронз (табл. 19-5.9.5.3).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.4.2; табл. 23-6.1.1.5.1 и табл. 24-6.1.1.7.4 – 3 бр.); накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.1.10) и елемент на ярем, бронз (табл 27-6.4.9).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка – края на I - II в.

5. Литература –Seure 1913, 75; Филов 1922, 16; Filov 1925, 63; Seure 1925,. Венедиков 1960, 49-60; Огненова-Маринова 1992, 117-118, обр. 3, 4; Cholakov 2004, 106, 115, fig. 2, 29, 30; Чолаков 2005, 452, обр. 1 и 2..

Кат. № 32.

1. Местонамиране. м. Трите могили, с. Миладиновци, Ямболско. Некропол от 3 могили. Северно, на 4 км от селото. 1960 г.

2. Описание на находката. Случайна находка. Деформации на частите на колата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.2.2 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване като кат. № 29.

4. Датировка. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Танчева 1990, 32-36; Cholakov 2004, 110; допълнителна информация от Илия Илиев . РИМ Ямбол.

Кат. № 33.

1. Местонамиране. с. Борисово, Елховско. Некропол от 4 могили. Намира се северозападно, на 610 м от селото. Могила № 2. 2005-2006 г. Извадена от иманяри антична кола. Археологическо проучване на могилата 2011 г. Гроб с трупоизгаряне на място в стъпаловидна яма. Върху стъпалата са поставени дарове: бронзови съдове, тоалетно сандъче и елементи от четириколка. В областта на главата са открити чифт златни обеци и златна огърлица. Даровете в гроба са: бронзова монета, силно деформирани от огъня стъклени лакримарии, стъклени пръчки (деформирани от огъня – вероятно хурки). В северозападния ъгъл на ямата са открити три чифта обувки. Цялото дъно на ямата е покрито с орехи и лозови пръчки.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Бронзови навръшници и апликации от украса на кола открити в гроб, отделно ямата с колата. Яма. № 1. Отстои изток-югоизток, на 1 м от периферията (22.7 м от центъра) на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2.70 х 6.40 м. Ориентирана по надлъжната си ос североизток – югозапад. Колата се свързва с проучения гроб.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.2.8 – 4 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване като кат. № 29

4. Датировка – втор. пол. на II в.

5. Литература – Агре 2011, 218.

Кат. № 34.

1. Местонамиране. м. Трите могили, с. Кортен, Новозагорско. Югоизточно, на 3 км от селото. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 3 с диам. 60 и вис. 3.50 м. През 2004 г. иманяри унищожават 5 коли от 4 ями. Две четириколки и три двуколки.

2. Описание на находката. Яма. № 3 отстои югозападно, на 33 м от центъра на могилата. Има правоъгълно форма и размери 5 х 4,60 и дълб. 1 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север – юг. Почти по средата на ямата е разкрито съоръжение от ломени камъни със спойка от кал, с форма на неправилен четириъгълник. Източната стена липсва, унищожена от иманяри. Размерите на градежа са север – юг 3.80 м и запазена дължина изток – запад 3.60 м. Максималната дебелина на стените е 0.55 м. В североизточния ъгъл на съоръжението има прекъсване и в профила личи следа от железен предмет, изваден от иманярите. Северната и западната стена лежат върху двата впрегатни коня. При окончателното зачистване на камъните от съоръжението, върху един от тях в средната част на северната стена на съоръжението са разчистени останки от плешката на овца.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.1 – 4 бр.); наосник, желязо (табл. 1-2.1.3); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1) нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 7 бр.); скоба с подвижни халки, желязо (табл. 10-3.4.6).

3.4.1. каросерия – комплект носещи шини на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.2).

3.4.2. седалка – шина, желязо (табл. 14-4.13.7 – 3 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.1.2; табл. 24-6.1.2.2.4 и табл. 25-6.1.3.1 – 2 бр.); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.2).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. Втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Игнатов 2014.

Кат. № 35.

1. Местонамиране. с. Искрица, Радневско. Западно, на 1.5 км от селото. Надгробна могила – Рошава Драгана. Размери: диам. 46,50 м и вис. 7,50 м.

2. Описание на находката. 1999 г. Извадена от иманяри. Освен колата е ограбен от иманяри централен гроб – зидана с тухли камера. Ямата има форма на неправилен четиристен с размери на страните: север – 4,10 м, изток – 3,50 м, юг – 3 м, запад 2,65 м и дълб. 2.00 м. Ориентирана по надлъжната си ос си – юз. Конете са разположени до северната и източната стена. Върху скелетите на конете са били струпани частите от предварително разглобената кола. Зад шията на кон № 1 е открит скелет на ловджийско куче. Освен елементите на колата, струпани на едно място, вероятно в торба или вързоп са открити бронзови дръжка на съд и кутийка, костена пластина и железен предмет.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – обков на върхуосие, желязо (2.5.1.х); навръшник, бронз (табл. 4-2.6.3.1.2 – 2 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1).

3.3. монтажни елементи – клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1); гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1); планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 2 бр.) (откриват се единствено при четириколки на твърдо окачване – в Борисово на седалката); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2); скоба, желязо (табл. 10-3.5.1).

3.4.1. каросерия – къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.5); Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.2 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.); дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.1); шина, желязо (табл. 14-4.13.8); шина, желязо (табл. 14-табл. 14-4.13.10).

3.5. украса– декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.2); декоративна фигура с шип, бронз (табл. 15-4.15.3); скоба с подвижна халка, желязо (табл. 10-3.4.5).

3.6. ярем – накрайник на ярем, бронз (табл. 25-6.3.1.1.1); обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл 28-6.6.3 – 2 бр.); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 2 бр.); кука на полухамут, желязо (табл. 28-6.8.2 – 5 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка – II – III в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Шейлева 2004.

Кат. № 36.

1. Местонамиране. м. Трите могили, Стара Загора. Североизточно, на 4 км от града. Некропол от 6 могили. Най-западната надгробна могила. Случайна находка, след което е проведено археологическо проучване. 1960 г. В една яма са открити 4 четириколки, една двуколка и скелетите на 10 коня с 5 ярема.

2. Описание на находката. Ямата е разположена югоизточно, на 60 м (20 м – според Kalcev 2001, 136) от периферията на могилата. Има размери: 5 х 11 м. Колите са разглобени. Колите – положени в западната половина, конете – в източната. Извън контекста на колите са открити предмети от желязо (сгъваемо столче, пиростия, меч), керамични

и стъклени съдове, следи и елементи от дървена маса, съдове и принадлежности за хигиена и баня. Четириколка на меко окачване.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – крайосник, желязо (табл. 2-2.3.3 – 4 бр.); втулка, желязо (2.4.1 – 4 бр.; навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.2.7 – 4 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.5 – 2 бр.); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – накрайник на ярем, бронз (табл. 26-6.3.1.2.4); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. II – III в. Втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Николов 1961, 8-17; Kalcev 2001, 136.

Кат. № 37.

1. Местонамиране. Любимец, Хасковско.

2. Описание на находката. Случайна находка на четириколка. 1900 г.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 3 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 2 бр.); крайосник, желязо (табл. 1-табл. 2-2.3.1 – 2 бр.); втулка, желязо (2.4.1 – 2 бр.); обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.1 – 4 бр.); навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.2.6); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1) (само при четириколки); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.1) (само при четириколки); клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1 – 3 бр.); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.6); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1).

3.3. монтажни елементи – клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1); клин, желязо (табл. 9-3.1.6) (само при четириколки); нит, желязо (3.2.1).

3.4.1. каросерия – къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.5 – 6 бр.); шина, желязо (табл. 14-4.13.10 – 2); плочка с кука, желязо (табл. 8-2.12.1).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (4.13.4).

3.5. украса–

3.6. ярем – статуетка, бронз (табл 27-6.6.1.1).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. III – IV в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Mercklin 1933, 107, Abb. 23; Венедиков 1960, 39-42; Художествен бронз № 215; Василев 1984, 23-24, обр. 2а-б; Вагалински 1992, 183, обр. 2; Cholakov 2004, 110, fig. 19.

Кат. № 38.

1. Местонамиране. м. Долните лозя, с. Могилово, Чирпанско. Източно, на 1.5 км от селото. Случайна находка. 1923 г. Четириколка и двуколка.

2. Описание на находката. Ямата е с дълб. 0.50 м.Четириколка на меко окачване.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 3 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – крайосник, желязо (табл. 2-2.3.2 – 2 бр.); втулка, бронз (2.4.2 – 3 бр.); обков на върхуосие, бронз (табл. 2-2.5.1.3 – 3 бр.); навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.4.1 – 4 бр.); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.2); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.1); скоба, желязо (табл. 8-2.9.4.2); скоба, желязо (табл. 10-3.5.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – лентов обков, желязо (табл. 12-4.3.5 – 5 бр.); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1 – 2 бр.); дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.1.).

3.4.2. седалка – кука, желязо (табл. 12-4.5.1 – 2 бр.); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.); шина, желязо (табл. 14-4.13.9 – 4 бр.).

3.5. украса– полукръгла основа с фигура на поразена амазонка, бронз (табл. 16-5.1.2.1 – 2 бр.); бюст на Херакъл, бронз (табл. 19-5.9.2.2 и табл. 19-5.9.2.3).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.2.5 и табл. 23-6.1.1.3.3 – 3 бр.); накрайник на ярем, бронз (табл. 26-6.3.1.2.2 – 2 бр.); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 3 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. III – IV в. Втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Дякович 1923, 162 и сл.; Кожухаров 1924, 212-218; Mercklin 1933, 94, 127-128; Венедиков 1960, 34; Bujukliev 1995, 437; Cholakov 2004, 110, fig. 16.

Кат. № 39.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пастуша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. История на проучването – като кола № 16.

2. Описание на находката. Кола XXVI (по Венедиков)

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.3.3 – 4 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.2.6 – 2 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– бюст на Силен, бронз (табл. 20-5.9.8.9 – 2 бр.).

3.6. ярем –

3.7 други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване като кат. № 29.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Mercklin 1933, 91-94, Abb. 5; Античная художественная бронза 1973, 93, 229; Венедиков 1960, 70, табл. 55А, обр. 189; Гуляева 2002; Cholakov 2004, 106, fig. 4.

Кат. № 40.

1. Местонамиране. м. Къневи могили, с. Радилово, Пазарджишко. Некропол. Северно от селото. Най-голямата могила.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри четириколка на меко окачване.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 7 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 6 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 3 бр.); втулка, желязо (2.4.1); обков на върхуосие, желязо (2.5.1.х); страничен обков на осите, желязо (табл. 6-2.7.1.2 – 2 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.2); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.6).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (3.2.1); планка, желязо (табл. 9-3.3.3) (само при четириколки); планка, желязо (табл. 9-3.3.4) (само при четириколки и то на твърдо!); скоба, желязо (табл. 10-3.5.1).

3.4.1. каросерия – къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.5 – 5 бр.); кука, желязо (табл. 12-4.5.1; спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1).

3.4.2. седалка – шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.11).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. II – III в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Катинчарова 2010, 37-38.

Кат. № 41.

1. Местонамиране. с. Голямо село, Дупнишко.

2. Описание на находката. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси – крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1); . втулка, желязо (2.4.1 – 2); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4); кука, желязо (табл. 12-4.5.1).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (4.13.4).

3.5. украса –

3.6. ярем – полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. III – IV в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Кацаров 1932, 189; Венедиков 1960, 42-43.

Кат. № 42.

1. Местонамиране. с. Шишковци, Кюстендилско. До гробищата на селото. Надгробна могила с диам. 100 м. Тухлен гроб в южната периферия? на могилата.

2. Описание на находката. Случайна находка. Археологическо проучване на И. Венедиков. Северно в периферията на могилата. Дълб. 1.50 м. Ориентация по надлъжната си ос север – юг. Според автора колите лежат под могилния насип, положени неразглобени върху древния терен. Два впрегатни коня. Конете – един върху друг в северната част на ямата, колата – в южната.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 3 бр.); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1); страничен обков на осите, желязо (табл. 6-2.7.1.1 – 4 бр.); навръшник, бронз (табл. 6-2.6.5.1.1 – 4 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (3.2.1); затворена скоба, желязо (табл. 10-3.5.2).

3.4.1. каросерия – комплект носещи шини на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.1); дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4); лентов обков, желязо (табл. 12-4.3.5); кука, желязо (табл. 12-4.5.1 – 4 бр.); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1).

3.4.2. седалка –дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.2); дъговидна пръчка, желязо (4.13.4 – 2 бр.); дъговидна шина, желязо (табл. 14-4.13.12 – 3 бр.); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10).

3.5. украса –

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.4.1 – 6 бр.) и централна конусовидна украса, бронз (табл. 25-6.2.3.1); накрайник на ярем (табл 26-6.3.2.1.5 – 2 бр.); елемент на ярем (табл 27-6.4.1 – 2 бр.); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1) и кука на полухамут, желязо (табл. 28-6.8.2).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. III – IV в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Венедиков 1960, 8-21.

Кат. № 43.

1. Местонамиране. м. Мрамора, с. Радловци, Кюстендилско. До гробищата на селото. Липсва могила?

2. Описание на находката. 1993 г. Проучване след сигнал за иманярска намеса. Липсва яма, според проучвателя. Демонтирани основни елементи. Открита на малка дълбочина. Има деформация и отсичане на елементи.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.).

3.2. шаси – обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.4 – 4 бр.); навръшник, бронз (табл. 5-2.6.4.1.3 – 4 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 4 бр.); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.1 – 2? бр. и табл. 8-2.9.2.7).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 4 бр.).

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4 – 4 бр.); пръчки, желязо (табл. 13-4.10.1 – 4 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– апликация, бронз (табл. 18-5.6.2).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.1.8.1; табл 27-6.5.5 и табл 27-6.6.1.4).

3.7. други – хлопка, бронз (8.1.х).

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. Липсва точна датировка. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Мешеков 2004; Мешеков, Стайкова 1997, 52-54.

Кат. № 44.

1. Местонамиране. с. Драгодан, Кюстендилско. Собственост на Фондация „Арете“.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (2.1.х – 4 бр.); крайосник, желязо (2.3.х – 4 бр.); обков на върхуосие, бронз (табл. 2-2.5.1.3 – 4 бр.); навръшник, бронз (2.6.4.1.2 – 4 бр.); клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1); скоба, желязо (2.9.1.х).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – комплект носещи шини на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.1).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. II – III в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Meschekov 2007, 14, abb. 9-10.

Кат. № 45.

1. Местонамиране. кв. Могилата, Кюстендил. Намира се в северозападният край на града.

2. Описание на находката. 1981 г. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.3.4 – 4 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса– полукръгла основа с фигура на тигрица, бронз (табл. 16-5.1.1.3); бюст на Пан, бронз (табл. 20-5.9.8.6); бюст на Ерос с птица, бронз (табл. 20-5.9.8.7).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. II – III в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Русева-Слокоска, Стайкова 1984; Rousseva-Slokoska 1994; Мешеков, Стайкова 1997; Cholakov 2004, 107, 113; fig. 5.

Кат. № 46.

1. Местонамиране. Земеделското училище, Кюстендил. Надгробна могила. 1967 г.

2. Описание на находката. Случайна находка. Ямата е с размери 5 х 6 и дълб. 1.80 м.Колата разглобена, каросерията изнесена пред шасито, а пред него – конете. Открито бронзово умбо. Скелети на два коня.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 3 бр.); затворен пръстен, бронз (табл. 1-1.2.2 – 6 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 6 бр.).

3.2. шаси – обков на върхуосие, желязо или бронз (2.5.1.х – 4 бр.); навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.4.2 – 4 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каро-

серия, желязо (табл. 11-4.1.4 – 4 бр.).

3.4.2. седалка – рамка, желязо (табл. 14-4.13.2).

3.5. украса– полукръгла основа с фигура на младеж, бронз (табл. 16-5.1.2.4 – 2 бр.); ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.2.2 – 2 бр.); бюст на Дионис, бронз (табл. 18-5.9.1.2); глава на жена, бронз (табл. 20-5.9.8.1).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.3.1 – 4 бр.; 6.1.1.2.2 – 2 бр. и табл. 23-6.1.1.2.4); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Слокоска 1970, 7-11; Rousseva-Slokoska 1994, 388, fig. 2; Мешеков, Стайкова 1997, 39, № 17-20; Colakov 2004, 111, 114, fig. 20, 32.

Кат. № 47.

1. Местонамиране. м. Църквище, Трън. Некропол от 4 могили. Кирова могила. Диам. 23 м и вис. 2 м. Извадени от иманяри три коли. 1997 г. Археологическо проучване. Открити 3 гроба с останки в 3 урни; даровете положени в овално съоръжение (№ 1), оформено от два реда ломени камъни, ориентирано по дължината си изток-запад. Проучена и една четириколка, незасегната от иманярите. В гроб № 1 са открити железни цинти от обувки, железен нож с две бронзови пластини, вероятно от ножницата и желязна двусъставна халка и закопчалка на оръжието към колан; керамична еднофитилна лампа и няколко съдове, сложени един в друг с дъната нагоре. Керамична червенолакова купа, похлупва керамична чашка и купа от безцветно стъкло, бронзова монета на император Комод, сечена в Пауталия.

2. Описание на находката. Четириколка на меко окачване. Ямата отстои източно, на 21 м от могилата. Има дълбочина 0.80 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север - юг. Има шкарп на южната стена.

3. Конструктивни елементи на колата: не са публикувани.

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка. Края на 2 век.

5. Литература – Vladimirova-Paunova 2000; Паунова 2002.

Кат. № 48.

1. Местонамиране. с. Дебрен, Гоце Делчев. Некропол от 2 могили. Намира се западно от селото.

2. Описание на находката. 1966 г. Случайна находка. Открито и бронзово умбо.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1); обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.1 – 2?).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – комплект носещи шини на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.3 – 2 бр.); декоративна палмета, желязо (табл. 22-5.13.1.3).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– бюст на брадат мъж върху херма, бронз (табл. 17-5.4.2).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване като кат. № 29.

4. Датировка – I - III в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Жуглев 1968, 17-20.

Кат. № 49.

1. Местонамиране. с. Делчево, Щип, Македония. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. След това археологическо проучване.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.2 – 2 бр.); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1 – 4 бр.); втулка, желязо 2.4.1 – 4 бр.); обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.1 – 4 бр.); навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.4.4 – 3 бр.); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.2 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.3); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (3.2.1 – 4 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 6 бр.).

3.4.1. каросерия – къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.5 – 8 бр.); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1).

3.4.2. седалка – шина, желязо (табл. 14-4.13.5 – 2 бр.).

3.5. украса– ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.2.8); глава на Горгона Медуза, бронз (табл. 19-5.9.6.2); полукръгла основа с фигура на пантера, бронз (табл. 16-5.1.1.6 – 2 бр.).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване със седалка като кат. № 29.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – информация от Трайче Начев – музей Щип, Македония.

Кат. № 50.

1. Местонамиране. Вардарска долина.

2. Описание на находката. Частите – закупени от еврейски търговец от Солун от колекционер в Париж, не е ясно откъде произхождат частите и от колко коли. По-късно закупени и занесени в Германия.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, бронз (табл. 1-1.2.2 – 6 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – декоративен диск (табл. 2-2.4.5 – 4 бр.); обков на върхуосие, желязо (табл. 2-2.5.1.1 – 4 бр.); навръшник, бронз (табл. 5-2.6.4.2.1 – 4 бр.); навръшник, бронз (табл. 6-2.6.6.1.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – скоба с подвижна халка, желязо (табл. 10-3.4.5 – 4 бр.); кука, бронз (табл. 10-3.4.8 – 6 бр.); декоративен елемент, бронз (табл. 10-3.6.1 – 4 бр.).

3.4.1. каросерия – къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.5 – 8 бр.); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1 – 2 бр.); „дръжка", желязо (табл. 13-4.7.2); декоративна фигура с шип, бронз (табл. 15-4.15.2 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – шина, желязо (табл. 14-4.13.5 – 2 бр.).

3.5. украса – полукръгла основа с фигура на тигрица, бронз (табл. 16-5.1.1.4 – 2 бр.); ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.2.5 – 2 бр.); статуетка на вахканка, бронз (табл. 17-5.4.3 – 2 бр.); статуарна група, представляваща Дионис, Пан и сатир, бронз (табл. 17-5.5.1); кръгла апликация, бронз (табл. 18-5.8.4 – 6 бр.); бюст на Атина, бронз (табл. 20-5.9.9.2); фигура на жена, бронз (табл. 20-5.9.8.4); фигура на дете с птица, бронз (табл. 20-5.9.8.11) и декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.2 и табл. 22-5.11.5 – 4).

3.6. ярем – накрайник на ярем, бронз (табл. 26-6.3.1.3.2 – 2 бр.); елементи на ярем, бронз (табл 27-6.5.1-2).

3.7. други – верига, бронз (табл. 28-7.1.3).

3.8. реконструкция – четириколка на меко окачване като кат. № 29.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Seure 1904, Венедиков 1960, 76-77; Röring 1983, 47-60; Schleiermacher 1996.

2.2. Четириколки на твърдо окачване (обр. 51 и 52).

Кат. № 51.

1. Местонамиране. Айтос.

2. Описание на находката. Случайна находка преди 1960 г.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.4 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.11 – 2 бр.); обкова на горната страна на предната ос, желязо (табл. 6-2.7.2.1); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.4 – 2 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); скоба, желязо (табл. 8-2.9.3.2).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1).

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (4.13.4); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.).

3.5. украса– декоративен елемент, желязо (табл. 22-5.13.2.6).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.1.2 – 2 бр.); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка.

4. Датировка. III – IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Венедиков 1960, 47-49.

Кат. № 52.

1. Местонамиране. с. Деветак, Карнобатско. 1910 г.

2. Описание на находката. Случайна находка. В съседство на една могила.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 3 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 5 бр.).

3.2. шаси – втулка, бронз (табл. 2-2.4.3 – 3 бр.); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.2 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.3); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.3 – 2 бр.); нит, желязо (табл. 9-3.2.1 – 9 бр.); клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1); скоба, желязо (табл. 10-3.5.3)

3.4.1. каросерия – кука, желязо (табл. 12-4.5.2 – ? бр.); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.2); плочка, желязо (табл. 8-2.12.2).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (4.13.4).

3.5. украса– ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.1.1; табл. 16-5.2.2.1 – 2 бр. и табл. 16-5.2.1.3); бюст на сатир, бронз (табл. 19-5.9.3.1).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.1.7.5 – 3; накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.1.5); елемент на ярем (табл 27-6.4.2 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка. III – IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Филов 1910, Filov 1910, 401; 226; Филов 1914, 298; Венедиков 1960, 60-64; Огненова-Маринова 1992, 120-121, обр. 8а, б;Colakov 2004, 210, 213, fig. 17, 28.

Кат. № 53.

1. Местонамиране. м. Сакарджика, Карнобат. Некропол от 3 могили. Намира се западно, на 5 км от града. Надгробна „Желязната могила". Има диам. 40 м и вис. 5.5 м.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. 1999 г. Четириколка. Яма № 2. Отстои югюгоизточно, на 15 м от периферията на могилата. Има правоъгълна форма и размери 3,40 х 3,60 х 4,80 х 4,90 м и дълб. 0.65 м. Скелети на 6 коня, наредени до стените на ямата. Открити са кости от елен-лопатар, домашно говедо, овца (коза) и овен (козел).

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – нит с правоъгълна глава, желязо (табл. 7-2.8.1.2 – 2 бр.); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1 – 4 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – пръчки, желязо (табл. 13-4.10.1).

3.4.2. седалка – шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3); шина, желязо (табл. 14-4.13.10 – 2 бр.); ъглов обков, бронз (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.).

3.5. украса– ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.1.2 – 2 бр.); ажурна апликация, бронз (табл. 18-5.7.2 – 3 бр.).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Момчилов 2006, 243-248; Момчилов 2005, 504-506; Рибаров 2004, 94-100.

Кат. № 54.

1. Местонамиране. м. Чиплоджа, с. Саранско, Ямболско. Некропол от 2 могили. Намира се северозападно, на 1.5 км от селото. Надгробна могила с вис. 2 м. 2000 г.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Открити железни части от кола и бронзов съд. Ямата отстои източно, на 10 – 12 м от периферията на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2 х 2.50 и дълб. 0.95 м.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2).

3.3. монтажни елементи – планка, желязо (табл. 9-3.3.4).

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (4.13.4 – 2 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други – верига, желязо (табл. 28-7.1.2).

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – III – първите години на IV в. Актуална датировка – края на I – II в.

5. Литература – Бакърджиев 2009.

Кат. № 55.

1. Местонамиране. с. Борисово, Елховско. Северозападно, на 520 м от селото. Некропол от 3 могили. Най-източната могила е с диам. 60 и вис. 8 м. Археологическо проучване 2008 г. Проучени са 7 гроба и две ями (с четириколка с впрегатни коне и яма с два ездитни коня). Ямите се свързват с първичния гроб. Гробът е извършен с трупоизгаряне в стъпаловидна яма под специално оформено каменно съоръжение. Гробни дарове: 6 железни копия, два меча, кинжал и шпори, две бронзови фибули, бронзова тоалетна кутия и две железни стригили с железен стригилодържател, бронзова мастилница, костна плочка за писане и бронзов стилос, бронзови съдове: амфора, поданиптер, ойнохое, две касеролета, купа и патера, както и луксозни керамични и стъклени съдове.

2. Описание на находката. Четириколка с впрегатни коне и куче. Яма № 1. Намира се южно-югозападно, на 15 м от центъра на могилата, под могилния насип. Има правоъгълна форма и размери 2.80 х 6.20 и дълб. 1.40 м. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг. Има оставен скат на северната стена. Поради липсата на място колата е почти неразглобена. За да се побере в ямата спиците и главините са счупени, крайосниците липсват. Конете са разположени в южната част. Зад колата се откри скелет на ловджийско куче. На седалката се откри керамична чаша, а в багажника – керамични гърне, купа, стомна, мортарий, бронзови черпак и цедка, бронзов тиган, желязна скара, стъклено манисто, стъклена цилиндрична бутилка, 4 призматични бутилки. Колата е подпряна с ломени камъни. Яма № 2 – намира се южно-югозападно, на 18 м от центъра на могилата, под могилния насип. Положени са два коня с юздите, две бронзови умба, като единият щит е с елипсовидна форма, очертана от бронзови кабари.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (2.1.х – 4 бр.); градник, желязо (2.7.3.х); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.3 – 2 бр.) (на предните лисици пред предната ос); скоба с кука, желязо (2.8.3.х); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 2 бр.) (на предните лисици пред предната ос); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1 – 2 бр.) (на предните лисици пред предната ос); нит, желязо (табл. 9-3.2.1 – 2 бр.) (на предните лисици зад предната ос) и един (свързва задните лисици със стърчигата); планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 2 бр. (на пода на каросерията при предната ос) и 4 бр. (странично на ниските перила на каросерията).

3.4.1. каросерия – планка, желязо (табл. 12-4.4.4 – 2 бр.) (странично на ниските перила на каросерията).

3.4.2. седалка – дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.2); шина, желязо (табл. 14-4.13.10 – 2 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем – централна конусовидна украса, бронз (табл. 25-6.2.3.4).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка. Първата половина на II в.

5. Литература – Агре 2008а, 47-51.

Кат. № 56.

1. Местонамиране. с. Стройно, Елховско. Североизточно, на 1 км от селото. Надгробна „Райкова“ могила. Има диам. 102 и вис. 10 м. Археологическо проучване 2007 г. Проучено погребение, извършено чрез трупоизгаряне извън могилата и положено в яма в могилния насип. Каменен саркофаг – жена. Гробни дарове – керамични балсамарии, части от дървено сандъче, 3 дървени пиксиди, 2 стъклени балсамарии, 2 златни пръстена с геми, 3 огърлици, обеци, лунула, 2 м северно от саркофага – разлат съд с 2 дръжки, 2 амфоровидни бронзови съда, 2 бронзови ойнохоета; бронзовите съдове са продупчени. До саркофага е открит гроб с трупополагане на дете. Със сигурност не може да се свърже откритата четириколка с откритите гробове.

2. Описание на находката. Четириколка на твърдо окачване. Ямата отстои южно-югозападно, до периферията на могилния насип. Има правоъгълна форма с максимални размери 30 х 5 и дълб. 2 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север – юг. Източната стена на ямата е скосена. Колата е разглобена при поставянето. Заедно с конете е изгорена.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – .

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка. края на I – първ. пол. на II в

5. Литература – Агре 2008, 237-239.

Кат. № 57.

1. Местонамиране. м. Голямата могила, с. Прохорово, Новозагорско. Североизточно, на 3.1 км от селото. Некропол от 3 могили. Голямата могила има диам. 30 и вис. 6 м.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. 2009 г. Извадена четириколка, впрегатните коне са запазени. Археологическо проучване след иманярите. Ямата отстои южно-югозападно, до периферията на могилния насип. Има неправилна правоъгълна форма с максимални размери 4.70 х 2.05 (източна стена) х 2.46 м (западна стена) и дълб. 0.60 м. Ориентирана е по надлъжната си ос изток – запад. Впрегатните коне – разположени в западната част. Ямата в долната част е издълбана в материковата скала, в нея са издълбани коловози за колелата. Яремът липсва (вероятно сложен при колата и задигнат от иманярите), сбруите – на място, скъсани и повредени още при слагането. Липсва ездитен кон.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, следи (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 5 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2 – 2 бр.); скоба с две куки, желязо (табл. 10-3.4.7).

3.4.1. каросерия – ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.8 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – шина, желязо (4.13.х).

3.5. украса–

3.6. ярем – обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл 28-6.6.3 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка. края на I – първ. пол. на II в

5. Литература – Игнатов 2012, 202-204.

Кат. № 58.

1. Местонамиране. с. Полски градец, Радневско. Североизточно, на 750 м от селото. Дражина могила с диам. 45-47 и вис. 6.5 м. През 2001 г. извадени от иманяри четириколка и двуколка от две ями. Иманярите – задържани и част от предметите постъпват в Арх. музей Раднево.

2. Описание на находката. Четириколка. Яма се намира североизточно, в периферията на могилата. Дълб. 1 - 1.50 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси – плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – планка, желязо (табл. 12-4.4.2 – 2 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса

3.6. ярем .

3.7. други

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка. Не по-рано от втората половина на II в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Иванова (под печат); Мешеков (под печат).

Кат. № 59.

1. Местонамиране. с. Съдиево, Новозагорско. Северозападно, на 1.5 км от селото. Злата могила. Размери: диам. 96 и вис. 16 м. През 2004 г извадени от иманяри четириколка и двуколка. Археологически проучени впоследствие.

2. Описание на находката. Четириколка. Ямата отстои 60 м югоизточно от центъра на могилата. Има провоъгълна форма и размери 8.00 х 5.20 и дълб. 1.50 м. От колите са открити на място частите от желязното шаси и капака на каросерията от четириколката. Запазени са 2 шини на колелета и следи от още 4. Проучени са скелетите на 8 коня със сбруите, като впрегатните са с елементите на ярема. Открити са части от керамична паница, фрагментирана стъклена бутилка и части от прасенце.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3); клин, желязо (табл. 1-2.2.1); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1 – 3 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); нит с правоъгълна глава, желязо (табл. 7-2.8.1.2); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1); клин, желязо (табл. 9-3.1.9); нит, желязо (табл. 9-3.2.1); нит, желязо (табл. 9-3.2.1 – 3 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.1); планка, желязо (табл. 9-3.3.2 – 2 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 3 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.4 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 10-3.5.3); скоба с подвижна халка, желязо (табл. 10-3.4.5 – 2 бр.); затворена скоба, желязо (табл. 10-3.5.2 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия – ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.); планка, желязо (табл. 12-4.4.1 – 2 бр.); кука, желязо (табл. 12-4.5.1 – 8 бр.); кабар, бронз (табл. 15-4.14.1 – 22 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– ажурна апликация, бронз (табл. 18-5.7.2 – 3); декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.1).

3.6. ярем – .

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка. Края на I – нач. на II в.

5. Литература – Велков и др. 2005.

Кат. № 60.

1. Местонамиране. м. Триъгълника, Нова Загора. Югоизточните покрайнини на града. Некропол от три могили.

2. Описание на находката. 1967 г. Случайна находка. Археологическо проучване впоследствие. Четириколка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 5 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 5 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 4 бр.); клин, желязо (табл. 1-2.2.2); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2); клин с халка, желязо (табл. 10-3.4.4 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.1.2 – 3 бр.; табл. 24-6.1.2.2.2 – 4 бр. и центрабна яремна халка, бронз (табл. 25-6.2.1.3).

3.7. други – верига, бронз (табл. 28-7.1.3).

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка. II в.

5. Литература – Найденова 1967, 72.

Кат. № 61.

1. Местонамиране. м. Трите могили, с. Кортен, Новозагорско. Югоизточно на 3 км от селото. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 3 с диам. 60 и вис. 3.50 м. През 2004 г. иманяри унищожават 5 коли от 4 ями. Две четириколки и три двуколки.

2. Описание на находката. Четириколка на твърдо окачване. Яма № 1. Отстои източно, на 33 м от центъра на могилата. Има неправилна правоъгълна форма и размери 6 х 4 и дълб. 1.50 м. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг. Североизточният ъгъл не е довършен поради достигането на материковата скала и оставен скосен. Незасегнати от иманярите са скелетите на конете в северозападната част и малка част от елементите на колите и останалите коне. Малко елементи от кола са запазени на място в северната част на ямата. Тези елементи са характерни за четириколка на твърдо окачване. Елементите на колите са разположени над скелетите на конете. Ритуалите са извършвани след полагането на конете и колите. По намерените далеч от скелетите на конете и счупени елементи на сбруите се констатира тяхното разкъсване (насичане) през античността. Близо до кон № 4 са намерени останки от дива свиня (индивид на 7 – 8 месеца) – кости от главата и бута. Над главата на кон № 1 се откри глига от диво прасе.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 5 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 5 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 4 бр.); клин, желязо (табл. 1-2.2.1 – 2 бр.); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1 - 3 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1), плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.1); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1 – 4 бр.); гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 22 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.6); клин, желязо (табл. 9-3.1.7); планка, желязо (табл. 9-3.3.2 – 2 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 8 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.4 – 3 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.5 – 2 бр.); затворена скоба, желязо (табл. 10-3.5.2); клин, желязо (табл. 10-3.6.3).

3.4.1. каросерия – кука, желязо (табл. 12-4.5.1 – 5 бр.); пръчки, желязо (табл. 13-4.10.1 – 23 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.3.3); втулка с протоме на пантера, бронз (табл. 28-6.7.1).

3.7. други – хлопка, желязо (табл. 28-8.1.1).

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка. Края на I до средата на II в.

5. Литература – Игнатов 2014.

Кат. № 62.

1. Местонамиране. м. Дългата могила, с. Карановo, Новозагорско. Северозападно от селото на 1.1 км. Некропол от 16 могили. Надгробна „Дългата“ могила. Размери: диам. 80 м и вис. 13 м. Археологически разкопки – 1976 г. Проучени са две ями с двуколка и четириколка. Проучена част от могилния насип, в който са открити три зидани сводести гроба. Намират се в южната част на могилата. Погребенията са извършени чрез трупоизгаряне на място. Гробовете се характеризират с богат инвентар и се датират от края на I – нач. на II в.

2. Описание на находката. Четириколка. Яма е разположена югоизточно, на 10 м от периферията на могилата. Има правоъгълна форма и размери 4.60 х 2.30 и дълб. 0.60 м. Ориентирана по надлъжната си ос изток – запад. Конете са разположени в източната част на ямата, колата – в западната. Два впрегатни коня и един ездитен. Колата е разглобена. По частите на колата се наблюдават деформации.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3); клин, желязо (табл. 1-2.2.1 – 2 бр.); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1 – 2 бр.); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 16 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.6 – 7 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.10); клин, желязо (табл. 9-3.1.11); нит, желязо (табл. 9-3.2.1); планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 4 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.4 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 10-3.5.1); нит с халка, желязо (табл. 10-3.4.3 – 2 бр.); скоба с две куки, желязо (табл. 10-3.4.7).

3.4.1. каросерия – „дръжка“, желязо (табл. 13-4.7.2 – 2 бр.); елемент, желязо (табл. 13-4.8.1 – 2 бр.); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10 – 8).

3.4.2. седалка – дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.1); шина, желязо (табл. 14-4.13.9 – 2 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.1.2 – 2 бр. и табл. 24-6.1.2.1.1 – 4 бр.).

3.7. други

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Кънчев, Кънчева-Русева 1976.

Кат. № 63.

1. Местонамиране. с. Карановo, Новозагорско. Северно от селото на 980 м. Некропол от 16 могили. Надгробна „Източната“ могила. Размери: диам. 63-77 м и вис. 11 м. Археологически разкопки след иманярски набези. 2008 г. От иманяри е извадена изцяло една кола и на втората е засегната задната част на каросерията и седалката. Унищожен е и женски гроб с трупоизгаряне от нач. на II в. Археологическо проучване. Проучен е зидан гроб, свързан с четириколка. Даровете и личните вещи,

положени в гроба са много и разнообразни.

2. Описание на находката. Четириколка на твърдо окачване. Разположена е директно върху могилния насип, югоизточно на 11.50 от центъра на могилата. Конете – на изток, колата – разглобена, най-отдолу е шасито, над него колелата, върху тях – каросерията. В източната част на каросерията е поставен яремът с ока, сбруите – върху ярема. Два впрегатни коня. По частите на колата се наблюдават счупвания. Пред конете – кост от говедо. Западно от четириколката – скелет на голямо ловджийско куче.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.2 – 4 бр.); градник, желязо (2.7.3.х).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – сфера, бронз (табл. 15-4.16.1 – 8 бр.); декоративна колона, бронз (табл. 15-4.17.5 – 2 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.2.1 – 4 бр.) и централна яремна халка, бронз (табл. 25-6.2.1.2); накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.1.1 – 2 бр.); статуетка, бронз (табл 27-6.6.2.1 – 2 бр. и табл 27-6.6.2.2 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – средата на I в.

5. Литература – Ignatov 2009.

Кат. № 64.

1. Местонамиране. с. Димитриево, Свиленградско. Некропол от 4 могили. Отстои югозападно, на 3 км от селото. Недялкова могила с вис. 4 м.

2. Описание на находката. 1934 г. Случайна находка. Четириколка. Яма се намира източно, непосредствено до периферията на могилата. Ориентирана е по надлъжната си ос север – юг. Колата – в южната част, конете – в северната. Бронзовите части – накуп до колелата. Освен елементите на колата са открити счупени керамични съдове и желязно умбо върху костите на конете

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси –клин, желязо (табл. 1-2.2.1 – 2 бр.); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.1); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.11); нит, желязо (табл. 9-3.2.1); планка, желязо (3.2.3); клин с халка, желязо (табл. 10-3.4.4); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2); скоба, желязо (табл. 10-3.5.3).

3.4.1. каросерия – кука, желязо (табл. 12-4.5.1); „дръжка“, желязо (табл. 13-4.7.1); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.1.2); и накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.1.7); кука на полухамут, желязо (табл. 28-6.8.2).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – III – IV в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Велков 1943, 194-199; Венедиков 1960, 66.

Кат. № 65.

1. Местонамиране. м. Трите могили, Стара Загора. История – като № 12.

2. Описание на находката. Яма. Югоизточно, на 60 м (20 м – според Kalcev 2001, 136) от периферията на могилата. Има размери: 5 х 11 м.

3. Конструктивни елементи на колата – не са публикувани.

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – крайосник, желязо (табл. 2-2.3.3 – 4 бр.); втулка, бронз (2.4.1 – 4 бр.); клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.5 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – планка, желязо (табл. 9-3.3.2 – 4 бр.).

3.4.1. каросерия – Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.2 – 2 бр.); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (4.13.4 – 4); шина, желязо (табл. 14-4.13.5 – 4).

3.5. украса– ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.2.4 – 4 бр.); бюст на сатир върху херма, бронз (табл. 17-5.4.1 – 3 бр.).

3.6. ярем – статуетка, бронз (табл 27-6.6.1.3).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – II – III в. Актуална датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Николов 1961, 8-17; Kalcev 2001, 136.

Кат. № 66.

1. Местонамиране. м. Трите могили, Стара Загора. История – като № 12.

2. Описание на находката. Яма. Югоизточно, на

60 м (20 м – според Kalcev 2001, 136) от периферията на могилата. Има размери: 5 х 11 м.

3. Конструктивни елементи на колата – не са публикувани.

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – II – III в. Актуална датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Николов 1961, 8-17; Kalcev 2001, 136.

Кат. № 67.

1. Местонамиране. м. Трите могили, Стара Загора. История – като № 12.

2. Описание на находката. Яма. Югоизточно, на 60 м (20 м – според Kalcev 2001, 136) от периферията на могилата. Има размери: 5 х 11 м.

3. Конструктивни елементи на колата – не са публикувани.

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – II - III в. Актуална датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Николов 1961, 8-17; Kalcev 2001, 136.

Кат. № 68.

1. Местонамиране. Чаталка, Старозагорско. Некропол. Могила № 4. 1987 г. Проучени 5 гроба и четириколка. Колата свързват с гроб 1. Погребението е извършено с трупоизгаряне на място. Гробни дарове – бронзови поднос и амфорка, железен сгъваем стол.

2. Описание на находката. Четириколка. Яма. Отстои западно, на 5 м от периферията на могилата. Има правоъгълна форма с размери 2.70 х 1.60 м и дълб. 1.80 м. Колата е поставена разглобена. Частите на колата лежат над костите на конете. Два впрегатни и един яздитен кон.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 7 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1. – 7 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3 – 4 бр.); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.3); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.2); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.2); нит с правоъгълна глава, желязо (табл. 7-2.8.1.2 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.3 – 2 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.1); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.3); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.4); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.3 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – скоба, желязо (табл. 8-2.9.4.1 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия – пръчки, желязо (табл. 13-4.10.1 – 5 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 8-2.12.5 – 4 бр.); лентов обков, желязо (табл. 12-4.3.5 – 2 бр.); Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.1); кръстообразен обков, желязо (табл. 12-4.3.4 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – рамка, желязо (табл. 14-4.13.3 – 2 бр.); дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 2 бр.); шина, желязо (табл. 14-4.13.5 – 2 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 4 бр.) (само при четириколки – в Борисово на седалката); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем – полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 2 бр).; кука на полухамут, желязо (табл. 28-6.8.2 – 8 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – II – III в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Буюклиев 1988, 126-127; Мешеков 2007, 245-255.

Кат. № 69.

1. Местонамиране. м. Юртовете, Хасково. Отстои южно, 3 км от града. Надгробна могила, разрушена при риголване. През 1992 г. в Хасково е предадено едно бронзово блюдо, намерено през 1986 г. в същата местност.

2. Описание на находката. Случайна находка. 1987 г. В разпръснатата пръст от насипа й са открити устие от бронзово ойнохое и железен връх на копие. Четириколка. Яма. Намира се югоизточно, на 15 м от могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – ъглов обков, бронз (табл. 12-4.3.6 – 6 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– апликация, бронз (табл. 18-5.6.3 – 2 бр.); кръгла апликация, бронз (табл. 18-5.8.1).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – II – IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Петров 2003, 185-187.

Кат. № 70.

1. Местонамиране. с. Тулово, Старозагорско. В южния край на селото. Надгробна могила с размери: диам. 65 м и вис. 13 м. Археологически разкопки. 1967 г. Проучени 5 гроба и четириколка. Колата свързват с гроб 1. Погребението е извършено с трупоизгаряне на място. Гробни дарове – бронзови поднос и амфорка, железен сгъваем стол.

2. Описание на находката. В отделна яма са изгорени яздитните коне. Тя е с правоъгълна форма и има размери 1.70 х 2.80 м и дълб. 0.35 м. В ямата са открити бронзово умбо, стъклени маниста – 3 и желязна скоба. Ямата с колата е разположена в могилния насип. Има правоъгълна форма с размери 4.50 х 2.75 м и дълб. 0.38 м. Ориентирана е по надлъжната си ос северозапад – югоизток. В северозападния край на ямата са открити струпани на куп железни части на колата, а в срещуположния — силно окислени и в по-голямата си част фрагментирани бронзови украси от ярема. Колата е поставена разглобена. На дъното на ямата под частите от колата е открито овъглено жито.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.2 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – нит с халка, желязо (табл. 10-3.4.3).

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.2).

3.5. украса–

3.6. ярем – накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.2.4).

3.7. други

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Табакова-Цанова и Гетов 1969, Игнатов 2016.

Кат. № 71.

1. Местонамиране. с. Микри Доксипара, Димотика, Гърция. Надгробна могила с диам. 60 м и вис. 7.5 м. 2002-2003 г. археологически разкопки. Открити 4 гроба с кремация и 5 четириколки и две ями с по два яздитни коня. Гроб В с кремация близо до коли В и Г и яздитни коне А, тризни, 2 ями – огнища, правоъгълни съоръжения от тухла – алтари. 3 гроба с кремация (А, Д и Г) близо до коли А, Д и Е и коне В.

2. Описание на находката. Кола А. Ямата се намира в периферията, югоизточно на 25 м от центъра на могилата. Има форма на правоъгълник. Ориентирана по надлъжната си ос североизток – югозапад. Колата – разглобена, шините и каросерията – над конете и кучето. Глиги от диво прасе, една от глигите има бронзова халка на върха. Кучето под колата, пред конете, конете с глави към колата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо. (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1); навръшник, бронз (табл. 3-2.6.1.3.3); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – „дръжка“, желязо (табл. 13-4.7.1).

3.4.2. седалка – дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.2).

3.5. украса–

3.6. ярем – накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.2.3).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Triandaphyllos – Terzopoulou 2005, 3-4, обр. 5; Τριαντάφυλλος 2010.

Кат. № 72.

1. Местонамиране. с. Микри Доксипара, Димотика, Гърция. Надгробна могила с диам. 60 м и вис. 7.5 м. 2002-2003 г. археологически разкопки. Открити 4 гроба с кремация и 5 четириколки и две ями с по два яздитни коня. Гроб В с кремация близо до коли В и Г и яздитни коне А, тризни, 2 ями – огнища, правоъгълни съоръжения от тухла – алтари. 3 гроба с кремация (А, Д и Г) близо до коли А, Д и Е и коне В.

2. Описание на находката. Кола В. Яма. № 1 В. Намира се югозападно, на 10 м от центъра на могилата. Има форма на неправилен четиристен. Ориентирана е по надлъжната си ос североизток – югозапад. Колата – разглобена, колелата под каросерията, трапецовидна каросерия – отзад затворена. Два впрегатни коня край ока.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.2).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Triandaphyllos – Terzopoulou 2005, 2, обр. 2; Τριαντάφυλλος 2010.

Кат. № 73.

1. Местонамиране. с. Микри Доксипара, Димотика, Гърция. Надгробна могила с диам. 60 м и вис. 7.5 м. 2002-2003 г. археологически разкопки. Открити 4 гроба с кремация и 5 четириколки и две ями с по два яздитни коня. Гроб В с кремация близо до коли В и Г и ездитни коне А, тризни, 2 ями – огнища, правоъгълни съоръжения от тухла – алтари. 3 гроба с кремация (А, Д и Г) близо до коли А, Д и Е и коне В.

2. Описание на находката. Кола С. Ямата се намира югозападно, на 15 м от центъра на могилата. Има форма на неправилен четиристен. Ориентирана е по надлъжната си ос изток – запад. Колата разглобена. Два впрегатни коня. Каросерията – над колелата и конете. Издължена правоъгълна каросерия (около 2 м).

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо. (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.1. каросерия

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Triandaphyllos – Terzopoulou 2005, 2, обр. 4; Τριαντάφυλλος 2010.

Кат. № 74.

1. Местонамиране. с. Микри Доксипара, Димотика, Гърция. Надгробна могила с диам. 60 м и вис. 7.5 м. 2002-2003 г. археологически разкопки. Открити 4 гроба с кремация и 5 четириколки и две ями с по два яздитни коня. Гроб В с кремация близо до коли В и Г и яздитни коне А, тризни, 2 ями – огнища, правоъгълни съоръжения от тухла – алтари. 3 гроба с кремация (А, Д и Г) близо до коли А, Д и Е и коне В.

2. Описание на находката. Кола Е. Ямата се намира югозападно, на 15 м от центъра на могилата. Има форма на неправилен четиристен. Ориентирана по надлъжната си ос изток – запад. Два впрегатни коня в единия ъгъл. Колата – разглобена, шините до конете, в останалото по-голямо пространство – пръснати останалите части от колата. 2 бронзови амфори, 4 стъклени бутилки с призматична форма (форма 50 в Исингс) – поставени вътре в дървено ковчеже, от което са запазени бронзови обковки, железни крачета. Яремът е украсен с глиги и рогове. Дървен багажник, обкован с бронзови ленти.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Triandaphyllos – Terzopoulou 2005, 4, обр. 7; Τριαντάφυλλος 2010.

Кат. № 75.

1. Местонамиране. с. Микри Доксипара, Димотика, Гърция. Надгробна могила с диам. 60 м и вис. 7.5 м. 2002-2003 г. Археологически разкопки. Открити 4 гроба с кремации и 5 четириколки и две ями с по два яздитни коня. Гроб В с кремация близо до коли В и Г и ездитни коне А, тризни, 2 ями – огнища, правоъгълни съоръжения от тухла – алтари. 3 гроба с кремация (А, Д и Г) близо до коли А, Д и Е и коне В.

2. Описание на находката. Кола D. Ямата се намира в периферията югозападно на 25 м от центъра на могилата. Има форма на неправилен четиристен. Ориентирана е по надлъжната си ос североизток – югозапад. Колата разглобена. Два впрегатни коня. Конете – положени безразборно, между тях – части от колата. Две от шините на колата и други елементи липсват. Едната част от ямата е унищожена и находките липсват (от иманяри?).

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл.

1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 2 бр.).

3.2. шаси – крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1 – 2 бр.); втулка, желязо (2.4.1); навръшник, бронз (2.6.1.1.3); малък навръшник (табл. 13-4.11.4 - 2 бр.) плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – пръчки, желязо (табл. 13-4.10.1); плочка с кука, желязо (табл. 8-2.12.4 – 4 бр.); елемент, желязо (табл. 13-4.8.2 – 2 бр.); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.7 – 2 бр.); Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.2 – 4 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Triandaphyllos – Terzopoulou 2005, 4, обр. 6; Τριαντάφυλλος 2010.

Кат. № 76.

1. Местонамиране. с. Брестовица, Пловдивско. Некропол от могили. Голямата могила с вис. 11 м. 1933 г. Случайна находка. Открити двуколка и четириколка.

2. Описание на находката. Четириколка. Ямата отстои югоизточно, в подножието на могилата. На дълб. 0.80 - 1 м. Частите на двете коли са размесени. Определянето на някои елементи е несигурно. Може да се отнася за едната или другата кола.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1); клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1); плочка, желязо (табл. 8-2.12.2).

3.3. монтажни елементи – планка, желязо (табл. 9-3.3.5); затворена скоба, желязо (табл. 10-3.5.2); скоба, желязо (табл. 10-3.5.3).

3.4.1. каросерия – спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1 – 2 бр.); „дръжка“, желязо (табл. 13-4.7.1).

3.4.2. седалка – планка, желязо (табл. 9-3.3.3); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.11).

3.5. украса– апликация, бронз (табл. 18-5.6.1).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.2.3) и накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.1.8).

3.7. други – хлопка, бронз (табл. 28-8.1.2 – 3 бр.).

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – III – IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Велков 1943, 189-194; Венедиков 1960, 65-66.

Кат. № 77.

1. Местонамиране. м. Рошави могили, с. Блатница, Пазарджишко. Некропол от 2 могили. Отстои североизточно от селото. По-голямата могила е с диам. 30 м и вис. 6 м. 2001 г. Извадени от иманяри.

2. Описание на находката. Четириколка. Ямата се намира на 3 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 2 х 3 м.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 3 бр.; затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 7 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 7 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 2 бр.); обкова на горната страна на предната ос, желязо (табл. 6-2.7.2.2; скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1); нит, желязо (табл. 9-3.2.1).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1); клин, желязо (табл. 9-3.1.6); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2).

3.4.1. каросерия – ъглов обков, бронз/желязо (табл. 12-4.3.7 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 2 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 2 бр.); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.10 – 2 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – II-III в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Meschekov 2007, 23; Катинчарова 2010, 33.

Кат. № 78.

1. Местонамиране. м. Дивледжик, с. Блатница, Пазарджишко. Некропол от 3 могили. Отстои източно от селото. Голямата могила е с диам. 35-45 м и вис. 7-9 м. 1999 г. Извадени от иманяри.

2. Описание на находката. Четириколка. Яма се намира североизточно от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 4 бр.); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1 – 2 бр.); гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 20 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.4); планка, желязо (табл. 9-3.3.1 – 14 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.4 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.8 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия – кука, желязо (табл. 12-4.5.2 – 4 бр.).

3.4.2. седалка – планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 4 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем – полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1); кука на полухамут, желязо (табл. 28-6.8.2 – 3 бр.).

3.7. други – верига, желязо (табл. 28-7.1.1).

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – II – III в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Катинчарова 2010, 33-34.

Кат. № 79.

1. Местонамиране. с. Дебращица, Пазарджишко. Некропол от 3 могили. Отстои север-североизточно от селото. Високата могила е с диам. 50 м и вис. 11 м. 2000 г. Извадени от иманяри. Открити много фрагменти от керамични съдове. Кости от 4 коня. Намерени 4 полухамута? – вероятно две коли или 2 ями с по една кола

2. Описание на находката. Четириколка. Яма. Намира се югоизточно, на 15 м от периферията на могилата. Дълб. 1.40 м.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 5 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 5 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3 – 2 бр.); клин, желязо (2.2.4); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1) (само при четириколки); нит с правоъгълна глава, желязо (табл. 7-2.8.1.2) (само при четириколки); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1) (само при четириколки); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.3 – 2 бр.) (само при четириколки на твърдо); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.8).

3.3. монтажни елементи – гвоздей, желязо (табл. 9-3.1.1 – 37 бр.); нит, желязо (табл. 9-3.2.1 – 3 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.1 – 6 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.3); скоба, желязо (табл. 10-3.5.3 – 2); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия – затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1); плочка, желязо (табл. 8-2.12.2 – 2 бр.); лентов обков, желязо (табл. 12-4.3.5 – 3 бр.); ъглов обков, бронз/желязо (табл. 12-4.3.9).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 2 бр.); шина, желязо (табл. 14-4.13.6 – 3 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем – полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 4 бр.)

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – II – III в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Meschekov 2007, 23; Катинчарова 2010, 36-37.

Кат. № 80.

1. Местонамиране. м. Могилите, с. Сбор, Пазарджишко. Некропол от 3 могили. Отстои източно от селото. Най-северната могила с диам. 40 м и вис. 10 м. 1999 г. Извадени от иманяри.

2. Описание на находката. Четириколка. Яма. Намира се източно на 30 м от могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси – плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1).

3.4.1. каросерия – планка, желязо (табл. 14-4.13.13 – 2 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– полукръгла основа с фигура на пантера/лъвица, бронз (табл. 16-5.1.1.5).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка – II – III в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Катинчарова 2010, 34-35.

Кат. № 81.

1. Местонамиране. София. Бившата „Циганска махала“. Случайна находка.

2. Описание на находката. Четириколка.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.11); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1); втулка, желязо (2.4.1 – 2 бр.); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.3); нит с кръгла глава, желязо (табл. 7-2.8.1.1); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.3 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.4); скоба, желязо (табл. 8-2.9.3.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1 – 2 бр.).

3.4.1. каросерия – плочка с кука, желязо (табл. 8-2.12.1 – 2 бр.); декоративна колона, желязо (табл. 15-4.17.1); Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.2 – 4 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– декоративна палмета, желязо (табл. 22-5.13.1.2); декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.2); декоративен елемент, желязо (табл. 22-5.13.2.2; табл. 22-5.13.2.4 и табл. 22-5.13.2.5 – 2 бр.).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка – III – IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Венедиков 1960, 44-47.

Кат. № 82.

1. Местонамиране. с. Шишковци, Кюстендилско. До гробищата на селото. Надгробна могила с диам. 100 м. Тухлен гроб в южната периферия на могилата.

2. Описание на находката. Случайна находка. Археологическо проучване на И. Венедиков. Четириколка на твърдо окачване. Втора четириколка. Северно, в периферията на могилата. Дълб. 1.20 м. Ориентация по надлъжната си ос север – юг. Според автора колите лежат под могилния насип, положени неразглобени върху древния терен. Два впрегатни коня. Конете – един върху друг в северната част на ямата, колата – в южната.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.3 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.11 – 3 бр.); градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); нит с правоъгълна глава, желязо (табл. 7-2.8.1.2 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.3 – 2 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2); клин, желязо (табл. 7-2.8.4.1); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.2 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1 – 2 бр.); плочка, желязо (табл. 8-2.12.2 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1); скоба, желязо (табл. 10-3.4.2 – 4 бр.); клин, желязо (табл. 10-3.4.1 – 2); скоба с подвижна халка, желязо (табл. 10-3.4.5); елемент, желязо (табл. 10-3.6.4).

3.4.1. каросерия – спирачка, желязо (табл. 13-4.6.2 – 2 бр.); кука, желязо (табл. 12-4.5.2 – 4 бр.); малък, навръшник, бронз (4.11.х); ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.7 – 2 бр.); лентов обков, желязо (табл. 12-4.3.5 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.2); рамка, желязо (табл. 14-4.13.3 – 2 бр.); дъговидна шина, желязо (табл. 14-4.13.12 – 3 бр.).

3.5. украса– декоративна палмета, желязо (табл. 22-5.13.1.1); декоративен елемент, желязо (табл. 22-5.13.2.1 и табл. 22-5.13.2.3).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.5.2 – 2 бр.; табл. 23-6.1.1.7.1 – 4 бр.); централна конусовидна украса, бронз (табл. 25-6.2.3.3); накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.1.6 – 2 бр.); елемент на ярем, бронз (табл 27-6.4.5 – 3 бр.); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.2).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка. III – IV в. Актуална – втор. пол. на I в – II в.

5. Литература – Венедиков 1960, 21-29.

Кат. № 83.

1. Местонамиране. м. Мощени, Невестино (Кадин мост), Кюстендил. Намира се североизточно от селото. Некропол от 12 могили. Надгробна могила № 4. Има диам. 32 м и вис. 6 м.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри четириколка. 2000 г. Археологическо проучване на могилата и ямата с колата. Яма. Отстои югозападно, на 4 м от периферията на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2 х 4 и дълб. 1.40 м. Ориентирана е по надлъжната си ос изток – запад. Деформирани шини. Два впрегатни коня и скелет на едро куче. 2 фрагментирани посребрени бронзови съда, стъклени и керамични фрагменти.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 5 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 6 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (табл. 1-2.1.2 – 2 бр.); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1 – 2 бр.); втулка, желязо (2.4.1 – 4 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1); планка, желязо (табл. 9-3.3.1 – 4 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.7 – 2 бр.); планка, желязо (табл. 10-3.6.2 – 2 бр.); клин, желязо (табл. 9-3.1.5); скоба, желязо (табл. 10-3.5.3) (само при четириколки на твърдо); скоба с подвижна халка, желязо (табл. 10-3.4.5 – 2 бр.); елемент, желязо (табл. 10-3.6.5).

3.4.1. каросерия – лента, желязо (табл. 11-4.2.2 – 2 бр.); „дръжка“, желязо (табл. 13-4.7.1 – 2 бр.); планка, желязо (табл. 9-3.3.4 – 2 бр.) (само при четириколки на твърдо).

3.4.2. седалка – дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.2); шина, желязо (табл. 14-4.13.10 – 2 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем – обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл 28-6.6.3); полухамут, желязо (табл. 28-6.8.1.1 – 2 бр.); кука на полухамут, желязо (табл. 28-6.8.2 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка. Средата на II – средата на III век. Актуална дата – края на I – II в.

5. Литература – Мешеков 2001; Стайкова 2001; Нинов 2001.

Кат. № 84.

1. Местонамиране. м. Църквище, Трън. Некропол от 4 могили. Кирова могила. Диам. 23 м и вис. 2 м. Извадени от иманяри три четириколки. 1997 г. Археологическо проучване. Като кат. № 37.

2. Описание на находката. Четириколка на твърдо окачване. Яма. № 3. Отстои източно на 21 м от могилата. Има дълбочина 0.80 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север – юг. Има шкарп на южната стена.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (2.х.х – 4 бр.); крайосник, желязо (табл. 2-2.3.1 – 3 бр.); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); плочка на градник (долна), желязо (2.7.5.х); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1 – 4 бр.); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.5 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – рамка на каросерия, желязо (табл. 11-4.2.1); Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.1); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.3 – 2 бр.); кука, желязо (табл. 12-4.5.1); елемент, желязо (табл. 13-4.9.1); Т–образен обков, желязо (табл. 12-4.3.3 – 2 бр.).

3.4.2. седалка – рамка, желязо (табл. 14-4.13.1); шина, желязо (табл. 14-4.13.8 – 4 бр.).

3.5. украса– бюст на вакханка (менада), бронз (табл. 19-5.9.4.4); глава на жена, бронз (табл. 20-5.9.8.2); глава на жена, бронз (табл. 20-5.9.8.3); театрална маска, бронз (табл. 20-5.9.8.8); декоративна палмета, желязо (табл. 22-5.13.1.4 – 3 бр.).

3.6. ярем –

3.7. други – верига, желязо (табл. 28-7.1.2).

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване със седалка като кат. № 51.

4. Датировка. Края на 2 век.

5. Литература – Vladimirova–Paunova 2000; Паунова 2002; Мешеков 2012.

Кат. № 85.

1. Местонамиране. м. Църквище, Трън. Некропол от 4 могили. Кирова могила. Диам. 23 м и вис. 2 м. Извадени от иманяри три четириколки. 1997 г. Археологическо проучване. Като кат. № 37.

2. Описание на находката. Яма. № 2. Отстои източно на 21 м от могилата. Има дълбочина 0.80 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север – юг. Има шкарп на южната стена.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка. Края на 2 век.

5. Литература – Vladimirova–Paunova 2000; Паунова 2002.

Кат. № 86.

1. Местонамиране. м. Църквище, Трън. Некропол от 4 могили. Кирова могила. Диам. 23 м и вис. 2 м. Извадени от иманяри три четириколки. 1997 г. Археологическо проучване. Като кат. № 37.

2. Описание на находката. Четириколка на твърдо окачване. Яма. № 4. Отстои източно, на 21 м от могилата. Има дълбочина 0.80 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север – юг. Има шкарп на южната стена.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка на твърдо окачване като кат. № 51.

4. Датировка. Края на 2 век.

5. Литература – Vladimirova-Paunova 2000; Паунова 2002.

Четириколки – неизяснен вид

Кат. № 87.

1. Местонамиране. м. Ченге-чаля, с. Поляново, Айтоско. Отстои западно, на 3 км от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. 1914 г. 4 железни шини, строшени железни части и 4 големи бронзови халки.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция – четириколка.
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Филов 1915, 228.

Кат. № 88.

1. Местонамиране. м. Чеменлията, Айтос. Отстои югоизточно, на 1.5 км от селото.

2. Описание на находката. 2007 г. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – традник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); скоба, желязо (табл. 8-2.9.2.2 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – нит, желязо (табл. 9-3.2.1).

3.4.1. каросерия – спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1 – 2 бр.).

3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция – четириколка.
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – в–к „Морски труд“, 14.12.2007.

Кат. № 89.

1. Местонамиране. м. Ганева могила, с. Житосвят, Карнобатско. Намира се източно, на 2 км от селото. 2000 г. Извадена от иманяри. Две ями.

2. Описание на находката. Открити много конски кости, запазен скелет, жел. гривни, втулки, бронзов бюст на римско божество, железен сгъваем стол, легла от бронзови съдове, жел. скара, жел. стригили. Яма. № 2. Отстои южно от периферията на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2.10 х 3 и дълб. 0.80 м. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг. 6 шини (2 деформирани преди поставянето) – четириколка и двуколка?

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи – планка, желязо (табл. 9-3.3.2).

3.4.1. каросерия – пръчки, желязо (табл. 13-4.10.1).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 4 бр.).

3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция – четириколка със седалка.
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Момчилов 2006, 248-250.

Кат. № 90.

1. Местонамиране. с. Попово, Елховско. Некропол от 2 могили. Намира се западно, на 2.5 км от селото. Южната могила, вис. 3 м.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри четириколка. Яма. Разположена югоизточно, на 8 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 3 х 3.50 м и дълб. 1.10 м.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4? бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 3 бр.).

3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция – четириколка със седалка.
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол.

Кат. № 91.

1. Местонамиране. м. Чатал тепе, Ямбол. Намира се югозападно, на 6 км от града. Некропол от 5 могили. Надгробна могила „Чатал тепе“, с диам. 30 м. 1889 г. Случайна находка. Открити три коли.

2. Описание на находката. Четириколка. Кола № 2.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – втулка, желязо (2.4.1 – 4 бр.); наосник, желязо (табл. 1-2.1.1 – 4 бр.); плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.1); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса– полукръгла основа с фигура на кентавър, бронз (табл. 16-5.1.2.2); пластина с орнаменти, желязо/стъкло (табл. 21-5.10.3).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.5.3 – 2 бр.; централна конусовидна украса, бронз (табл. 25-6.2.3.2) и накрайник на ярем,

бронз (табл. 26-6.3.1.2.5; табл 26-6.3.2.1.4 и табл 26-6.3.2.2.2).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература –Seure 1913, 75; Филов 1922, 16; Filov 1925, 63; Seure 1925,. Венедиков 1960, 49-60; Cholakov 2004, 106 и 110, fig. 17.

Кат. № 92.

1. Местонамиране. м. Чатал тепе, Ямбол. Намира се югозападно, на 6 км от града. Некропол от 5 могили. Надгробна могила „Чатал тепе“ с диам. 30 м. 1889 г. Случайна находка. Открити три коли.

2. Описание на находката. Четириколка. Кола № 3.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – плочка на градник (горна), желязо (табл. 6-2.7.4.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи – декоративна фигура с шип, бронз (табл. 15-4.15.1).

3.4.1. каросерия – декоративна колона, бронз (табл. 15-4.17.2 – 2 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– полукръгла основа с фигура на пантера, бронз (табл. 16-5.1.1.2 – 2 бр.); декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.4 – 2 бр.).

3.6. ярем – насрайник на ярем, бронз (табл. 25-6.3.1.2.1) и елементи на ярем, бронз (табл 27-6.4.6-7).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка

4. Датировка – II-IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература –Seure 1913, 75; Филов 1922, 16; Filov 1925, 63; Seure 1925; Венедиков 1960, 49-60; Cholakov 2004, 106.

Кат. № 93.

1. Местонамиране. м. Гъстите могили, с. Атолово, Ямболско. Некропол от 7 могили. Намира се източно, на 3.7. км от селото.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. 1999 г. Открити 5 шини на колело. Две коли. Едната е четириколка. Ямата отстои източно, на 3 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 2 х 3 и дълб. 0.70 м.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка със седалка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол.

Кат. № 94.

1. Местонамиране. м. Боз баир, с. Коньово, Новозагорско. Югоизточно, на 4 км от селото. Некропол от 6 могили. Надгробна могила № 1.

2. Описание на находката. През 1999 г извадена кола от иманяри. Четириколка. Яма. Югоизточно, на 8 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси – планка, желязо (табл. 9-3.3.2).

3.3. монтажни елементи – скоба, желязо (табл. 10-3.4.2).

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – .

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Игнатов 2010.

Кат. № 95.

1. Местонамиране. м. Шанка, с. Прохорово, Новозагорско. Некропол от 2 могили. Намира се източно, на 3.2 км от селото. Западната могила, с диам. 25 м и вис. 2 м.

2. Описание на находката. 2006 г. Извадена от иманяри. Открити 3 шини на колело. Яма. Отстои южно, на 10 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 3 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – теренни обхождания.

Кат. № 96.

1. Местонамиране. м. Савова могила, с. Богданово, Новозагорско. Намира се на 2 км югозападно от селото.

2. Описание на находката. Извадена от иманя-

ри. 2000 г. Яма. Отстои север-северозапад, на 20 м от периферията на могилния насип. Иманярската яма е с размери 2 х 3 м и дълб. 1.40 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север – юг.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (1.2.1 – 2); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси – градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – шина с халки, желязо (табл. 14-4.12.3).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка със седалка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 97.

1. Местонамиране. м. Дългите мостове, с. Езеро, Новозагорско. Некропол от 6 могили. Намира се североизточно, на 1.3 км от селото. Могила № 1 с диам. 30 м и вис. 6 м. 2007 г.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. запазени части от скелети на два коня в южната част на ямата. Следи от 4 железни шини на колела. Яма. Отстои югоизточно, на 22 м от центъра на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2 х 4.10 м и дълб. 1.10 м. Ориентирана по надлъжната си ос северозапад – югоизток.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – кука на полухамут, желязо (табл. 28-6.8.2).

3.7. други – верига, желязо (табл. 28-7.1.2).

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Игнатов 2008а.

Кат. № 98.

1. Местонамиране. с. Ковачево, Радневско. Намира се северно от селото. Надгробна Николова могила.

2. Описание на находката. 1978 г. Случайна находка. Четириколка без украси.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 99.

1. Местонамиране. м. Сър дере, Свиленград. Отстои северно от града.

2. Описание на находката. 1934 г. Случайна находка. Четириколка. Яма. Има дълб. 1.50 м. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг. Елементи от дървено сандъче, стъклена бутилка.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.2.1 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка

4. Датировка – III – IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Велков 1943, 199-204; Венедиков 1960, 192.

Кат. № 100.

1. Местонамиране. Стара Загора. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1940 г. Случайна находка. Вероятно от средната могила в м. Трите могили (Николов 1961, 8). Една част от находките са прибрани в музея в Стара Загора и смесени с колата от Могилово. Бронзовите украси са прибрани в Археологическия музей в София.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.3.4) и разпределител на ярем, бронз (табл. 26-6.3.2.2.3 – 2 бр.).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Райков 1940, 365-366; Венедиков 1960, 73.

Кат. № 101.

1. Местонамиране. м. Грозеви могили, с. Мал-

ка Верея, Старозагорско. Некропол от 2 могили. Надгробна могила № 2.

2. Описание на находката. 2001 г. Извадена от иманяри. Открити 4 железни шини на колела. Яма. Отстои южно, на 4 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 102.

1. Местонамиране. м. Грозьова могила, с. Малка Верея, Старозагорско. Некропол от 6 могили. Намира се западно от селото. Надгробна „Грозьова“ могила с вис. 8 м.

2. Описание на находката. 1935 г. Случайна находка. Открити 2 коли. Конете са в северната част. Яма. Отстои източно, на 5 м от периферията на моглата. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса– статуетка на жена, бронз (табл. 17-5.3.2).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.7.2 – 3 бр.); централна яремна халка, бронз (табл. 25-6.2.2); накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.1.9 – 2 бр.).

3.7. други – хлопка, желязо (табл. 28-8.1.3 – 2 бр.).

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – III – IV в. Актуална дата – края на I – II в.

5. Литература – Велков 1943, 204-206; Венедиков 1960, 66; Bujukliev 1995, 437, fig. 5.

Кат. № 103.

1. Местонамиране. м. Халка бунар, с. Горно Белево, Чирпанско. Некропол от 2 могили. Голямата могила.

2. Описание на находката. 2006 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се източно, на 10 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1– 4 бр.).

3.2. шаси – градник, желязо (табл. 6-2.7.3.1); плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); скоба, желязо (табл. 7-2.9.1.1); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи – планка, желязо (табл. 9-3.3.2).

3.4.1. каросерия – Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.1); лентов обков, желязо (табл. 12-4.3.5).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 2 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка със седалка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Милена Тонкова – НАИМ БАН.

Кат. № 104.

1. Местонамиране. м. Голямата могила, с. Свирачи, Ивайловград. Намира се югозападно, на 5 км от града. Надгробна Голямата могила № 1 с диам. 60 м и вис. 20 м.

2. Описание на находката. 2001 – 2002 г. Извадени от иманяри. Две четириколки и 4 коня. Открити куче, стъклени и керамични съдове. Кола 1.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка –нач. на II в.

5. Литература – Кабакчиева 2005; Kabakchieva 2010.

Кат. № 105.

1. Местонамиране. м. Голямата могила, с. Свирачи, Ивайловград. Намира се югозападно, на 5 км от града. Надгробна Голямата могила № 1 с диам. 60 м и вис. 20 м.

2. Описание на находката. 2001 – 2002 г. Извадени от иманяри. Две четириколки и 4 коня. Открити куче, стъклени и керамични съдове. Кола 2.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – II в.

5. Литература – Кабакчиева 2005; Kabakchieva 2010.

Кат. № 106.

1. Местонамиране. м. Керемидарницата, Асеновград. До гарата. Могилен некрропол – 3 могили. Има открит тухлен гроб. Погребение, извършено чрез трупоизгаряне. Гробни дарове – бронзова патера, леген, ойнохое, стъклено шише, сребърен пръстен, стъклени балсамарии.

2. Описание на находката. 1956 г. Случайна находка. Четириколка, 4 скелета на коне, желязно сгъваемо столче.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Жуглев, Калудова 1962, 36.

Кат. № 107.

1. Местонамиране. с. Ивайло (Кула Касапли), Пазарджик. Некропол от 5 могили. Намира се източно от селото. Надгробна Голямата могила с вис. 10 м.

2. Описание на находката. 1935 г. Случайна находка. Яма. Намира се северно от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 6 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса– бюст на вакханка (менада), бронз (табл. 19-5.9.4.2).

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл 27-6.5.3).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – III – IV в. Актуална датировка – края на I – II в.

5. Литература – Велков 1935, 464; Велков 1943, 206; Велков 1946, 230, обр. 145; Венедиков 1960, 65.

Кат. № 108.

1. Местонамиране. с. Копривлен, Гоце Делчев.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 6 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси – плочка на градник (долна), желязо (табл. 6-2.7.5.1); нит с правоъгълна глава, желязо (табл. 7-2.8.1.2 – 2 бр.); нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.3 – 2 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 8-2.12.3 – 3 бр.).

3.3. монтажни елементи – планка, желязо (табл. 9-3.3.2).

3.4.1. каросерия – ъглов обков, желязо (табл. 12-4.3.7).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Анелия Божкова.

Кат. № 109.

1. Местонамиране. с. Илинден, Гоце Делчев. Извадена от иманяри.

2. Описание на находката.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.2).

3.4.2. седалка – дъговидна пръчка, желязо (табл. 14-4.13.4 – 2 бр.).

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.3.1).

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка със седалка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Анелия Божкова.

Кат. № 110.

1. Местонамиране. м. Чуката, с. Рилци, Благоевград. Голямата могила.

2. Описание на находката. 2009 г. Извадена от иманяри. Открити железни части и кости от конете. Яма. Иманярската яма е с размери 3 х 5 и дълб. 1.30 м.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл.

1-1.2.1 – 2 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 2 бр.).

3.2. шаси – скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – I – II в.

5. Литература – http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=444184.

Кат. № 111.

1. Местонамиране. с. Голямо село, Кюстендил.

2. Описание на находката. 2002 г. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 2 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 2 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 2 бр.).

3.2. шаси – наосник, желязо (2.1.x – 3 бр.); скоба с кука, желязо (табл. 7-2.8.3.2).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка – шина, желязо (4.13.x).

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка със седалка.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – http://btvnovinite.bg/article/5494–Imanyari_sa_zahvarlili_chasti_ot_trakiyski_kolesnitsi_kray_s_Golyamo_selo.html.

Кат. № 112.

1. Местонамиране. с. Невестино (Кадин мост), Кюстендил. Некропол от 10 могили. Намира се североизточно от селото. Могила № 1 с диам. 12 м и вис. 4 м. Случайна находка и арх. проучване. Гроб с трупоизгаряне извън могилния насип. Открити бронзови съдове, керамични и стъклени съдове, мастилница?, стъклени балсамарии, овъглени орехови черупки, оловна пинсета. 2 коли.

2. Описание на находката. В ямата с колите са намерени железен стол, бронзов леген и амфора и дръжка, части от керамичен съд, стъклени бутилки. Кола 1. Яма. Отстои югозападно, до периферията на могилния насип.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1 – 4 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 8 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 8 бр.).

3.2. шаси – нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7-2.8.2.1); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – четириколка.

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I –II в.

5. Литература – Шкорпил 1898, 70; Иванов 1910, 166–170; Велков 1933, 419; Венедиков 1960, 43; Мешеков 2001, 20–21.

3. Коли – неизяснена категория

3.1. Коли – неизяснена категория с меко окачване

Кат. № 113.

1. Местонамиране. м. Байрактарова могила, с. Млекарево, Новозагорско. Намира се на 2 км югозападно от селото. Извадена от иманяри.

2. Описание на находката. Донесена в Ист. музей Нова Загора една носеща шина на каросерия (кола на меко окачване).

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11-4.1.4).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 114.

1. Местонамиране. м. Лозница, с. Ветрен, Пазарджик. Некропол от 3 могили. Надгробна могила. Случайна находка.

2. Описание на находката.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.3.5).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – края на II в. и нач. на III в. Актуална датировка – края на I – II в.

5. Литература – Герасимов 1966, 225-226, обр. 1; Катинчарова 2010, 33, табл. XVII.

Кат. № 115.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пасту-

ша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. История като № 16.

2. Описание на находката. Кола XXVII (по Венедиков)

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.3.2).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 24-6.1.2.3.1 – 2 бр.); накрайник на ярем, бронз (6.3.7); елемент на ярем, бронз (табл 27-6.4.3 – 3 бр.; табл 27-6.4.4 и табл 27-6.4.7).

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Seure 1924, 426-427, fig. 10.73; Венедиков 1960, 70, табл. 55, обр. 187-188; Художествен бронз, №165; Cholakov 2004, 108, fig. 13.

Кат. № 116.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пастуша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. История като № 16.

2. Описание на находката. Кола XXVIII (по Венедиков)

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.3.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Шкорпил 1898, 122, обр. 53; Seure 1924, 426-427, fig. 10.74; Венедиков 1960, 70, табл. 55, обр. 185, 186; Художествен бронз, №152; Antike Bronzeplastik, 44, Abb. 29; Cholakov 2004, 108, fig. 12.

Кат. № 117.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пастуша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. История като № 16.

2. Описание на находката. Кола XXIX (по Венедиков)

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.2.3).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – декоративна колона, бронз (табл. 15-4.17.2 – 4 бр.).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.6.1); накрайник на ярем, бронз (табл 26-6.3.2.1.2 и табл 26-6.3.2.1.3); елемент на ярем, бронз (табл 27-6.5.4).

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Mercklin 1933, 106-107, № 9, Abb. 21; Венедиков 1960, 70, табл. 55А, обр. 190; Античная художественная бронза 1973, 94, 233; Гуляева 2002, 777, рис. 7.

Кат. № 118.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пастуша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. История като № 16.

2. Описание на находката. Кола XXX (по Венедиков)

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.2.4).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – яремна халка, бронз (табл. 23-6.1.1.7.3).

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Mercklin 1933, 107, № 10, Abb. 22; Венедиков 1960, 70, табл. 55А, обр. 191; Античная художественная бронза 1973, 94, 233; Гуляева 2002, 777, рис. 7.

Кат. № 119.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пастуша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. История като № 16.

2. Описание на находката. Кола XXXI (по Венедиков)

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.2.5).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Mercklin 1933, 108, № 11, Abb. 24; Венедиков 1960, 70, табл. 55А, обр. 192; Гуляева 2002, 777, рис. 7.

Кат. № 120.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пастуша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. История като № 16.

2. Описание на находката. Кола XXXII (по Венедиков)

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.3.1.5 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Mercklin 1933, 108, 12-13, Abb. 25; Венедиков 1960, 70.

Кат. № 121.

1. Местонамиране. м. Дукова могила, с. Пастуша (сега квартал на Перущица), Пловдивско. История като № 16.

2. Описание на находката. Кола XXXIII (по Венедиков).

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 6-2.6.5.2.2).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Mercklin 122, 16, Abb. 40; Античная художественная бронза 1973, 95, 235; Гуляева 2002, 776, рис. 5; Венедиков 1960, 70.

Кат. № 122.

1. Местонамиране. с. Горски извор, Хасково. Намира се северно, на 2 км от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. Намерен навръшник и апликации от кола. Яма. Намира се до периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.2.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – II в. Актуална.

5. Литература – Аладжов 1997, 73, обр. 39.

Кат. № 123.

1. Местонамиране. с. Дяково, Кюстендил. Намира се североизточно, на 2.5 км от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1970 г. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.4.3 – 2 бр.).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса– фигура на жена, бронз (табл. 20-5.9.8.5); бюст на Атина, бронз (табл. 19-5.9.5.1); бюст на млад мъж, бронз (табл. 20-5.9.9.1).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – II – III. Актуална датировка – края на I – II в.

5. Литература – Rousseva-Slokoska 1994, 387; Мешеков, Стайкова 1997, 44-47, № 27-31.

Кат. № 124.

1. Местонамиране. с. Мламолово, Кюстендил. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1969 г. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 4-2.6.2.2.2).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция – кола на меко окачване.

4. Датировка – II – III. Актуална датировка – края на I – II в.

5. Литература – Rousseva-Slokoska 1994, 387.

Кат. № 125.

1. Местонамиране. гр Харманли. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1995 г. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси – навръшник, бронз (табл. 5-2.6.3.3.1).

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция – кола на меко окачване.
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Ignatov/Dimitrova 2015.

3.2. Коли – неизяснена категория

Кат. № 126.

1. Местонамиране. Дебелт, Бургаско.
2. Описание на находката. Случайна находка.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – II в.
5. Литература – Венедиков 1960, 73

Кат. № 127.

1. Местонамиране. м. Кара Агач, с. Брястовец, Бургаско. Надгробна могила.
2. Описание на находката. Случайна находка. Преди 1898 г.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – II в.
5. Литература – Шкорпил 1898, 70; Венедиков 1960, 73.

Кат. № 128.

1. Местонамиране. с. Поляново, Айтос. Отстои източно, на 2.9 км от селото. Некропол от 3 могили. Могила № 2.
2. Описание на находката. 2007 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се югоизточно от периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Константин Господинов – уредник в РИМ Бургас.

Кат. № 129.

1. Местонамиране. м. Могилата, с. Медово, Каблешково. Намира се югоизточно, на 1,5 км от селото. Надгробна могила.
2. Описание на находката. Извадена от иманяри.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Константин Господинов – уредник в РИМ Бургас.

Кат. № 130.

1. Местонамиране. м. Градището, с. Лозарево, Карнобатско. Намира се северно, на 2 км от селото.
2. Описание на находката. Случайна находка. 1920 г.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Момчилов 2006, 252.

Кат. № 131.

1. Местонамиране. с. Искра, Карнобатско. Намира се западно, на 3 км от селото. Могилен некропол.
2. Описание на находката. Извадена от иманяри. 2000 г. Яма. Отстои юг-югоизток, на 1.50 м от периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Момчилов 2006, 251.

Кат. № 132.

1. Местонамиране. м. Ирибой, с. Огнен, Карнобатско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. 2004 г. Два коня.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Момчилов 2006, 251.

Кат. № 133.

1. Местонамиране. м. Сакарджика, Карнобат. Некропол от 3 могили. Намира се западно, на 5 км от града. Надгробна „Желязната могила“ могила. Има диам. 40 м и вис. 5.5 м.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. 1999 г. Намерени останките на два коня и елементи от кола. По железните елементи се наблюдават деформации. Яма. № 1. Отстои югозападно, на 8 м от периферията на могилата. Има неправилна правоъгълна форма и размери: изток 2 м х север 2.80 х запад 1 м х юг 230 м и дълб. 0.65 м. Ориентирана по надлъжната си ос изток – запад.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Момчилов 2006, 243-248; Момчилов 2005, 504-506.

Кат. № 134.

1. Местонамиране. м. Махлярду, с. Добриново, Карнобатско. Намира се северно, на 2 км от селото.

2. Описание на находката. 2001 г. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Георгиева, Момчилов 2002, 66; Момчилов 2006, 250.

Кат. № 135.

1. Местонамиране. м. Рошавата могила, с. Добриново, Карнобатско. Намира се западно, на 1.7 км от селото.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Кости на два коня, овца? куче. Яма. Отстои източно, на 12 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Георгиева, Момчилов 2002, 66; Момчилов 2006, 250.

Кат. № 136.

1. Местонамиране. м. Рошавата могила, с. Добриново, Карнобатско. Намира се западно, на 1.7 км от селото.

2. Описание на находката. 2001 г. Извадена от иманяри. Железни елементи от колата. Яма. Отстои североизточно, на 20 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Момчилов 2006, 250.

Кат. № 137.

1. Местонамиране. м. Ганева могила, с. Житосвят, Карнобатско. Намира се източно, на 2 км от селото.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Две ями. Яма. № 1. Отстои северно от периферията на могилата. Има правоъгълна форма и размери 2 х 4.60 и дълб. 1 м. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Момчилов 2006, 248-250.

Кат. № 138.

1. Местонамиране. с. Маленово, Ямболско.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Деформации по железните елементи.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.2 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 4 бр.).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Илия Илиев – РИМ Ямбол.

Кат. № 139.

1. Местонамиране. с. Люлин, Ямболско.

2. Описание на находката. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – III – IV в. Актуална датировка – края на I – II в.

5. Литература – Ботушарова 1950, 130; Венедиков 1960, 73.

Кат. № 140.

1. Местонамиране. с. Каменец, Ямболско. Намира се югозападно, на 1.5 км от селото. Надгробна могила „Кара юг“ с вис. 8 м. Ограбен от иманяри тухлен гроб с полусферичен свод 1.80 х 3.20 м. Открити ножче, части от дървена кутия.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Яма. № 1. Отстои югоизточно, на 22 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 2 х 3 и дълб. 1.10 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол.

Кат. № 141.

1. Местонамиране. с. Каменец, Ямболско. Намира се югозападно, на 1.5 км от селото. Надгробна могила „Кара юг“ с вис. 8 м. Ограбен от иманяри тухлен гроб с полусферичен свод 1.80 х 3.20 м. Открити ножче, части от дървена кутия.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Яма. № 2. Отстои южно, на 12 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 1.50 х 2 и дълб. 0.80 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол.

Кат. № 142.

1. Местонамиране. с. Кабиле (Извор), Ямболско. Намерена близо да надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. Намерени железни обръчи.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Шкорпил 1898, 70; Венедиков 1960, 73.

Кат. № 143.

1. Местонамиране. м. Гъстите могили, с. Атолово, Ямболско. Некропол от 7 могили. Намира се източно, на 3.7 км от селото.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. 1999 г. Открити 5 шини на колело. Две коли. Едната е четириколка. Яма. Отстои източно, на 3 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 2 х 3 и дълб. 0.70 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1 – 4 бр.); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1 – 2 бр.).

3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол.

Кат. № 144.

1. Местонамиране. с. Коневец, Елховско. Некропол от 7 могили. Намира се североизточно, на 3 км от селото.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадени 2 коли от иманяри. Намерени останки от конски зъби. Яма. № 1. Отстои югоизточно от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Христо Христов – Етнографски музей Елхово.

Кат. № 145.

1. Местонамиране. с. Коневец, Елховско. Некропол от 7 могили. Намира се североизточно, на 3 км от селото.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадени 2 коли от иманяри. Яма. № 2. Отстои южно от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Христо Христов – Етнографски музей Елхово.

Кат. № 146.

1. Местонамиране. с. Борисово, Елховско. Некропол от 3 могили. Намира се северозападно, на 610 м от селото. Могила № 3. 2005 – 2006 г. Извадени 2 коли от иманяри. Археологическо проучване на могилата 2011 г. Открити 2 гроба с трупоизгаряне на място. И двата унищожени от иманяри.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Открити фрагменти от железен зъбалец, синджир, халки от юздите и бронзови апликации с инкрустация от стъкло. В централната част на ямата са открити няколко железни части от колата. Яма. № 2. (на 7 м източно от гроб 2). Има правоъгълна форма и размери 2.40 х 5.30 м и дълб. 1.52 – 1.69 м.

3. Конструктивни елементи на колата
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – вт. пол. на II – първ. четв. на III в. Актуална – II в.
5. Литература – Агре 2011, 218-219.

Кат. № 147.

1. Местонамиране. с. Борисово, Елховско. Некропол от 3 могили. Намира се северозападно, на 610 м от селото. Могила № 3. 2005 – 2006 г. Извадени 2 коли от иманяри. Археологическо проучване на могилата 2011 г. Открити 2 гроба с трупоизгаряне на място. И двата унищожени от иманяри.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Яма. № 2. Разположена източно, на 7 м от гроб № 2. Има правоъгълна форма и размери 2.60 х 4.50 м и дълб. 1.52 – 1.69 м. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – вт. пол. на II в – нач. на III в. Актуална – края на I – II в.
5. Литература – Агре 2011, 219.

Кат. № 148.

1. Местонамиране. с. Стройно, Елховско.
2. Описание на находката. 1995 г. Извадена от иманяри. Яма. Разположена източно, на 20 м от периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Деян Дичев – НИМ София.

Кат. № 149.

1. Местонамиране. м. Исуфларските могили, с. Попово, Елховско.
2. Описание на находката. 2003 г. Извадена от иманяри. Намерени шини на колела. Яма. Разположена юг югозапад в периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Христо Христов – Етнографски музей Елхово.

Кат. № 150.

1. Местонамиране. с. Попово, Елховско. Некропол от 2 могили. Намира се северозападно, на 3 км от селото. Североизточната могила.
2. Описание на находката. 2003 г. Извадена от иманяри.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на горски.

Кат. № 151.

1. Местонамиране. м. Старата курия, с. Пчела, Елховско. Некропол от 3 могили. Намира се западно, на 1.5 км от селото. Могила № 1 с вис. 4 м.
2. Описание на находката. 2001 г. Извадена от иманяри. Изети от иманяр стъклена бутилка, железен връх на копие, бронзова лъжичка. Яма. Отстои източно, на 12 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 2.50 х 3.50 м и дълб. 1.30 м.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Стефан Бакарджиев – РИМ Ямбол.

Кат. № 152.

1. Местонамиране. с. Трапоклово, Сливенско.
2. Описание на находката. Извадена от иманяри.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Николай Сираков – РИМ Сливен.

Кат. № 153.

1. Местонамиране. м. Крастава могила, с. Драгоданово, Сливенско.
2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Една шина на колело предадена на експедиция ТЕМП от местните жители и предадена в музея Сливен. Яма. Намира се в южната периферия на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Китов и др. 2007, 250.

Кат. № 154.

1. Местонамиране. с. Блатец, Сливенско. Намира се северно, на 1.5 км от селото.
2. Описание на находката. Извадена от иманяри.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Николай Сираков – РИМ Сливен.

Кат. № 155.

1. Местонамиране. м. Гуревя могила, с. Жельо войвода, Сливенско. Некропол от 4 могили. Намира се северозападно от селото. Могилата е с диам. 50 м и вис. 6–7 м.
2. Описание на находката. 2003 г. Извадена от иманяри. Открити железни части от колата. От иманярския насип – фрагменти от стъклени шишета, бронзово умбо, звънче, 2 халкички. Скелетите на 3 коня.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – Радева, Сираков 2005.

Кат. № 156.

1. Местонамиране. с. Жельо войвода, Сливенско. Намира се южно от реката.
2. Описание на находката. Извадена от иманяри.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Николай Сираков – РИМ Сливен.

Кат. № 157.

1. Местонамиране. с. Речица, Сливенско. Намира се югоизточно, на 2 км от селото. Надгробна могила.
2. Описание на находката. 2002 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои западно, непосредствено до периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Николай Сираков – РИМ Сливен.

Кат. № 158.

1. Местонамиране. с. Крушаре, Сливенско. Намира се северно от селото. Надгробна могила.
2. Описание на находката. Извадена от иманяри.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Николай Сираков – РИМ Сливен.

Кат. № 159.

1. Местонамиране. м. Червената могила, с. Скобелево, Сливенско. Намира се източно, на 1.8 км от селото. Надгробна „Червената“ могила.
2. Описание на находката. Извадена от иманяри.
3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Николай Сираков – РИМ Сливен.

Кат. № 160.

1. Местонамиране. Кермен, Сливенско. Намира се югоизточно, на 2 км от града. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2007 г. Извадена от иманяри. Елементи от кола. Яма. Намира се в периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на доцент д-р Красимир Ников – НАИМ БАН.

Кат. № 161.

1. Местонамиране. м. Петте могили, с. Новоселец, Новозагорско. Некропол от 7 могили. Намира се западно, на 1 км от селото. Могила № 6.

2. Описание на находката. 2008 г. Извадена от иманяри. Фрагменти от керамични съдове – обикновена и червенолакова. Яма. Отстои западно, на 8 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 4 х 5 м. Ориентирана по надлъжната си ос изток – запад.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 162.

1. Местонамиране. м. Кайлъка, с. Пет могили, Новозагорско. Некропол от 4 могили. Намира се югозападно, на 1 км от селото. Келява могила.

2. Описание на находката. 2005 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои юг-югоизток, на 8 м от периферията на могилата. Г-образна форма на иманярския изкоп, около 10 м (север – юг) и 6 м (изток – запад).

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 163.

1. Местонамиране. м. Кайлъка, с. Пет могили, Новозагорско. Некропол от 4 могили. Намира се югозападно, на 1 км от селото. Келява могила.

2. Описание на находката. 2005 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои юг-югоизток, на 8 м от периферията на могилата. Г-образна форма на иманярския изкоп, около 10 м (север – юг) и 6 м (изток – запад).

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 164.

1. Местонамиране. м. Кайлъка, с. Пет могили, Новозагорско. Некропол от 4 могили. Намира се югозападно на 1 км от селото. Келява могила.

2. Описание на находката. 2005 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои юг-югоизток, на 8 м от периферията на могилата. Г-образна форма на иманярския изкоп, около 10 м (север – юг) и 6 м (изток – запад).

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –

3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 165.

1. Местонамиране. м. Кайлъка, с. Пет могили, Новозагорско. Некропол от 4 могили. Намира се югозападно, на 1 км от селото. Келява могила.

2. Описание на находката. 2005 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои ю- югоизток на 8 м от периферията на могилата. Г-образна форма на иманярския изкоп, около 10 м (север – юг) и 6 м (изток – запад).

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 166.

1. Местонамиране. м. Химитлията, с. Сокол, Новозагорско. Некропол от 2 могили. Намира се югоизточно, на 1.7 км от селото. Северната могила.

2. Описание на находката. 1990 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои юг-югоизток, на 25 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 167.

1. Местонамиране. м. Острата могила, с. Полско Пъдарево, Новозагорско. Некропол от 3 могили. Намира се североизточно, на 2.4 км от селото. Северната могила.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои северозападно, на 9 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с диам. 2 м.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 168.

1. Местонамиране. м. Трите могили, с. Кортен, Новозагорско. Некропол от 3 могили. Намира се югоизточно, на 3 км от селото. Надгробна могила № 2 с диам. 37 и вис. 5 м.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. № 4. Отстои южно, на 40 м от центъра на могилата. Иманярската яма е с размери 1.50 х 2 м.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 169.

1. Местонамиране. м. Чакалдакова могила, с. Караново, Новозагорско. Некропол от 16 могили. Намира се северозападно, на 1 км от селото. Чакалдакова могила с диам. 37 и вис. 5 м.

2. Описание на находката. 2005 г. Извадена от иманяри. В иманярския насип се откриват конски кости и железни люспи от частите на колата. Яма. Отстои югозападно, на 3 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 3 х 4.50 м.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – теренни обхождания (ИМ Нова Загора).

Кат. № 170.

1. Местонамиране. м. Източна могила, с. Караново, Новозагорско. Некропол от 16 могили. Намира се северно, на 980 м от селото. Източната могила е с диам. 63–77 и вис. 11 м.

2. Описание на находката. Античната яма е прекопана от иманярите. Липсват материали, следи от материали. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма (структура № 1, кола № 1). Отстои юг-югозападно, до периферията на могилата. Има размери 30 x 4.30 м и дълб. 1.50 м. Ориентирана е по надлъжната си ос изток – запад.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Ignatov 2009, 32-33.

Кат. № 171.

1. Местонамиране. Раднево. До града.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Пламен Караилиев – Археологически музей Раднево.

Кат. № 172.

1. Местонамиране. с. Знаменосец, Радневско.

2. Описание на находката. Случайна находка. Части от кола, постъпили в РИМ Стара Загора.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 173.

1. Местонамиране. с. Владимирово, Радневско. Намира се северозападно от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2007 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои източно, на 5 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Пламен Караилиев – Археологически музей Раднево.

Кат. № 174.

1. Местонамиране. с. Искрица, Радневско. Намира се южно от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Пламен Караилиев – Археологически музей Раднево.

Кат. № 175.

1. Местонамиране. с. Сърнево, Старозагорско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1990 г. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 176.

1. Местонамиране. с. Братя Кунчеви, Старозагорско. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 1.
2. Описание на находката. 1998 г. Извадена от иманяри. Следи от ръжда и бронзов обков. Яма. До периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 177.

1. Местонамиране. с. Братя Кунчеви, Старозагорско. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 2.
2. Описание на находката. 1998 г. Извадена от иманяри. Следи от ръжда. Яма. До периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 178.

1. Местонамиране. с. Братя Кунчеви, Старозагорско. Некропол от 3 могили. Надгробна могила № 3.
2. Описание на находката. 1998 г. Извадена от иманяри. Следи от ръжда. Яма. До периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 179.

1. Местонамиране. с. Оряховица, Старозагорско. Некропол от 2 могили. Намира се югоизточно, на 800 м от селото. Северната могила.
2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. № 1. Отстои югоизточно, на 12 м от периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – II – нач. на III в. Актуална – края на I – II в.
5. Литература – Meschekov 2007, 23.

Кат. № 180.

1. Местонамиране. с. Оряховица, Старозагорско. Некропол от 2 могили. Намира се югоизточно, на 800 м от селото. Северната могила.
2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. № 2. Отстои югоизточно, на 10 м от периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 181.

1. Местонамиране. с. Оряховица, Старозагорско. Некропол от 2 могили. Намира се югоизточно, на 800 м от селото. Южната могила.
2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. № 3. Отстои югоизточно, на 15 м от периферията на могилата.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –

3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 182.

1. Местонамиране. с. Колена, Старозагорско. Некропол от 2 могили. Келнецката могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Разкопани от иманяри конски скелет и кола. Яма. Отстои югоизточно, на 17 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 183.

1. Местонамиране. с. Колена, Старозагорско. Некропол от 2 могили. Голямата могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. № 1. Отстои източно, на 25 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 184.

1. Местонамиране. с. Колена, Старозагорско. Некропол от 2 могили. Голямата могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. № 2. Отстои източно, на 30 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 185.

1. Местонамиране. м. Малтепе, с. Дълбоки, Старозагорско. Надгробна могила „Малтепе".

2. Описание на находката. 2007 г. Извадена от иманяри. Ограбен тухлен гроб и кола. Намерени част от керамичен мортарий, устие, шия и дръжка от стъклена бутилка. Яма. № 1. Намира се в периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела – затворен пръстен, желязо. (табл. 1-1.2.1); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).
3.2. шаси –Т-образен обков, желязо (табл. 12-4.3.3); спирачка, желязо (табл. 13-4.6.1.х).
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия – кука, желязо (табл. 12-4.5.2).
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Мария Иванова – РИМ Стара Загора.

Кат. № 186.

1. Местонамиране. м. Малтепе, с. Дълбоки, Старозагорско. Надгробна могила „Малтепе".

2. Описание на находката. 2007 г. Извадена от иманяри. Ограбен тухлен гроб и кола. Намерени част от керамичен мортарий, устие, шия и дръжка от стъклена бутилка. Яма. № 2. Намира се южно (в лозето) от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Мария Иванова – РИМ Стара Загора.

Кат. № 187.

1. Местонамиране. м. Малтепе, с. Дълбоки, Старозагорско. Надгробна могила „Малтепе".

2. Описание на находката. 2007 г. Извадена от иманяри. Ограбен тухлен гроб и кола. Намерени част от керамичен мортарий, устие, шия и дръжка от стъклена бутилка. Яма. № 3. Намира южно (в лозето) от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Мария Иванова – РИМ Стара Загора.

Кат. № 188.

1. Местонамиране. с. Хрищени, Старозагорско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2002 г. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела – шина на колело, желязо (табл. 1-1.1.1); затворен пръстен, желязо (табл. 1-1.2.1); отворен пръстен, желязо (табл. 1-1.3.1).

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 189.

1. Местонамиране. с. Хрищени, Старозагорско. Стопанския двор. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1974 г. Случайна находка. Намерен железен полухамут.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 190.

1. Местонамиране. с. Калитиново, Старозагорско. Гарата. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1962 г. Случайна находка. Намерен железен полухамут. Яма. Намира се югоизточно до периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 191.

1. Местонамиране. м. Матеева могила. Стара Загора. Надгробна „Матеева" могила.

2. Описание на находката. 1962 г. Случайна находка. Находки, постъпили по различно време в музея.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация на Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 192.

1. Местонамиране. м. Марашата, с. Малка Верея, Старозагорско. Некропол от 4 могили. Намира се североизточно, на 1.1км от селото. Надгробна могила № 1.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Открити железни части от колата. Яма. Отстои югоизточно, на 3 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 193.

1. Местонамиране. м. Марашата, с. Малка Верея, Старозагорско. Некропол от 4 могили. Намира се североизточно, на 1.1км от селото. Надгробна могила № 2.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Открити железни части от колата. Яма. Отстои източно, на 4 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 194.

1. Местонамиране. м. Марашата, с. Малка Верея, Старозагорско. Некропол от 4 могили. Намира се североизточно, на 1.1км от селото. Надгробна могила № 3.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Открити железни части от колата. Яма. Отстои източно, на 5 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 195.

1. Местонамиране. м. Гозева могила, с. Малка Верея, Старозагорско. Намира се западно, на 800 м от селото. Надгробна могила № 3.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Открити железен обков и кости. Яма. № 1.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 196.

1. Местонамиране. м. Гозева могила, с. Малка Верея, Старозагорско. Намира се западно, на 800 м от селото. Надгробна могила № 3.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Открити железен обков и кости. Яма. № 2.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 197.

1. Местонамиране. м. Гозева могила, с. Малка Верея, Старозагорско. Намира се западно, на 800 м от селото. Надгробна могила № 3.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Открити железен обков и кости. Яма. № 3.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация на Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 198.

1. Местонамиране. м. Грозьова могила, с. Малка Верея, Старозагорско. Некропол от 6 могили. Намира се западно от селото. Надгробна „Грозьова“ могила с вис. 8 м.

2. Описание на находката. 1935 г. Случайна находка. Открити 2 коли. Конете са в северната част. Яма. Отстои източно, на 5 м от периферията на моглата. Ориентирана по надлъжната си ос север – юг.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Велков 1943, 204-206; Венедиков 1960, 66.

Кат. № 199.

1. Местонамиране. Кирилово, Старозагорско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2002 г. Случайна находка. Яма. Отстои северозападно, на 6 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 200.

1. Местонамиране. с. Ракитница, Старозагорско. Надгробна могила. Намира се югозападно от селото.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои източно, до периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 201.

1. Местонамиране. с. Ездач, Старозагорско. Некропол от 2 могили. Северната могила.

2. Описание на находката. 2002 г. Извадена от иманяри. Фр-ти от керамика и малки железни части от колата. Яма. Отстои южно на 5 – 6 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 202.

1. Местонамиране. с. Зетьово, Чирпанско. Между с. Зетьово и с. Цепина.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 203.

1. Местонамиране. с. Златна ливада, Чирпанско. Намира се западно, на 2.5 км от селото. Надгробна могила. 2004 г. Извадена от иманяри.

2. Описание на находката.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 204.

1. Местонамиране. с. Сърневец, Чирпанско. Могилен некропол.

2. Описание на находката. 2001 г. Извадена от иманяри. Яма. Отстои югоизточно, на 5 - 6 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 205.

1. Местонамиране. с. Съединение, Чирпанско. Некропол от 2 могили. Намира се западно от селото.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 206.

1. Местонамиране. с. Съединение, Чирпанско. Надгробна могила. Намира се между с. Пъстрово и с. Съединение.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 207.

1. Местонамиране. м. Челебия, с. Верен, Чирпанско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Открити са части от стъклен съд, керамика, горяла монета (II в). Части от обкова на каросерияа и кости. Яма. Отстои източно, на 14 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 1 х 3 м и дълб. 1.60 – 1.80 м.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 208.

1. Местонамиране. м. Копаната могила, с. Горно Белево, Чирпанско. Некропол от 6 могили. Надгробна „Копаната“ могила.

2. Описание на находката. 1998 г. Извадена от иманяри. Две ями. Открити са оловни подложки от сребърни апликации. Яма. № 1. Отстои югюгоизточно, на 6 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 209.

1. Местонамиране. м. Копаната могила, с. Горно Белево, Чирпанско. Некропол от 6 могили. Надгробна „Копаната“ могила.

2. Описание на находката. 1998 г. Извадена от иманяри. Две ями. Открити са оловни подложки

от сребърни апликации. Яма. № 2. Отстои югоизточно, на 7 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 210.

1. Местонамиране. м. Рошавите могили, с. Горно Белево, Чирпанско. Могилен некропол. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Части от кола. Яма. № 1. Намира се на 10 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с дълб. 1.20 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 211.

1. Местонамиране. м. Рошавите могили, с. Горно Белево, Чирпанско. Могилен некропол. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Части от кола. Яма. № 2. Намира се на 15 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с дълб. 1.60 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 212.

1. Местонамиране. м. Рошавите могили, с. Горно Белево, Чирпанско. Могилен некропол. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Части от кола. Яма. № 3. Намира се на 12 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с дълб. 1.40 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 213.

1. Местонамиране. с. Горно Белево, Чирпанско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Преди 1923 г. Случайна находка. Части от кола.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Дякович 1923, 162; Венедиков 1960, 73.

Кат. № 214.

1. Местонамиране. м. Кайрака, с. Горно Белево, Чирпанско. Некропол от 15 могили. Копаната могила.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Две ями. Открити бронзови нитове, сребърна пластинка, железен обков от каросерията, части от стъклен съд, керамика. Яма. № 1. Намира се на 10 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. № 215.

1. Местонамиране. м. Кайрака, с. Горно Белево, Чирпанско. Некропол от 15 могили. Копаната могила.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Две ями. Открити части от кола. Яма. № 2. Намира се на 14 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Петър Калчев – РИМ Стара Загора.

Кат. 216.

1. Местонамиране. с. Братя Даскалови, Старазагорско. Намира се югоизточно от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Димитър Янков – РИМ Стара Загора.

Кат. № 217.

1. Местонамиране. Тулово, Казанлъшко.
2. Описание на находката. Случайна находка.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – II в.
5. Литература – Венедиков 1960, 73.

Кат. № 218.

1. Местонамиране. с. Левка, Тополовград. Некропол от 2 могили. Намира се северозападно, на 2 км от селото. Надгробна могила № 1 с диам. 50 м и вис. 5 м.

2. Описание на находката. 2006 г. Извадена от иманяри. Две ями. Яма. № 1. Намира се юг-югозападно, до периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Николай Господинов.

Кат. № 219.

1. Местонамиране. с. Левка, Тополовград. Некропол от 2 могили. Намира се северозападно, на 2 км от селото. Надгробна могила № 1 с диам. 50 м и вис. 5 м.

2. Описание на находката. 2006 г. Извадена от иманяри. Две ями. Яма. № 2. Намира се югозападно, до периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса–
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – края на I – II в.
5. Литература – информация от Николай Господинов.

Кат. № 220.

1. Местонамиране. м. Двете чуки, с. Стамболово, Хасково. Могилен некропол. Намира се югоизточно, на 1.8 км от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1966 г. Случайна находка. Яма. Намира се до периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – декоративна колона, бронз (табл. 15-4.17.3).

3.4.2. седалка –

3.5. украса– статуетка на Аполон, бронз (табл. 17-5.3.3).

3.6. ярем – накрайник на ярем, бронз (табл. 26-6.3.1.2.3).

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – II в. Актуална.

5. Литература – Аладжов 1997, 251-252, обр. 125-128.

Кат. № 221.

1. Местонамиране. с. Текето, Хасково. Намира се южно, на 2.5 км от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. Открити бронзови апликации от кола.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – нач. на II в.

5. Литература – Аладжов 1997, 267.

Кат. № 222.

1. Местонамиране. м. Монастира, с. Добрич, Хасково. Намира се югозападно, на 3 км от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. Открити бронзови апликации от кола.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса– бюст на Дионис, бронз (табл. 18-5.9.1.1).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – II в. Актуална.

5. Литература – Аладжов 1997, 60, обр. 27.

Кат. № 223.

1. Местонамиране. м. Черните ниви, с. Белица, Хасково. Базикова могила с диам 35 – 45 м и вис. 5 м. Намира се северно, на 600 м от селото.

2. Описание на находката. 2000 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се североизточно, на 17 м от периферията на могилата. Иманярската яма е с размери 2 х 3 м и дълб. 0.90 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия – декоративен лентов обков, бронз (табл. 21-5.11.1).

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Пенчева, Иванова 2006.

Кат. № 224.

1. Местонамиране. м. Синурска чука, с. Драгойново, Първомай. Некропол от 3 могили. Могила № 1 с диам. 54 м и вис. 8 м.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. След тях –археологическо проучване. Намерени 2 шини в един от иманярските изкопи в могилата, в изхвърлената от иманярите пръст – 2 железни предмета. Яма. Намира се югоизточно, на 15 м от периферията на могилата. Има размери 7 х 7 м и дълб. 1.10 – 1.50 м.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Кисьов 2008, 259-260.

Кат. № 225.

1. Местонамиране. с. Белозем, Пловдивско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2005 г. Извадена от иманяри. Открити две шини на колело. Яма. Намира се източно, на 15 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Костадин Кисьов – РИМ Пловдив.

Кат. № 226.

1. Местонамиране. с. Маноле, Пловдивско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем – статуетка, бронз (табл 27-6.6.1.2).

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – Zontschew 1941, 59; Ботушарова 1964, № 64; Manfrini-Aragno 1987, 97, fig. 137.

Кат. № 227.

1. Местонамиране. с. Калековец, Пловдивско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2003 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се северозападно, на 10 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Костадин Кисьов – РИМ Пловдив.

Кат. № 228.

1. Местонамиране. с. Калековец, Пловдивско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2003 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се северозападно, на 5 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Костадин Кисьов – РИМ Пловдив.

Кат. № 229.

1. Местонамиране. Пловдив. ВМИ. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1965 г. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса – пластина с релефно изображение, месинг (табл. 21-5.10.2); бюст на Дионис, бронз (табл. 18-5.9.1.3 – 2 бр.).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – III в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Chergarov 1999.

Кат. № 230.

1. Местонамиране. с. Беловица, Пловдивско. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2003 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се северно, на 3 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р К. Кисьов – РИМ Пловдив.

Кат. № 231.

1. Местонамиране. на брега на язовир Пясъчник, Пловдив. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се на 10 м, от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Костадин Кисьов – РИМ Пловдив.

Кат. № 232.

1. Местонамиране. с. Съединение, Пловдив. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се западно, на 20 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Костадин Кисьов – РИМ Пловдив.

Кат. № 233.

1. Местонамиране. с. Първенец, Пловдив. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се северозападно, на 5 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Костадин Кисьов – РИМ Пловдив.

Кат. № 234.

1. Местонамиране. Перущица, Пловдив. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 2004 г. Извадена от иманяри. Яма. Намира се на 10 м от периферията на могилата.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на I – II в.

5. Литература – информация от доцент д-р Костадин Кисьов – РИМ Пловдив.

Кат. № 235.

1. Местонамиране. с. Стрелча, Панагюрище. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. Части от кола и железен меч.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – III-IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Венедиков 1957, 193.

Кат. № 236.

1. Местонамиране. м. Алтън пара, с. Ивайло (Кула Касапли), Пазарджик. Могилен некропол.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса – бюст на вакханка (менада), бронз (табл. 19-5.9.4.2).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – II-III в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Катинчарова 2010, 35.

Кат. № 237.

1. Местонамиране. с. Церово, Пазарджик. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. Намерени железни колела и други части от антична кола, заедно с един златен съд.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – III – IV в. Актуална – края на I – II в.

5. Литература – Захариев 1870, 35; Шкорпил 1898, 69; Венедиков 1960, 72.

Кат. № 238.

1. Местонамиране. с. Ветрен, Пазарджик. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Случайна находка. Намерени 2 статуетки от кола.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса – бюст на Дионис, бронз (табл. 18-5.9.1.4).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – края на III – нач. на IV в. Актуална края на I – II в.

5. Литература – Огненова-Маринова и др. 1984; Cholakov 2004, 109, fig. 14.

Кат. № 239.

1. Местонамиране. с. Паталеница, Пазарджик. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Намерена апликация на Херакъл.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса – бюст на Херакъл, бронз (табл. 19-5.9.2.5).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – II–III в. Актуална - края на I-II в.

5. Литература – Катинчарова 2010, 36.

Кат. № 240.

1. Местонамиране. м. Могилите, с. Дебращица, Пазарджик. Могилен некропол. Намира се западно от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри. Намерена апликация на Херакъл.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи – планка, желязо (табл. 9-3.3.3 – 3 бр.); затворен пръстен, желязо (табл. 8-2.11.1).

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – II–III в. Актуална - края на I-II в.

5. Литература – Катинчарова 2010, 36.

Кат. № 241.

1. Местонамиране. с. Хаджиево, Пазарджик. Могилен некропол. Намира се западно от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. Извадена от иманяри.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса – бюст на Херакъл, бронз (табл. 19-5.9.2.4).

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – II–III в. Актуална - края на I-II в.

5. Литература – Катинчарова 2010, 35-36.

Кат. № 242.

1. Местонамиране. м. Могилите, с. Динката, Пазарджик. Некропол от 3 могили. Намира се източно от селото. Надгробна могила.

2. Описание на находката. 1996 г. Случайна находка.

3. Конструктивни елементи на колата:

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –

3.4.2. седалка –

3.5. украса–

3.6. ярем –

3.7. други –

3.8. реконструкция –

4. Датировка – II–III в. Актуална - края на I-II в.

5. Литература – Катинчарова 2010, 32-33.

Кат. № 243.

1. Местонамиране. с. Невестино (Кадин мост), Кюстендил. Некропол от 10 могили. Намира се североизточно от селото. Могила № 1 с диам. 12 м и вис. 4 м. Случайна находка и арх. проучване. Гроб с трупоизгаряне извън могилния насип. Открити бронзови съдове, керамични и стъклени съдове, мастилница?, стъклени балсамарии, овъглени орехови черупки, оловна пинсета. 2 коли.

2. Описание на находката. В ямата с колите – намерени железен стол, бронзов леген и амфора и дръжка, части от керамичен съд стъклени бутилки. Кола 2. Яма. Отстои югозападно, до периферията на могилния насип.

3. Конструктивни елементи на колата

3.1. колела –

3.2. шаси –

3.3. монтажни елементи –

3.4.1. каросерия –
3.4.2 седалка –
3.5. украса –
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – първите векове след Хр. Актуална.
5. Литература – Шкорпил 1898, 70; Иванов 1910, 166-170; Велков 1933, 419; Венедиков 1960, 43; Мешеков 2001, 20-21.

Кат. № 244.
1. Местонамиране. с. Радловци, Кюстендил.
2. Описание на находката. Случайна находка.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса –
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – първите векове след Христа. Актуална.
5. Литература – Rousseva-Slokoska 1994, 387.

Кат. № 245.
1. Местонамиране. Рила, Кюстендил. Тухлен гроб. Открити керамичен рог (тера сигилата), бронзово ойнохое, бронзова кофа, бронзов антропоморфен съд за масло, 2 стригили, керамична стомна.
2. Описание на находката. 1921 г. Случайна находка. 6 железни части различни големини и форма, произхождащи вероятно от кола. На една от тях има прикрепена бронзова топчица.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса –
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – I – II в.
5. Литература – Велков 1922, 203; Rousseva-Slokoska 1994, 387.

Кат. № 246.
1. Местонамиране. с. Мурсалево. гр. Кюстендил. Надгробна могила.
2. Описание на находката. 2008 г. Извадена от иманяри. Яма. На 15 м от могилния насип.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1 каросерия –
3.4.2. седалка –
3.5. украса –
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – I – II в.
5. Литература – в. Вяра, Дупница, 2.07.2008.

Кат. № 247.
1. Местонамиране. с. Хисар баня, Пловдив. Надгробна могила.
2. Описание на находката. 2008 г. Извадена от иманяри.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия – ъглов обков, бронз (табл. 16-5.2.2.6).
3.4.1. седалка –
3.5. украса –
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – I – II в.
5. Литература – Mercklin 1933, 103, Abb. 18.

Кат. № 248.
1. Местонамиране. с. Калитиново, Стара Загора. Надгробна могила.
2. Описание на находката. Преди 1967 г. Извадена при изкопни дейности.
3. Конструктивни елементи на колата:
3.1. колела –
3.2. шаси –
3.3. монтажни елементи –
3.4.1. каросерия – ъглов обков, бронз.
3.4.1. седалка –
3.5. украса –
3.6. ярем –
3.7. други –
3.8. реконструкция –
4. Датировка – I – II в.
5. Литература – Николов 1967.

С знак „х" е обозначено когато не е известен варианта на елемента

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Каталог на елементите на колата

Елементи на колелото

1.1.1. Шина на колело, желязо (табл. 1, Игнатов и др. 2011, табл. 1.1). Има кръгла форма с правоъгълно сечение. Профилът на шината отвътре е равен, докато външните ръбове в зависимост от използването са малко или много заоблени. Имат по 9 - 10 правоъгълни отвора за приковаване с гвоздеи към дървените наплати. Кат. №№ 1-4, 6-8, 10-12, 14-15, 16, 19-23, 25-28, 30-32, 34, 36-38, 40, 42-44, 46-50, 52-57, 59-65, 68, 70-79, 81-93, 95-96, 99, 101-103, 106-112, 138, 143, 188.

1.2.1. Затворен пръстен, желязо (табл. 1, Игнатов 2010, обр. 13-2.3). Има цилиндрична форма и е изтънен от едната страна. Външен пръстен на главина. Кат. №№ 1-7, 10-12, 19, 21, 25, 29-32, 35-38, 40, 42-44, 49, 51-53, 55, 59-65, 68, 70-75, 77-79, 81-84, 88, 90-93, 96, 106-108, 110-112, 185, 188.

1.2.2. Затворен пръстен, бронз (табл. 1, Игнатов 2014, табл. 12-165). Като 1.2.1. Украса от врязани концентрични линии. Външен пръстен на главина. Кат. №№ 20, 46, 50.

1.3.1. Отворен пръстен, желязо (табл. 1, 3D Рима Токарьова; фото В. Игнатов). Има леко конусовидна форма. Изтънен в страната с по-малък диаметър. Пръстенът е прекъснат, за да може да се свива при набиването. Набива се в отвора на главината. Има оформени крилца за предотвратяване на превъртането на пръстена. Кат. №№ 1-7, 10-12, 19-21, 25, 29-32, 35-38, 40, 42, 44, 46, 48-53, 55, 59-65, 68, 70-75, 77-79, 81-84, 88, 90-93, 96, 106-108, 110-112, 138, 143, 185, 188

Елементи на шасито

2.1.1. Наосник, желязо (табл. 1, Игнатов 2014, табл. 1-2). Представлява плоска пръчка с правоъгълно сечение и перпендикулярно извит изтъняващ край. Близко до другия край е направен отвор за гвоздей, който заедно с шипа от другата страна приковава наосника към оста. Кат. №№ 2-3, 14, 24-25, 30-31, 37, 40, 42, 60-61, 77-78, 91-92.

2.1.2. Наосник, желязо (табл. 1, Мешеков 2001, табл. IV-3). Като 2.1.1, но с перпендикулярно извит неизтъняващ край. Прикован с два гвоздея към оста. Кат. №№ 6, 22, 49, 63, 83.

2.1.3. Наосник, желязо (табл. 1, рис. Г. Йорданова). Като 2.1.1 с извити под прав ъгъл в противоположни посоки краища. Единият край изтънява и оформя шип. Близко до края, който не изтънява е направен отвор за гвоздей, който заедно с изтъняващия шип приковава наосника към оста. Кат. №№ 1, 24, 34, 37, 40, 54, 59-62, 68, 79, 81-82.

2.1.4. Наосник, желязо (табл. 1, Венедиков 1960, табл. 36, обр. 131). Като 2.1.2. Близко до извития край е направен отвор за гвоздей. От другата страна на пластината е оформена малка халка. Кат. № 51.

2.2.1. Клин, желязо (табл. 1, рис. Г. Йорданова). Къса планка, сплесната от единия край и заострена в другия. Има правоъгълно сечение. Забивал се е в горната част на оста, над стърчащия край на наосника. Заедно с противоположния стърчащ край на наосника са служили за ограничители на колелото от вътрешната страна. Кат. №№ 3, 19, 59, 61-62, 64.

2.2.2. Клин, желязо (табл. 1, фото В. Игнатов). Като 2.2.1. На сплеснатата страна два отвора. Кат. №№ 60.

2.2.3. Клин, желязо (табл. 1, рис. С. Борисова). Къса желязна пръчка, прегъната под прав ъгъл със заострен край. Като 2.2.1. Кат. № 1.

2.2.4. Клин, желязо (табл. 1, Катинчарова 2010, табл. XIV-6, фиг. 5_2). Като 2.2.3. Кат. № 79.

2.3.1. Крайосник, желязо (табл. 2, 3D Р. Токарьова). Къса пръчка, оформена в горната част като плоска дъговидна глава, от средата на която излиза перпендикулярно овален издатък с отвор. Долната, изтъняваща се част на пръчката е подвита и образува малък процеп. Крайосникът се използва, като се вкарва в края на оста и предотвратява излизането на колелото. Двата отвора са предназначени за ремък (въже, конец), който е бил вързан в горния и долния отвор, за да предотврати излизането на крайосника при друсането. Кат. №№ 25, 37, 41-42, 49, 53, 59, 61, 73, 75, 81, 83-84.

2.3.2. Крайосник, желязо (табл. 2, Венедиков 1960, табл. 27, обр. 87). Като 2.3.1, облечена в бронз. От дъговидния издатък на горния им край излиза бронзова плочка от едната страна и халкичка – от другата. Долният край е леко удебелен, с пробит отвор. Кат. № 38.

2.3.3. Крайосник, желязо (табл. 2, рис. В. Игнатов). Като 2.3.2, като плочата е оформена в триъгълна форма. Кат. №№ 6, 65 и 68.

2.4.1. Втулка, желязо или бронз (табл. 2, рис. В. Игнатов). Има цилиндрична форма на тялото, като едната страна е затворена. Противоположно на тялото са оформени два отвора, през които преминава крайосника. Нанизва се на края на дървената ос, с цел да предпази дървото от удари. Има и декоративна функция. Кат. №№ 25, 30-31, 37, 40-41, 49, 65, 75, 81, 83, 91.

2.4.2. Втулка, бронз (табл. 2, Венедиков 1960, табл. 27, обр. 86 и 88). Като 2.4.1. На отворената част е оформена периферия, а на затворената страна има релефно изображение на лъвска глава. Кат. № 38.

2.4.3. Втулка, бронз (табл. 2, Венедиков 1960, табл. 52, обр. 175а-б). Като 2.4.1. Има правоъгълна форма на тялото, а на затворената страна има релефно изображение на лъвска глава. Кат. № 52.

2.4.4. Декоративен диск, бронз (табл. 2, фото Т.

Димитров). Има релефно изображение на лъвска глава. Украсява края на дървената ос. Кат. № 16.

2.4.5. Декоративен диск, бронз (табл. 2, Schleiermacher 1996, abb. 27). Като 2.4.4. Кат. № 50.

2.5.1.1. Обков на върхуосие, желязо или бронз (табл. 2, Игнатов 2014, табл. 10-133). Състои се от плоски правоъгълни ламарини, обковавали дървеното върхуосие от три страни. Имат различна форма, съобразена с формата на дървеното върхуосие. Срещуположните ламарини са еднакви и са прихванати една за друга през дървеното върхуосие с железни нитове, освен това са приковавани с железни гвоздеи към дървото. На ламарината, покривала върхуосието откъм колата има голям железен клин, приковавал дървените части на преминаващите лисици през оста. От външните страни има украса от релефни пъпки наподобяващи глави на гвоздеи. Кат. №№ 37, 48-50, 61.

2.5.1.2. Обков на върхуосие, желязо или бронз (табл. 2, рис. С. Борисова). Като 2.5.1. Срещуположните ламарини са различни. Едната е правоъгълна и обковава само основата. Кат. № 1.

2.5.1.3. Обков на върхуосие, бронз (табл. 2, Венедиков 1960, табл. 28, обр. 100). Като 2.5.1. На края на хоризонталния обков има и допълнителен отвесен. Кат. № 38.

2.5.1.4. Обков на върхуосие, желязо (табл. 2, Мешеков 2004, обр. 10). Като 2.5.1. По средата на основния отвесен обков има допълнителен хоризонтален обков. Кат. № 43.

2.5.1.5. Обков на върхуосие, желязо (табл. 2, Милановић и др. 2015, 96). Като 2.5.1.3. Инкрустация от месинг. Кат. № 6.

2.5.2. Върхуосие, желязо (табл. 3, фото 2.5.2а – К. Господинов и 2.5.2б – В. Игнатов). Представлява желязна пръчка, извита под прав ъгъл. Краят на хоризонталната част изтънява и спираловидно се извива нагоре. От хоризонталната част излиза масивен железен шип. Хоризонталната част ляга на дървената ос и шипът се забива, свързвайки оста с лисиците. Кат. №№ 7-9.

2.5.3. Върхуосие, желязо (табл. 3, Игнатов и др. 2011, табл. 2-4). Има издължена четвъртита форма, леко стесняваща се в горната част. Горе са оформени като разтворена човешка длан, с палците към каросерията. По този начин тази длан играе ролята на навръшник, на който се държи каросерията на меко окачване. В долната част е изтеглен отворен пръстен, който с 3 гвоздея се приковава към оста. Върхоосията са свързани неподвижно помежду си с усукана желязна пръчка с кръгло сечение. От пръчката са изтеглени два езика надолу със сплеснати краища с отвор, през който са приковавани с гвоздеи към оста. Кат. № 10.

Навръшник с една отворена кука

2.6.1.1.1. Навръшник, желязо (табл. 3, Игнатов 2010, 295, обр. 17.36). Геометрична форма. Има издължена конусовидна втулка с оформено топче на върха. В горната част излиза кука с кръгло сечение, която извива под прав ъгъл нагоре с оформено топче накрая. Кат. № 5.

2.6.1.1.2. Навръшник, желязо (табл. 3, Ковачев 2009, табл. XXXXVIII.6-7). Геометрична форма. Има цилиндрична втулка, като от долния му край излиза кука, която извива плавно нагоре. От горната плоска част на навръшниците излизат четириръбести шипове с големи плоски кръгли глави. Кат. № 3.

2.6.1.2.1. Навръшник, бронз (табл. 3, фото К. Господинов). Глава на грифон. Има цилиндрична втулка, като тялото нагоре е призматично (шестостен). Горната част е оформена като глава на грифон. Куката е оформена като змия, налапала малко животинче. Кат. № 8.

2.6.1.3.1. Навръшник, бронз (табл. 3, Венедиков 1960, табл. 47, обр. 163). Човешка ръка. Има конусовидна втулка, като тялото нагоре е представено като ръка с четири полусвити пръста и отделен палец, играещ ролята на кука. В долната част на навръшника има отвор за приковаване с гвоздей. Кат. № 31.

2.6.1.3.2. Навръшник, бронз (табл. 3, фото Т. Димитров). Човешка ръка. Като 2.6.1.3.1. Кат. № 16.

2.6.1.3.3. Навръшник, бронз (табл. 3, Τριαντάφυλλος 2010, eik. 18). Човешка ръка. Като 2.6.1.3.1. Кат. № 75.

2.6.1.3.4. Навръшник, желязо (табл. 3, Игнатов и др. 2011, табл. 2-4).). Човешка ръка. Като 2.6.1.3.1. Кат. № 10.

Навръшник с една затворена кука

2.6.2.1.1. Навръшник, бронз (табл. 4, Seure 1925, fig. 9.72). Геометрична форма. Навръшник с правоъгълна втулка с оформена топка в горната част. Затворена кука, която представлява масивна халка с кръгло сечение. Кат. № 17.

2.6.2.2.1. Навръшник, бронз (табл. 4, Игнатов 2008, обр. 3). Глава на орел. Основата е осмоъгълна призматична втулка с малък хоризонтален пръстен в основата и кръгъл отвор. Призматичната част е украсена от кръстосани линии, изобразени чрез врязани кръгчета. Горната половина е оформена като глава на орел. Двете части са разделени с релефен ръб, украсен в горната част с врязана зигзагообразна украса. Със същата украса е релефният пръстен в основата. Главата е предадена реалистично, с нанесени детайли, с леко отворен извит клюн. Държи сфера в клюна си. Очите са изразени с врязани линии, като са отделени зениците и веждите. Перушината е предадена с врязани линии на челото и с врязани дъговидни по останалата част. Между клюна и украсата, представяща перушината, има украса от къси врязани черти, завършващи към клюна с врязано кръгче. От призматичната част излиза кука, която свива към клюна и излиза хоризонтално навън. При сферата се съединява и образува затворена

кука. Самата кука е представена схематично като протоме на кобра. Отпред дръжката е с украса от хоризонтални жлебове, изобразяващи сегментите на кобра. Отгоре, отдолу и отзад има украса от врязани кръгчета. Кат. № 1.

2.6.2.2.2. Навръшник, бронз (табл. 4, Мешеков, Стайкова 1997, 55, № 42). Протоме на пантера/лъв. Има правоъгълно тяло. Изобразени са главата и предните лапи на пантерата. Предадена в момент на скок. Очите са широко отворени, ушите прибрани назад, устата отворена. Под ушите са изобразени снопчета козина, а космите на гърба са представени с насечки. Пантерата излиза от стилизирана цветна чашка от три листа. На лицевата част на втулката е гравирана ваза с висока поставка, със стилизиран палмов клон. Навръшника е снабден противоположно на лицевата част със затворена кука, която представлява масивна халка с кръгло сечение. Кат. № 124.

2.6.2.2.3. Навръшник, бронз (табл. 4, фото В. Игнатов). Протоме на пантера/лъв. Има цилиндрично тяло. Изобразени са главата и предните лапи на пантерата. Предадена е в момент на скок. Очите са широко отворени, ушите – прибрани назад, устата отворена. Под ушите е изобразена грива/снопчета козина. Навръшникът е със затворена кука, която излиза от лапите и достига до врата на пантерата. Кат. № 9.

2.6.2.3.1. Навръшник, бронз (табл. 4, Венедиков 1960, табл. 55, обр. 185, 186). Бюст на сатир. Втулката е оформена като мъжко тяло. Сатир, който държи педум и свири на сиринкс. Лицето има изкривени устни, сбърчен нос, сключени вежди, втренчени очи с отбелязан ирис, ниско чело и два къси рога. Очите са покрити със сребърна инкрустация. Косата е дълга, оформена назад от едри вълнисти кичури. Ушите са остри, животински. В долната част на навръшника има отвор за приковаване с гвоздей. Обратно на лицевата част е снабден с масивна халка. Кат. № 116.

2.6.2.3.2. Навръшник, бронз (табл. 4, Венедиков 1960, табл. 55, обр. 187-188). Бюст на Тритон. Като 2.6.2.3.1. Между лакътя на дясната ръка и тялото има тънка подпора. Върху бедрата – препаска с формата на стилизиран лотос. В дясната ръка държи делфин с главата надолу. В лявата ръка, полусвита до тялото, държи изправено корабно кормило, опряно на рамото. Лицето има остра брадичка, леко отворени устни, прав нос. Очите са покрити със сребърна инкрустация. Косата е дълга, прихваната с тения и оформена като венец около лицето. Под препаската личат гравираните люспи на долната част на тялото на тритона. Отвор в основата за приковаване. Халката на гърба на статуетката завършва с рибешка опашка, завъртяна назад. Кат. № 115.

2.6.2.3.3. Навръшник, бронз (табл. 4, Венедиков 1960, табл. 55А, обр. 189). Бюст на младеж. Като 2.6.2.3.1. Статуетка на гол младеж, представен „излизащ“ от акантов цвят. С двете ръце държи два листа, изтеглени и оформени като дръжки. Главата е леко наклонена надясно. Очите са покрити със сребърна инкрустация. Косата е дълга до раменете. В долната част на навръшника има отвор за приковаване с гвоздей. Обратно на лицевата част е снабден с масивна халка. Кат. № 39.

2.6.2.3.4. Навръшник, бронз (табл. 4, Мешеков, Стайкова 1997, 48-49, № 32-35). Бюст на младеж. Като 2.6.2.3.1. Втулката е призматична. Фигурата е представена насреща с хламида. Лявата ръка държи края на хламидата. Дясната ръка е поставена на гърдите. В долната част на навръшника има отвор за приковаване с гвоздей. Обратно на лицевата част е снабден с масивна халка. Кат. № 45.

2.6.2.3.5. Навръшник, бронз (табл. 4, Герасимов 1966, 225-226, обр. 1; фото А. Божкова). Фигура на мъж. Втулката е призматична. Върху нея седи фигура на мъж с брада и мустаци. Облечен с къс хитон и на главата – фригийска шапка. Ръцете му са вързани отзад. От едната страна на втулката са изобразени кожа от глиган, а върху другата — един овален щит и къс меч. Подставката под кожата и под щита е гравирана с по едно клонче с гроздове. Обратно на лицевата част е снабден с масивна халка. Кат. № 114.

2.6.2.3.6. Навръшник, бронз (табл. 4, Mercklin 1933, Abb. 8). Бюст на младеж. В основата втулката е правоъгълна. Фигурата е представена насреща, гола, с окачен на шията медальон. Косата е дълга до раменете. Обратно на лицевата част е снабден с масивна халка. Кат. № 7.

Навръшник с две отворени куки

2.6.3.1.1. Навръшник, бронз (табл. 4, Герасимов 1938, обр. 183.4). Геометрична форма. Има конусовидна втулка. Отгоре е снабдена с релефен ръб и топче. Малко над пръстеновидната основа излизат две куки срещуположно, с форма на човешки палец. Кат. № 12.

2.6.3.1.2. Навръшник, бронз (табл. 4, Шейлева 2004, 262, сн. 9, обр. 6: 1). Геометрична форма. Като 2.6.3.1.1. Куките с форма на човешки палец слючват почти прав ъгъл. Кат. № 35.

2.6.3.1.3. Навръшник, бронз (табл. 4, фото В. Игнатов). Геометрична форма. Като 2.6.3.1.1. Кат. № 13.

2.6.3.1.4. Навръшник, бронз (табл. 4, Венедиков 1960, табл. 56). Геометрична форма. Като 2.6.3.1.1. Страничните куки са с форма на неясно животно. Кат. № 2.

2.6.3.1.5. Навръшник, бронз (табл. 4, Mercklin 1933, Abb. 25). Геометрична форма. Има цилиндрична втулка. В горната част – украса от релефни триъгълничета, обърнати с върха надолу. В основата – малък релефен ръб, косо нарязан. Страничните куки са с формата на листа. Кат. № 120.

2.6.3.2.1. Навръшник, бронз (табл. 5, Аладжов 1997, обр. 26). Глава на орел. Втулката е леко ко-

нична. Глава на орел насреща, с масивен клюн, отворени очи. Перата по главата са предадени като висок гребен. Страничните куки са моделирани като глави на лебеди. Кат. № 121.

2.6.3.2.2. Навръшник, бронз (табл. 5, Танчева-Василева 1990, обр. 1а). Глава на орел. Има призматична шестостенна втулка. Главата е представена насреща, с масивен дълъг клюн и широко отворени очи. Перата по шията на птицата са гравирани прецизно. Страничните куки са оформени като кобри. Кат. № 32.

2.6.3.2.3. Навръшник, бронз (табл. 5, Mercklin 1933, Abb. 21). Глава на орел. Като 2.6.3.2.2. Кат. № 117.

2.6.3.2.4. Навръшник, бронз (табл. 5, Mercklin 1933, Abb. 22). Глава на орел. Като 2.6.3.2.2. Изображението е представено схематично. Кат. № 118.

2.6.3.2.5. Навръшник, бронз (табл. 5, Mercklin 1933, Abb. 24). Глава на орел. Като 2.6.3.2.2. Изображението е представено схематично. Кат. № 119.

2.6.3.2.6. Навръшник, бронз (табл. 5, Mercklin 1933, Abb. 23). Глава на орел. Като 2.6.3.2.2. Кат. № 37.

2.6.3.2.7. Навръшник, бронз (табл. 5, фото В. Игнатов). Глава на орел. Като 2.6.3.2.2. Страничните куки са оформени като глави на лебеди. Кат. № 36.

2.6.3.2.8. Навръшник, бронз (табл. 5, Агре 2013, обр. 5). Глава на орел. Като 2.6.3.2.2. Страничните куки са оформени като глави на дракони (?).Кат. № 38.

2.6.3.3.1. Навръшник, бронз (табл. 5, Ignatov, Dimitrova 2015, fig. 1). Глава на пантера/лъв. Има конусовидна втулка. Главата е представена реалистично, с отворена паст и изваден език. Космите са предадени детайлно. Куките са моделирани като шии и глави на лебед, с гравирани детайлно пера. Кат. № 125.

2.6.3.4.1. Навръшник, бронз (табл. 5, фото В. Игнатов). Бюст на младеж. Втулката е оформена като шестостен. Хламида, прихваната на лявото рамо с кръгла фибула. Главата е обърната леко наляво. Косата е гъста и дълга до раменете. Дясната ръка е поставена на гърдите под хламидата. Лявата ръка е отпусната до тялото и придържа преметнатия през нея край на хламидата. Страничните куки са оформени като глави на лебеди. Кат. № 38.

2.6.3.4.2. Навръшник, бронз (табл. 5, Мешеков, Стайкова 1997, 39, № 17-20). Бюст на Херакъл. Втулката е призматична. Херакъл е представен млад, безбрад. Лъвска кожа покрива раменета и главата, като с лапите е привързана отпред. Куките завършват с формата на миниатюрни мъжки бюстове с венци. Кат. № 46. Кат. № 46.

2.6.3.4.3. Навръшник, бронз (табл. 5, Мешеков, Стайкова 1997, 44, № 27-28). Бюст на младеж. Шестостенна втулка. Младеж е с дълги прави коси, сресани на път по средата на главата. Продълговато лице с остра брадичка и прав нос. Очите и устата са гравирани схематично. Гърдите са представени голи. На врата има масивна огърлица от цилиндрични прешлени и висулка в средата. Втулката е оформена като стилизирана цветна чашка. Страничните куки са във формата на стилизирани глави на лебеди. Кат. № 123.

2.6.3.4.4. Навръшник, бронз (табл. 5, фото Т. Начев). Бюст на Херакъл. Като 2.6.3.4.2. Страничните куки са във формата на стилизирани глави на лебеди. Кат. № 49.

Навръшник с две затворени куки

2.6.4.1.1. Навръшник, бронз (табл. 5, Герасимов 1938, обр. 180). Геометрична форма. Навръшник с правоъгълна втулка, с оформена топка в горната част. Две затворени куки, които представляват глави на лебеди. Кат. № 18.

2.6.4.1.2. Навръшник, бронз (табл. 5, Герасимов 1938, обр. 180). Геометрична форма. Като 2.6.4.1.1. Две затворени куки, които представляват човешки пръсти. Кат. № 18.

2.6.4.1.3. Навръшник, бронз (табл. 5, Мешеков 2004, обр. 17). Геометрична форма. Като 2.6.4.1.2. Кат. № 43.

2.6.4.2.1. Навръшник, бронз (табл. 5, Венедиков 1960, табл. 96). Фигура на Ника. Втулката е призматична, с топка в горната част. Пред втулката – статуетка на Ника (Виктория) с венец в едната ръка и палмово клонче в другата (табл. 5). Крилата са разперени на една плоскост и стилизирани. Върху главата лента с диадема. Дрехата е дълъг хитон. В едната ръка държи венец, а в другата – палмови листа. Две затворени куки, които представляват човешки пръсти. Кат. № 50.

Навръшник с куки на върха

2.6.5.1.1. Навръшник, желязо (табл. 6, Венедиков 1960, табл. 5, обр. 16). Геометрична форма. Навръшник с конусовидна втулка. На горния са изтеглени две куки извити по средата под прав ъгъл. Куките са схематично оформени като птичи глави. Кат. № 42.

2.6.5.2.1. Навръшник, желязо (табл. 6, Велков 1943, обр. 261). Глави на лебеди. Навръшник с цилиндрична втулка. В горната част са разположени две обърнати противоположно протомета на лебеди. Лебедите играят ролята на куки. Кат. № 14.

2.6.5.2.2. Навръшник, желязо (табл. 6, Mercklin 1933, Abb. 40). Глави на коне. Навръшник с цилиндрична втулка. В горната част са разположени две обърнати противоположно глави на коне. Конете играят ролята на куки. Кат. № 121.

2.6.6.1.1. Навръшник, желязо (табл. 6, Seure 1904, fig. 12). Глави на пантери/лъвове. Навръшник с призматична (осмостен) втулка. В горната част са разположени две обърнати една срещу друга глави на пантери. Захапали са пръчка, върху която виси амфора. По този начин оформят затворена кука. Кат. № 50.

2.7.1.1. Страничен обков на осите, желязо

(табл. 6, Венедиков 1960, табл. 4, обр. 9-11). Изработен от лента, прегъната във форма на буквата П, обхващайки дървената ос отгоре, отстрани, отпред и отзад. Обковът е прикован към оста с две редици от по четири гвоздея на предната и задната страна си страна. Кат. № 42.

2.7.1.2. Страничен обков на осите, желязо (табл. 6, Катинчарова 2010, табл. XV-3, фиг. 132). Като 2.5.4.1. Кат. № 40.

2.7.1.3. Обков на оста и перилата, желязо (табл. 6, рис. С. Борисова). Изработен от масивна лента. Извит под тъп ъгъл. Хоризонталната му част е прикована към дървената ос с дълъг клин и гвоздей. Извитата нагоре част е разширена с отвор, вероятно за приковаване с гвоздей към перилата. Кат. № 19.

2.7.2.1. Обков на горната страна на предната ос, желязо (табл. 6, Венедиков 1960, табл. 36, обр. 132). Представлява лента, която има на четирите ъгъла по едно езиче. По средата на всяко езиче има отвор за приковаването им към дървената ос с гвоздей. В средата на лентата има кръгъл отвор, през който е минавал градникът. Само при четириколки на твърдо окачване. Кат. № 51.

2.7.2.2. Обков на горната страна на предната ос, желязо (табл. 6, Катинчарова 2010, табл. № III - 11). Като 2.5.5.1. Само при четириколки на твърдо окачване. Кат. № 77.

2.7.3.1. Градник, желязо (табл. 6, 3D Р. Токарьова). Масивна цилиндрична пръчка с полусферична глава и леко стесняваща се надолу част, с кръгъл или елипсовиден отвор в долния край. В отвора има кръгла желязна халка или скоба (шплент) за законтряне. Кат. №№ 1, 4, 10-11, 29, 35, 42, 53, 59, 61, 68, 70, 74, 82, 88, (91 или 92), 96, 103.

2.7.3.2. Градник, желязо (табл. 6, рис. С. Борисова). Масивна цилиндрична пръчка с полусферична глава и леко стесняваща се надолу част. Само при двуколки. Кат. №№ 3, 19, 40.

2.7.4.1. Плочка на градник (горна), желязо (табл. 6, рис. К. Калинов). Плочата има издължена ромбоидна форма с кръгъл отвор по средата, през която минава градникът. Двата противоположни изострени края са перпендикулярно подвити. Забива се в долната част на пода на каросерията. Предназначена да се трие с долната правоъгълна плоча (2.6.3.1) при завой, когато се размества предната ос. Само при четириколки. Кат. №№ 34, 38, 49, 51, 54-55, 58-59, 61-62, 73-75, 78-79, 81-82, 84, 91-92.

2.7.4.2. Плочка на градник (горна), желязо (табл. 6, Мешеков 2007, обр. 4). Като 2.6.2.1. Вместо извити краища се захваща с два нита. Кат. № 68.

2.7.5.1. Плочка на градник (долна), желязо (табл. 6, Мешеков (под печат), обр.4 а, б). Има четириъгълна форма, с кръгъл отвор в центъра, през която минава градникът. От четирите й ъгъла е изтеглен под прав ъгъл надолу по един четириъгълен език. На всеки език има отвор за приковаване с гвоздей. Приковава се на оста под горните плочки, с които се трие по време на завой. Само при четириколки. Кат. №№ 37, 53, 55, 58, 76, 80-81, 88, 91-92, 103, 108

2.7.5.2. Плочка на градник (долна), желязо (табл. 6, Мешеков 2007, обр. 4). Като 2.7.5.1. От двете къси страни са изтеглени под прав ъгъл надолу трапецовидни езици. Само при четириколки. Кат. № 68.

2.7.5.3. Плочка на градник (долна), желязо (табл. 6, Венедиков 1960, табл. 33, обр. 118). Като 2.7.5.1. Четириъгълна плочка, разширена в средата с форма на кръг. Има кръгъл отвор в средата, през която минава градникът. В двата края са пробити два отвора. за приковаване с гвоздеи към оста. Само при четириколки. Кат. № 81.

2.8.1.1. Нит с кръгла глава, желязо (табл. 7, 3D Р. Токарьова). Представлява пръчка с кръгло сечение. В горната част завършва с кръгла глава с отвор, а отдолу е нитована в квадратна плочка. Свързва кантара на лисиците, отзад – предната ос. Само при четириколки. Кат. №№ 34, 38, 41-42, 51-52, 60, 62, 64, 70, 76, 78-79, 81.

2.8.1.2. Нит с правоъгълна глава, желязо (табл. 7, 3D Р. Токарьова). Като 2.8.1.1. В горната част завършва с правоъгълна глава с отвор. Само при четириколки. Кат. №№ 30, 53, 59, 68, 79, 82, 108.

2.8.2.1. Нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7, 3D Р. Токарьова). Представлява пръчка с кръгло сечение. В горната част завършва с дъговидно извита плоча с изтъняващи краища, а отдолу е нитована в квадратна плочка. Отпред пред предната ос. Само при четириколки. Кат. №№ 31, (34 или 61), 38, 41-42, 48, 51, 52, 59-60, 62, 64, 76, 78-79, 83-84, 91-92; 112.

2.8.2.2. Нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7, рис. Г. Йорданова). Като 2.8.2.1. Дъговидно извитата плоча е с правоъгълна форма. Само при четириколки. Кат. №№ (34 или 61), 70.

2.8.2.3. Нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7, Венедиков 1960, табл. 12, обр. 38). Като 2.8.2.1. Дъговидно извита кръстовидна глава с изострени краища. Само при четириколки. Кат. №№ 55, 68, 79, 82, 108.

2.8.2.4. Нит с дъговидна глава, желязо (табл. 7, Венедиков 1960, табл. 36, обр. 133). Като 2.8.2.1. От двете страни завършва с дъговидни глави с изострени краища. Само при четириколки. Кат. № 51.

2.8.3.1. Скоба с кука, желязо (табл. 7, рис. Г. Йорданова). Състои се от две части. Кука, изработена от пръчка с квадратно сечение и край, образуващ халка. През халката е вкарана пръчка с кръгло сечение, извита леко дъговидно и двата й края – извити перпендикулярно. Свързва предните лисици с ока. Само при четириколки. Кат. №№ 37, 61, 64, 68, 91, 110.

2.8.3.2. Скоба с кука, желязо (табл. 7, Венедиков 1960, табл. 12, обр. 38). Като 2.8.3.1. Скобата е дъговидно е извита пръчката и двата края. Само

при четириколки. Кат. №№ 31, 42, 50-52, 54, 68, 74-75, 77-79, 82, 111.

2.8.4.1. Клин, желязо (табл. 7, 3D Р. Токарьова). Представлява дълга пръчка с полусферична глава и отвор на противоположния край. Има кръгло сечение. Отворът е предназначен за шплинт. Осигурява движението на ока, надолу и нагоре. Само при четириколки. Кат. №№ 35, 37, 44, 52, 65, 68, 76, 78, 82.

2.9.1.1. Скоба, желязо (табл. 7, 3D Р. Токарьова). Представлява дъговидно извита пръчка с кръгло сечение. От едната страна завършва с правоъгълна плоча с два отвора, на другия край се разширява листовидно и леко завива нагоре. На листовидната част – пробит отвор. От страната с плочата се заковава към оста, а листовидната се приковава към лисиците. Укрепва предните лисици отпред към оста. Само при четириколки. Кат. №№ 36, 38, 43, 49, 55, 65, 68, 77, 82, 84, 103.

2.9.1.2. Скоба, желязо (табл. 7, Венедиков 1960, табл. 58). Като 2.9.1.1. Листовидният край завива нагоре спираловидно. Само при четириколки. Кат. №№ 38, 49.

2.9.1.3. Скоба, желязо. (табл. 7, Венедиков 1960, табл. 33, обр. 119). Като 2.9.1.1. Тялото е S-видно извито. Само при четириколки. Кат. №№ 68 и 81.

2.9.1.4. Скоба, желязо (табл. 7, Мешеков 2007, обр. 17). Като 2.9.1.1. В едната част – снабдена с дълъг шиш. Само при четириколки. Кат. № 68.

2.9.1.5. Скоба, желязо (табл. 7, Мешеков 2012, обр. 9). Като 2.9.1.1. Сложно извито тяло. Само при четириколки. Кат. № 84.

2.9.2.1. Скоба, желязо (табл. 8, Венедиков 1960, табл. 57). Представлява дъговидно извита пръчка с правоъгълно сечение. От едната страна завършва с правоъгълна плоча с два отвора, на другия край е оформена втулка. От страната с плочата се заковава към оста, а във втулката се вмъква задната част на лисиците. Укрепва предните лисици отзад към оста. Само при четириколки. Кат. №№ 38, 41, 43.

2.9.2.2. Скоба, желязо (табл. 8, Венедиков 1960, табл. 12, обр. 36). Като 2.9.2.1. Пръчката е извита под прав ъгъл и по средата на пръчката е пробит отвор. Само при четириколки. Кат. №№ 52, 82, 88.

2.9.2.3. Скоба, желязо (табл. 8, Мешеков 2007, обр. 6). Като 2.9.2.1. Пръчката е дъговидно извита пръчка с кръгло сечение и по средата е оформен отвор. Само при четириколки. Кат. №№ 49, 52, 68.

2.9.2.4. Скоба, желязо (табл. 8, Венедиков 1960, табл. 33, обр. 119). Като 2.9.2.1. Отворът на тялото е образуван от двойно извиване на тялото. Само при четириколки. Кат. № 81.

2.9.2.5. Скоба, желязо (табл. 8, 3D Р. Токарьова). Като 2.9.2.1. Тялото е извито под прав ъгъл. Отворът на тялото е образуван от двойно извиване на тялото. Само при четириколки. Кат. № 36.

2.9.2.6. Скоба, желязо (табл. 8, Катинчарова 2010, табл. XV-8, фиг. 111). Като 2.9.2.1.На мястото на плочката е разширен кратя и пробит отвор. Само при четириколки. Кат. №№ 37, 40.

2.9.2.7. Скоба, желязо (табл. 8, Мешеков 2007, обр. 14). Като 2.9.2.1. Тялото е право. Само при четириколки. Кат. № 43.

2.9.2.8. Скоба, желязо (табл. 8, Катинчарова 2010, табл. XIV-5). Като 2.9.2.1. Тялото е извито под прав ъгъл. Само при четириколки. Кат. № 79.

2.9.3.1. Скоба, желязо (табл. 8, Венедиков 1960, табл. 35, обр. 127). Горният край завършва с правоъгълна плоча с два отвора, а долният е изострен. Представлява права пръчка с правоъгълно сечение. Горният край завършва с втулка, а на долния има отвор. От горната страна излиза дъговидна лента, чийто край завършва със спирала. Друга спирала излиза от вътрешната страна на лентата. В долния край на спиралата има отвор за приковаване. Украса от инкрустирано сребро. Кат. № 81.

2.9.3.2. Скоба, желязо (табл. 8, Венедиков 1960, табл. 37, обр. 133-135). Като 2.9.3.8. Горният край завършва с правоъгълна плоча с два отвора, а долният е изострен. Кат. № 51.

2.9.4.1. Скоба, желязо (табл. 8, Мешеков 2004, 118, обр. 12в). Има масивно тяло с кръгло сечение. Единият край е оформен като полухалка, чиито краища са снабдени с топки. Другият завършва с правоъгълна плоча, с четири отвора по ъглите. Само при четириколки. Кат. № 68.

2.9.4.2. Скоба, желязо (табл. 8, Венедиков 1960, табл. 57). Като 2.9.3.1. На мястото на плочата има отвор, в който е вкарана пръчка с кръгло сечение. На двата края са закрепени две скоби с обърнати под прав ъгъл крайща. Само при четириколки. Кат. № 38.

2.10.1. Елемент, свързващ оста с ока (табл. 8, рис. Г. Йорданова). Ковано желязо. Представлява една планка, огъната по средата така че от тази страна е оформен пръстен, който обхваща оста, а двата края са прави и обхващат края на ока. На планката са пробити отвори. През отворите минават гвоздеи за закрепването, съответно с оста и ока. Само при двуколки. Кат. №№ 5, 10.

2.10.2. Т-образен елемент, желязо (табл. 8, Игнатов 2014, табл. 12.155). Състои се от 2 части, свързани помежду си с три масивни гвоздея. 1. Т-образна част с правоъгълно сечение и три отвора в краищата. 2. Част, огъната във формата на разтворена долу буква П. Сечението е неправилно кръгло или шестоъгълно. Краищата са сплеснати и разширени с отвор по средата. Средната част е сплесната с отвор. Само при двуколки. Кат. №№ 21, 23-24.

2.10.3. Дъговидна планка, желязо (табл. 8, рис. Г. Йорданова). Има правоъгълно сечение. По средата и в двата края е сплесната, където е пробит по един отвор за приковаване. Използвана е за укрепване на връзката между ока и оста, като замества предните лисици. Само при двуколки. Кат. №№ 10-11.

2.11.1. Затворен пръстен, желязо (табл. 8, рис. Г. Йорданова). Представлява затворен пръстен с правоъгълно сечение. В горната част се разширява и образува елипсовидна плоча. Само при четириколки. Кат. №№ 30-31, 49, 52, 55, 57, 59, 61, 64, 68, 71, 73-75, 78-79, 82-83, 88, 90-91, 103, 106, 112, 240.

2.12.1. Плочка с кука, желязо (табл. 8, Венедиков 1960, табл. 31, обр. 110). Представлява четиристранна планка с изтеглена кука от затворения край. Куката извива нагоре и завършва с топче. От двете странични страни е изтеглен по един клин. Приковавала ъглите на оста. Само при четириколки. Кат. №№ 37, 81.

2.12.2. Плочка с кука, желязо (табл. 8, Венедиков 1960, табл. 13, обр. 39). Има триъгълна форма с изтеглен от острата част и завит надолу клин. От двете страни са изтеглени правоъгълни езичета. На горната част е пробит отвор, за приковаване. Приковавала е ъглите на оста. Само при четириколки. Кат. №№ 52, 76, 79, 82.

2.12.3. Скоба с кука, желязо (табл. 8, Τριαντάφυλλος 2010, άμαξας Δ). Отворена скоба с правоъгълна форма. От затворена част е изтеглена кука. Вероятно е приковавала ъглите на оста. Само при четириколки. Кат. № 108.

2.12.4. Плочка с кука, желязо (табл. 8, фото П. Радев). Представлява четиристранна планка с изтеглена кука от затворения край. Куката извива нагоре. Приковавала ъглите на оста. Само при четириколки. Кат. № 75.

2.12.5. Скоба с кука, желязо (табл. 8, Мешеков 2007, обр. 12). Отворена скоба с правоъгълна форма. От затворената част е изтеглена кука. Вероятно е приковавала ъглите на оста. Само при четириколки. Кат. № 68.

Монтажни елементи

3.1.1. Гвоздей, желязо (табл. 9, рис. К. Калинов). Има кръгла плоска глава и правоъгълно сечение на тялото. Кат. №№ 1-4, 8, 10, 19, 21-22, 34-35, 43, 57, 59, 61-62, 64, 77-79.

3.1.2. Гвоздей, желязо (табл. 9, Игнатов 2010, обр. 15.8). Има правоъгълна прегъната плоска глава и правоъгълно сечение на тялото. Кат. № 21.

3.1.3. Гвоздей, желязо (табл. 9, рис. К. Калинов). Има голяма полусферична глава и квадратно сечение на тялото. Кат. №№ 19, 25, 52.

3.1.4. Гвоздей, желязо (табл. 9, 3D Р. Токарьова). Има дълго тяло с малка кръгла глава и квадратно сечение на тялото. Кат. №№ 19, 78.

3.1.5. Клин, желязо (табл. 9, Мешеков 2001, табл. VI, 3; II, 2). Има дълго тяло с правоъгълна глава и квадратно сечение на тялото. Кат. № 6, 83.

3.1.6. Клин, желязо (табл. 9, Игнатов 2014, табл. 2.20). Има дълго тяло с вертикална правоъгълна глава и правоъгълно сечение на тялото. Кат. №№ 37, 61-62, 77

3.1.7. Клин, желязо (табл. 9, Игнатов 2014, табл. 2.21). Има масивно тяло с вертикална дъговидна глава и правоъгълно сечение на тялото. Кат. № 61.

3.1.8. Клин, желязо (табл. 9, Венедиков 1960, табл. 56). Има масивно тяло с масивна пирамидална глава и правоъгълно сечение на тялото. В долната част свива под тъп ъгъл, като върху нея са направени два отвора. Кат. №№ 2, 78.

3.1.9. Клин, желязо (табл. 9, рис. С. Борисова). Има масивно тяло с кръгла глава и правоъгълно сечение на тялото. В долната част има отвор, в който е вкарана свободно движеща се желязна халка. Кат. №№ 19, 26.

3.1.10. Клин, желязо (табл. 9, фото В. Игнатов). Представлява плоска пръчка с правоъгълно сечение и постепенно стесняващо се тяло. В горната част се разширява с пробит отвор. Кат. № 62.

3.1.11. Клин, желязо (табл. 9, фото В. Игнатов). Представлява правоъгълна пръчка, на която двата края се прегънати под прав ъгъл в противоположни страни. Кат. №№ 51, 62, 64, 81-82.

3.2.1. Нит, желязо (табл. 9, Игнатов 2014, табл. 1.7). Представлява пръчка с квадратно сечение. В основата е с квадратна плоча. Главата (затваряща) е с различна форма (квадратна, кръгла или правоъгълна) според набиването при нитоване. Използват се при свръзката на задните лисици със стърчигата или като сглобки в каросерията. Кат. №№ 1-2, 6, 8, 19, 25, 29, 31, 37, 40, 42, 49, 51-52, 55, 59-62, 64, 77-83, 88.

3.3.1. Планка, желязо (табл. 9, Мешеков 2001, табл. VI 2; II, 2). Има правоъгълна форма с правоъгълно сечение. Краищата изтъняват и се пречупват под прав ъгъл. Използват се само при четириколки. Кат. №№ 57, 59, 78-79, 83,

3.3.2. Планка, желязо (табл. 9, рис. К. Калинов). Има форма на равнобедрен трапец. Краищата изтъняват и се пречупват под прав ъгъл. Само при четириколки. Кат. №№ 59, 61, 65, 89, 94, 103, 108.

3.3.3. Планка, желязо (табл. 9, Игнатов 2014, табл. 1.13). Има правоъгълна форма с изтъняващи краища и правоъгълно сечение. Изтънените краища се пречупват под прав ъгъл. Кат. №№ 8, 19, 21, 35, 40, 49, 55, 59, 61-62, 68, 76-79, 240.

3.3.4. Планка, желязо (табл. 9, Игнатов 2014, табл. 1.15). Плоска пръчка с правоъгълно сечение и ромбоидна форма. Краищата са перпендикулярно извити и заострени. Ромбоидни планки са откривани досега само при четириколки на твърдо окачване. Кат. №№ 40, 54, 59, 61-62, 78, 83.

3.3.5. Планка, желязо (табл. 9, рис. С. Борисова). Дъговидна планка, желязо. Плоска пръчка с правоъгълно сечение и дъговидно извито тяло. Краищата са перпендикулярно извити и заострени. Кат. №№ 1, 3, 19, 61, 76,

3.3.6. Планка, желязо (табл. 9, Игнатов 2010, обр. 15.7). Планката се стеснява в средата на дългите си страни. Прикрепва се към дървена част с два гвоздея. Вероятно с декоративна функция. Кат. № 21.

3.3.7. Планка, желязо (табл. 9, Мешеков 2001,

табл. VI-1). Има правоъгълна форма с правоъгълно сечение. С два нита се прикрепя към дървена част. Само при четириколки. Кат. № 83.

3.4.1. Клин, желязо (табл. 10, К. Калинов). Представлява пръчка с квадратно сечение. Горната част е огъната в халка, а долния край извит под прав ъгъл. Кат. №№ 21, 82.

3.4.2. Скоба, желязо (табл. 10, Игнатов 2010, обр. $15._{9.4}$). Представлява пръчка с правоъгълно сечение. Прегъната на две, като мястото на прегъване образува халка, а двата края са изострени. Краищата се забиват в дървена част и се законтрят в противоположната страна. Кат. №№ 2-3, 6, 21, 35, 57, 60, 64, 77-79, 82, 94.

3.4.3. Нит с халка, желязо (табл. 10, рис. Г. Йорданова). Представлява пръчка с квадратно сечение. В основата е с квадратна плоча. Главата е оформена като халка. В халката е вкарана свободно движеща се желязна кръгла халка. Кат. №№ 62, 70.

3.4.4. Клин с халка, желязо (табл. 10, рис, В. Игнатов). Представлява пръчка с правоъгълно сечение. Главата е оформена като малка халка. В халката е вкарана свободно движеща се желязна кръгла халка. Долният край е извит под прав ъгъл. Кат. №№ 2, 60, 64

3.4.5. Скоба с подвижна халка, желязо (табл. 10, 3D Р. Токарьова). Скобата представлява пръчка с правоъгълно сечение, като по средата е оформена като отворена халка. В халката е поставена свободно движеща се затворена халка с кръгло сечение. В долната част продължава с два клина подвити накрая. Кат. №№ 3, 35, 50, 59, 82-83.

3.4.6. Скоба с подвижни халки, желязо (табл. 10, Игнатов 2010, обр. 15.10). Като 3.4.5. В халката са поставени две свободно движещи се затворени халки с кръгло сечение. Кат. №№ 1, 21, 34.

3.4.7. Скоба с две куки, желязо (табл. 10, фото. В. Игнатов). Като 3.4.5. В халката е поставена скоба с полукръгла форма с извити противоположно два края, които са оформени като куки и на краищата им има топчета. Кат. №№ 57, 62.

3.4.8. Кука, бронз (табл. 10, Schleiermacher 1996, abb. 58). Представлява огъната в S-овидна форма, образувайки кука. Има кръгло сечение. Кат. № 50.

3.5.1. Скоба, желязо (табл. 10, рис. К. Калинов). Представлява плоска лента, нагъната в правоъгълна форма. Двата изтънени края са подгънати един към друг. Използва се за укрепване на дървени части. Кат. №№ 1, 35, 38, 40, 62.

3.5.2. Затворена скоба, желязо (табл. 10, Игнатов 2014, табл. 2.22). Скобата представлява плоска лента с правоъгълно сечение. В двата края се стеснява. Прегъната в правоъгълна форма. Двата изтънени края са подгънати един към друг. Само при четириколки. Кат. №№ 42, 59, 61, 76.

3.5.3. Скоба, желязо (табл. 10, Мешеков 2001, табл. IV, 2; II, 2). Направена от пръчка с кръгло сечение, дъговидно извита в горната част и преминаваща в два клина. Двата клина са подгънати един към друг.От двете страни в горната част има по един издатък. Кат. №№ 52, 59, 64, 76, 79, 83.

3.5.4. Скоба, желязо (табл. 10, Seure 1901, fig. 14). Като 3.5.3. Прищипната в горната част. Краищата са огънати противоположно. Кат. № 25.

3.6.1. Декоративен елемент, бронз (табл. 10, Seure 1904, fig. 18). Дъговидна лента с четири равномерно разположени кабари. От средата излиза листовиден елемент с отвор накрая. Кат. № 50.

3.6.2. Планка, желязо (табл. 10, Мешеков 2001, табл. VII-4). Планка с оформена разширена халка в единия край и отвор в другия. В халката е вкаран масивен железен клин с голяма полусферична глава. В отвора срещуположно е разположен малък нит. Кат. № 83.

3.6.3. Клин, желязо (табл. 10, Игнатов 2014, табл. 10.148). Пръчка с правоъгълна глава и правоъгълно сечение. Надолу равномерно се стеснява. Долната част – извита под прав ъгъл и е оформена дъговидно. Кат. № 61.

3.6.4. Елемент, желязо (табл. 10, Венедиков 1960, табл. 15, обр. 48). Представлява усукани пръчки с кръгло сечение с V-образна форма. В острия край образуват плоча с отвор за приковаване. Двата останали края са оформени като втулки, в които влиза по една призматична колона. Колоните в горната и долна част завършват с железни клинове за набиване. Кат. № 82.

3.6.5. Елемент, желязо (табл. 10, Мешеков 2001, табл. II-3). Състои се от усукана масивна пръчка с кръгло сечение. По средата се отделя друга пръчка, която плавно извива нагоре и после надолу. В единия край е захваната халка. Отгоре на халката – монтирани две куки, а отдолу две къси пръчки. Кат. № 83.

Елементи на каросерията

4.1.1. Комплект носещи шини на каросерия, желязо (табл. 11, Венедиков 1960, табл. 5, обр. 14). Състои се от следните части: 1. Две дълги шини. Имат правоъгълно сечение, чийто краища изтъняват и се извиват, образувайки халки. Близо до халките – по един отвор за приковаване. 2. Две цилиндрична пръчка. Имат полусферична глава и леко стесняваща се надолу част с елипсовиден (кръгъл) отвор в долния край. В отвора е поставен шплент с кръгло сечение за законтряне. Пръчките са служили като свързваща ос между двете дълги шини. Преминавала е през халките на двете шини и е законтрена с шплинт. 3. По две масивни кръгли халки, свободно нанизани на цилиндричните пръчки. Само при четириколки на меко окачване. Кат. №№ 42, 44.

4.1.2. Комплект носещи шини на каросерия, желязо (табл. 11, Игнатов 2014, табл. 10.142). Като 4.1.1. Едната дълга шина е заместена с две къси шини. Свободно нанизаните халки са елипсовидни. Само при четириколки на меко окачване. Кат. № 34.

4.1.3. Комплект носещи шини на каросерия, желязо (табл. 11, фото П. Радев). Като 4.1.1. Вместо дълги шини има четири къси шини. Само при четириколки на меко окачване. Кат. № 48.

4.1.4. Дълга носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11, Игнатов 2014, табл. 10.144). Представлява плоска масивна шина с правоъгълно сечение. Двата края изтъняват и се извиват, като оформят елипсовидни халки, във всяка от тях влиза свободно движеща са масивна халка с кръгла форма. Шината се приковава към дъното на каросерията с два до пет гвоздея. През свободно движещите се кръгли халки са минавали ремъците, на които е висяла каросерията. Срещат се при коли на меко окачване. Кат. №№ 1, 6, 8, 10-11, 15, 29, 41-43, 46, 113.

4.1.5. Къса носеща шина на каросерия, желязо (табл. 11, Игнатов 2014, обр. 10.143). Шината е с правоъгълно сечение, като единият ѝ край изтънява и се извива, образувайки ухо. В ухото е вкарана масивна кръгла подвижна халка. Има два отвора за приковаване. Срещат се при коли на меко окачване. Кат. №№ 2-3, 12, 35, 37, 40, 49, 50.

4.2.1. Рамка на каросерия, желязо (табл. 11, Мешеков 2012, обр. 7, 12.). Масивна „П"-образна рамка с ъглов профил. Обковавала е странично каросерията. Само при четириколки. Кат. № 84.

4.2.2. Лента, желязо (табл. 11, Мешеков 2001, табл. III-5). Дълга лента с правоъгълно сечение. Обковавала каросерията. Само при четириколки. Кат. № 83

4.3.1. Т-образен обков, желязо (табл. 12, Мешеков 2012, обр. 1). Лентов обков с Т-образна форма с отвори в краищата. В отворите три нита, като средният нит има втулка, в която е провряна свободно движеща се желязна халка. Само при четириколки. Кат. №№ 68, 84, 103.

4.3.2. Т-образен обков, желязо (табл. 12, Шейлева 2004, обр. 6:4). Като 4.3.1. Без свободно движеща се халка. Само при четириколки. Кат. №№ 35, 65, 75, 81, 109.

4.3.3. Т-образен обков, желязо (табл. 12, Мешеков 2012, обр. 14-А). Като 4.3.1. Над хоризонталната лента чрез две нита е прикрепена друга със същите размери. Само при четириколки. Кат. № 84, 185.

4.3.4. Кръстообразен обков, желязо (табл. 12, Мешеков 2007, обр. 10). Лентов обков с кръстообразна форма с отвори по краищата. В отворите четири масивни нита. Само при четириколки. Кат. № 68.

4.3.5. Лентов обков, желязо (табл. 12, Катинчарова 2010, фиг. 6). Представлява лента с правоъгълно сечение. От лентата излизат перпендикулярно една, две или три ленти със същите размери. Равномерно разположени отвори за масивни нитове. Само при четириколки. Кат. №№ 38, 42, 68, 79, 82, 103.

4.3.6. Ъглов обков, бронз/желязо (табл. 12, Петров 2003, обр. 8). Представлява лента с правоъгълно сечение, огъната под прав ъгъл. Странично пробити отвори за приковаване. Само при четириколки. Кат. № 69.

4.3.7. Ъглов обков, желязо (табл. 12, Венедиков 1960, табл. 13, обр. 39). Като 4.3.6. Странично пробити отвори за приковаване, снабдени с масивни нитове. Само при четириколки. Кат. №№ 3, 75, 77, 82, 108.

4.3.8. Ъглов обков, желязо (табл. 12, Венедиков 1960, табл. 40, обр. 144). Като 4.3.7, но прегънати под тъп ъгъл. Само при четириколки. Кат. № 57.

4.3.9. Ъглов обков, желязо (табл. 12, Катинчарова 2010, табл. XIV-11). Като 4.3.7, дъговидно прегънат. Само при четириколки. Кат. № 79.

4.3.10. Ъглов обков, бронз/желязо (табл. 12, фото В. Игнатов). Представлява тенекия, огъната под пръв ъгъл. Равномерно разположени отвори – от два до осем за обковаване с декоративни кабари. Кат. №№ 1, 7-8, 19, 29, 35, 38, 42, 51, 53, 59, 62, 64, 68, 77.

4.3.11. Ъглов обков, бронз/желязо (табл. 12, рис. В. Игнатов). Представлява тенекиена лента, огъната под пръв ъгъл. Равномерно разположени отвори – от два до четири за обковаване с гвоздеи. Кат. № 40.

4.4.1. Планка, желязо (табл. 12, Игнатов 2014, табл. 11.146). Има правоъгълна форма с правоъгълно сечение. Леко огъната по средата. На едната половина има правоъгълен отвор с размери 1 х 3 см. На другата половин два кръгли отвори със запазени гвоздеи. При четириколки на твърдо окачване. Кат. № 59.

4.4.2. Планка, желязо (табл. 12, Мешеков (под печат), обр. 23). Като 4.4.1. Вместо провоъгълен има кръгъл отвор. При четириколки на твърдо окачване. Кат. № 58.

4.4.3. Планка, желязо (табл. 12, рис. С. Борисова). Има правоъгълна форма с правоъгълно сечение. В горната половина – два отвора с масивни гвоздеи. В долния край – отворена свободно движеща се халка. Кат. № 19.

4.4.4. Планка, желязо (табл. 12, рис. В. Игнатов). Като 4.4.3. Има само един отвор в горния край с масивен гвоздей. Кат. № 55.

4.5.1. Кука, желязо (табл. 12, Игнатов 2014, табл. 1.11). Куката представлява пръчка с кръгло сечение, като в едната част е оформена в полукръг, завършващ накрая с топче. В началото на полукръга има елипсовидно разширение. Задната права част изтънява и е подвита. Забивана в дърво до опиране на разширението и после краят, извън дървото, е подвит. Кат. №№ 38, 40-42, 59, 61, 64, 84.

4.5.2. Кука, желязо (табл. 12, фото В. Игнатов). Като 4.5.1. Без елипсовидно разширение. Кат. №№ 31, 52, 78, 82, 185.

4.5.3. Кука, желязо (табл. 12, Seure 1901, fig. 14). Задната част е права и снабдена с нит. Кат. № 6 и 25.

4.6.1. Спирачка, желязо (табл. 13, Игнатов 2014, табл. 10.147). Представлява пръчка с кръгло сече-

ние. Долният край е дъговидно подвит, оформен като кука. По средата от двете страни – елипсовидни плоски разширения с отвор. В горната част извива и оформя халка, в която е вкарана правоъгълна плоча. На плочата два отвора за приковаване. Кат. №№ 36-38, 40, 42, 49, 51, 65, 76, 88, 185.

4.6.2. Спирачка, желязо (табл. 13, Венедиков 1960, табл. 14, обр. 45). Като 4.6.1. В горната част вместо плоча е вкаран в нит с халка. Кат. №№ 52, 82.

4.6.3. Спирачка, желязо (табл. 13, Мешеков 2012, обр. 12). Като 4.6.1. Свързана директно с обкова на каросерията. Кат. № 84.

4.7.1. „Дръжка", желязо (табл. 13, Велков 1943, обр. 278). Цилиндрична или биконична пръчка, която в двата края е хваната със скоби. Кат. №№ 64, 71, 76, 83.

4.7.2. „Дръжка", желязо (табл. 13, рис. В. Игнатов). Пръчка с правоъгълно сечение, дъговидно извита. В двете основи гвоздеи за забиване. Кат. №№ 50, 62.

4.8.1. Елемент, желязо (табл. 13, рис. Г. Йорданова). Пръчка с кръгло сечение, огъната. Представлява пръчка, от която излизат три перпендикулярни пръчки. В основата на трите пръчки е нанизана по една втулка. След втулките е нанизана правоъгълна тенекия с дъговидно сечение. Кат. № 62.

4.8.2. Елемент, желязо (табл. 13, Τριαντάφυλλος 2010, άμαξας Δ). Като 4.8.1. Тенекията завършва с втулка в единия край. Кат. № 75.

4.9.1. Вълнообразен парапет, желязо (табл. 13, Игнатов и др. 2011, табл. 4-8)). Изработен е от усукана пръчка с кръгло сечение. Парапетът е бил монтиран на задната и двете дълги страни на каросерията на колата. Кат. №№ 10, 84.

4.9.2. Декоративен парапет, желязо (табл. 13, Милановић и др. кат. 17-23). Инкрустиран с месинг. Парапетът е бил монтиран на задната и двете дълги страни на каросерията на колата. Кат. № 6.

4.10.1. Пръчки, желязо (табл. 13, Игнатов 2014, табл. 2.24). Части от пръчки с кръгло или правоъгълно сечение. По някои има прикачени малки халки или завършват с халки. Кат. №№ 6, 43, 53, 61, 68, 75, 89.

4.11.1. Малък, навръшник, бронз (табл. 13, Игнатов 2014, табл. 6.87). Втулка с форма на шестстенна пирамида, с оформено топче на върха. Има отворена странична кука с правоъгълна форма и кръгло сечение. Под топчето и в горната част на тялото – украса от релефен пръстен. По средата на тялото – груб отвор за приковаване. Кат. № 22.

4.11.2. Малък навръшник, бронз (табл. 13, Игнатов 2014, табл. 9.119). Втулка с форма на шестстенна пирамида с оформено топче на върха. Има отворена странична кука, дъговидно извита с кръгло сечение. В основата на тялото – груб отвор за приковаване. Кат. № 15.

4.11.3. Малък навръшник, бронз (табл. 13, Герасимов 1938, обр. 182). Цилиндрична втулка с релефен ръб отгоре и отдолу. Има отворена странична кука, извита под прав ъгъл и оформена като човешки пръст. В основата – отвор за приковаване. Кат. №№ 18 и .

4.11.4. Малък навръшник, бронз (табл. 3, Τριαντάφυλλος 2010, άμαξας Δ). Геометрична форма. Има цилиндрична втулка със заоблен връх. От средата на тялото излиза кука, която извива под прав ъгъл нагоре. Куката е оформена като човешки палец. Кат. № 75.

4.11.5. Малък, навръшник, бронз (табл. 13, Иванова (под печат), обр. 2 н). Втулка с форма на шестстенна пирамида с глава на орел. Има отворена странична кука, извита под прав ъгъл. В основата – отвор за приковаване. Кат. № 23.

4.12.1. Дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14, рис. В. Игнатов). Представлява дъговидно извитата пръчка с правоъгълно сечение. В краищата се намират халки. На някои има допълнително халка в центъра на шината или две, равномерно разположени, като броят им достига четири. Оформя горната част на облегалката. Дава възможност да се измери широчината на облегалката. Кат. №№ 3, 35, 38, 62.

4.12.2. Дъговидна шина с халки, желязо (табл. 14, Τριαντάφυλλος 2010, Εικ. 8). Като 4.12.1. Но освен в краищата, вместо халки има перпендикулярни шини, като се срещат една, две до три. Освен широчината, с перпендикулярните шини може да се измери височината на облегалката. Кат. №№ 29, 42, 55, 70-72, 82-83.

4.12.3. Шина с халки, желязо (табл. 14, рис. К. Калинов). Представлява права лентовидна шина на, която двата края завиват и оформят халки. Кат. №№ 4, 19-22, 26, 40, 53, 96.

4.13.1. Рамка, желязо (табл. 14, Мешеков 2012, обр. 16). Представлява плоска лента с пет равномерно разположени отвора. В крайните отвори са вкарани железни шини с кръгло сечение, които в долния край са пречупени и сплеснати с отвор за приковаване. На останалите – три масивни гвоздея. Гвоздеят по средата притиска плоска шина пригъната на две. Рамка на седалката и облегалката. Кат. № 84.

4.13.2. Рамка, желязо (табл. 14, Слокоска 1970, обр. 2). Като 4.13.1. Вместо гвоздеи има две шини. Рамка на седалката и облегалката. Кат. № 46.

4.13.3. Рамка, желязо (табл. 14, Венедиков 1960, табл. 14, обр. 44). Две дъговидни пръчки с кръгло сечение и прегънати противоположно под ъгъл. В долната част са сплеснати и с отвор за приковаване с един гвоздей. Съединени с пръчка с кръгло сечение. Рамка на седалката и облегалката. Кат. №№ 68, 82.

4.13.4. Дъговидна пръчка, желязо (табл. 14, рис. С. Борисова). Като пръчката от 4.13.3. Шина на седалката и облегалката. Кат. №№ 1-2, 7, 12, 37, 41-42, 51-52, 54, 65, 68, 77, 79, 89-90, 103, 109.

4.13.5. Шина, желязо (табл. 14, рис. С. Борисова). Представлява плоска лента, прегъната под прав ъгъл. В долната, част прегъната отново под

прав ъгъл. На двете прегъвки по един гвоздей за приковаване. Шина на седалката и облегалката. Кат. №№ 1, 49-50, 65, 68.

4.13.6. Шина, желязо (табл. 14, Seure 1901, fig. 14). Като 4.13.5. Без едната прегъвка. Шина на седалката и облегалката. Кат. №№ 25, 79.

4.13.7. Шина, желязо (табл. 14, Игнатов 2014, табл. 10.145). Има правоъгълно сечение. В горната част е дъговидно извита, като краят е оформен като полусфера, в долната част е извита перпендикулярно. От средата на дъговидната част перпендикулярно излиза пръчка с дължина 20 см. Друга пръчка излиза от долната част, като краят е пречупен и отново оформен като полусфера. Шина на седалката и облегалката. Кат. № 34.

4.13.8. Шина, желязо (табл. 14, Венедиков 1960, табл. 42, обр. 147). Представлява пръчка с кръгло сечение. Долният край е прегънат и сплеснат с отвори за гвоздеи. Шина на седалката и облегалката. Кат. №№ 2, 31, 35, 84.

4.13.9. Шина с халка, желязо (табл. 14, рис. К. Калинов). Дъговидно извита лентовидна шина, на която единият край завива и оформя халка, а на противоположния има отвор за приковаване с гвоздей. Шина на седалката и облегалката. Кат. №№ 22, 38, 62.

4.13.10. Шина с халка, желязо (табл. 14, Игнатов 2014, табл. 12.158). Като 4.13.9. Долният край изтънява и е извит под прав ъгъл, а накрая – подвит. Шина на седалката и облегалката. Кат. №№ 35, 37, 53, 55, 83.

4.13.11. Шина с халки, желязо (табл. 14, Игнатов 2010, обр. $14._{3.2}$). Като 4.13.9. Двата края се удебеляват и оформят леко конусовидни халки. Шина на седалката и облегалката. Кат. №№ 19, 21.

4.13.12. Дъговидна шина (табл. 14, Игнатов и др. 2011, табл. 4-9), Представлява лента, на която едната страна е заострена, а другата ѝ страна е равна, със заострени прави ъгли. Шината е извита леко S-видно. Шина на седалката и облегалката. Кат. №№ 10, 42, 82.

4.13.13. Планка, желязо (табл. 14, рис. С. Борисова). Правоъгълна планка с правоъгълно сечение, заострена от едната страна. За конструкцията на седалката. Кат. №№ 1, 80

4.14.1. Кабар, бронз (табл. 15, Игнатов 2014, табл. 6.84). Масивен кабар с има куха полусферична глава и шип с правоъгълно сечение. Върху главата има украса от врязани линии. Кат. №№ 21-22, 59.

4.14.2. Декоративен гвоздей с шайба, бронз (табл. 15, Игнатов 2010, обр. 15.15). Има правоъгълна глава и правоъгълно сечение на шипа. Под главата на гвоздея – кръгла шайба (леко корубеста) с правоъгълен отвор по средата. Кат. № 21.

4.14.3. Декоративен гвоздей, бронз/желязо (табл. 15, Герасимов 1938, обр. 182.4). Има полусферична бронзова глава и железен шип с квадратно сечение. Кат. № 18.

4.14.4. Декоративен гвоздей, олово/желязо (табл. 15, Игнатов 2014, табл. 6.86). Има издължена оловна конусообразна глава и железен шип с квадратно сечение. Кат. № 22.

4.14.5. Декоративен гвоздей, бронз/желязо (табл. 15, Герасимов 1938, обр. 182.5). Като 4.14.3. Главата е сферична глава с украса от врязана розета на върха. Кат. № 18.

4.14.6. Декоративен гвоздей, бронз/желязо (табл. 15, Seure 1925, fig. 2.70). Като 4.14.3. Главата е издължена елипсовидно. Кат. № 25.

4.14.7. Декоративен обков, желязо. (табл. 15, Милановић и др. 2015, кат. 12-16). Като 4.14.3. Оформен като палмета и има инкрустация с месинг. Кат. № 6.

4.15.1. Декоративна фигура с шип, бронз (табл. 15, Венедиков 1960, табл. 46, обр. 160). Има конично тяло със сферична глава. Периферия между главата и тялото. Отдолу – шип с кръгло сечение. Кат. № 92.

4.15.2. Декоративна фигура с шип, бронз (табл. 15, Венедиков 1960, табл. 96). Като 4.15.2. С по издължено тяло. Кат. № 50.

4.15.3. Декоративна фигура с шип, бронз (табл. 15, Шейлева 2004, обр 8:7). Като 4.15.2. Кат. № 35.

4.16.1. Сфера, бронз (табл. 15, Ignatov 2009, abb. 14). Представлява кръгла основа, преминаваща в цилиндрично тяло по-нагоре в сфера и чрез плавна извивка – в цилиндър. Различните форми – отделени чрез релефен ръб или жлеб. Формата е прорязана с два вертикални правогълни отвора, разположени противоположно един на друг. Украса, разположена по дългите перила на каросерията. Кат. № 63.

4.17.1. Декоративна колона, желязо (табл. 15, Венедиков 1960, табл. 35, обр. 129). Има цилиндрична форма. Орнаментирана със сребро, палмета между листа и ластари. Украса, разположена по дългите перила на каросерията. Кат. № 81.

4.17.2. Декоративна колона, бронз (табл. 15, Венедиков 1960, табл. 48, обр. 166). Като 4.17.1. Снабдена с база и капител. Кат. № 92.

4.17.3. Декоративна колона, бронз (табл. 15, фото С. Илиев). Като 4.17.1. Коринтски капител. Релефна украса от ластар. Кат. № 220.

4.17.4. Декоративна колона, бронз (табл. 15, Mercklin 1933, Abb. 59). Като 4.17.1. През колоната преминава желязна пръчка, изострена в двата края. Не е ясно на коя кола принадлежи от комплексите в Дукова могила, Пастуша, Пловдивско.

4.17.5. Декоративна колона, бронз (табл. 15, Ignatov 2009, abb. 16). Като 4.17.1. Има правоъгълна основа. На върха – разцъфнал цвят. По цялото тяло – релефни пръстени с различни размери. Кат. № 63.

4.17.6. Декоративна колона, бронз (табл. 15, Seure 1901, fig. 18). Има правоъгълна форма. Орнаментирана със сребро, палмета между листа и ластари. Кат. № 25.

Украса

5.1.1.1. Полукръгла основа с фигура на пантера, бронз (табл. 16, Герасимов 1938, обр. 179). Статуетка на пантера в ход надясно, с извита напред глава. Разтворена уста и прибрани назад уши. Едната предна лапа е вдигната. Основата е два шипа от долната страна за приковаване. Винаги по две, обикновено на четириколки. Украсявали задните краища на задните лисици зад оста. Кат. № 18.

5.1.1.2. Полукръгла основа с фигура на пантера, бронз (табл. 16, Венедиков 1960, табл. 46, обр. 160-161). Основата като 5.1.1.1. Лежаща пантера с обърната настрани глава. Под предните лапи личи затисната волска глава. Кат. № 92.

5.1.1.3. Полукръгла основа с фигура на тигрица, бронз (табл. 16, Мешеков, Стайкова 1997, № 36). Основата като 5.1.1.1. Тигрицата е представена приседнала на задни лапи, с вдигната предна дясна лапа и обърната надясно глава. Гравираните шарки по козината имитират тигрова краска. Кат. № 45.

5.1.1.4. Полукръгла основа с фигура на тигрица, бронз (табл. 16, Seure 1904, fig. 20). Основата като 5.1.1.1. Статуетка на тигрица с отворена уста. Козината на животното е изобразена чрез гравирани насечки с посребряване. Кат. № 50.

5.1.1.5. Полукръгла основа с фигура на пантера/лъвица, бронз (табл. 16, фото А. Божкова). Основата като 5.1.1.1. Статуетката е изправена. Дясната предна лапа – вдигната и опряна върху ваза. Козината на животното – представена чрез гравирани кръгчета и насечки. Кат. № 80.

5.1.1.6. Полукръгла основа с фигура на пантера, бронз (табл. 16, фото Т. Начев). Основата като 5.1.1.1. Статуетката е изправена. Дясната предна лапа – вдигната и опряна върху рог. Козината на животното – представена чрез гравирани кръгчета и насечки. Кат. № 49.

5.1.2.1. Полукръгла основа с фигура на поразена амазонка, бронз (табл. 16, Венедиков 1960, табл. 26). Основата като 5.1.1.1. Амазонката е възседнала кон по мъжки, лежи върху гърба му с отпуснати надолу ръце. На главата носи фригийски шлем, а краката са обути във високи ботуши. В едната ръка, която е отпусната до земята, държи двойна брадва, а в другата – малък щит. Конят е представен с паднала задница и със свити предни крака. Главата му е обърната настрани с отворена уста. Кат. № 38.

5.1.2.2. Полукръгла основа с фигура на кентавър, бронз (табл. 16, Cholakov 2004, fig. 16). Основата като 5.1.1.1. Кентавърът е представен седнал, с изпънати напред предни крака; единият е сгънат навътре с обърнато назад копито, а другия – изпънат леко в страни. Едната ръка е вдигната, сгъната в лакътя и държи грозд. Кат. № 91.

5.1.2.3. Полукръгла основа с фигура на паднал войн, бронз (табл. 16, Венедиков 1960, табл. 49, обр. 168;). Основата като 5.1.1.1. Гол мъж, коленичил настрани на един крак и опрян на поставен на земята кръгъл щит. В другата ръка държи меч. На главата носи шлем с висок гребен. Кат. № 31.

5.1.2.4. Полукръгла основа с фигура на младеж, бронз (табл. 16, Слококоска 1970, обр. 2). Основата като 5.1.1.1. Полулегнал надясно младеж с мантия, покриваща долната част на тялото. Облегнат върху делва, от която изтича вода. В лявата ръка, отпусната на тялото, държи клонка. Върху подставката има гравирана растителна украса. Кат. № 46.

5.1.2.5. Полукръгла основа с фигура на Хермес, бронз (табл. 16, Mercklin 1933, Abb. 2). Основата като 5.1.1.1. Статуетка на младия Хермес, легнал опрян на левия лакът. В лявата ръка държи кадуцей. В дясната ръка – кантарос. На гърба има къс плащ, който преминава под дясната ръка. Главата е обърната към дясното рамо. В косите – две крилца и високо листо в центъра. Краката са кръстосани при стъпалата. Кат. № 17.

5.1.2.6. Полукръгла основа с фигура на Херакъл, бронз (табл. 16, Mercklin 1933, Abb. 1). Основата като 5.1.1.1. Статуетка на Херакъл, полулегнал върху лъвска кожа, опрян на десния лакът. В дясната ръка държи чаша. В лявата ръка, поставена на бедрото, държи кривак, опрян на рамото. Главата е обърната напред. Къдрава коса, прихваната с тения, дълга брада и мустаци. Кат. № 25.

5.2.1.1. Призматичен обков, бронз (табл. 16, Венедиков 1960, табл. 53, обр. 179 и 181). Представлява правоъгълен постамент с отвор от задната и от долната страна. Кат. № 52.

5.2.1.2. Призматичен, бронз (табл. 16, фото В. Игнатов). Като 5.2.1.1. Има полусфера в горната част. Кат. № 53.

5.2.1.3. Призматичен обков, бронз (табл. 16, Венедиков 1960, табл. 53, обр. 179 и 181). Като 5.2.1.1. На горната част – апликиран отвесно кръгъл щит, с отбелязан център и врязани концентрични окръжности по края и около центъра. Кат. № 52.

5.2.2.1. Призматичен обков, бронз (табл. 16, Венедиков 1960, табл. 53, обр. 179-181). Като 5.2.1.1. На постамента – статуетка на змиеног мъж. Главата е извита надясно. Краката на фигурата преминават от бедрата в змийски тела. Главата е увенчана с венец. В дясната ръка мъжът държи съд, от който храни едната змия. В лявата ръка държи високо корабно кормило, опряно на рамото и на главата. Втората змия е захапала лявото рамо на мъжа. Кат. № 52.

5.2.2.2. Призматичен обков, бронз (табл. 16, Мешеков, Стайкова 1997, № 24-25.). Като 5.2.1.1. Бюст на младеж. Главата е леко извъртяна надясно, с къса къдрава коса, прихваната с тънка тения. Кат. № 46.

5.2.2.3. Призматичен обков, бронз (табл. 16, Cholakov 2004, fig. 25). Като 5.2.1.1. Бюст на Пан. Главата е леко наклонена надясно. Лицето е закръглено, с тънка брада до гърдите, оформена от два едри кичура. На върха на главата има два

рога. Едното рамо е покрито с животинска кожа. Кат. № 25.

5.2.2.4. Призматичен обков, бронз (табл. 16, Kalcev 2001, 1_3.34). Като 5.2.1.1. Бюст на млада жена с диадема в кръгъл медальон и трилистна цветна чашка от долната страна. Диадемата е с формата на полумесец с две топчета в двата края. Кат. № 65.

5.2.2.5. Призматичен обков, бронз (табл. 16, Венедиков 1960, табл. 96). Като 5.2.1.1. Бюст на Херакъл, издигнал тояга в едната си ръка. Кат. № 50.

5.2.2.6. Призматичен обков, бронз (табл. 16, Mercklin 1933, Abb. 9). Като 5.2.1.1. Бюст на Силен. Кат. № 39.

5.2.2.7. Призматичен обков, бронз (табл. 16). Като 5.2.1.1. Бюст на млада жена. От Хисар баня, Пловдив (Mercklin 1933, 103, Abb. 18).

5.2.2.8. Призматичен обков (табл. 16, фото Т. Начев), бронз. Като 5.2.1.1. Бюст на младеж. Кат. № 49.

5.3.1. Статуетка на Херакъл, бронз (табл. 17, Венедиков 1960, табл. 47, обр. 163). Статуетката е върху постамент. Херакъл е изправен в цял ръст. Дясната ръка подпряна на кривак, в лявата – лъвска кожа. Кат. № 31.

5.3.2. Статуетка на жена, бронз (табл. 17, Велков 1943, обр. 288). Има цилиндрична втулка с фигура на жена. С двете ръце придържа висока амфора на главата си. Кат. № 102.

5.3.3. Статуетка на Аполон, бронз (табл. 17, фото С. Илиев). Изправен в цял ръст с лира. Кат. № 220.

5.3.4. Статуетка на младеж (Аполон?), бронз (табл. 17, Венедиков 1960, табл. 44, обр. 154 и 156). Представен гол, седнал с отпуснат надолу ляв крак. Хламидата посребрена. Кат. № 31.

5.4.1. Бюст на сатир върху херма, бронз (табл. 17, Kalcev 2001, 1_3.33). Херма с бюст на момче – сатир, насреща, с голи гърди и скосени рамена. Стволът на хермата е украсен с вертикален врязан и инкрустиран със сребро орнамент – точки между вълнообразна линия. Основата на хермата завършва с два прилепени човешки крака върху кръгла подставка. Кат. № 65.

5.4.2. Бюст на брадат мъж върху херма, бронз (табл. 17, Жуглев 1968, обр. 3). Кат. № 48.

5.4.3. Статуетка на вахканка, бронз (табл. 17, Венедиков 1960, табл. 96). Представлява призматична втулка, на предната страна – статуетка на вакханка, която е вдигнала едната си ръка над главата, а в другата държи тирс. Кат. № 50.

5.5.1. Статуарна група, представляваща Дионис, Пан и сатир, бронз (табл. 17, Венедиков 1960, 77, № 382, табл. 96). Един железен клин минава през главата и тялото на Дионис, за да се забие нагоре и надолу. Кат. № 50.

5.5.2. Статуарна група на Дионис и пантера, бронз (табл. 17, фото Т. Димитров). Фигурите са върху масивна хоризонтална подставка. Дионис и пантера са под полукръгла едикула. Арката на едикулата се поддържа от две колони с профилирани бази и капители с формата на лотосов цвят. Кат. № 16.

5.6.1. Апликация, бронз (табл. 18, Велков 1943, обр. 264). Бронзов декоративен диск. Украса на гърба на колата. Кат. № 76.

5.6.2. Апликация, бронз (табл. 18, Мешеков 2004, обр. 12а). Като 5.6.1.1. Има умбо по средата. По средата на гърба има шип за приковаване. Кат. № 43.

5.6.3. Апликация, бронз (табл. 18, Петров 2003, обр. 3). Като 5.6.1.1. Украса от два пояса от разположени в кръг свързани полуесове, обрамчват плоска централна част, украсена с осемлистна розета, съставена от триъгълници и елипси. Кат. № 69.

5.7.1. Ажурна апликация, бронз (табл. 18, Игнатов 2014, табл. 9.118). Апликацията е плоска, с кръгла форма и има четири удебеления, разположени равномерно. Върху удебеленията има отвори за приковаване. Във вътрешността на апликацията са разположени равномерно два броя по две съединени опростени волути. Кат. № 15.

5.7.2. Ажурна апликация, бронз (табл. 18, фото В. Игнатов). Като 5.7.1.1. Във вътрешността на апликацията са разположени равномерно четири броя опростени волути. Кат. №№ 53, 59.

5.7.3. Ажурна апликация, бронз (табл. 18, Герасимов 1938, обр. 181). Като 5.7.1.1. Във вътрешността на апликацията са разположени равномерно многобройни опростени волути. Кат. № 18.

5.7.4. Ажурна апликация, бронз (табл. 18, фото К. Господинов). Като 5.7.1.1. Във вътрешността на апликацията са разположени равномерно три опростени волути. Външният кръг на апликацията е съставен от три опростени волути чийто край извива извън окръжноста на апликацията. Кат. № 8.

5.7.5. Ажурна апликация, бронз (табл. 18, Иванова (под печат), обр. 2 н). Представлява пречупен кръст. Кат. № 23.

5.8.1. Кръгла апликация, бронз (табл. 18, Петров 2003, обр. 9). Бронзов декоративен диск. Върху лицевата й част е изобразен полугол мъж с дълга брада, седнал под дърво върху морския бряг. В лявата си ръка държи китара, а дясната, отпусната надолу, придържа дрехата му, свлечена върху коленете. Вдясно под него – полугола нимфа с развята дреха е възседнала, носещ се по вълните делфин. От обратната му страна е вграден железен клин за приковаване. Кат. № 69.

5.8.2. Кръгла апликация, бронз (табл. 18, Дякович 1923, обр. 4). Бронзов декоративен диск. На лицевата част има релефно изображение на Медуза. Над челото две крилца. Под брадата – възел. Кат. № 7.

5.8.3. Кръгла апликация, бронз (табл. 18, Дякович 1923, обр. 6). Като 5.8.1.2. Релефно изображение на Медуза Горгона. Кат. № 7.

5.8.4. Кръгла апликация, бронз (табл. 18, Венедиков 1960, табл. 96). Като 5.8.1.2. Релефно изображение на Медуза Горгона. Кат. № 50.

5.8.5. Кръгла апликация, бронз (табл. 18, фото Т. Димитров). Бюст на сатир, насреща. Главата е наведена надясно. Има венец от бръшлянови листа и плодове, привързан на тения, чиито краища се спускат върху раменете. На дясното рамо е привързана небрида. Върху апликацията – два отвора за приковаване. Кат. № 16.

5.8.6. Кръгла апликация, бронз (табл. 18, Герасимов 1938, обр. 181). Релефно изображение на лъвска глава. Кат. № 18.

5.9.1.1. Бюст на Дионис, бронз (табл. 18, Аладжов 1997, обр. 39). Главата е обърната наляво. Главата е увенчана с бръшлянов венец и гроздове. Еднолицева апликация с железен вертикален шип за прикрепяне от задната страна. В основата под раменета – два отвора за приковаване. Кат. № 222.

5.9.1.2. Бюст на Дионис, бронз (табл. 18, Мешеков, Стайкова 1997, № 21). Главата е обърната на дясно. Косата е разделена на път по средата и прибрана под тения. Главата е увенчана с бръшлянов венец и два грозда над ушите. Дионис носи хитон и небрида, прихваната на лявото рамо. Еднолицева апликация с железен вертикален шип за прикрепяне от задната страна. Под дясното рамо – отвор за приковаване. Кат. № 46.

5.9.1.3. Бюст на Дионис, бронз (табл. 18, фото С. Христева). Бюст с хоризонтална осемстенна втулка от задната страна. Дясната ръка е поставена върху главата, а в лявата прибрана пред гърдите, държи чаша. Косата е прибрана под венец от бръшлян и два грозда, които покриват ушите. Над челото два бръшлянови цвята. Тялото е с небрида през дясното рамо. Кат. № 229.

5.9.1.4. Бюст на Дионис, бронз (табл. 18, Cholakov 2004, fig. 14). Бюст на Дионис насреща, с небрида завързана на лявото рамо, и открита дясна част на гърдите. Косата е разделена на път по средата на главата, два кичура се спускат върху раменете. От двете страни на бюста има разположени четири лозови листа, върху които личат малки отвори. Под бюста има тясна правоъгълна база, а над главата – къс профилиран пиластър с врязан растителен орнамент. Еднолицева апликация с вертикален железен шип от задната страна за прикрепяне. Кат. № 238.

5.9.1.5. Бюст на Дионис, бронз (табл. 19, Cholakov 2004, fig. 24). Бюст насреща. На главата бръшлянов венец и корюмб на върха. Облечен с хитон и небрида, хваната на лявото рамо. Над раменете има по едно високо крило. На врата – масивна огърлица със сферична висулка в средата. В дясната ръка държи пред гърдите си малък кантарос, а в лявата – изправен педум. Случайна находка от Пловдив (Alfdldi 1939, 348, pl. XXVII; Художествен бронз № 131-132; Manfrini-Aragno 1987,148, fig. 136; Огненова-Маринова 1992, 122, обр. 9; Cholakov 2004, 112, fig. 24).

5.9.2.1. Бюст на Херакъл, бронз (табл. 19, Игнатов и др. 2011, табл. 6-12). Еднолицева отливка с допълнителна обработка. Има два отвора за прикрепване. Единият е по-голям и се намира по средата на апликацията (върху гърдите) с диам. 0.6 см. Отзад при отвора – оловен? припой, вероятно свързвал гвоздея за приковаване с апликацията. По-малкият се намира в долната лява част. Много прецизна художествена обработка. Лицето е на млад безбрад мъж с правилен нос и красиви черти. Косата е къдрава и е представена с небрежно разхвърлени кичури. Много наподобяващо Аполон. Главата е обърната наляво. Тялото е мускулесто. Фигурата е наметната с лъвска кожа, привързана отпред на гърдите. Горната челюст на лъва с добре очертани зъби, ноздри и над тях – едва загатнати очи, покрива главата на младежа, наподобявайки качулка. Гривата на лъва може да се тълкува и като коса, всъщност тя е на мястото на косата. Гривата се различава и с по-едрите си кичури, за разлика от косата, която е предадена с по-дребни. Лапите са предадени прецизно с детайли, като добре се очертават ноктите им. Нагоре са оформени като своеобразен ревер. Кат. № 10.

5.9.2.2. Бюст на Херакъл, бронз (табл. 19, Венедиков 1960, табл. 26, обр. 80). Еднолицева, кухо отлята апликация. Бюст на млад безбрад Херакъл, представен фронтално с наметната върху главата и раменете лъвска кожа, която е привързана отпред на гърдите. Лицето е моделирано грубо. Под лъвската кожа личи гъста къдрава коса. Раменете, гърдите и привързаните отпред лапи са моделирани схематично. Кат. № 38.

5.9.2.3. Бюст на Херакъл, бронз (табл. 19, Венедиков 1960, табл. 25, обр. 78). Бюст насреща. Раменете и главата са покрити с лъвска кожа като качулка, привързата за лапите отпред над гърдите. В дясната ръка държи ябълките на Хесперидите, а в лявата – опрян на рамото къс кривак. Лъвската кожа е изработена с точни детайли. Долната страна на бюста завършва с правоъгълна база. Отзад – снабднен с вертикален железен клин за прикрепяне. Кат. № 38.

5.9.2.4. Бюст на Херакъл, бронз (табл. 19, Катинчарова 2010, табл. X). Бюстът е представен в анфас, голобрад. Наметнат през главата с лъвска кожа, с лапи, привързани на гърдите му. Главата на животното изпълнява ролята на шлем/качулка. Долният край на бюста – оформен в заоблена рамка, завършваща с волути, съединени отпред със стилизиран растителен орнамент. Кат. № 241.

5.9.2.5. Бюст на Херакъл, бронз (табл. 19, Катинчарова 2010, табл. XI). Бюстът е представен в анфас, голобрад. На главата е преметната кожа на немейския лъв, привързана на гърдите му. Мускулите на гърдите – подчертани и пластично представени. От двете страни в долния край на бюста – спираловидно извити ластари. В долната цен-

трална част на бюста – фрагментирана хоризонтална втулка с четвъртита основа за прикрепяне. На лицевата ѝ част – част от палмета. Отзад горният край на бюста – оформен в заоблена рамка, в средата ѝ – халка за прикрепяне. Кат. № 239.

5.9.3.1. Бюст на сатир, бронз (табл. 19, Венедиков 1960, табл. 53, обр. 180). Еднолицева апликация, отворена от задната страна. По тялото има отвори за приковаване –два върху раменете и три в долната част. Дясната ръка е отчупена от китката. Бюст на млад сатир насреща и извита наляво глава. На раменете – с небрида, вързана отпред на гърдите. Ушите са дълги и остри. Косата е оформена от едри кичури, завити спираловидно от темето. Дясната ръка държи края на небридата, който е изтеглен отпред и изпълнен с плодове. Кат. № 52.

5.9.3.2. Бюст на сатир, бронз (табл. 19, Венедиков 1960, 53, № 253, табл. 46, обр. 160-161). Еднолицева апликация, отворена от задната страна. Бюст на сатир насреща, с извита наляво глава. Главата е увенчана с венец на дълга тения, чиито краища се спускат вълнисто по раменете. Небрида през лявото рамо. Кат. № 31.

5.9.3.3. Бюст на сатир, бронз (табл. 19, Cholakov 2004, fig. 3). Главата е извита наляво. Кат. № 31.

5.9.4.1. Бюст на вакханка (менада), бронз (табл. 19, Венедиков 1960, табл. 45, обр. 157). Бюстът е отворен от задната страна, без видими елементи за прикрепяне. Бюст насреща, с хитон и небрида привързани на дясното рамо и с открита лява гръд. Главата е обърната надясно. Косата е с прическа събрана назад във висок кок. Кат. № 31.

5.9.4.2. Бюст на вакханка (менада), бронз (табл. 19, Катинчарова 2010, табл. IX). Като 5.9.4.1. Има бръшлянов венец на главата. Кат. № 107.

5.9.4.3. Бюст на вакханка (менада), бронз (табл. 19, Венедиков 1960, табл. 44, обр. 155). Като 5.9.4.1. Кат. № 31.

5.9.4.4. Бюст на вакханка (менада), бронз (табл. 19, Мешеков 2012, обр. 22). Като 5.9.4. Кат. № 84.

5.9.5.1. Бюст на Атина, бронз (табл. 19, Мешеков, Стайкова 1997, 46). Бюст насреща. На главата – с коринтски шлем с висок гребен. Издължено лице с грубо моделирани детайли Под шлема личи гъста къдрава коса. През дясното рамо има наметка. Бюст, припоен към хоризонтална правоъгълна втулка за прикрепяне. Кат. № 123.

5.9.5.2. Бюст на Атина, бронз (табл. 19, Герасимов 1938, обр. 179). Като 5.9.5.1. Кат. № 18.

5.9.5.3. Бюст на сатиреса, бронз (табл. 20, Венедиков 1960, табл. 45, обр. 158). Бюст насреща, с хитон и небрида, привързана на лявото рамо и с открита дясна гръд. Главата е обърната наляво. Кат. № 31.

5.9.6.1. Глава на Горгона Медуза, бронз (табл. 19, Игнатов и др. 2011, табл. 6-13). Апликацията е изработена във висок релеф. Еднолицева отливка, която допълнително е обработвана. В средата на обратната страна бил запоен гвоздеят (сега липсващ) за прикрепване към парапета. По краищата на апликацията в средата и в долната част са пробити симетрично 4 отвора с диаметър около 0.4 см. Много добра и художествена изработка. Всички детайли са изработени прецизно. Лицето е предадено с подробности. То е издължено, с изпъкнали скули. Правилен нос, изтеглена напред брадичка. Лицето е на млада красива жена. То е предадено анфас, леко завъртяно наляво. Има релефно изработени очи. Косите са предадени с небрежно разхвърляни кичури, като сред тях се вият змии. Докато при големите предадени змии и кичури ясно се отличават, то при по-малките преливат и дават възможност за игра на въображението кое е кичур и кое – змия. Под лицето – дебело въже завързано на възел. Кат. № 10.

5.9.6.2. Глава на Горгона Медуза, бронз (табл. 19, фото Т. Начев). Като 5.9.6.1. От двете страни между косата – две крилца. Кат. № 49.

5.9.7.1. Бюст на Артемида, бронз (табл. 19, фото В. Игнатов). Еднолицева кухо отлята апликация с халка за прикрепяне от задната страна. Гола, насреща, главата е обърната леко надясно. Косата е дълга и се спуска върху раменете. Гърдите са голи, през дясното рамо преминава ремък. Над дясното рамо се подава върхът на колчан със стрели. Кат. № 7.

5.9.7.2. Бюст на Артемида, бронз (табл. 19, Cholakov 2004, fig. 2). Като 5.9.7.1. По-детайлна изработка. Кат. № 31.

5.9.8.1. Бюст на жена, бронз (табл. 20, Мешеков, Стайкова 1997, № 26.). Бюст насреща. На врата носи масивна огърлица. Кат. № 46.

5.9.8.2. Глава на жена, бронз (табл. 20, Мешеков 2012, обр. 22). Еднолицева. Върху лицето – три отвора за приковаване. Има висока полукръгла диадема. Кат. № 84.

5.9.8.3. Глава на жена, бронз (табл. 20, Мешеков 2012, обр. 22). Като 5.9.8.2. Кат. № 84.

5.9.8.4. Фигура на жена (богиня?), бронз (табл. 20, Венедиков 1960, табл. 96). На медальон стои приведена фигура. Туника, закрепена на дясното рамо, с открита лява гърда, дясната ръка държи гънките на роклята. Кат. № 50.

5.9.8.5. Фигура на жена, бронз (табл. 20, Мешеков, Стайкова 1997, № 29). Еднолицева апликация. Тялото е голо. на врата има с огърлица с нанизана сферични висулка. Кат. № 123.

5.9.8.6. Бюст на Пан, бронз (табл. 20, Мешеков, Стайкова 1997, № 37). Представен насреща, с дълга брада и мустаци. Ушите са силно издължени и заострени отгоре. Над челото има два извити кози рога. На главата бръшлянов венец. Лявото рамо е голо, а на дясното е преметната кожа на небрида, прихваната с аграфа. Кат. № 45.

5.9.8.7. Бюст на Ерос с птица, бронз (табл. 20, Мешеков, Стайкова 1997, № 38). Ерос като малко дете, насреща, с ръце на гърдите, държащ птица, вероятно гълъб. Над раменете – две крила с изви-

ти нагоре краища. Има отзад правоъгълна втулка за прикрепяне. Кат. № 45.

5.9.8.8. Театрална маска, бронз (табл. 20, Мешеков 2012, обр. 22). Еднолицева апликация. Трагическа маска със завързани на върха коси. В горната част има отвор за приковаване. Кат. № 84.

5.9.8.9. Бюст на Силен, бронз (табл. 20, Mercklin 1933, Abb. 9a). Бюст насреща, брадат, с венец от бръшлян. Главата е обърната надясно. На лявото рамо е прихванатa животинска кожа, която открива дясната гръд. Кат. № 39.

5.9.8.10. Бюст на мъж (Арес?) с шлем, бронз (табл. 20, Герасимов 1938, обр. 179). Има на главата шлем с висок гребен. Главата е обърната наляво. Отдясно през гърдите преминава ремък. Дясната ръка е прибрана към гърдите и държи меч. Основата е оформена като правоъгълен постамент. Две ажурни осморки свързват постамента с рамката на медальона. Отзад е припоен вертикален железен клин за прикрепяне. Кат. № 18.

5.9.8.11. Дете с птица (табл. 20, Seure 1925, fig. 9.75). Еднолицева апликация. Фигура на дете върху полукръгла поставка. Лявата ръка на детето е около врата на патица, а в дясната ръка неясен обект.

5.9.9.1. Бюст млад мъж, бронз (табл. 20, Мешеков, Стайкова 1997, № 31). Бюст на млад мъж, бронз Представен е насреща, с дълги къдрави коси и масивен гердан на гърдите. Върху правоъгълна поставка, оформена като правоъгълна база с две колони отстрани. Кат. № 123.

5.9.9.2. Бюст на Атина, бронз (табл. 19, Schleiermacher 2000, abb. 1-4). Като 5.9.5.1. Кат. № 50.

5.9.9.3. Бюст на Хермес, бронз (табл. 20, фото С. Христева). Еднолицева апликация, бюст, гол, насреща. Къса гъста къдрава коса с две високи крилца. Върху правоъгълна поставка, оформена като правоъгълна база с две колони отстрани. Цялата поставка има гравирана украса от палмети, ластари и гроздове. Случайна находка от с. Марково, Пловдивско (Ботушарова 1948, 52-53, обр. 10).

5.10.1. Правоъгълна плоча с инкрустации, желязо/месинг/мед (табл. 21, Игнатов и др. 2011, табл. 5-11). Образите са изработени чрез начукване в предварително изрязани легла в желязната основа, на месинг и мед. Изображението е сложна композиция, плътно покриваща цялата лицева площ на плочата. Периферията ѝ е обрамчена от една инкрустирана линия. Вътре в нея изображението е разделено на три полета посредством изображения на две колони в коринтски стил. Телата на колоните са с вертикални канелюри. И двете колони са върху постаменти във формата на волутни кратери. Върху капителите на всяка от тях е разположено по едно ойнохое. Телата на съдовете и от двата вида са запълнени с месинг, а гърлата са очертани само с контури. С това може би се е целяло съдовете да бъдат представени в полупълно състояние. Във всяко от полетата са представени три фасади: на три отделни или на една сграда, най-вероятно храм. Най-пълно е развита фасадата, изобразена в средното поле. Фасадата тук е разчленена на три – средният дял завършва отгоре с фронтон, а двата странични с полукръгли люнети. Фронтонът се поддържа от пет колони в коринтски стил. Колоните са подобни на разделителните, но имат и две разлики. Едната е, че стоят върху база, състояща се от единорус и плинта. Другата разлика е, че са по-ниски. Разделящите колони се издигат над фризархитрава на сградите. Колоните от фасадата поддържат неразчленен монолитен фризархитрав, който заема цялата дължина на фасадата. Върху фризархитрава лежат фронтонът и двата люнета. Тимпанът на фронтона е обозначен чрез два инкрустирани правоъгълни триъгълника с единия катет надолу, а с другия, дъговидно извит – към вътрешната страна на фронтона. Между триъгълниците, обрамчен от извитите им страни, в центъра на фронтона е инкрустиран кръг. Корнизът е неразчленен – представен е схематично чрез две инкрустирани успоредни ивици, описващи триъгълната граница на фронтона. Люнетите са представени по един и същ начин. В тимпана им, запълващa го почти изцяло, е инкрустирана розета от детелинообразни листа от мед около окръжност от месинг. Като цяло изображението дава представа за образ на детелина, от която го отличава само кръгчето, което е характерно за цветче, а не за листната комбинация на детелината. Чрез медния си оттенък листата се отличават от доминиращото жълто на месинга по цялото лице на плочката. Корнизът на люнетите е оформен от два срещуположни зъбореда, разграничени от три концентрични полуокръжности. Зад колонадата се вижда ажурен парапет, който минава по цялата дължина на фасадата. Кат. № 10.

5.10.2. Пластина с релефно изображение, месинг (табл. 21, Chergarov 1999, Fig. 1). Представени са два мъжки бюста в профил един срещу друг. Отдясно – император Каракала с къса къдрава коса, дълги бакенбарди, ниска брада и къси мустаци. Около врата и върху раменете е представена кожа на слон, чийто хобот завършва със змийска глава. Изображението е много сходно със запазените мраморни портрети на императора. Отляво стои бюст на Херакъл с къса къдрава коса и дълга къдрава брада и мустаци. Около раменете на героя е изобразена част от кожата на Немейския лъв. Кат. № 229.

5.10.3. Пластина с орнаменти, желязо/стъкло (табл. 21, Венедиков 1960, табл. 50, обр. 172). Масивна плочка с емайлирани орнаменти на лицевата страна и железен клин на гърба. Плочката е четвъртита, като два от ъглите на едната от късите ѝ страни са дъговидно изрязани. При ъглите тя е била прикована с малки гвоздейчета. Кат. № 91.

5.11.1. Декоративен лентов обков, бронз (табл. 21, Игнатов 2014, табл. 6.82). Тънка ламарина с

равномерно разположени кабари. Кабари като № 4.14.1. Кат. №№ 6, 8, 22, 59, 223.

5.11.2. Декоративен лентов обков, бронз (табл. 21, Иванова (под печат), обр. 3 а-г). Като 5.11.1.1. С два реда кабари. Кат. №№ 3, 8, 35, 50, 81.

5.11.3. Декоративен лентов обков, бронз (табл. 21, Игнатов и др. 2011, табл. 7-1). Като 5.11.1.1. Представлява тънка бронзова ламарина с релефно набраздена повърхност с диагонални линии. В профил е с П-образно сечение. Прикована с бронзови кабари, които са с различни размери. Редуват се един голям и два малки. Кат. № 10.

5.11.4. Декоративен лентов обков, бронз (табл. 21, Венедиков 1960, табл. 48, обр. 165). Като 5.11.1.1. Обковът е оформен с три вдлъбнати едикули: средната – с фронтон, а страничните – със свод. Едикулите са рамкирани и инкрустирани със злато. В пространството между едикулите има изображение на птица, получено чрез студено позлатяване. Цялата лента е посребрена. В централната и лявата едикула има запазени по един апликиран бюст на Ерос. Кат. № 92.

5.11.5. Декоративен бронзов обков, бронз (табл. 22, Seure 1904, fig. 17). Правоъгълна лента. Тя се състои от две части: правоъгълна и кръгла. В кръглата част е апликиран образът на Медуза Горгона. Кат. № 50.

5.11.6. Декоративен бронзов обков (табл. 22, Игнатов и др. 2011, табл. 7-15.2). Правоъгълна лента, обкована с по три реда дребни кабари. Кат. № 10.

5.11.7. Декоративен бронзов обков (табл. 22, Игнатов и др. 2011, табл. 7-15.3). Има кръгла форма обкована с четири кабара по периферията и един в центъра. Кат. № 10.

5.12.1. Кабар, бронз (табл. 22, Игнатов и др. 2011, табл. 7-15.2). Голяма леко полусферична глава и малък шип с правоъгълно сечение. Кат. №№ 2, 10.

5.12.2. Кабар, бронз (табл. 22, Игнатов и др. 2011, табл. 7-15.4). Голяма леко полусферична глава с украса от жлеб в периферията. Има малък шип с правоъгълно сечение. Кат. № 10.

5.12.3. Кабар, бронз (табл. 22, Игнатов и др. 2011, табл. 7-15.3). Има релефно изображение на бюст и глава на мъж в профил наляво. Лавров венец на главата. Кат. № 10.

5.12.4. Кабар, бронз (табл. 22, Ботушарова 1950, обр. 32). Като 5.12.1.3. Кат. № 2.

5.13.1.1. Декоративна палмета, желязо (табл. 22, Венедиков 1960, табл. 15, обр. 49). Инкрустирана със сребърни орнаменти. Кат. № 82.

5.13.1.2. Декоративна палмета, желязо (табл. 22, Венедиков 1960, табл. 35, обр. 126). Като 5.13.1.1. Кат. № 81.

5.13.1.3. Декоративна палмета, желязо (табл. 22, фото П. Радев). Като 5.13.1.1. Кат. № 48.

5.13.1.4. Декоративна палмета, бронз (табл. 22, Мешеков 2012, обр. 23б). Като 5.13.1.1. Кат. № 84.

5.13.2.1. Декоративен елемент, желязо (табл. 22, Венедиков 1960, табл. 15, обр. 50). Състои се от пръчка от вито желязо, в средата на която е разположен диск. В диска се събират под остър ъгъл две усукани пръчки. Всички пръчки са с отвори за приковаване. Кат. № 82.

5.13.2.2. Декоративен елемент, желязо (табл. 22, Венедиков 1960, табл. 35, обр. 128). Състои се от две кръстосани пръчки, чиито краища са оформени спираловидно, обърнати една към друга. На средата – отвор за приковаване. По лицевата страна – инкрустация от сребро. Кат. № 81.

5.13.2.3. Декоративен елемент, желязо (табл. 22, Венедиков 1960, табл. 15, обр. 47). Състои се от пръчка с правоъгълно сечение с форма на ярем. Краищата – оформени като куки. В двата края – прикована с гвоздеи с глави като халки. Кат. № 82.

5.13.2.4. Декоративен елемент, желязо (табл. 22, Венедиков 1960, табл. 34, обр. 120-121). Състои се от пръчка с правоъгълно сечение, чиито краища завършват със спирали надолу, украсени с ластари. По средата – две спирали нагоре, отново украсени с ластари. По лицевата страна – инкрустация от сребро. Кат. № 81.

5.13.2.5. Декоративен елемент, желязо (табл. 22, Венедиков 1960, табл. 34, обр. 122). Като 5.13.2.4. Пръчката е извита дъговидно, крайните спирали са обърнати надолу, а средните нагоре. Кат. № 81.

5.13.2.6. Декоративен елемент, желязо (табл. 22, Венедиков 1960, табл. 37, обр. 135). Пръчка, прегъната под прав ъгъл, със спирали в двата края. По средата – украса от остър триъгълник. Отдолу – шип за приковаване. Кат. № 51.

Елементи на ярема

Управляващи яремни халки

6.1.1.1.1. Яремна халка, бронз (табл. 23, фото В. Игнатов). Халката е с масивна кръгла форма и има кръгло или профилирано сечение. Надолу халката продължава с малък клин с правоъгълно сечение. Кат. №№ 4, 26.

6.1.1.1.2. Яремна халка, бронз (табл. 23, Игнатов 2014, табл. 8.109). Като 6.1.1.1.1. С различни форми и сечения на халката. Надолу халката продължава с дълъг клин с правоъгълно сечение. Клинът изтънява към долната си част. Кат. №№ 34, 51, 60, 62, 64.

6.1.1.2.1. Яремна халка, бронз (табл. 23, фото Х. Христов). Като 6.1.1.1.1. Има релефен пръстен под халката. Надолу халката продължава с дълъг клин с правоъгълно сечение. Кат. №№ 4, 25.

6.1.1.2.2. Яремна халка, бронз (табл. 23, Seure 1901, fig. 19). Като 6.1.1.2.1. С конус под халката. Кат. №№ 25, 46.

6.1.1.2.3. Яремна халка, бронз (табл. 23, Seure 1925, fig. 3.7). Като 6.1.1.2.1. С оформен правоъгълник под халката с отвор. Кат. № 17.

6.1.1.2.4. Яремна халка, бронз (табл. 23, Сло-

коска 1970, обр. 6). Като 6.1.1.2.1. С ажурен триъгълник под халката. Кат. № 46.

6.1.1.2.5. Яремна халка, бронз (табл. 23, Seure 1925, fig. 2.1). Като 6.1.1.2.1. Под халката – две противоположни полухалки върху правоъгълна рамка над клина. Кат. № 38.

6.1.1.3.1. Яремна халка, бронз (табл. 23, Ботушарова 1950, обр. 46). Халката е с релефна украса от по три топчета от двете страни и отгоре. Под халката има конус с дъговидна основа. Снабдена с железен клин за забиване. Кат. № 2.

6.1.1.3.2. Яремна халка, бронз (табл. 23, Ботушарова 1950, обр. 47). Като 6.1.1.3.1. Конусът има равна основа. Кат. № 2.

6.1.1.3.3. Яремна халка, бронз (табл. 23, Венедиков 1960, табл. 28, обр. 97). Халката е с релефна украса от равномерно разположени топчета. Основата на конуса под халката е с леко извити краища. Кат. № 38.

6.1.1.4.1. Яремна халка, бронз (табл. 23, Венедиков 1960, табл. 8, обр. 27-28). Халката е леко елипсовидна. Над халката е монтирана тънка плоча с форма на неправилен шестостен. По средата на плочата има елипсовидно умбо. Кат. № 42.

6.1.1.4.2. Яремна халка, бронз (табл. 23, Венедиков 1960, табл. 50, обр. 172, табл. 72). Като 6.1.1.4.1. Плочата над халката е оформена като пелта. Кат. № 31.

6.1.1.5.1. Яремна халка, бронз (табл. 23, Венедиков 1960, табл. 70). Масивна плоча над халката с форма на детелина. Върху плочата масивно умбо. Под халката – оформен конус, от който излиза клина за приковаване. Кат. № 31.

6.1.1.5.2. Яремна халка, бронз (табл. 23, Венедиков 1960, табл. 16, обр. 53-54). Като 6.1.1.5.1. Масивната плоча над халката е с форма на шестоъгълник. Върху плочата – масивен цилиндър с по-малък размер. Кат. № 82.

6.1.1.5.3. Яремна халка, бронз (табл. 23, Венедиков 1960, табл. 70). Като 6.1.1.5.1. Без конус под халката. Кат. № 91.

6.1.1.6.1. Яремна халка, бронз (табл. 23, Mercklin 1933, Abb. 54). Има масивна кръгла халка с кръгла плоча отгоре. Върху плочата – декоративна фигура с конично тяло и сферична глава. Украса от два релефни пръстена по фигурата. Между халката и шипа има релефен пръстен. Кат. № 117.

6.1.1.6.2. Яремна халка, бронз (табл. 23, Герасимов 1938, обр. 181). Има масивна кръгла халка с правоъгълна плоча отгоре. Върху плочата – къса цилиндрична шийка, на която стои вертикално изправен диск с ажурна украса. Под халката – клин за приковаване. Кат. № 18.

6.1.1.7.1. Яремна халка, бронз (табл. 23, Венедиков 1960, табл. 16, обр. 51). Като 6.1.1.5.2, но без клин за приковаване. Кат. № 82.

6.1.1.7.2. Яремна халка, бронз (табл. 23, Велков 1943, обр. 286). Като 6.1.1.7.1, но плочата е с квадратна форма. Върху него – украса от по-малки релефни квадрати. Има инкрустация от емайл. Кат. № 102.

6.1.1.7.3. Яремна халка, бронз (табл. 23, Mercklin 1933, Abb. 53d). Като 6.1.1.7.2, но без украса. Кат. № 118.

6.1.1.7.4. Яремна халка, бронз (табл. 24, Венедиков 1960, табл. 49, обр. 170). Като 6.1.1.7.2. Има масивна плоча над халката с форма на детелина. Кат. № 31.

6.1.1.7.5. Яремна халка, бронз (табл. 24, Венедиков 1960, табл. 54, обр. 182-183). Халка като 6.1.1.7.2. Над халката е монтирана тънка плоча с форма на неправилен шестостен. По средата на плочата има умбо, около него жлеб. Кат. № 52.

6.1.1.8.1. Яремна халка, бронз (табл. 24, Мешеков, Стайкова 1997, 54). Представлява масивна кръгла халка. Над халката – елипсовидна плоча, върху която е монтирана висока палмета със сложна ажурна украса от волути Под халката – със клин. Кат. № 43.

6.1.1.8.2. Яремна халка, бронз (табл. 24). Като 6.1.1.8.1. С кръгла плоча над халката и висока палмета със сложна ажурна украса от волути, растителти и зооморфни орнаменти. Случайна находка (Мешеков, Стайкова 1997, 56).

6.1.1.8.3. Яремна халка, бронз (табл. 24, Герасимов 1938, обр. 181). Като 6.1.1.6.2. Но с издължена елипсовидна халка без клин. Кат. № 18.

6.1.1.9. Яремна халка, бронз (табл. 24, Игнатов и др. 2011, табл. $8._{16.3}$). Халката е масивна с кръгла форма и с растителна украса, изобразяваща бръшлянови листа. Тя лежи върху седловидна поставка, перпендикулярна на халката. Поставката е с три листовидни издатъка, оформени ромбоидно с отвори за приковаване и един трапецовиден. Кат. № 10.

6.1.2.1.1. Яремна халка, бронз (табл. 24, фото В. Игнатов). Състои се от две свързани масивни халки с кръгло сечение. Горната халка е кръгла, докато долната е по-малка и е оформена като издължен полукръг. Кат. № 2.

6.1.2.1.2. Яремна халка, бронз (табл. 24, Игнатов 2014, табл. 6.89). Горната халка е оформена като елипса, като в основата се удебелява и оформя седловина. Надолу продължава ухо с форма на издължен полукръг. На места личи протриване от юздите. На някои на височините на оформената седловина има украса от врязани линии. Кат. №№ 19, 21-22.

6.1.2.2.1. Яремна халка, бронз (табл. 24, Ignatov 2009, abb. 18). Като 6.1.2.1.1. Но с релефен хоризонтален пръстен между двете халки. Кат. №№ 4, 63.

6.1.2.2.2. Яремна халка, бронз (табл. 24, фото В. Игнатов). Като 6.1.2.2.1. Яремната халка е с шестоъгълна форма с правоъгълно сечение. Кат. № 60.

6.1.2.2.3. Яремна халка, бронз (табл. 24, Велков 1943, обр. 267). Като 6.1.2.2.1. Яремната халка е

тънка и широка с правоъгълно сечение. Долната по-малка халка е с правоъгълна форма. Кат. № 76.

6.1.2.2.4. Яремна халка, бронз (табл. 24, Игнатов 2014, табл. 8.108). Халката е масивна с кръгла форма и кръгло сечение. Надолу е съединена с друга халка с неправилна елипсовидна форма и с кръгло сечение. Халките са разграничени с кръгла хоризонтална плоча. Кат. № 34.

6.1.2.3.1. Яремна халка, бронз (табл. 24, рис. В. Игнатов). Халката е масивна с кръгла форма и кръгло сечение. Чрез с дълга шийка е съединена с правоъгълна плоча. От плочката излиза халка оформена като издължен полукръг. Кат. №№ 3, 25, 46, 109, 115.

6.1.2.3.2. Яремна халка, бронз (табл. 24, Иванова (под печат), обр. 2 н). Като 6.1.2.3.1. Голямата халка е с триъгълно сечение. Кат. № 23.

6.1.2.3.3. Яремна халка, бронз (табл. 24, Игнатов 2014, табл. 12.172). Халката е оформена като цилиндър, украсен с надлъжни жлебове. Съединена чрез дълга шийка с правоъгълна плочка. От плочката излиза по-малка халка като издължен полукръг. Кат. № 61.

6.1.2.3.4. Яремна халка, бронз (табл. 24, Венедиков 1960, табл. 28, обр. 97). Като 6.1.2.3.1, но голямата халка е с украса от равномерно разположени топчета. Кат. № 100.

6.1.2.4.1. Яремна халка, бронз (табл. 24, Иванова - под печат, обр. 2 е). Халката е масивна с кръгла форма, изтънена в горната част. С малката халка се съединява чрез профилиран конус. Кат. № 23.

6.1.2.4.2. Яремна халка, бронз (табл. 24, Иванова - под печат, обр. 2 д). Като 6.1.2.4.1, но с по-разлата форма и нисък конус. Кат. № 23.

6.1.2.5.1. Яремна халка, бронз (табл. 24, фото В. Игнатов). Горната халка е кръгла масивна с кръгло сечение. В долната част преминава в стълбче с два релефни пръстена горе и долу. Стълбчето е стъпило на ромбоидна плочка, чиито краища са оформени като листа с пъпка. Двете срущуположни са огънати нагоре, а другите две – надолу. Надолу ромбоидната плочка продължава с полукръг с кръгло сечение. Кат. №№ 1-2, 4.

6.1.2.6.1. Яремна халка, бронз (табл. 24, Венедиков 1960, табл. 28, обр. 97). Като 6.1.2.3.4, но с масивен клин за приковаване. Кат. № 7.

6.1.3.1. Яремна халка, бронз (табл. 25, Игнатов 2014, табл. 8.107). Представлява две противоположно разположени халки една върху друга. Голямата халка е масивна с кръгла форма и профилирано сечение. Сечението от външната страна е с овална форма, а от вътрешната почти триъгълна. Надолу халката е съединена с по-тънка елипсовидна халка с правоъгълно сечение. Халките са разграничени с хоризонтална кръгла плоча. Кат. № 34.

6.1.3.2.1. Яремна халка, бронз (табл. 25, Игнатов и др. 2011, табл. 8.$_{16.8}$). Като 6.1.3.1.1. Горната халка е с растителна украса, изобразяваща бръшлянови листа. Стъпила е на седловидна поставка, перпендикулярна на халката. Поставката е с елипсовидни дълги страни. Кат. № 10.

6.1.3.2.2. Яремна халка, бронз (табл. 25, Игнатов и др. 2011, табл. 8.$_{16.7}$). Като 6.1.3.2.1. Поставката е двускатна с правоъгълна форма с вдлъбнати страни. Кат. № 10.

6.1.3.3.1. Яремна халка, бронз (табл. 25, Герасимов 1938, обр. 183.1). Като 6.1.3.2.1. Без украса на голямата халка. Под горната халка има късо цилиндрично стволче, стъпило на седловидна поставка, успоредна на халката. Поставката е с издължени краища, оформени ромбоидно. Кат. № 12.

6.1.3.3.2. Яремна халка, бронз (табл. 25, Игнатов и др. 2011, табл. 8.$_{16.1}$). Като 6.1.3.2.1. Поставката е с издължени краища, оформени ромбоидно с отвори за приковаване. Кат. № 10.

Централни яремни халки и украси

6.2.1.1. Централна яремна халка, бронз (табл. 25, рис. С. Борисова). Представлява масивна халка, стъпила на елипсовидна поставка. От нея излиза масивен железен клин за приковаване. Кат. № 19.

6.2.1.2. Централна яремна халка, бронз (табл. 25, Ignatov 2009, abb. 17). Представлява две противоположно разположени халки една върху друга. Голямата халка е масивна, с кръгла форма и кръгло сечение. Халката е стъпила на пирамидална поставка, под която се намира малката халка. Малката халка също стои върху поставка от която излиза клина за приковаване. Кат. № 63.

6.2.1.3. Централна яремна халка, бронз (табл. 25, фото В. Игнатов). Има масивна халка с призматична форма (осмостен) с правоъгълно сечение. Тя стъпва на пирамидална поставка от три стъпала, като на четирите краища на най-долното стъпало има украса топчета. От нея излиза масивен клин с квадратно сечение за приковаване. Кат. № 60.

6.2.1.4. Централна яремна халка, бронз (табл. 25, Игнатов и др. 2011, табл. 8.$_{16.11}$). Горната халка е с растителна украса, изобразяваща бръшлянови листа. Тя стъпва на пирамидална поставка от три стъпала, като на четирите краища на най-долното стъпало има украса от елипсовиден израстък. От поставката излиза долна халка, която е оформена като половин кръг, разположена перпендикулярно на горната. От нея излиза масивен клин с квадратно сечение за приковаване. Кат. № 10

6.2.2. Централна яремна халка, бронз (табл. 25, Велков 1943, обр. 287). Масивна кръгла халка върху която има масивна профилирана стъпаловидна поставка. Над поставката статуетка - на седнал насреща гол брадат сатир с гъста брада и мустаци и дълги животински уши. Главата е увенчана с бръшлянов венец. В дясната ръка държи чаша, а в лявата – изправен рог на изобилието. Основата на подставката е украсена с ажурен орнамент. Кат. № 102.

6.2.3.1. Централна конусовидна украса, бронз (табл. 25, Венедиков 1960, табл. 8, обр. 26). Ниска конусовидна основа с висока цилиндрична шия, която завършва с масивен диск. При основата – два противоположни отвори с железни халки за закачане. В горната част посребрена. Кат. № 42.

6.2.3.2. Централна конусовидна украса, бронз (табл. 25, Венедиков 1960, табл. 47, обр. 163). Като 6.2.1.3.1. В основата има цилиндрична форма, а на върха масивна халка. Върху халката – топче с розета. Кат. № 91.

6.2.3.3. Централна конусовидна украса, бронз (табл. 25, Венедиков 1960, табл. 16, обр. 52). Като 6.2.1.3.2. Без халка, но с украса от четири сребърни глави, равномерно разположени в основата. Една по-голяма сребърна глава разположена на върха. Кат. № 82.

6.2.3.4. Централна конусовидна украса, бронз (табл. 25, фото Д. Агре). Като 6.2.1.3.3. С украса от склуптура на пантера. Кат. № 55.

Яремни накрайници

6.3.1.1.1. Накрайник на ярем, бронз (табл. 25, Шейлева 2004, обр. 6:3). Има Г-образна форма. Конична куха втулка, отворена отпред, с перпендикулярно изнесено рамо, под което се намира яремната халка. Завършва с подобна на луковица украса, стъпила върху профилирана основа. Кат. № 35.

6.3.1.1.2. Накрайник на ярем, бронз (табл. 25, Герасимов 1938, обр. 183.3). Като 6.3.1.1.1. Има конична куха втулка, отворена отпред, с извит нагоре край. Кат. № 12.

6.3.1.1.3. Накрайник на ярем, бронз (табл. 25, Игнатов и др. 2011, табл. $8._{16.5}$). Масивната халка е с растителна украса, изобразяваща бръшлянови листа. Стъпила на седловидна поставка, перпендикулярна на халката. Поставката е конична куха втулка с изнесесени към дървената част на ярема два израстъка, с отвори за приковаване. От противоположната страна се намира друг отвор за приковаване. Кат. № 10.

6.3.1.1.4. Накрайник на ярем, бронз (табл. 25, фото Х. Христов). Поставката е конична куха втулка, изработена с форма на лебед. Халката е стъпила върху опашката на фигурата, друга – разположена под нея във втулката. В основата отвори за приковаване. Кат. № 4.

6.3.1.2.1. Накрайник на ярем, бронз (табл. 25, Венедиков 1960, табл. 43, обр. 151). Куха бронзова втулка с форма на корабна прора. Кат. № 92.

6.3.1.2.2. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Венедиков 1960, табл. 28, обр. 96). Като 6.3.1.2.1. Прикрепена чрез масивен ствол към правоъгълна база с две странични куки и халка от долната страна. Куките на подставката имат формата на човешки пръст. Кат. № 38.

6.3.1.2.3. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Аладжов 1997, обр. 126). Като 6.3.1.2.1. Краят е оформен като протоме с глиганска глава и предни крака в скок. Кат. № 220.

6.3.1.2.4. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Kalcev 2001, 1_3.35). Като 6.3.1.2.3. Краката на глигана са стъпили върху правоъгълна основа с две странични куки и халка от долната страна. Страничните куки на подставката са моделирани с формата на човешки пръст. Кат. № 36.

6.3.1.2.5. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Венедиков 1960, 58, № 281, табл. 51, обр. 173). Като 6.3.1.2.4. Изображението е протоме на козел. Кат. № 91.

6.3.1.3.1. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Mercklin 1933, Abb. 45). Има извита форма на глига. В долната част – глава на глиган. Под главата – халка за прикрепяне. Кат. № 115.

6.3.1.3.2. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Seure 1904, 216, fig. 10). Като 6.3.1.3.1. Има глава на лъв. Халката е разположена над главата. Кат. № 50.

6.3.2.1.1. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Ignatov 2009, abb. 21). Представлява пръчка с кръгло сечение, чиито крайща завършват с вертикален диск с назъбена страна. От пръчката излиза пръчка, която образува полукръг. Украса от две волути, които свързват диска с полукръга и два рога на върха на полукръга. Кат. № 31.

6.3.2.1.2. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Seure 1925, fig. 6.51). Като 6.3.2.1.1. На краищата има халки, които са свързани с правоъгълна плоча. Отделно пръчката и плочата са свързани с две пръчки. Кат. № 117.

6.3.2.1.3. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Mercklin 1933, Abb. 52). Като 6.3.2.1.2. Но вместо халки има плътни дискове. Кат. № 117.

6.3.2.1.4. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Венедиков 1960, табл. 73). Като 6.3.2.1.3. На плочата има украса от два релефни кръга. Кат. № 91.

6.3.2.1.5. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Венедиков 1960, табл. 9, обр. 29). Като 6.3.2.1.3. Тънка плоча с украса от елипсовидно умбо. Кат. № 42.

6.3.2.1.6. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Венедиков 1960, табл. 19, обр. 62). Като 6.3.2.1.3. На плочата има украса от два релефни кръга с монтирани върху тях глави. Кат. № 82.

6.3.2.1.7. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Велков 1943, обр. 276). Като 6.3.2.1.3. Вместо плоча – два масивни диска. Кат. № 64.

6.3.2.1.8. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Велков 1943, обр. 262). Като 6.3.2.1.7. На мястото на дисковете – две масивни полуелипси с релефна украса, на мястото на плочата – отвесна дъговидна пластина. Кат. № 76.

6.3.2.1.9. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Велков 1943, обр. 286). Като 6.3.2.1.7. На мястото на дисковете има четвъртити плочи с украса от релефни касети, изпълнени с емайл. Кат. № 102.

6.3.2.1.10. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Венедиков 1960, табл. 50, обр. 171, табл. 73). Като

6.3.2.1.3. Плочата е ажурна. Тя е снабдена с по едно кръгче в средата на дългите страни, украсено с вдлъбната петолистна розета, изпълнена с емайл. Кат. №№ 31 или 91-91.

6.3.2.2.1. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Велков 1943, обр. 279). Като 6.3.2.1.1. Апликирани двойка пантери към обща основа. Животните са разположени в една посока, но с извити в различни страни глави. Върху дисковете е представено релефно изображение на глава на жена. Кат. № 99.

6.3.2.2.2. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Венедиков 1960, табл. 51, обр. 173). Като 6.3.2.2.1. Върху дисковете е представено релефно изображение на глава с шлем с висок гребен. Кат. № 91.

6.3.2.2.3. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Τριαντάφυλλος 2010, Εικ. 27). Като 6.3.2.2.1. Кат. № 71.

6.3.2.2.4. Накрайник на ярем, бронз (табл. 26, Табакова-Цанова, Гетов 1969, обр. 25). Като 6.3.2.2.1. Статуетките на пантерите са счупени – запазени долните части на краката. Кат. № 70.

Елементи на ярема с неясно предназначение

6.4.1. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Венедиков 1960, табл. 8, обр. 24-25). Представлява клин с трапецовидна горна част с малък отвор. Над клина е монтирана тънка плоча с форма на неправилен шестостен. По средата на плочата има елипсовидно умбо. Кат. № 42.

6.4.2. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Венедиков 1960, табл. 54, обр. 182-183). Като 6.4.1.1.1. По средата на плочата има кръгло умбо. Кат. № 52.

6.4.3. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Mercklin 1933, 33, Abb. 53). Като 6.4.1.1.1.С масивна правоъгълна плоча над клина. Кат. № 115.

6.4.4. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Mercklin 1933, Abb. 53). Като 6.4.1.1.1. С масивна кръгла плоча над клина. Кат. № 115.

6.4.5. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Венедиков 1960, табл. 16, обр. 53-54). Като 6.4.1.1.1. С масивна призматична плоча над клина. Върху плочата – масивно умбо. Кат. № 82.

6.4.6. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Венедиков 1960, табл. 49, обр. 169). Като 6.4.1.1.1. С масивна плоча с форма на детелина над клина. Кат. № 92.

6.4.7. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Mercklin 1933, Abb. 51). Като 6.4.1.1.1. Плочата представлява двускатен покрив с релефни ръбове в края и на върха. Кат. №№ 92, 115.

6.4.8. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Велков 1943, обр. 263). Като 6.4.1.3.1. Със затворени къси страни. Кат. № 14.

6.4.9. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Венедиков 1960, табл. 50, обр. 172, табл. 72). Като 6.4.1.1.1. Плочата над халката е оформена като пелта. Кат. № 31.

6.5.1. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Schleiermacher 1996, abb. 31). Цилиндрична втулка с релефен ръб в основата. На върха – две противоположни глави на сатири (?). Четири равномерно разположени отвесни полухалки в основата. Кат. № 50.

6.5.2. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Schleiermacher 1996, abb. 33). Като 6.5.1.1.1. По-ниска форма със статуетка на гол Меркурий с пелерина над ръката му. В лявата ръка държи кадуцей, а в дясната – кесия. На главата си носи една малка кръгла шапка, на която има две малки крила. Кат. № 50.

6.5.3. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Велков 1946, обр. 145). Като 6.5.1.1.1. Статуетка на гол мъж в динамична поза напред, с изнесен напред ляв крак и вдигната нагоре глава. Има три халки: една към основата в средата и две странични по средата на втулката. Кат. № 107.

6.5.4. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Seure 1925, fig. 12.77). Като 6.5.1.1.1. Бюст на млада жена. Има четири странични куки на подставката, които са моделирани във формата на човешки пръсти. Кат. № 117.

6.5.5. Елемент на ярем, бронз (табл. 27, Мешеков, Стайкова 1997, № 39). Като 6.5.1.1.1. Представена е глава на млад мъж в анфас. В основата на втулката – две хоризонтални халки. Кат. № 43.

Украса на ярем

6.6.1.1. Статуетка, бронз (табл. 27, Венедиков 1960, 42, № 168, табл. 31, обр. 111). Статуетка на гладиатор върху призматична подставка, с халка от долната страна за прекрепяне. Секутор насреща с вдигнат пред тялото правоъгълен щит. На главата има шлем с висок гребен и предпазител на лицето. Дясната ръка вероятно е държала меч. Щитът е украсен с врязан орнамент – един ред малки точки по края и през средата – вертикално и хоризонтално. В центъра има ромбовидно умбо. Върху базата има врязан надпис: *Χρυσοπτερο* („златокрил“). Кат. № 37.

6.6.1.2. Статуетка, бронз (табл. 27, фото С. Христева). Дионис и пантера. Има профилирана правоъгълна поставка с масивна халка от долната страна. Дионис е представен гол насреща, седнал върху скала, с отпусната върху главата дясна ръка. Главата е увенчана с бръшлянов венец от листа и четири плода над челото, краищата на тенията се спускат върху раменете. В лявата ръка държи грозд. Пантерата е седнала на задните лапи, с вдигната предна дясна лапа върху главата на животното. Кат. № 226.

6.6.1.3. Статуетка, бронз (табл. 27, Kalcev 2001, 1_3.37). Херакъл върху правоъгълна подставка, с халка от долната страна за прикрепяне. С дясната ръка се опира на висок кривак, поставен на земята. В лявата ръка, протегната напред, държи ябълките на Хесперидите. Кат. № 36.

6.6.1.4. Статуетка, бронз (табл. 27, Мешеков, Стайкова 1997, 53). Цилиндрична втулка с двойно профилирана цилиндрична основа. В горната си част има две симетрично разположени глави на водни птици. Кат. № 43.

6.6.2.1. Статуетка, бронз (табл. 27, Ignatov 2009, abb. 19). Ерос с разперени крила, възседнал симбиоза от предна част на пантера и задна част на делфин. Фигурата е върху П-образна поставка с отвори на встрани за приковаване. Кат. № 63.

6.6.2.2. Статуетка, бронз (табл. 27, Ignatov 2009, 41-42, abb. 20). Пантера върху пирамидална поставка с релефен ръб в основата. Отдолу – железен клин за приковаване. Кат. № 63.

6.6.3. Обшивка на ярем, бяла метална сплав (табл. 28, фото С. Борисова). Представлява дъговидно извита тънка пластина с два отвора. Разположена е между двете управляващи яремни халки, които влизат в отворите на пластината. Кат. №№ 1, 11, 19, 22, 26, 35, 57.

Украса на ок

6.7.1. Втулка с протоме на пантера, бронз (табл. 27, Игнатов 2014, табл. 3). Основата е кръгла, с две противоположни полухалки. Във вътрешността е вграден железен клин за набиване в дървения ок. Основата се състои от три пръстена, намаляващи в размер на височина. Най-долният и голям пръстен има врязана украса „рибена кост". Средният има изобразен врязан венец от лозова клонка с листа и гроздове. Пантерата е изобразена в скок, с изпънати напред лапи. Главата е модулирана прецизно, с отворена паст и прибрани назад уши. Очите са широко отворени. Под ушите е изразена грива. Козината по цялото тяло е предадено с прецизно врязани линии. Около врата е изобразен релефен венец от лозова клонка с листа и два грозда на гърдите. Кат. № 61.

Елементи на хамут

6.8.1.1. Полухамут, желязо (табл. 28, Игнатов 2014, табл. 2.30). Представлява желязна пръчка с кръгло сечение, сложно огъната и двата края – съединени. Формата, образувана от пръчките по средата, е стеснена и разширена в двата края. В разширените краища е обратно огъната. Полухамутът е извит дъговидно. Това е долната метална част на хамута. Кат. №№ 3-4, 12, 30, 35-36, 38, 41-42, 46, 51, 68, 78-79, 83.

6.8.1.2. Полухамут, желязо (табл. 28, Игнатов 2014, табл. 11.105). Представлява желязна пръчка, извита на дъга, с кръгло сечение, удебелена по средата и в краищата изтънява. Двата края са раздвоени и се оформят по две куки. Кат. №№ 34, 82.

6.8.1.3. Полухамут, желязо (табл. 28, рис. К. Калинов). Представлява желязна пръчка, извита на дъга, с кръгло сечение, удебелена по средата и в краищата изтънява. Двата края са сплеснати във форма на кръг или правоъгълник, с пробити два отвора. Кат. № 7.

6.8.2. Кука на полухамут, желязо (табл. 28, Игнатов 2014, табл. 2.31). Представлява пръчка с квадратно сечение, която в единия край е плоска, с два отвора. Другият край извива и образува кука. В двата отвора са запазени гвоздеи с подвит край. Кат. № 3, 35, 42, 64, 68, 78, 83, 97.

Други

7.1.1. Верига, желязо (табл. 28, Игнатов 2014, табл. 10.137). Представлява поредица от преплетени халки. Халките имат форма на осморка. По средата дългите им страни са притиснати леко една до друга. Кат. № 78.

7.1.2. Верига, желязо (табл. 28, рис. К. Калинов). Като 7.1.1. Халките в дългите части са съединени. Кат. № 54, 84, 97.

7.1.3. Верига, бронз (табл. 28, фото В. Игнатов). Халките от едната страна образуват халка, после се съединяват една до друга и завивайки образуват халка от другата стрына. Кат. № 3, 50, 60.

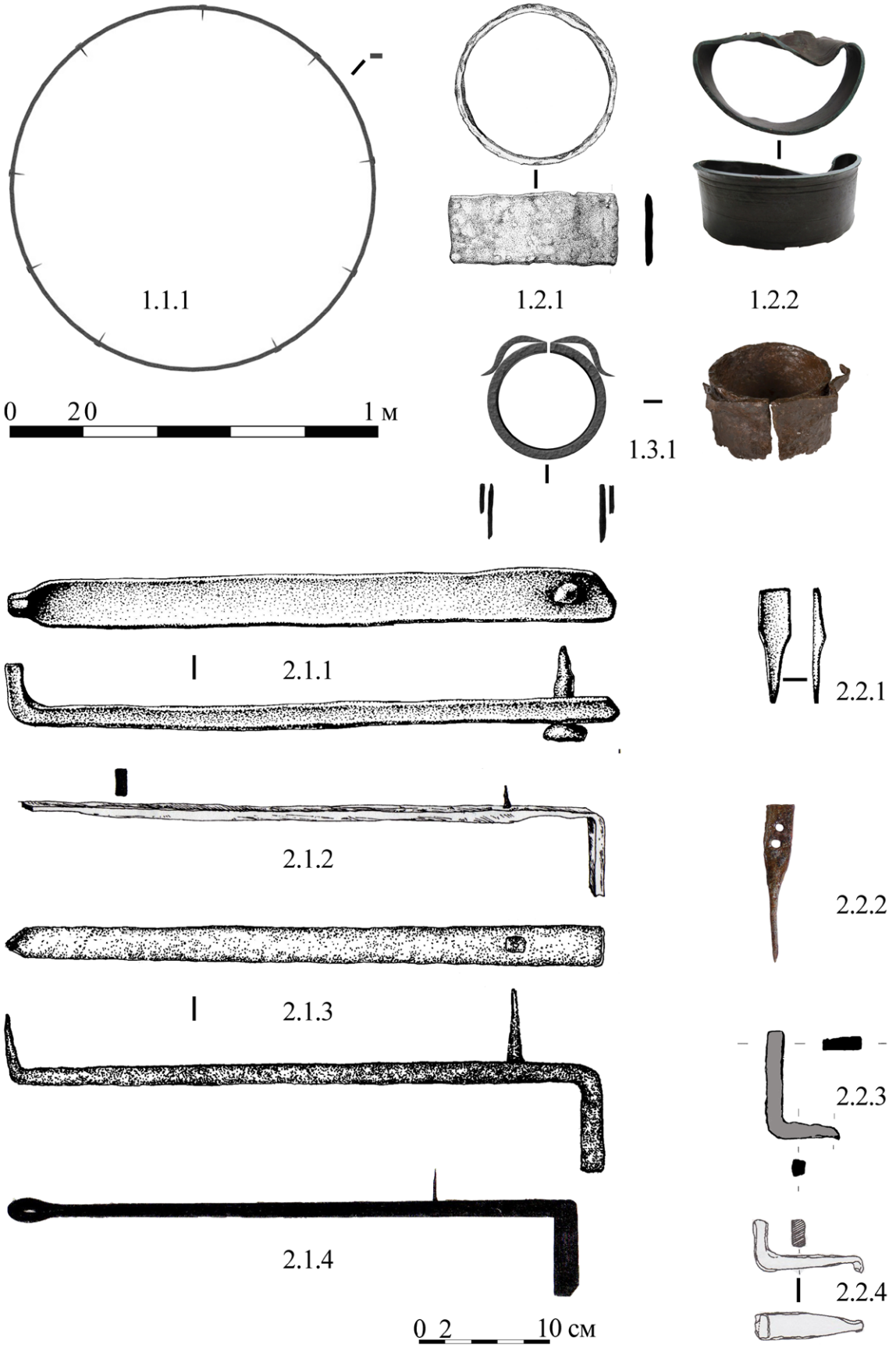
8.1.1. Хлопка, желязо (табл. 28, Игнатов 2014, табл. 2.27). Изработена чрез изчукване. Има форма на пресечена пирамида с долен отворен край. Ухото – счупено, запазена малка част от основата. Езикът е с кръгло сечение и удебеление накрая. Кат. № 61.

8.1.2. Хлопка, бронз (табл. 28, Велков 1943, обр. 269). Има конусовидна форма с долен отворен край. На върха – халка. Кат. № 76.

8.1.3. Хлопка, бронз (табл. 28, Велков 1943, обр. 286). Има полусферична форма с пъпка в горната част. Езикът е с кръгло сечение и в края завършва с хоризонтален диск. Кат. № 102.

ПРИЛОЖЕНИЕ 4
ТАБЛА С ЕЛЕМЕНТИТЕ НА КОЛАТА

Табло 1

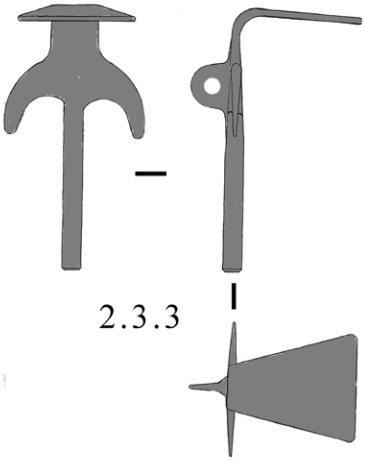
Табло 2

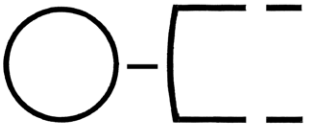
2.3.1

2.3.2

2.3.3

2.4.1

2.4.2

2.4.3

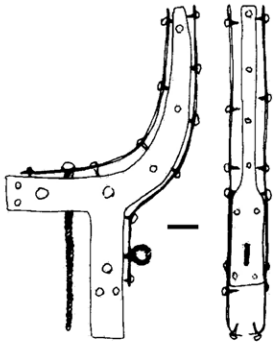

2.4.4

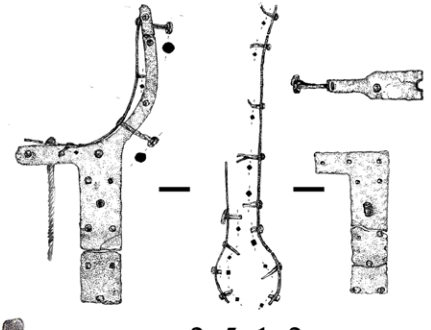

2.4.5

0 2 10 см

2.5.1.1

2.5.1.2

2.5.1.3

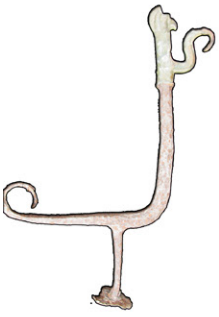
2.5.1.4

2.5.1.5

0 20 1 м

Табло 3

2.5.2a

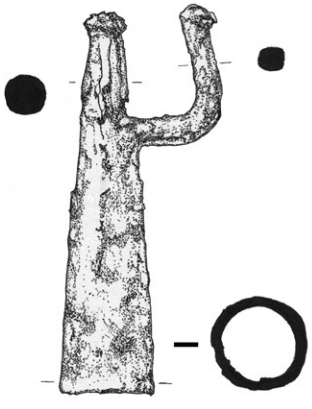

2.5.2b

2.5.3

0 20 1 м

2.6.1.1.1

2.6.1.1.2

2.6.1.2.1

2.6.1.3.1

2.6.1.3.2

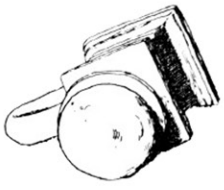
2.6.1.3.3

2.6.1.3.4

0 2 10 см

Табло 4

2.6.2.1.1

2.6.2.2.1

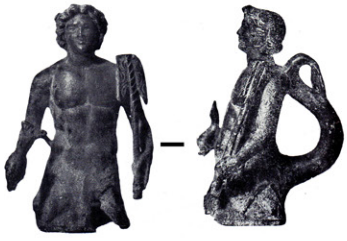
2.6.2.2.2

2.6.2.2.3

2.6.2.3.1

2.6.2.3.2

2.6.2.3.3

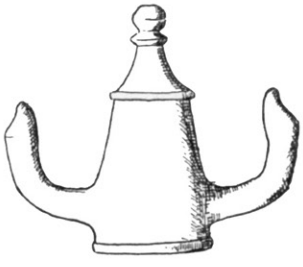
2.6.2.3.4

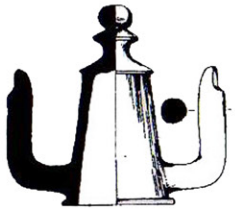
2.6.2.3.5

2.6.2.3.6

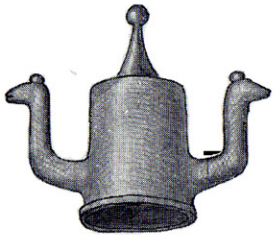
2.6.3.1.1

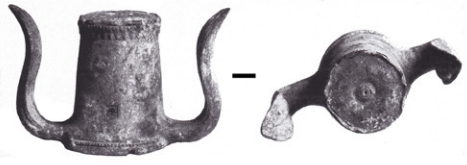
2.6.3.1.2

2.6.3.1.3

2.6.3.1.4

2.6.3.1.5

0 2 10 см

Табло 5

2.6.3.2.1

2.6.3.2.2

2.6.3.2.3

2.6.3.2.4

2.6.3.2.5

2.6.3.2.6

2.6.3.2.7

2.6.3.2.8

2.6.3.3.1

2.6.3.4.1

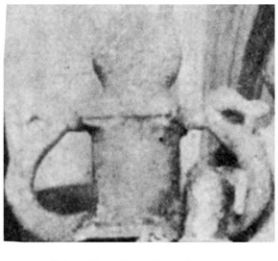
2.6.3.4.2

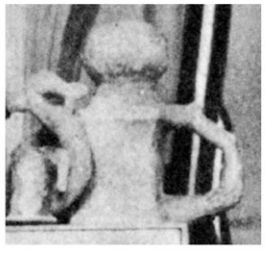
2.6.3.4.3

2.6.3.4.4

2.6.4.1.1

2.6.4.1.2

2.6.4.1.3

2.6.4.2.1

0 2 10 см

Табло 6

2.6.5.1.1

2.6.5.2.1

2.6.5.2.2

2.6.6.1.1

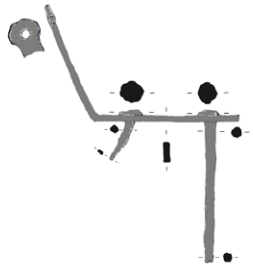
0 2 10 см

2.7.1.1

2.7.1.2

2.7.1.3

2.7.2.1

2.7.2.2

2.7.3.1

2.7.3.2

2.7.4.1

2.7.4.2

2.7.5.1

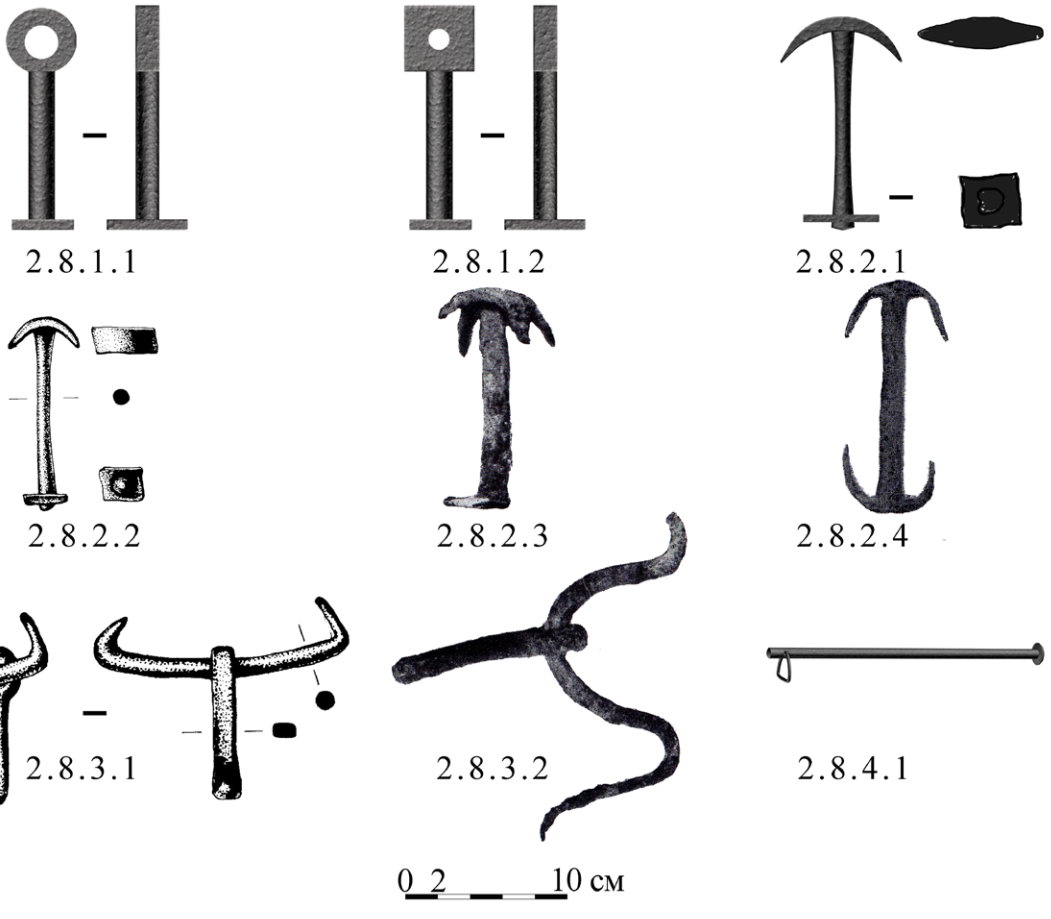
2.7.5.2

2.7.5.3

0 20 1 м

Табло 7

2.8.1.1
2.8.1.2
2.8.2.1
2.8.2.2
2.8.2.3
2.8.2.4
2.8.3.1
2.8.3.2
2.8.4.1
0 2 10 см

2.9.1.1
2.9.1.2
2.9.1.3
2.9.1.4
2.9.1.5
0 10 50 см

Табло 8

2.9.2.1

2.9.2.2

2.9.2.3

2.9.2.4

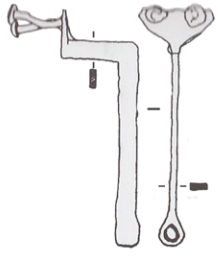
2.9.2.5

2.9.2.6

2.9.2.7

2.9.2.8

2.9.3.1

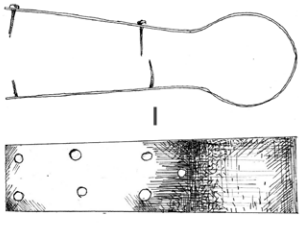
2.9.3.2

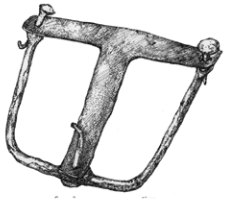
2.9.4.1

2.9.4.2

2.10.1

2.10.2

2.10.3

2.11.1

0 10 50 см

2.12.1

2.12.2

2.12.3

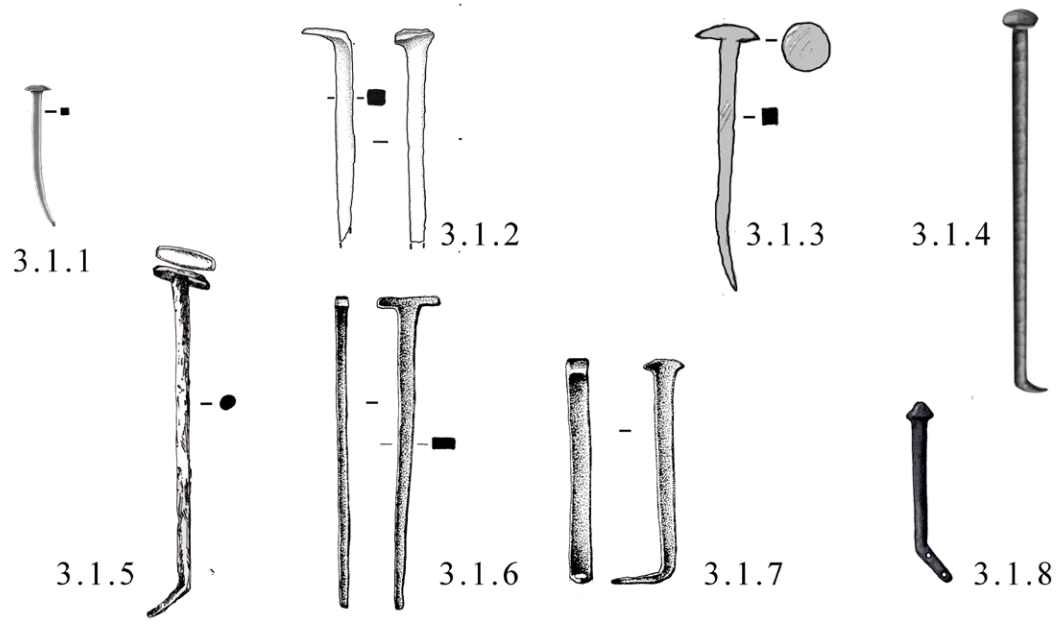
2.12.4

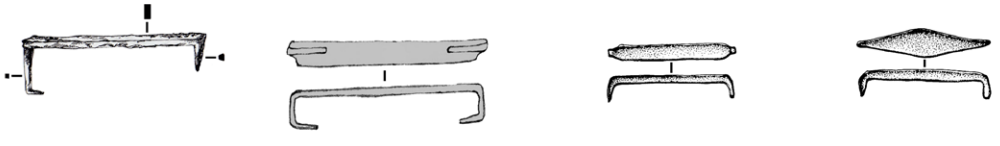
2.12.5

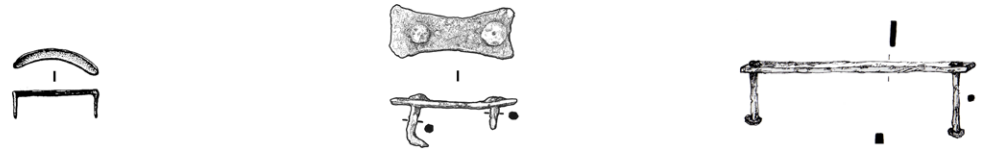
0 2 10 см

Табло 9

3.1.1
3.1.2
3.1.3
3.1.4
3.1.5
3.1.6
3.1.7
3.1.8

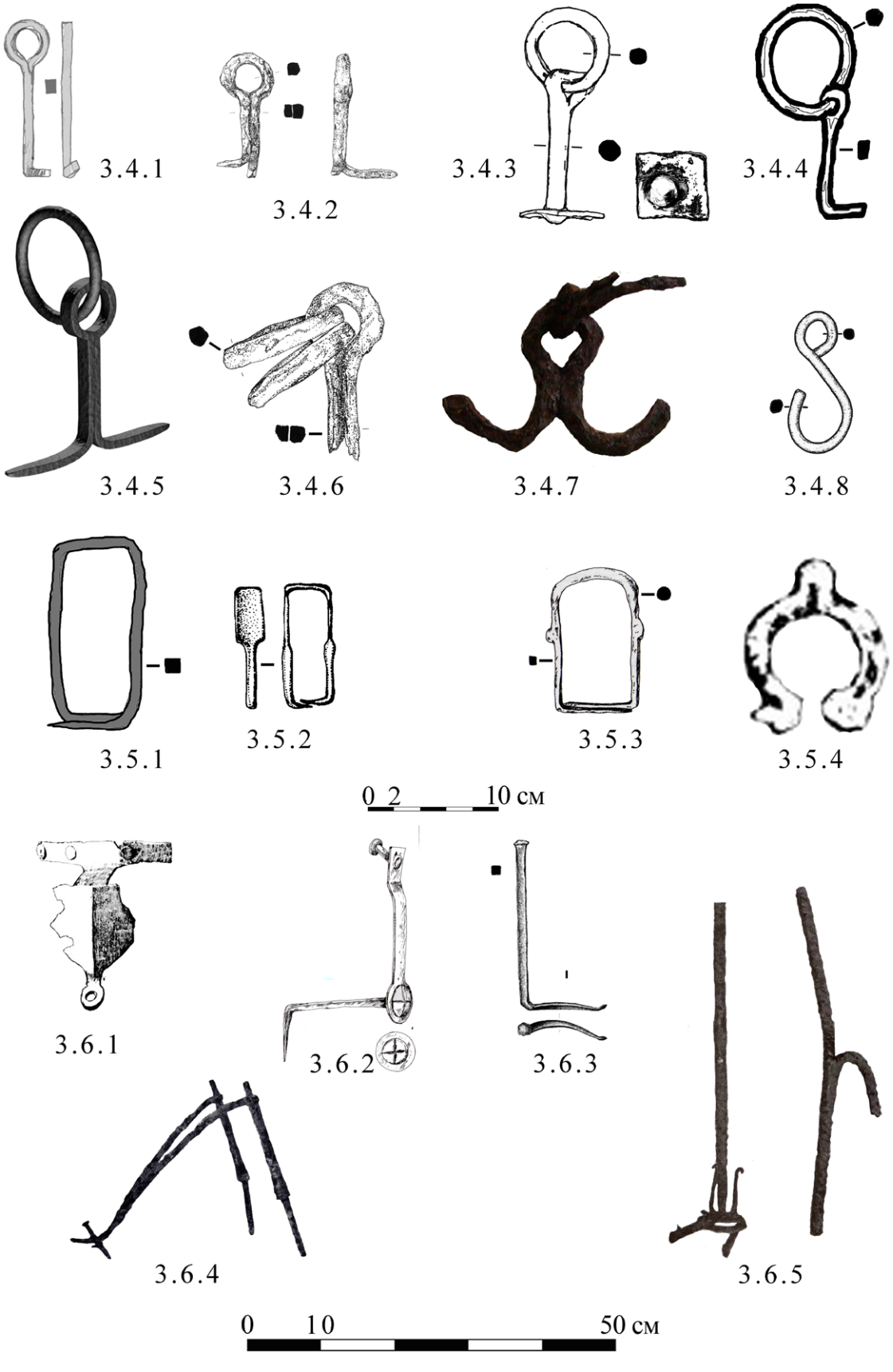

3.1.9
3.1.10
3.1.11
3.2.1

3.3.1
3.3.2
3.3.3
3.3.4

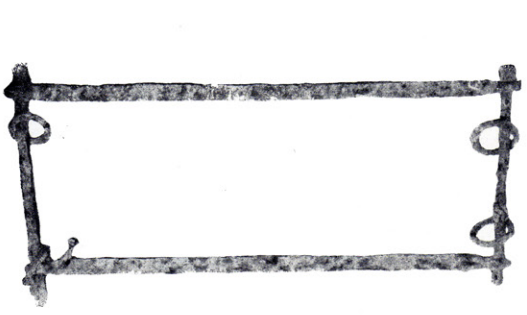

3.3.5
3.3.6
3.3.7

0
10
50 см

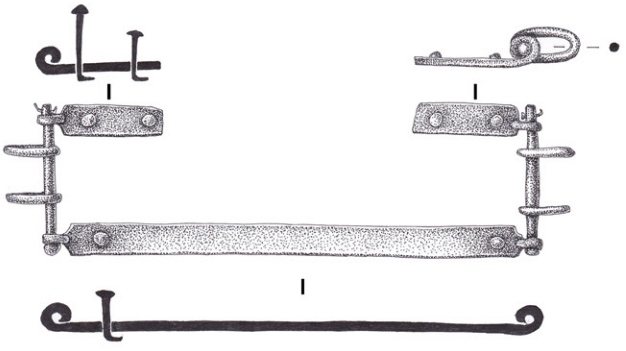
Табло 10

3.4.1
3.4.2
3.4.3
3.4.4
3.4.5
3.4.6
3.4.7
3.4.8
3.5.1
3.5.2
3.5.3
3.5.4
0 2 10 см
3.6.1
3.6.2
3.6.3
3.6.4
3.6.5
0 10 50 см

Табло 11

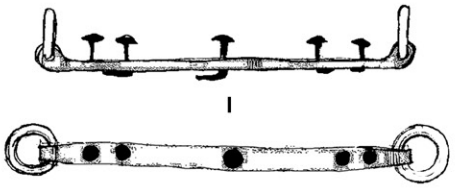
4.1.1

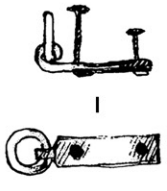
4.1.2

4.1.3

4.1.4

4.1.5

4.2.1

4.2.2

0 20 1 м

Табло 12

4.3.1

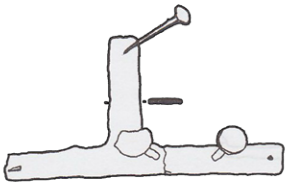
4.3.2

4.3.3

4.3.4

4.3.5

4.3.6

4.3.7

4.3.8

4.3.9

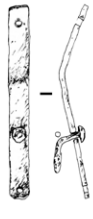
4.3.10

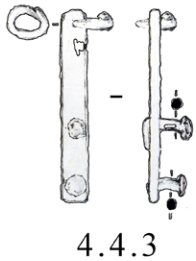
4.3.11

4.4.1

4.4.2

4.4.3

4.4.4

0 10 50 см

4.5.1

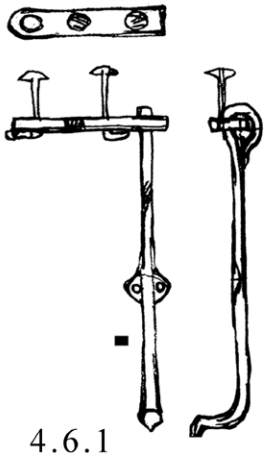
4.5.2

4.5.3

0 2 10 см

Табло 13

4.6.1

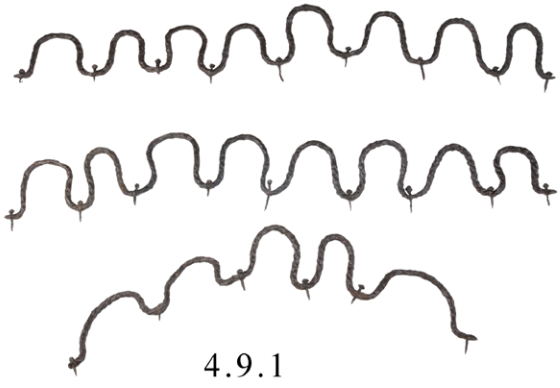
4.6.2

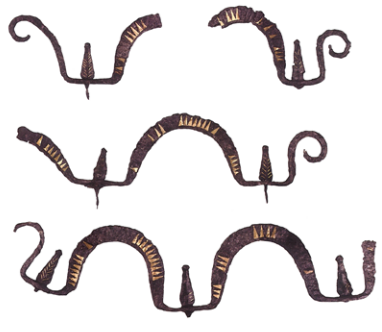
4.6.3

4.10.1

4.9.1

4.9.2

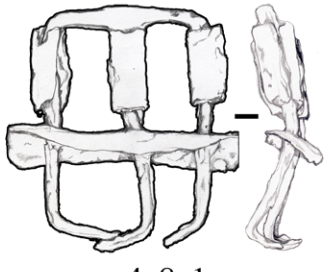
0 10 50 см

4.7.1

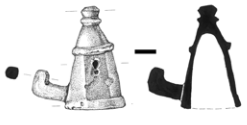
4.7.2

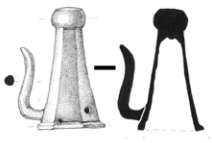
4.8.1

4.8.2

4.11.1

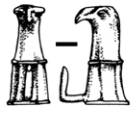
4.11.2

4.11.3

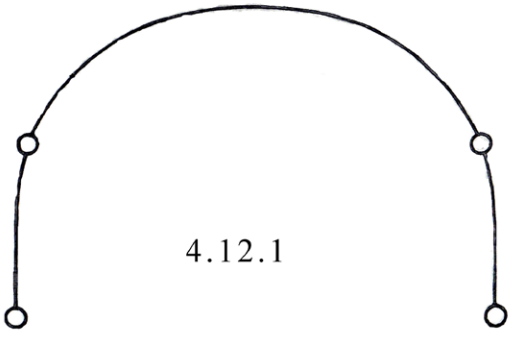
4.11.4

4.11.5

0 2 10 см

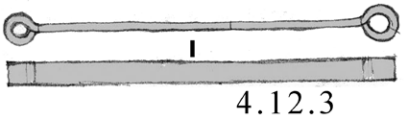
Табло 14

4.12.1

4.12.2

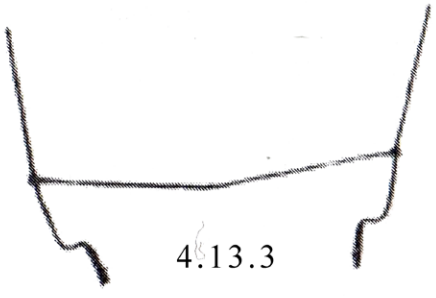
4.12.3

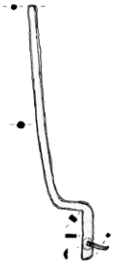
4.13.1

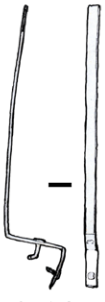
4.13.2

4.13.3

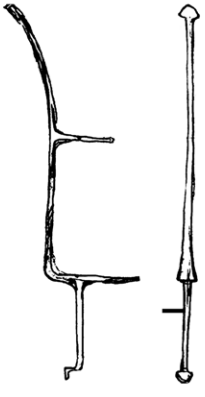
4.13.4

4.13.5

4.13.6

4.13.7

4.13.8

4.13.9

4.13.10

4.13.11

4.13.12

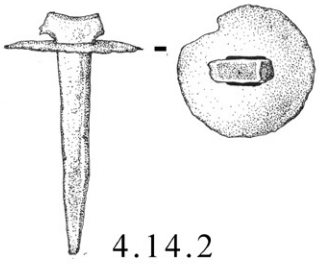
4.13.13

Табло 15

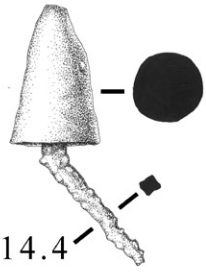
4.14.1

4.14.2

4.14.3

4.14.4

4.14.6

4.14.5

4.14.7

4.15.1

4.15.2

4.15.3

4.16.1

0 1 5 см

4.17.1

4.17.2

4.17.3

4.17.4

4.17.5

4.17.6

0 2 10 см

Табло 16

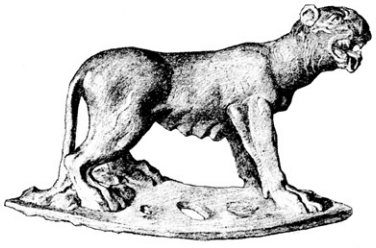
5.1.1.1

5.1.1.2

5.1.1.3

5.1.1.4

5.1.1.5

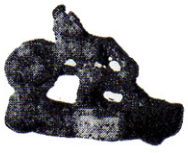
5.1.1.6

5.1.2.1

5.1.2.2

5.1.2.3

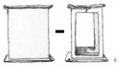
5.1.2.4

5.1.2.5

5.1.2.6

5.2.1.1

5.2.1.2

5.2.1.3

5.2.2.1

5.2.2.2

5.2.2.3

5.2.2.4

5.2.2.5

5.2.2.6

5.2.2.7

5.2.2.8

0 2 10 см

Табло 17

5.3.1

5.3.2

5.3.3

5.3.4

5.4.1

5.4.2

5.4.3

5.5.1

5.5.2

0 2 10 см

Табло 18

5.6.1

5.6.2

5.6.3

5.7.1

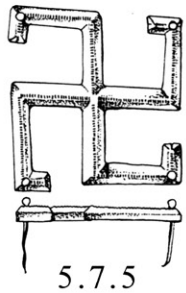
5.7.2

5.7.3

5.7.4

5.7.5

5.8.1

5.8.2

5.8.3

5.8.4

5.8.5

5.8.6

5.9.1.1

5.9.1.2

5.9.1.3

5.9.1.4

0 2 10 см

Табло 19

5.9.1.5

5.9.2.1

5.9.2.2

5.9.2.3

5.9.2.4

5.9.2.5

5.9.3.1

5.9.3.2

5.9.3.3

5.9.4.1

5.9.4.2

5.9.4.3

5.9.4.4

5.9.5.1

5.9.5.2

5.9.5.3

5.9.6.1

5.9.6.2

5.9.7.1

5.9.7.2

0 2 10 см

Табло 20

5.9.8.1

5.9.8.2

5.9.8.3

5.9.8.4

5.9.8.5

5.9.8.6

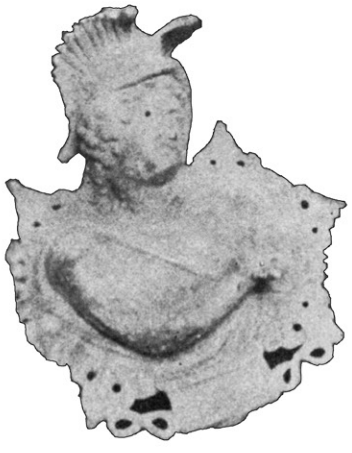
5.9.8.7

5.9.8.8

5.9.8.9

5.9.8.10

5.9.8.11

5.9.9.1

5.9.9.2

5.9.9.3

0 2 10 см

Табло 21

5.10.1

5.10.2

5.10.3

5.11.1

5.11.2

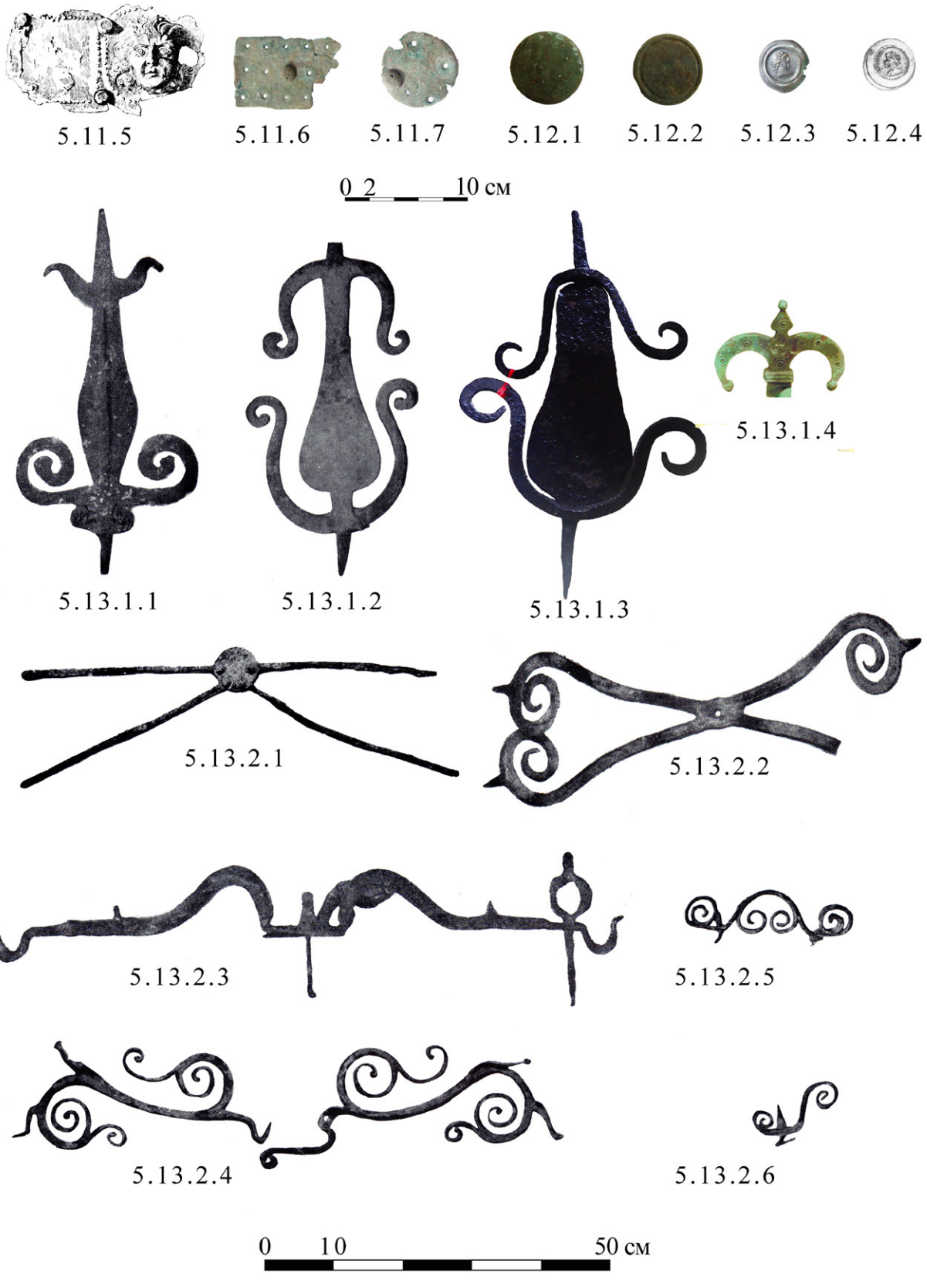
5.11.3

5.11.4

0 2 10 см

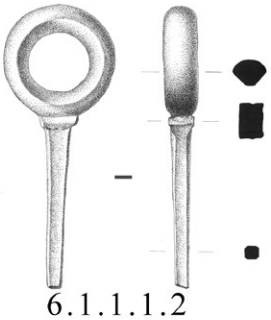
Табло 22

5.11.5
5.11.6
5.11.7
5.12.1
5.12.2
5.12.3
5.12.4
0 2 10 см
5.13.1.1
5.13.1.2
5.13.1.3
5.13.1.4
5.13.2.1
5.13.2.2
5.13.2.3
5.13.2.5
5.13.2.4
5.13.2.6
0 10 50 см

Табло 23

6.1.1.1.1

6.1.1.1.2

6.1.1.2.1

6.1.1.2.2

6.1.1.2.3

6.1.1.2.4

6.1.1.2.5

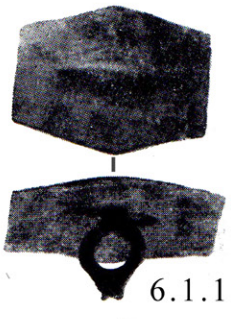
6.1.1.3.1

6.1.1.3.2

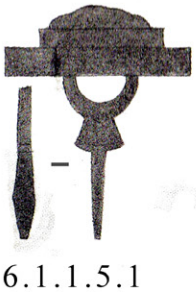
6.1.1.3.3

6.1.1.4.1

6.1.1.4.2

6.1.1.5.1

6.1.1.5.2

6.1.1.5.3

6.1.1.6.1

6.1.1.6.2

6.1.1.7.1

6.1.1.7.2

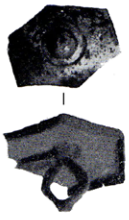
6.1.1.7.3

0 1 5 см

Табло 24

6.1.1.7.4

6.1.1.7.5

6.1.1.8.1

6.1.1.8.2

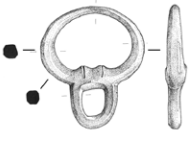
6.1.1.8.3

6.1.1.9

6.1.2.1.1

6.1.2.1.2

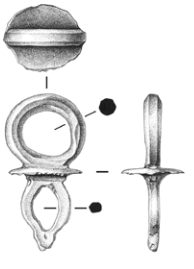
6.1.2.2.1

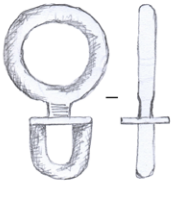
6.1.2.2.2

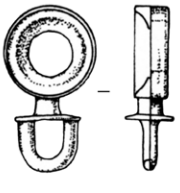
6.1.2.2.3

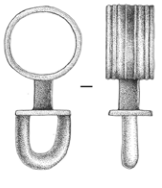
6.1.2.2.4

6.1.2.3.1

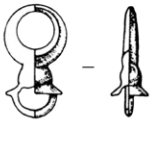
6.1.2.3.2

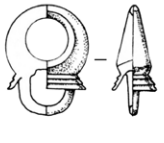
6.1.2.3.3

6.1.2.3.4

6.1.2.4.1

6.1.2.4.2

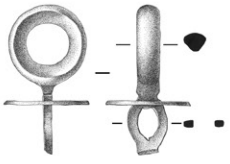
6.1.2.5

6.1.2.6

0 2 10 см

Табло 25

6.1.3.1

6.1.3.2.1

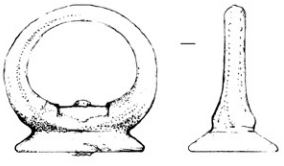
6.1.3.2.2

6.1.3.3.1

6.1.3.3.2

6.2.1.1

6.2.1.2

6.2.1.3

6.2.1.4

6.2.2

6.2.3.1

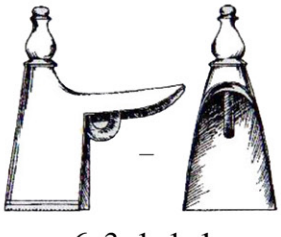
6.2.3.2

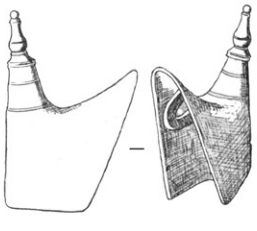
6.2.3.3

6.2.3.4

6.3.1.1.1

6.3.1.1.2

6.3.1.1.3

6.3.1.1.4

6.3.1.2.1

0 2 10 см

Табло 26

6.3.1.2.2

6.3.1.2.3

6.3.1.2.4

6.3.1.2.5

6.3.1.3.1

6.3.1.3.2

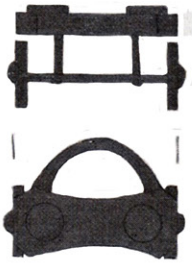
6.3.2.1.1

6.3.2.1.2

6.3.2.1.3

6.3.2.1.4

6.3.2.1.5

6.3.2.1.6

6.3.2.1.7

6.3.2.1.8

6.3.2.1.9

6.3.2.1.10

6.3.2.2.1

6.3.2.2.2

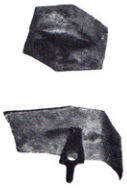
6.3.2.2.3

6.3.2.2.4

0 2 10 см

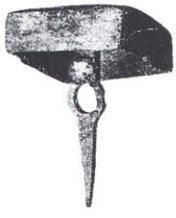
Табло 27

6.4.1

6.4.2

6.4.3

6.4.4

6.4.5

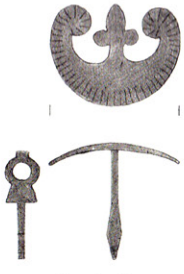
6.4.6

6.4.7

6.4.8

6.4.9

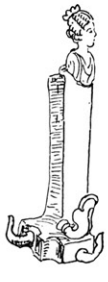
6.5.1

6.5.2

6.5.3

6.5.4

6.5.5

6.6.1.1

6.6.1.2

6.6.1.3

6.6.1.4

6.6.2.1

6.6.2.2

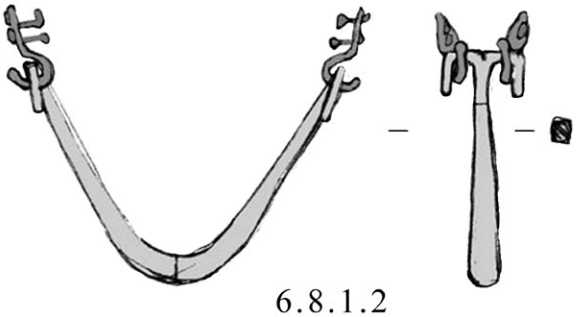
6.7.1

0 2 10 см

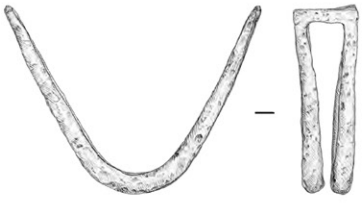
Табло 28

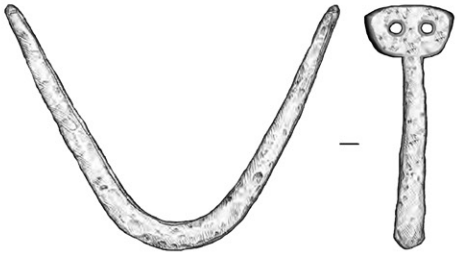
6.6.3

6.8.1.2

6.8.1.1

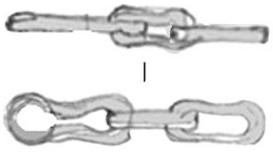

6.8.1.3

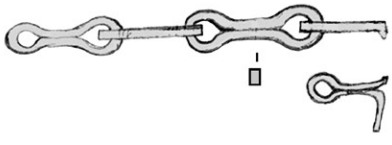

6.8.2

0 2 10 см

7.1.1

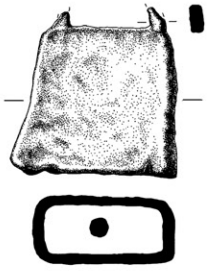

7.1.2

7.1.3

0 10 50 см

8.1.1

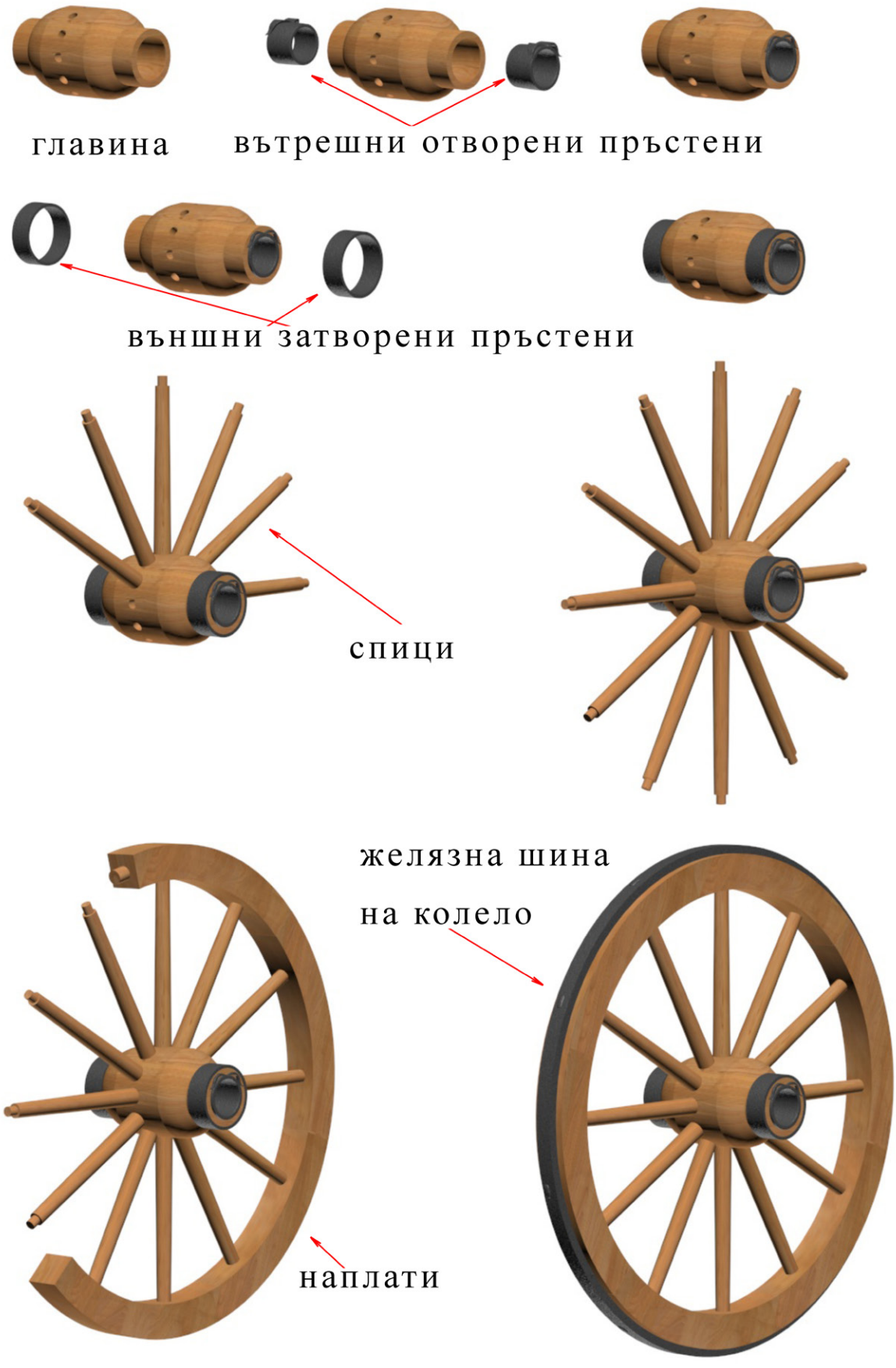
8.1.2

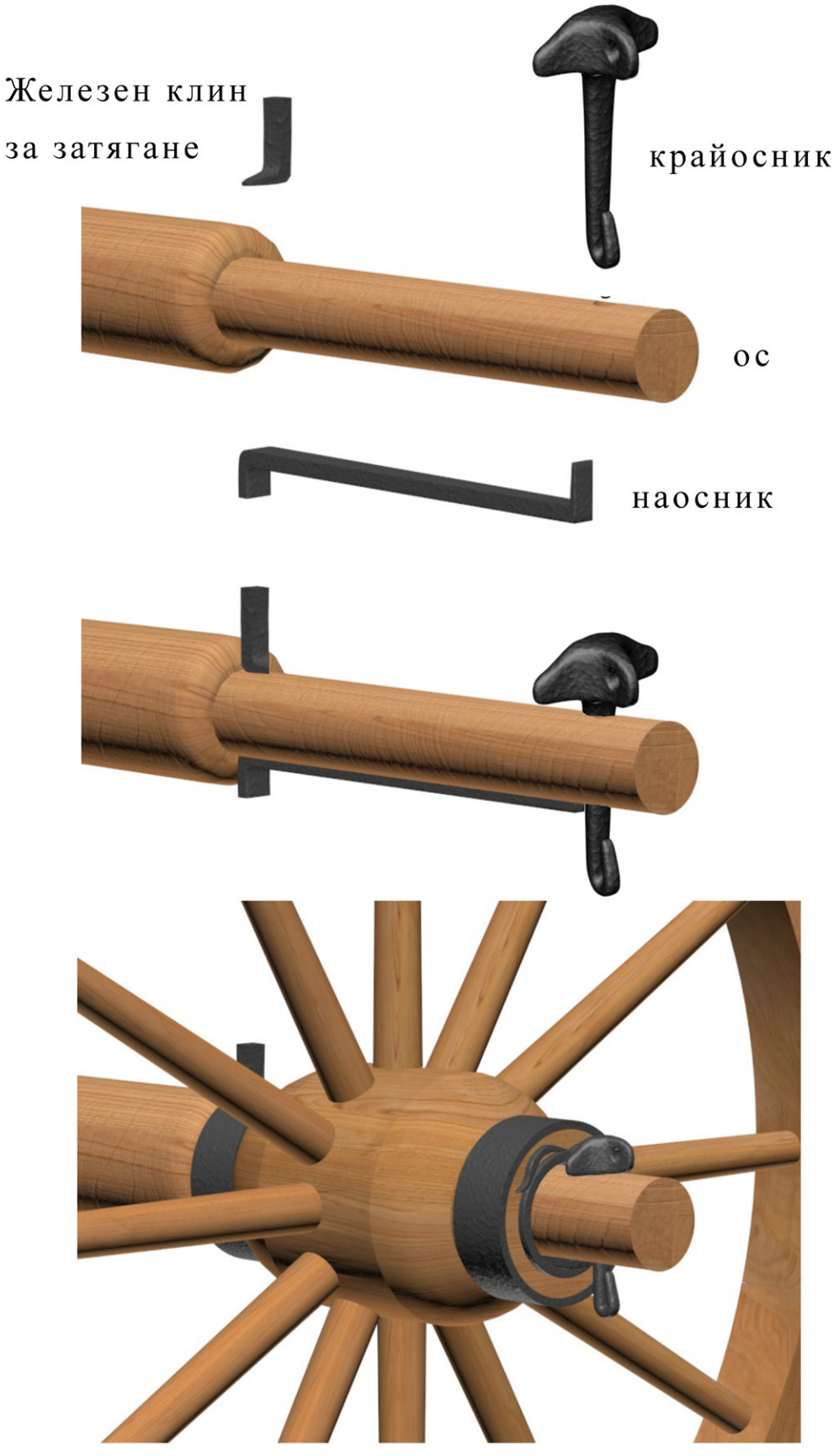
8.1.3

0 2 10 см

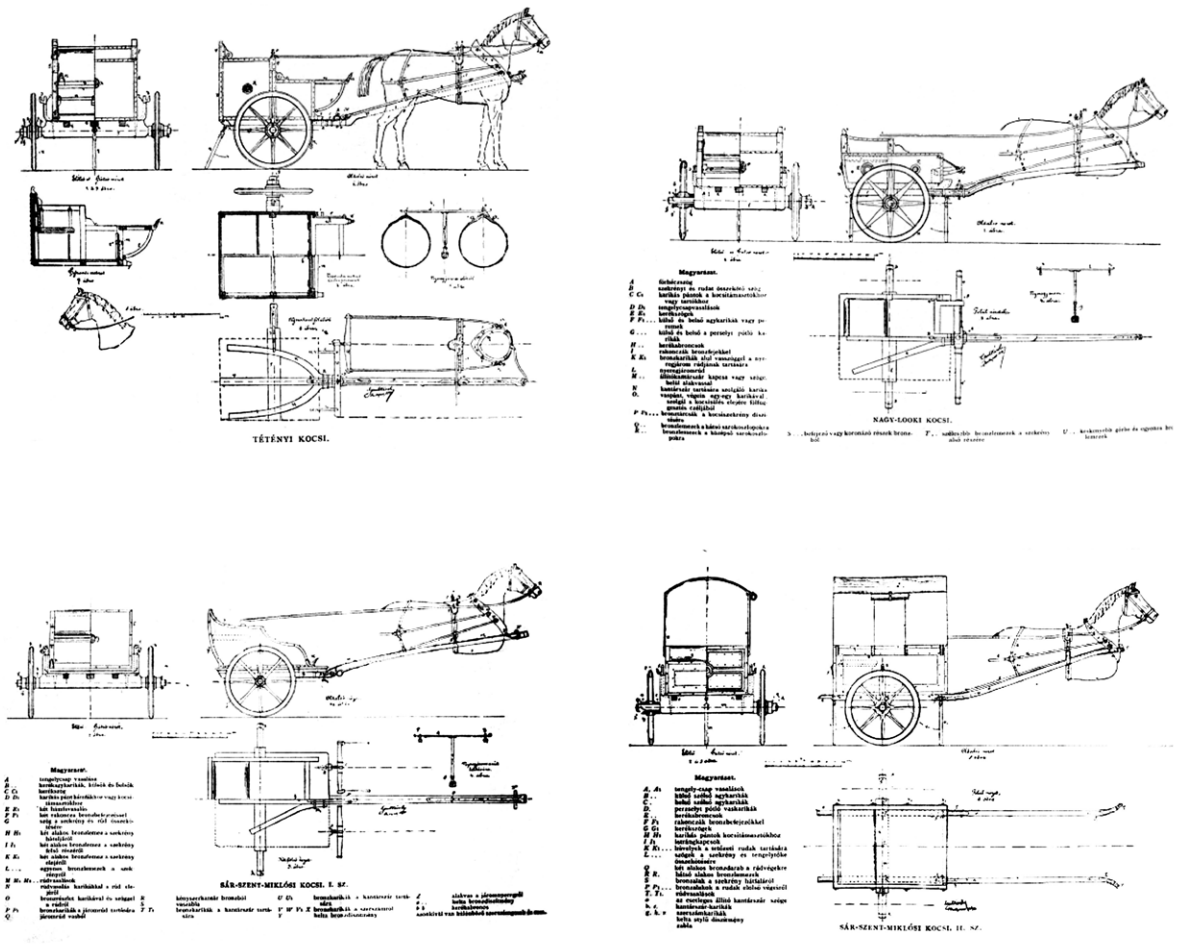
ПРИЛОЖЕНИЕ 5
ОБРАЗИ

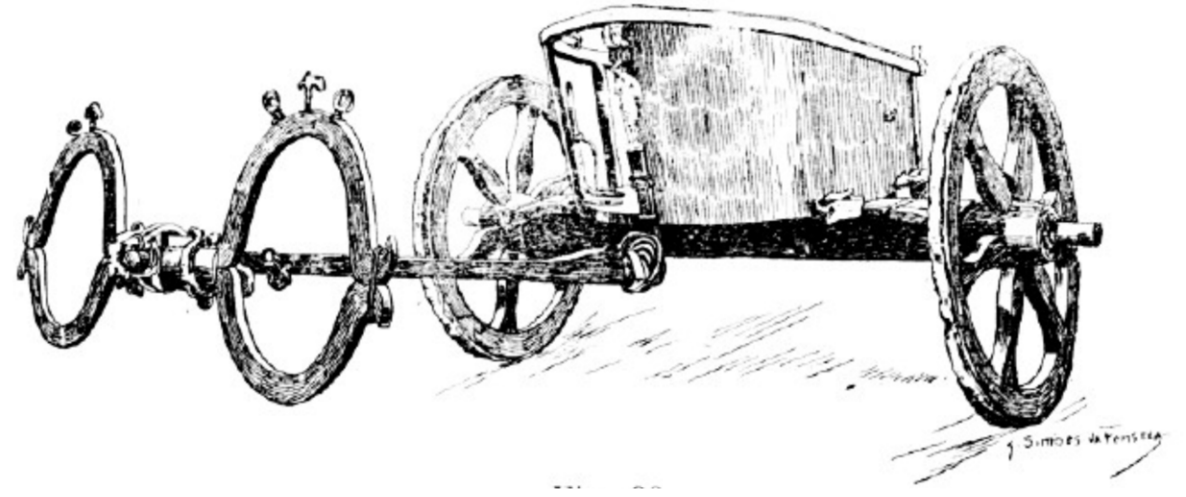
Обр. 1. Елементи на колелото.

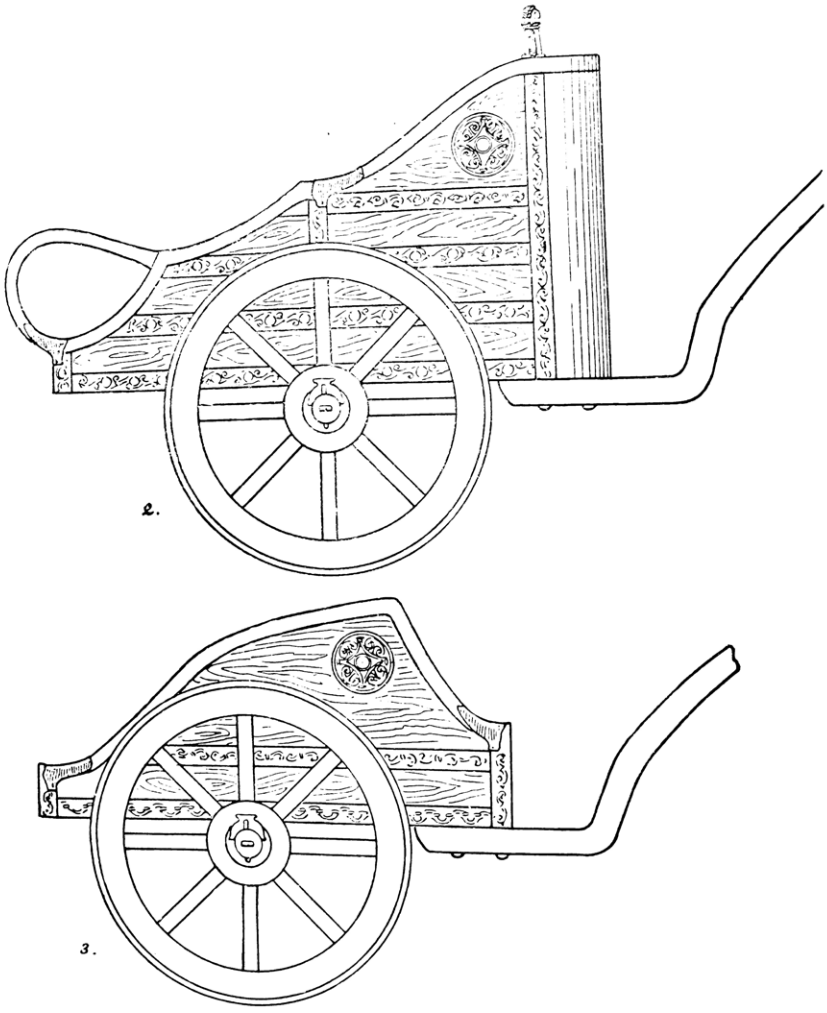
Обр. 2. Елементи в крайщата на дървената ос.

Обр. 3. Реконструкции на двуколки от Панония (Gaul 1890).

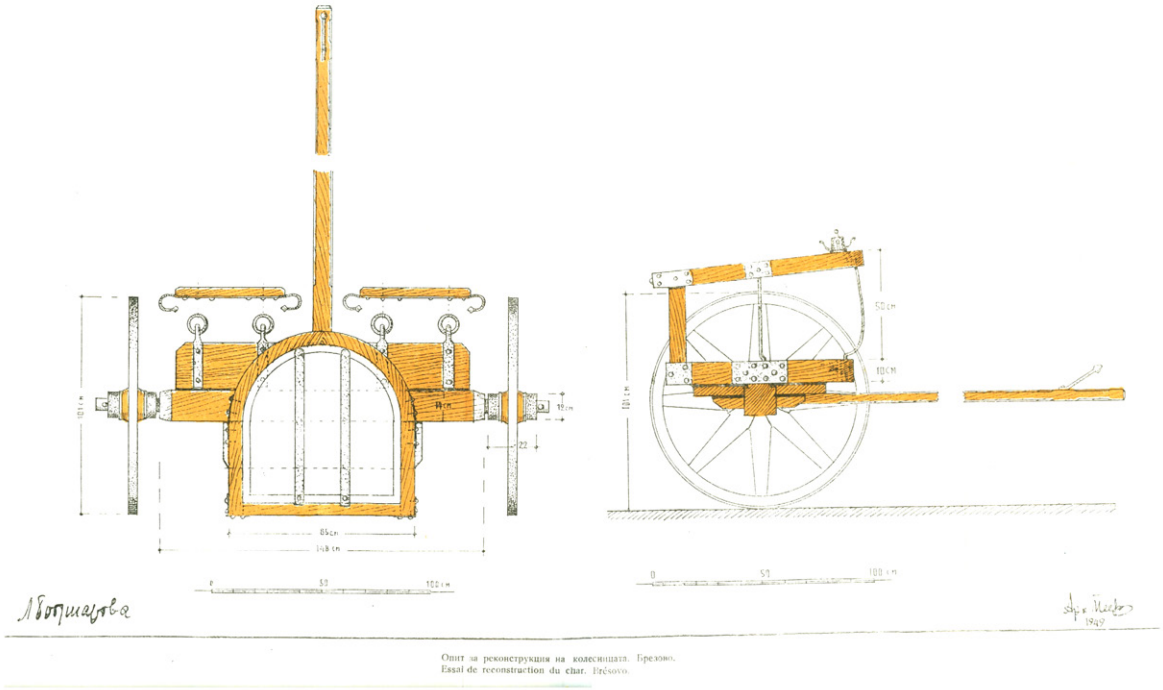
Обр. 4.1. Реконструкция на двуколката от Дукова могила, Пловдивско (кат. № 25, Seure 1901, fig. 23).

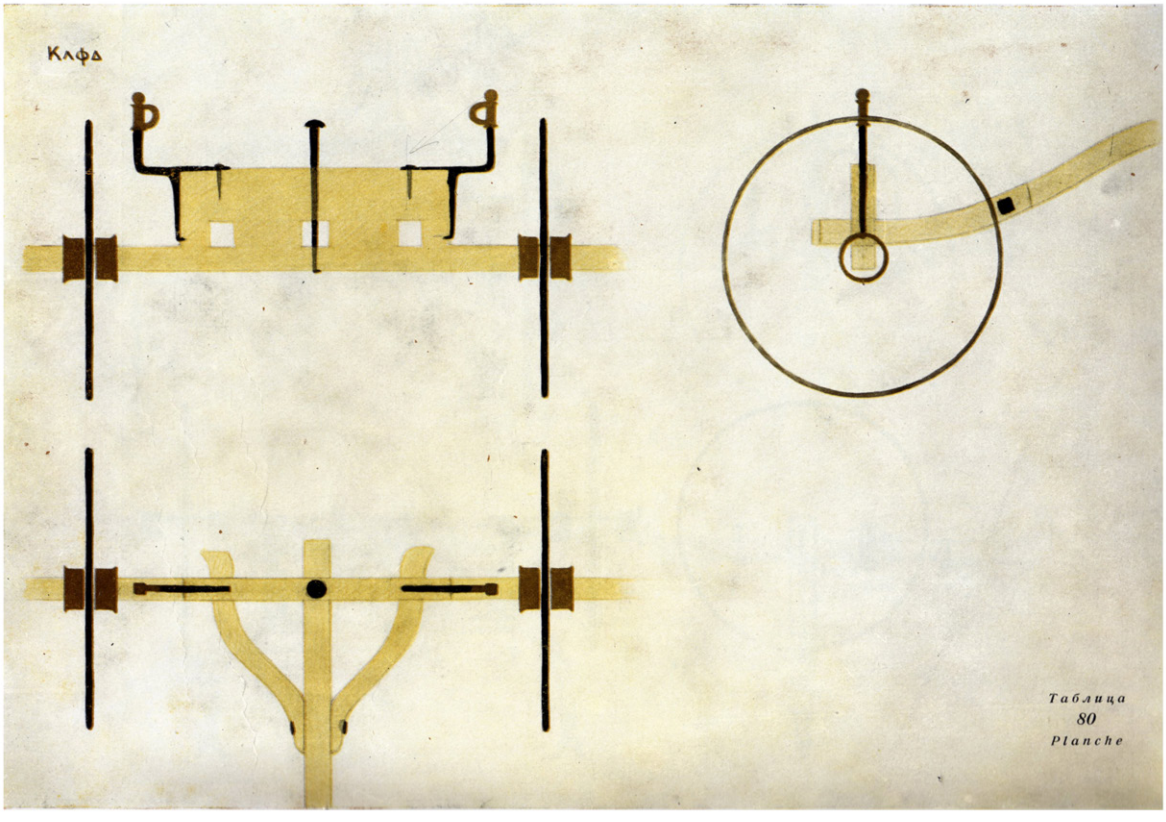
Обр. 4.2. Реконструкция на двуколката от Frenz (Lehner 1923, abb. 7).

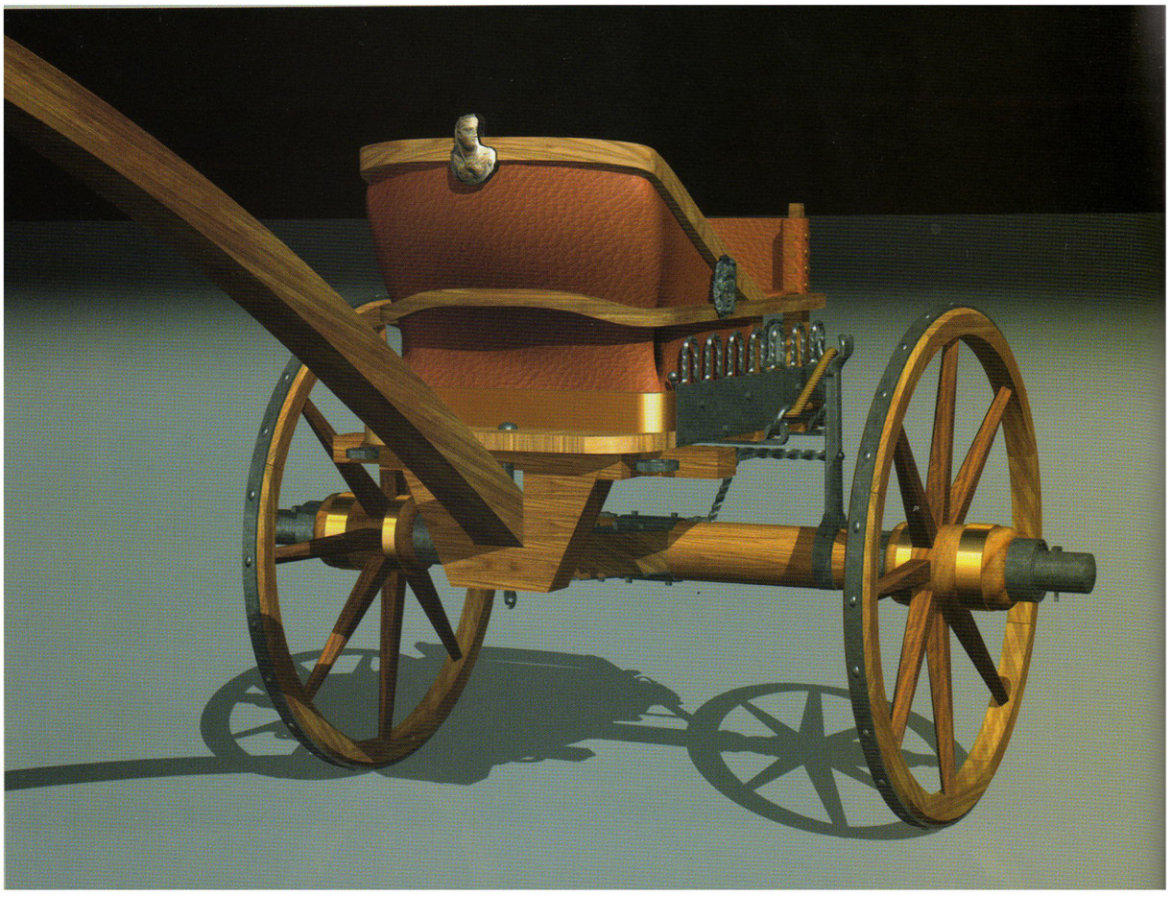
Обр. 5. Реконструкция на двуколка от Budakeszi (Mráv 2004, fig. 8).

Обр. 6. Реконструкция на двуколка от с. Брезово, Пловдивско (кат. № 2, Ботушарова 1950, табл. 11).

Обр. 7. Реконструкция на двуколка от с. Телец, Разградско (Венедиков 1960, табл. 80).

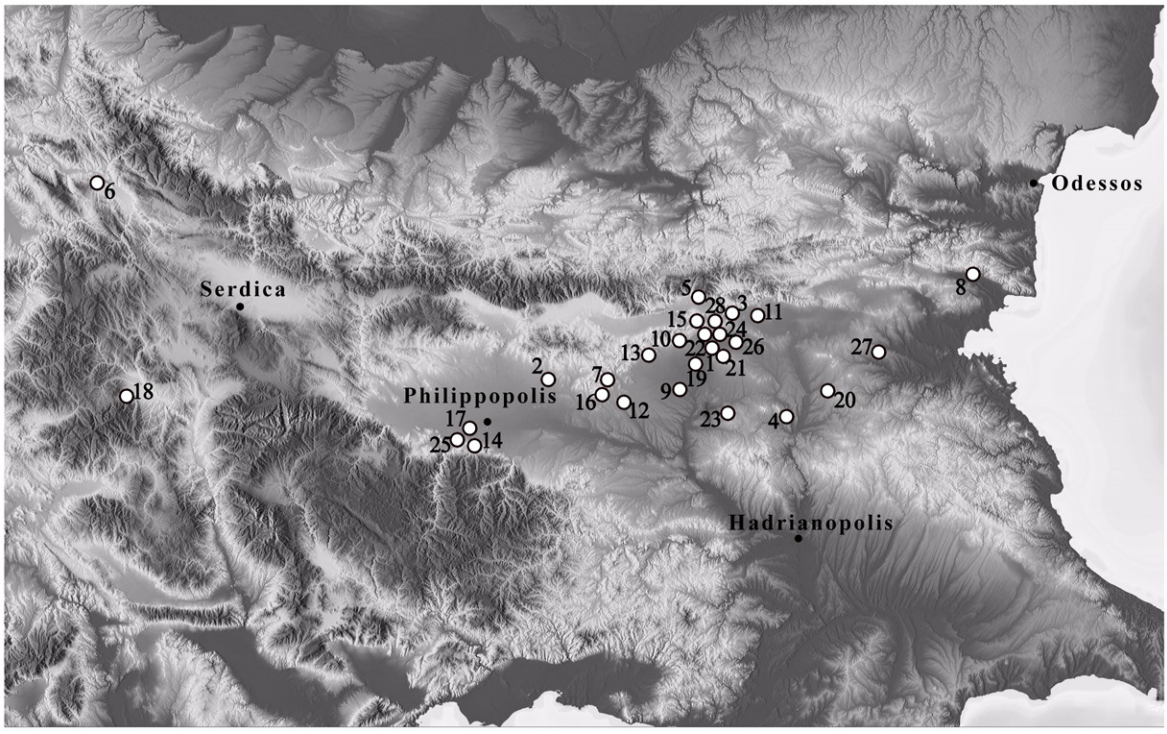
Обр. 8. Реконструкция на двуколка от с. Карановo, Новозагорско (кат. № 10, Мешеков 2008, обр. 3).

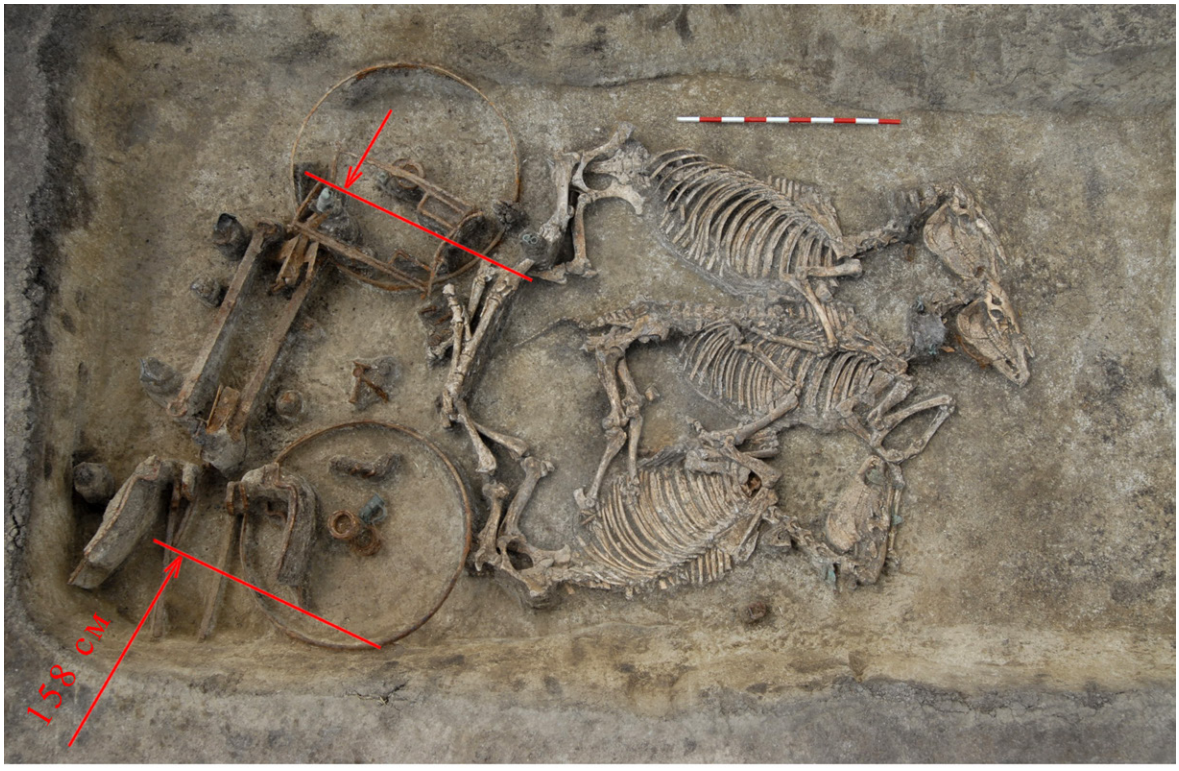
Обр. 9.1. Реконструкция на двуколка от с. Карановo, Новозагорско (кат. № 10, Борисова 2011, обр. 48).

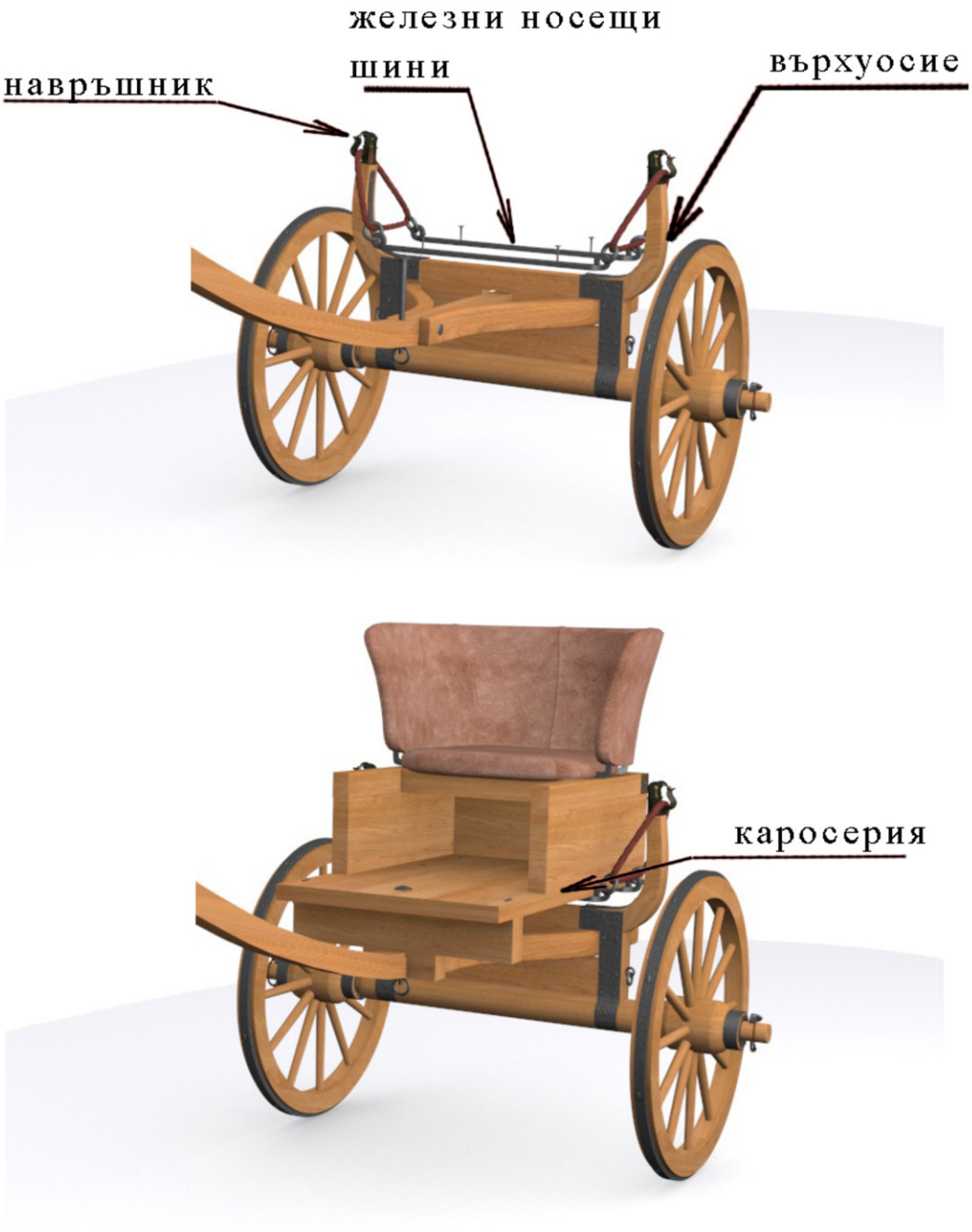
Обр. 9.2. Реконструкция на двуколка от с. Станичене, Щипско (кат. № 6, Ратковиќ 2015, сл. 2).

Обр. 10. Двуколки на територията на Тракия. с. Горица, Бургаско (8); с. Житосвят, Карнобатско (27); с. Пчела (4) и с. Стройно, Елховско (20); с. Старо село (3) и с. Речица (11), Сливенско; с. Коньово (21), с. Съдиево (26), с. Кортен (15, 22, 24 и 28), с. Караново (10), м. Триъгълника (1 и 19), Новозагорско; с. Полски градец, Радневско (23); Твърдица (5); Стара Загора (13), с. Михайлово (12) и с. Ковач (9), Старозагорско; с. Могилово (7) и с. Винарово (16), Чирпанско; с. Брезово (2), с. Брестовица (14) и с. Пастуша (17 и 25), Пловдивско; с. Жилинци, Кюстендилско(18) и с. Станичене, Пиротско (6)

Обр. 11. Разстояние между външните краища на железните наосници (кат. № 1, Игнатов 2008).

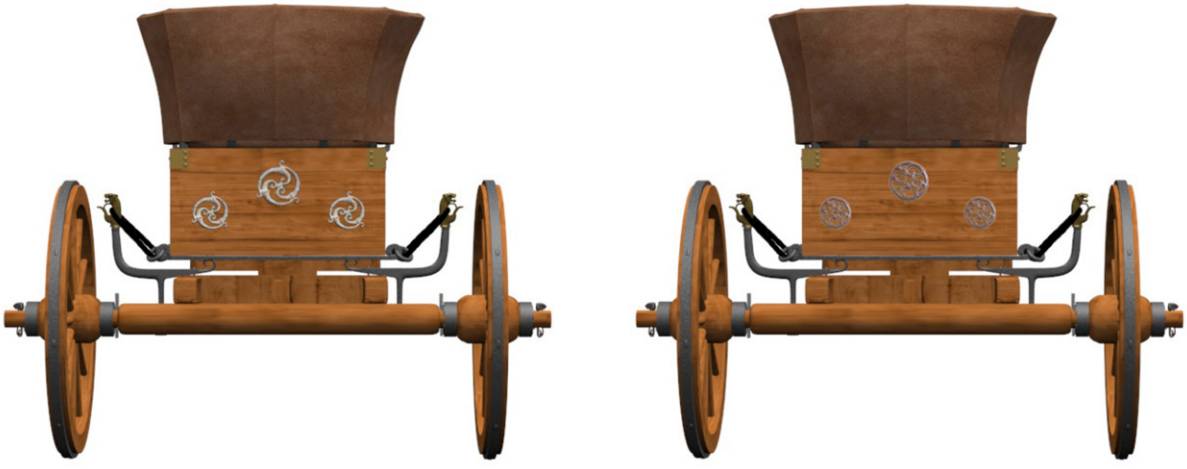
Обр. 12. Система на меко окачване на каросерия на двуколки.

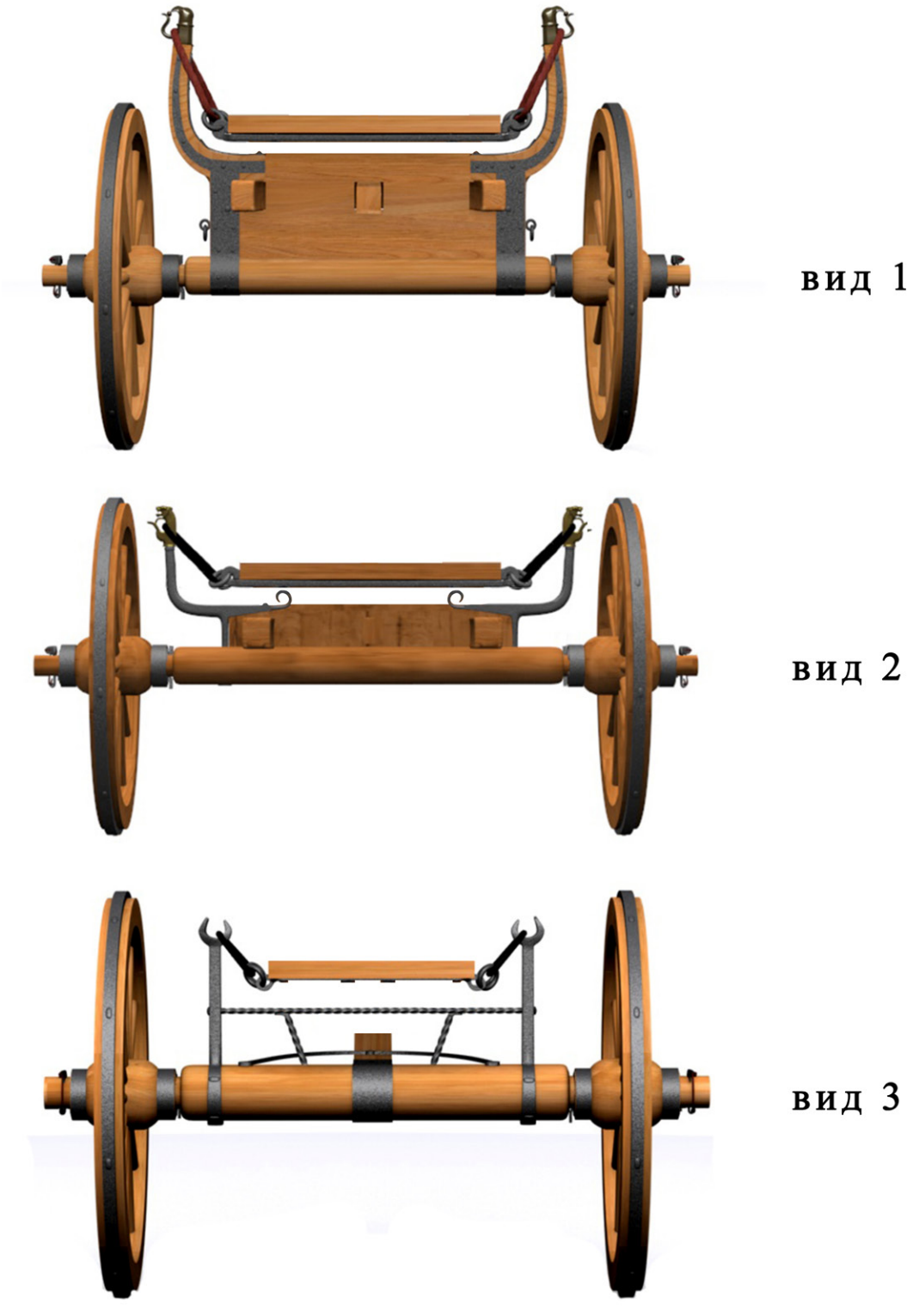
Обр. 13. Арматура на седалка, открита in situ в м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1, Игнатов 2008).

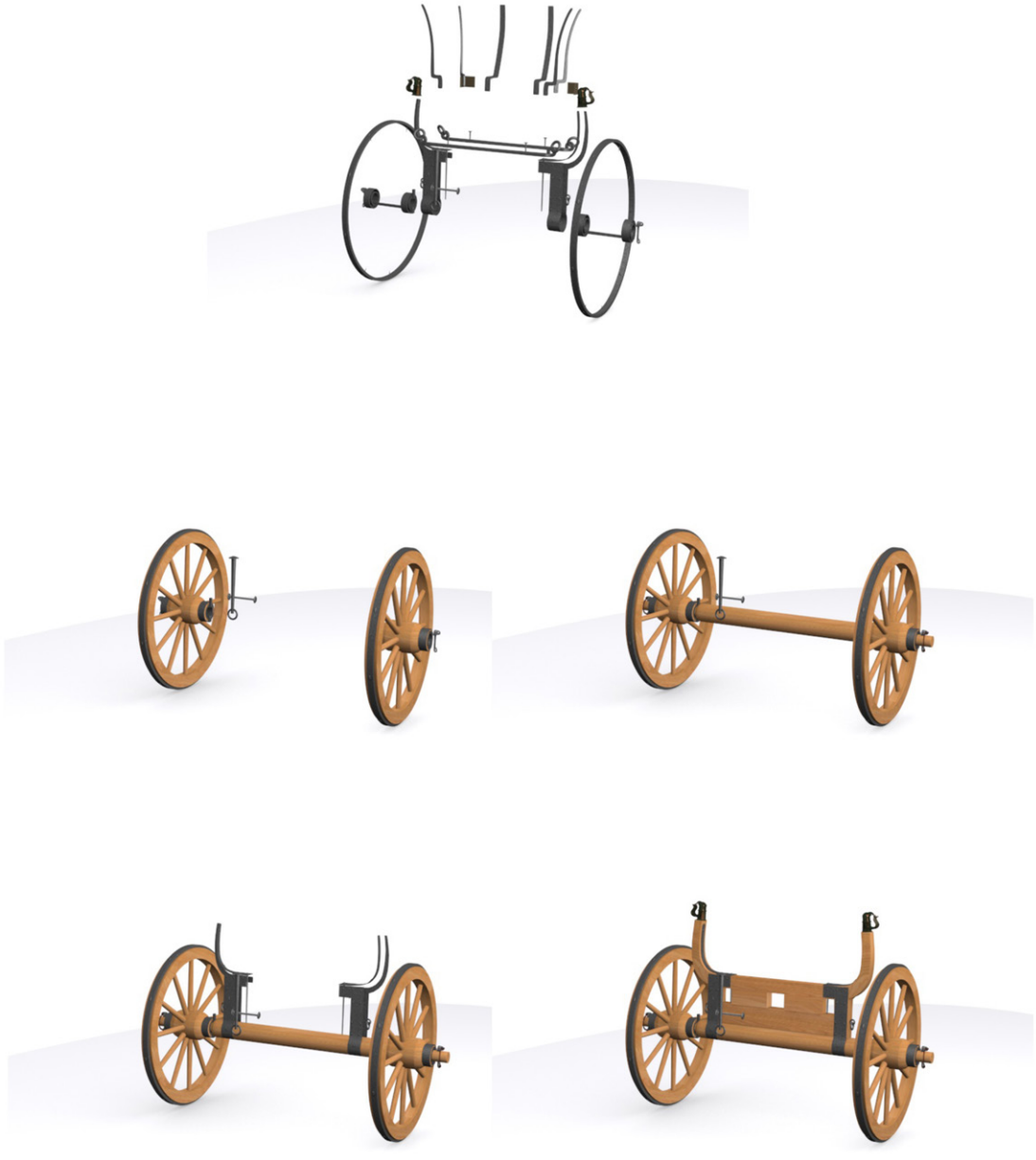
Обр. 14. Плетена облегалка при кола и стол.

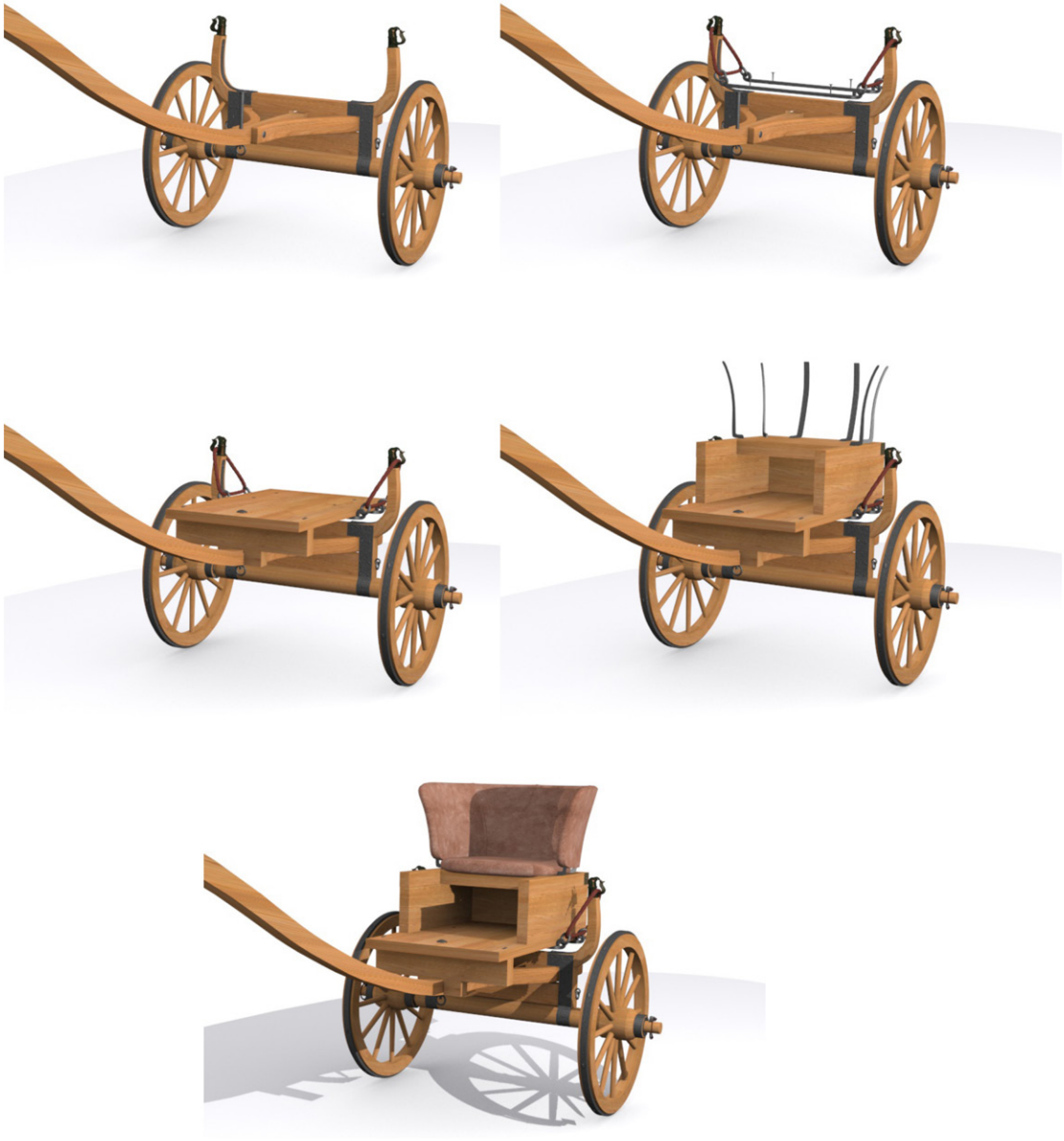
Обр. 15. Украса от ажурни бронзови апликации на гърба на каросерията.

Обр. 16. Видове двуколки на меко окачване.

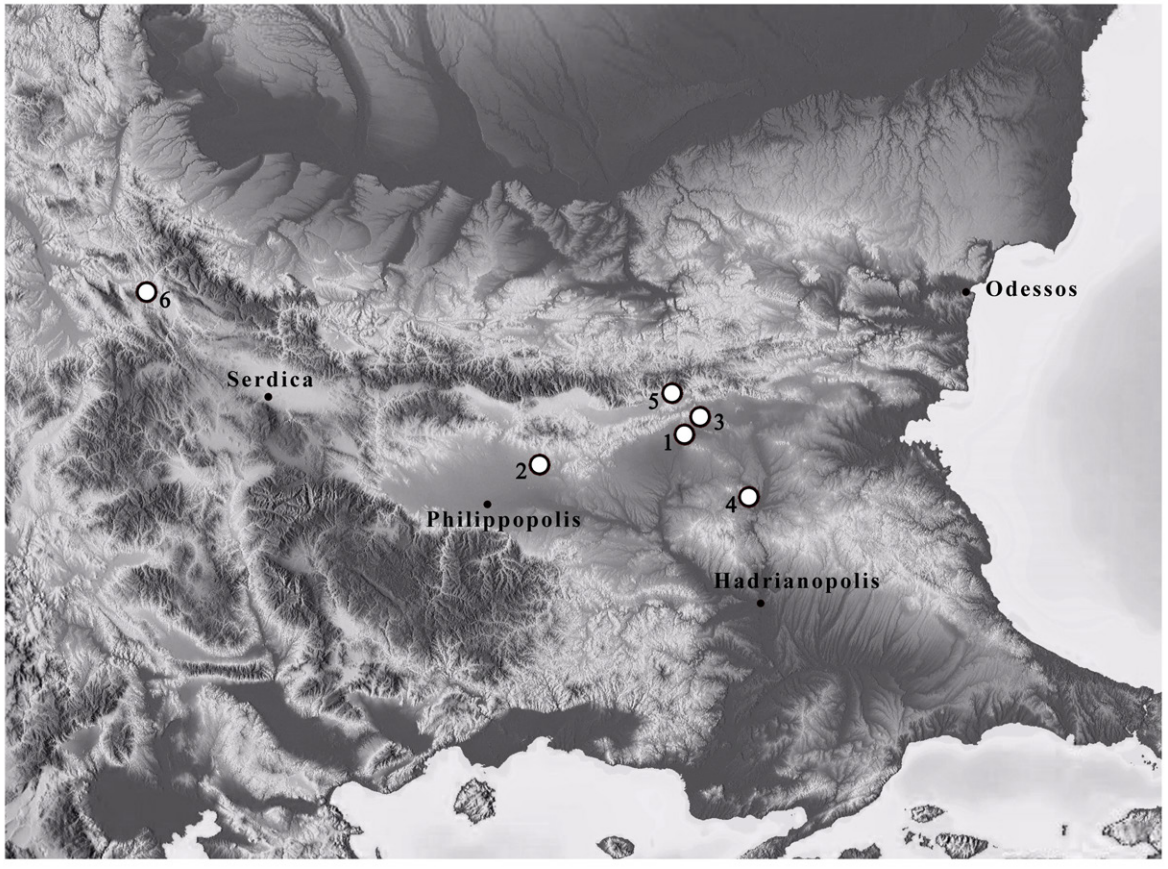
Обр. 17. Реконструкция на двуколка на меко окачване – 1 вид.

Обр. 18. Реконструкция на двуколка на меко окачване – 1 вид.

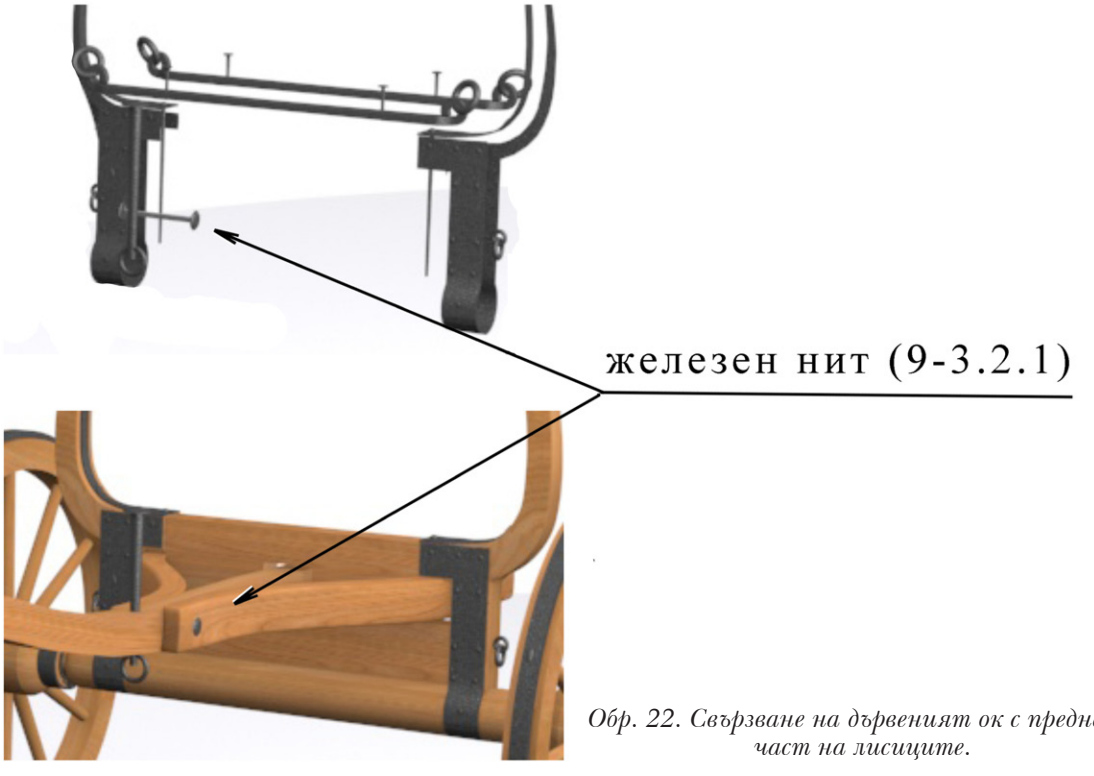
Обр. 19. Двуколка на меко окачване – 1 вид (кат. № 1, м. Триъгълника, Нова Загора Игнатов 2008)

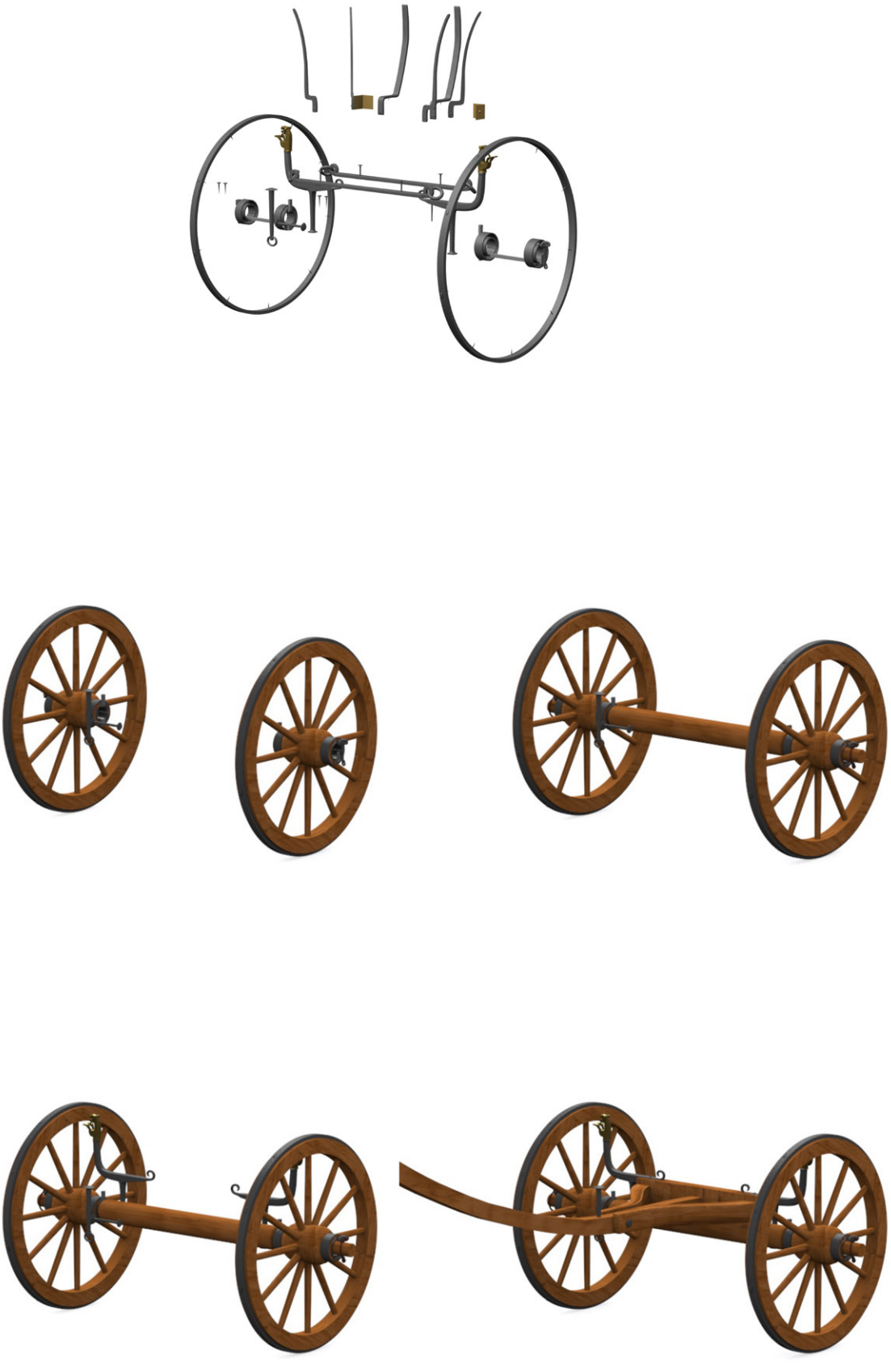
Обр. 20. Двуколки на меко окачване – 1 вид в Тракия.
м. Триъгълника, Нова Загора (1); с. Старо село, Сливенско (3); с. Пчела, Елховско (4); с. Брезово, Пловдивско (2); м. Блягорница, Твърдица (5) и с. Станичене, Пиротско (6)

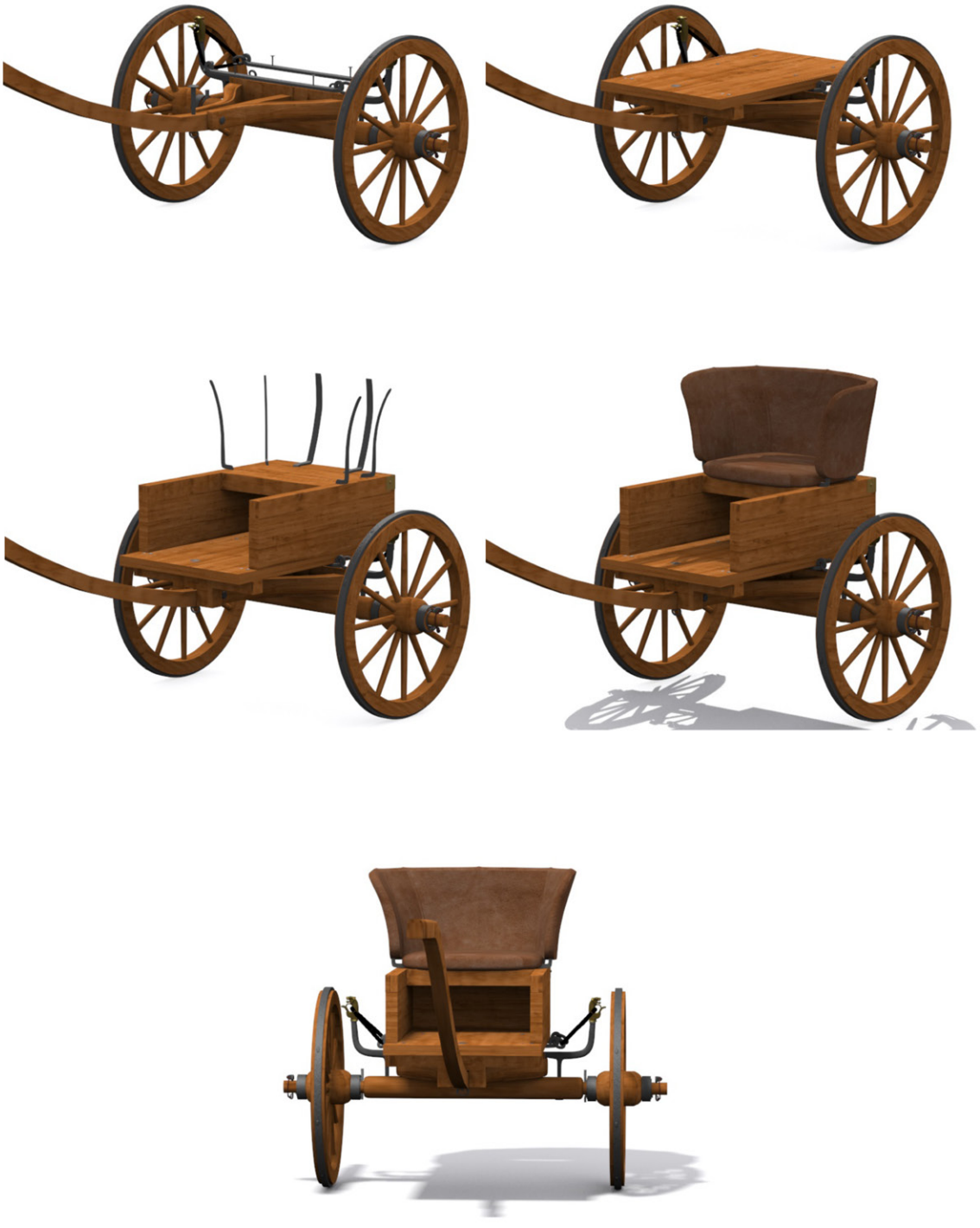
Обр. 21. Метален обков на дървената ос и върхуосие.

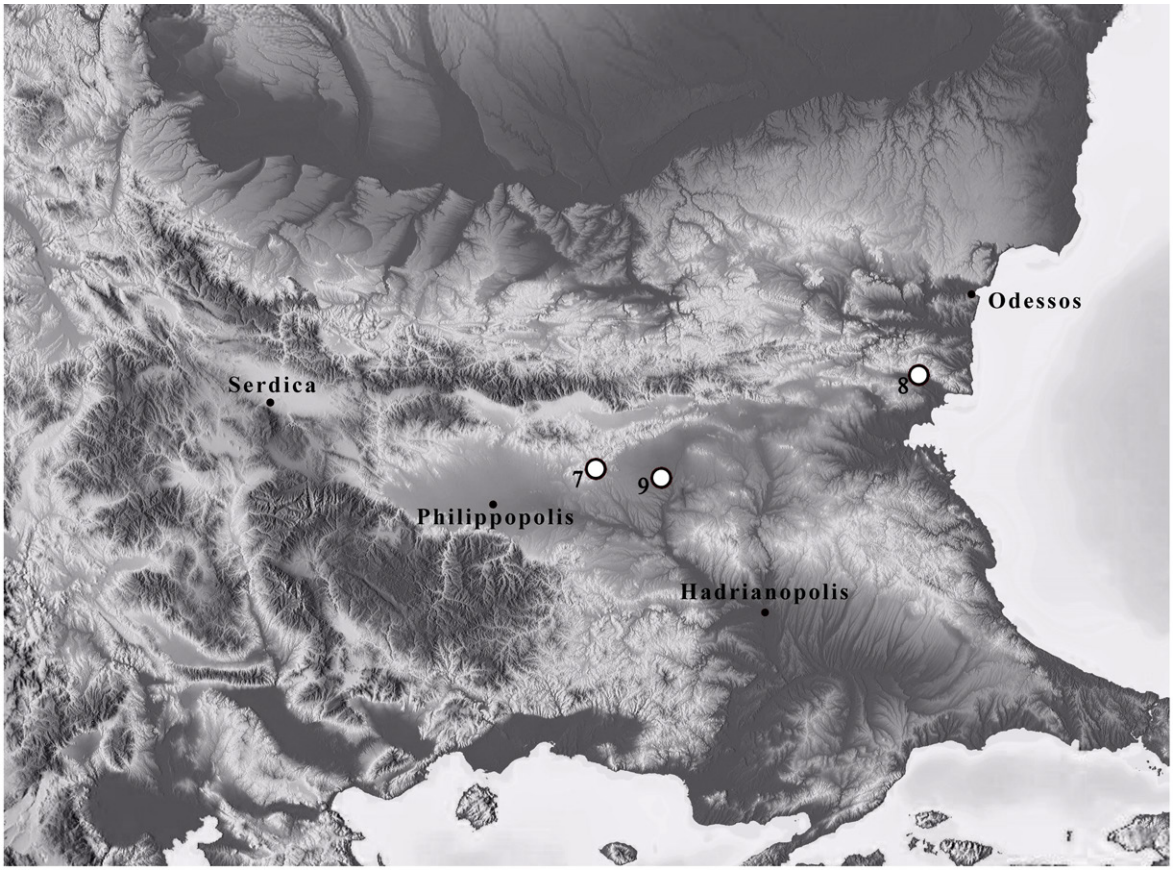
Обр. 22. Свързване на дървеният ок с предната част на лисиците.

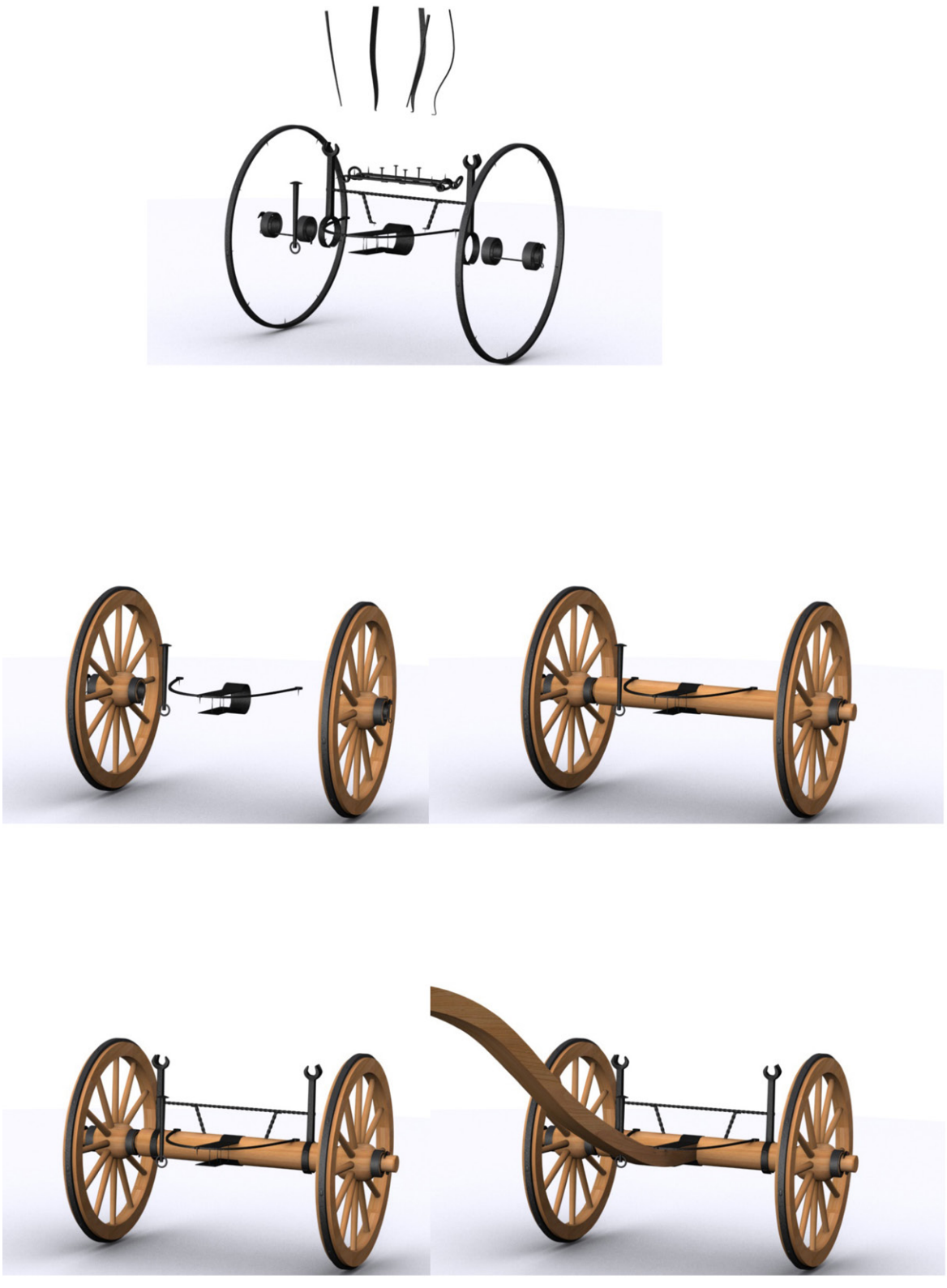
Обр. 23. Реконструкция на двуколка на меко окачване – 2 вид.

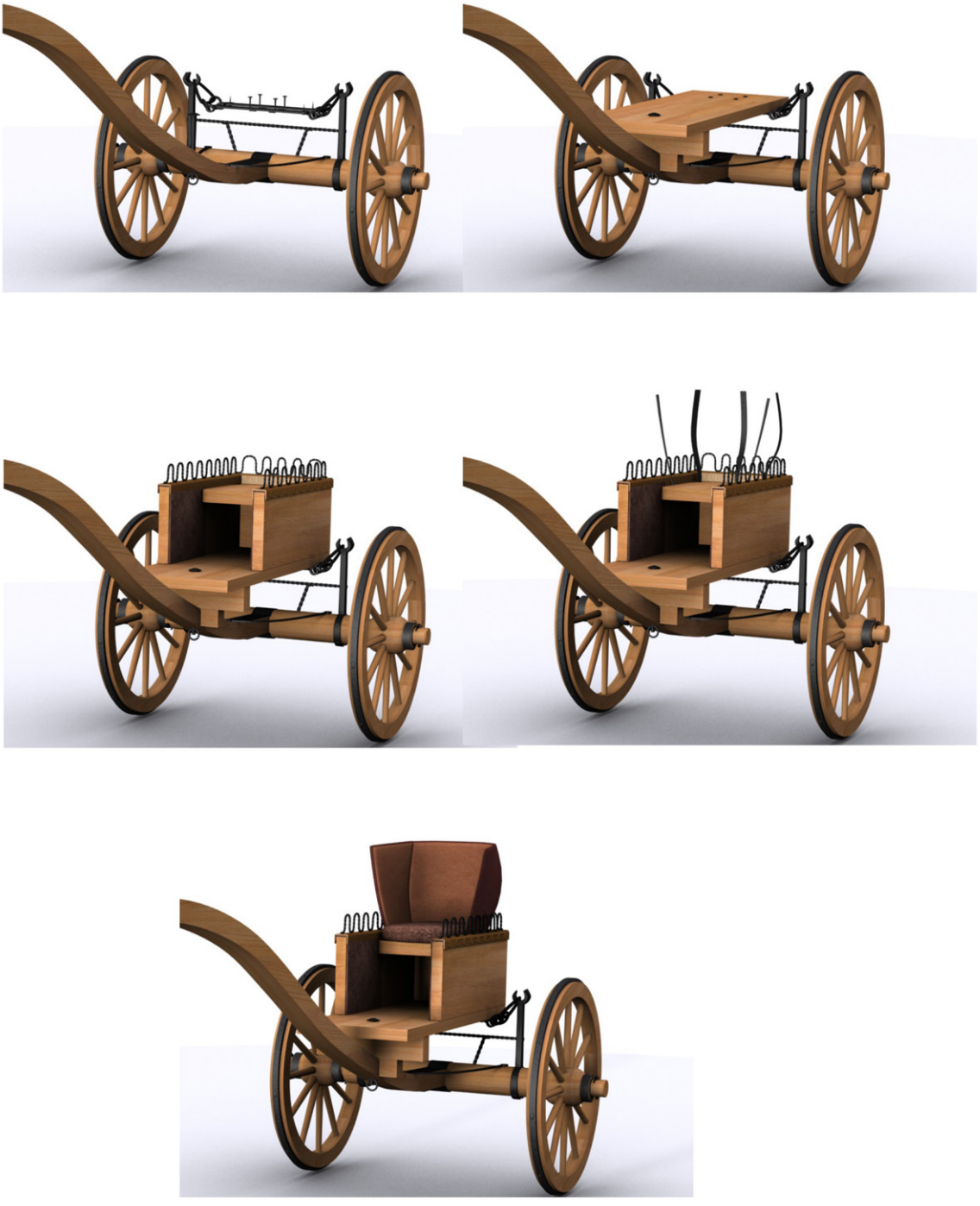
Обр. 24. Реконструкция на двуколка на меко окачване – 2 вид.

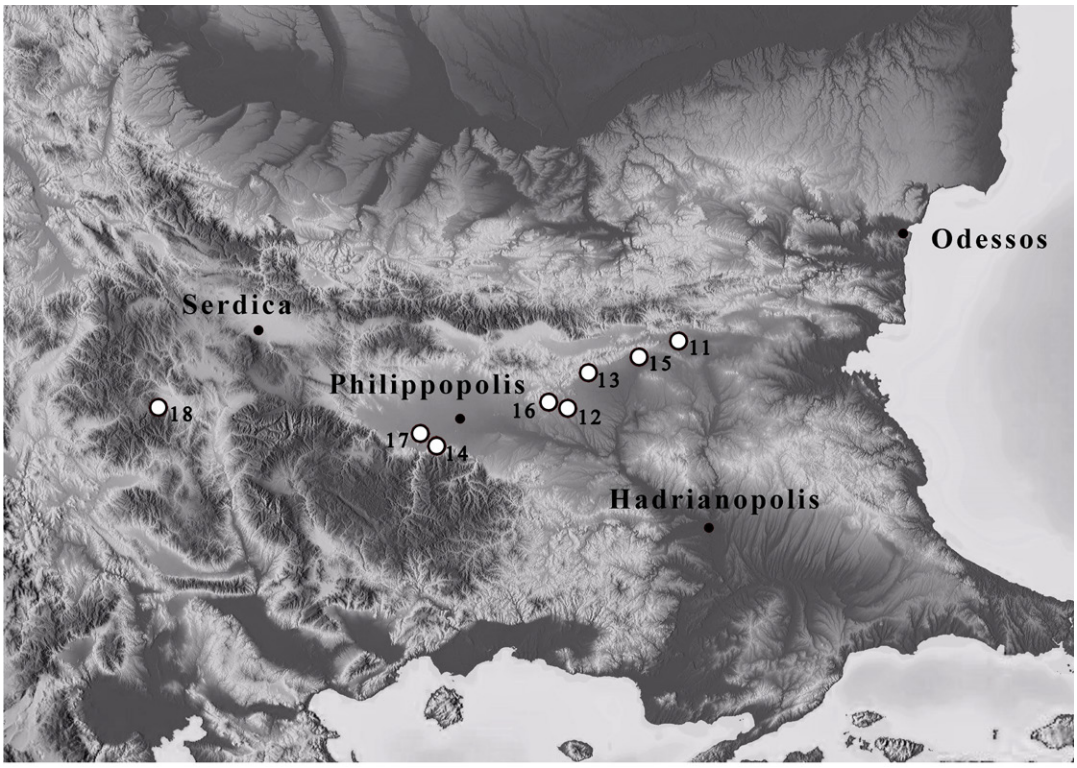
Обр. 25. Двуколки на меко окачване – 2 вид.
с. Могилово (7), Чирпанско; с. Горица, Бургаско (8) и с.Ковач, Старозагорско (9)

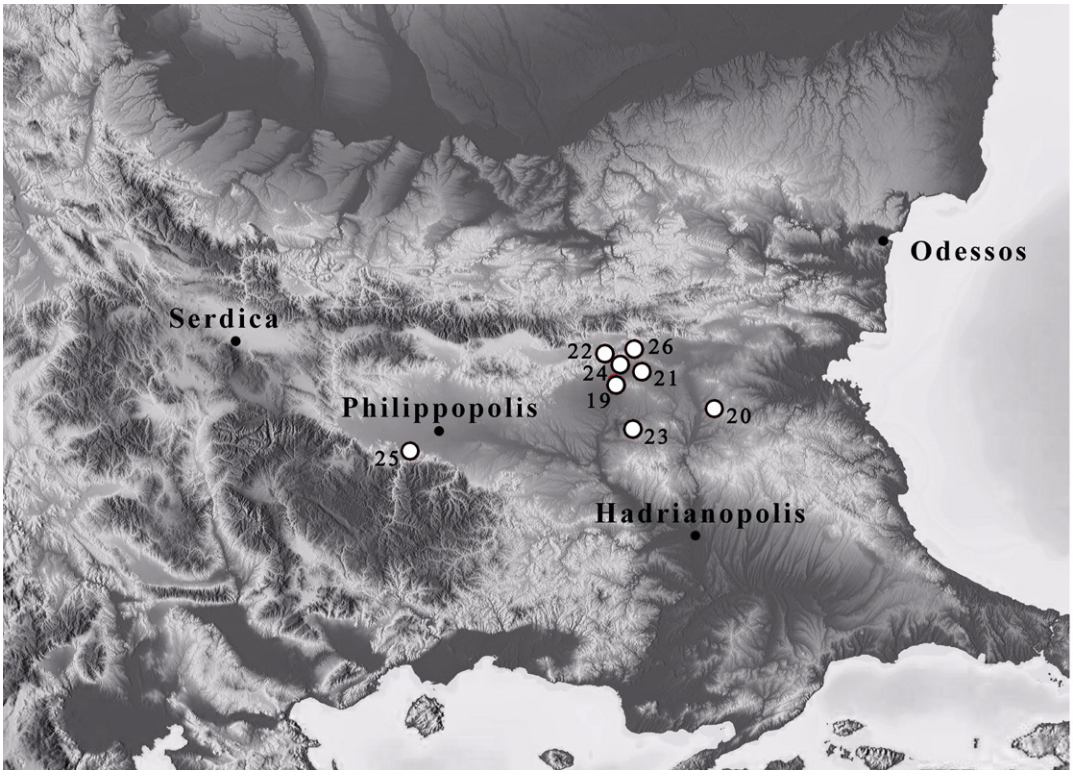
Обр. 26. Реконструкция на двуколка на меко окачване – 3 вид.

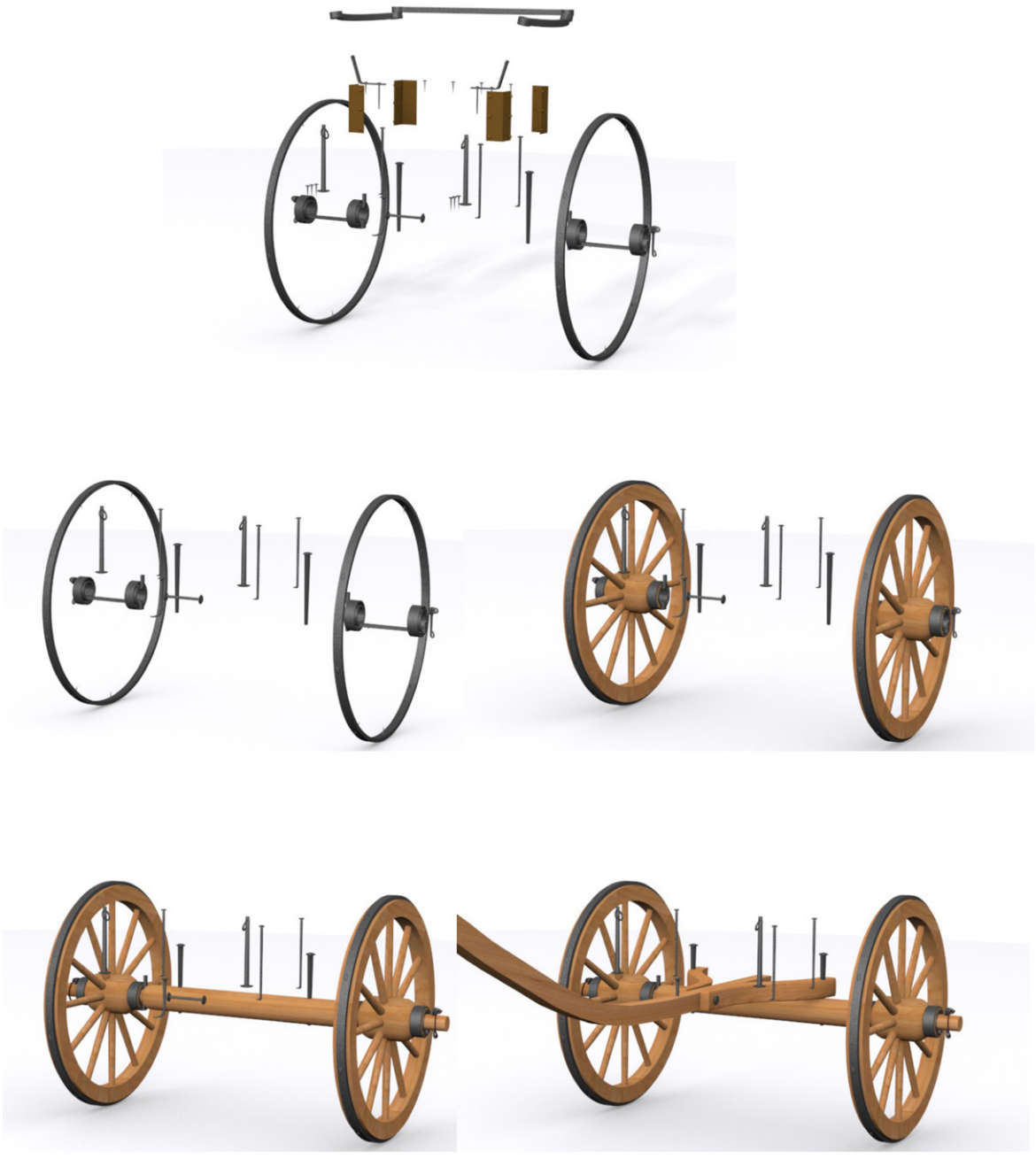
Обр. 27. Реконструкция на двуколка на меко окачване – 3 вид.

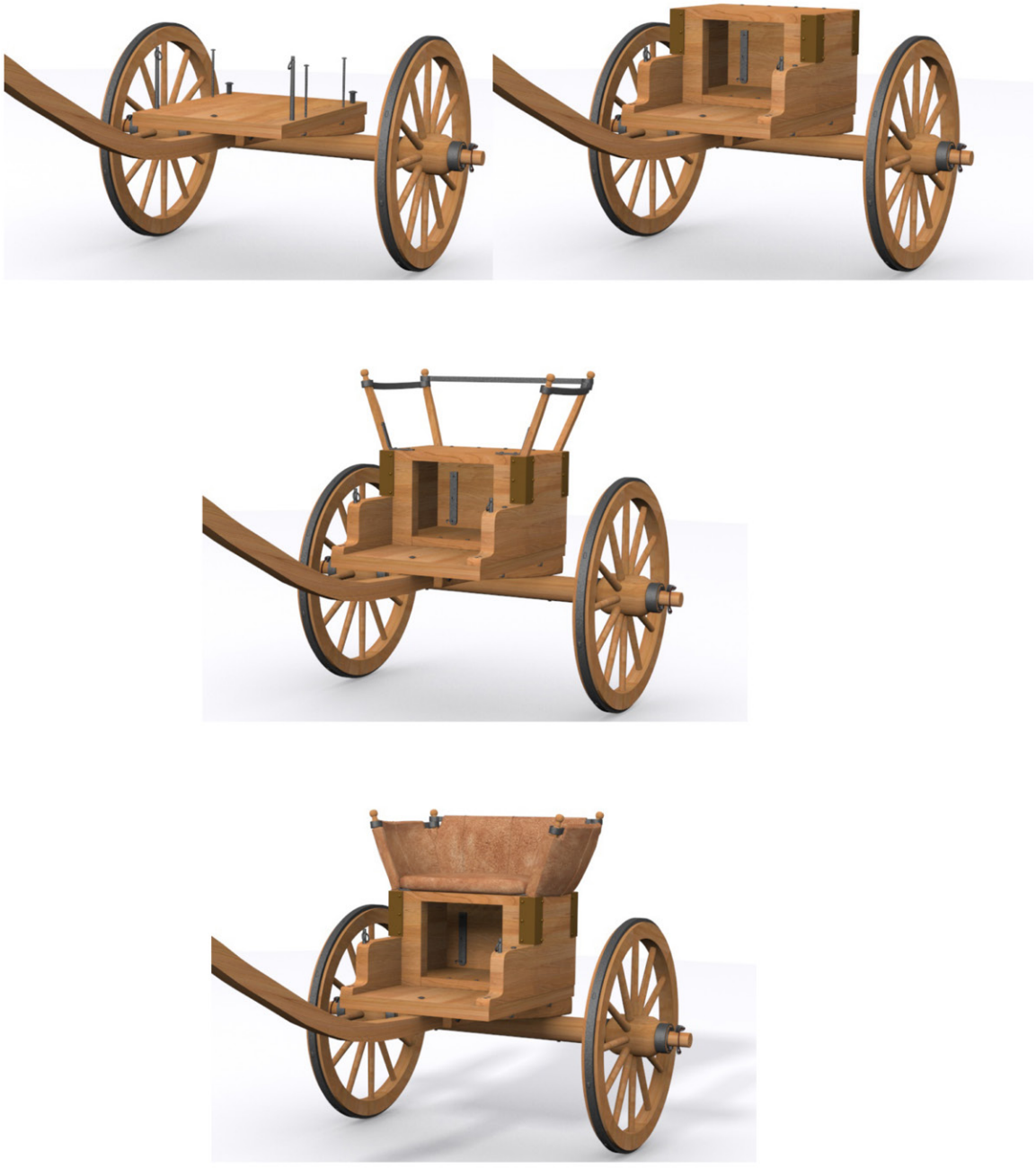
Обр. 28. Двуколки на меко окачване – неизяснен вид.
с. Речица, Сливенско (11); с. Михайлово, Старозагорско (12); м. Трите могили, Стара Загора (13); с. Брестовица, Пловдивско (14); с. Кортен, Новозагорско (15); с. Винарово, Чирпанско (16); Дукова могила, Пловдивско (17); с. Жилинци, Кюстендилско (18)

Обр. 29. Двуколки на твърдо окачване.
Вид 1 – м. Тригълника, Нова Загора (19); с. Стройно, Елховско (20); Вид 2 – с. Коньово (21); с. Кортен (22), Новозагорско; с. Полски градец, Радневско(23); Неизяснен вид – с. Кортен, Новозагорско (24); Дукова могила, Пловдивско (25); с. Съдиево, Новозагорско (26)

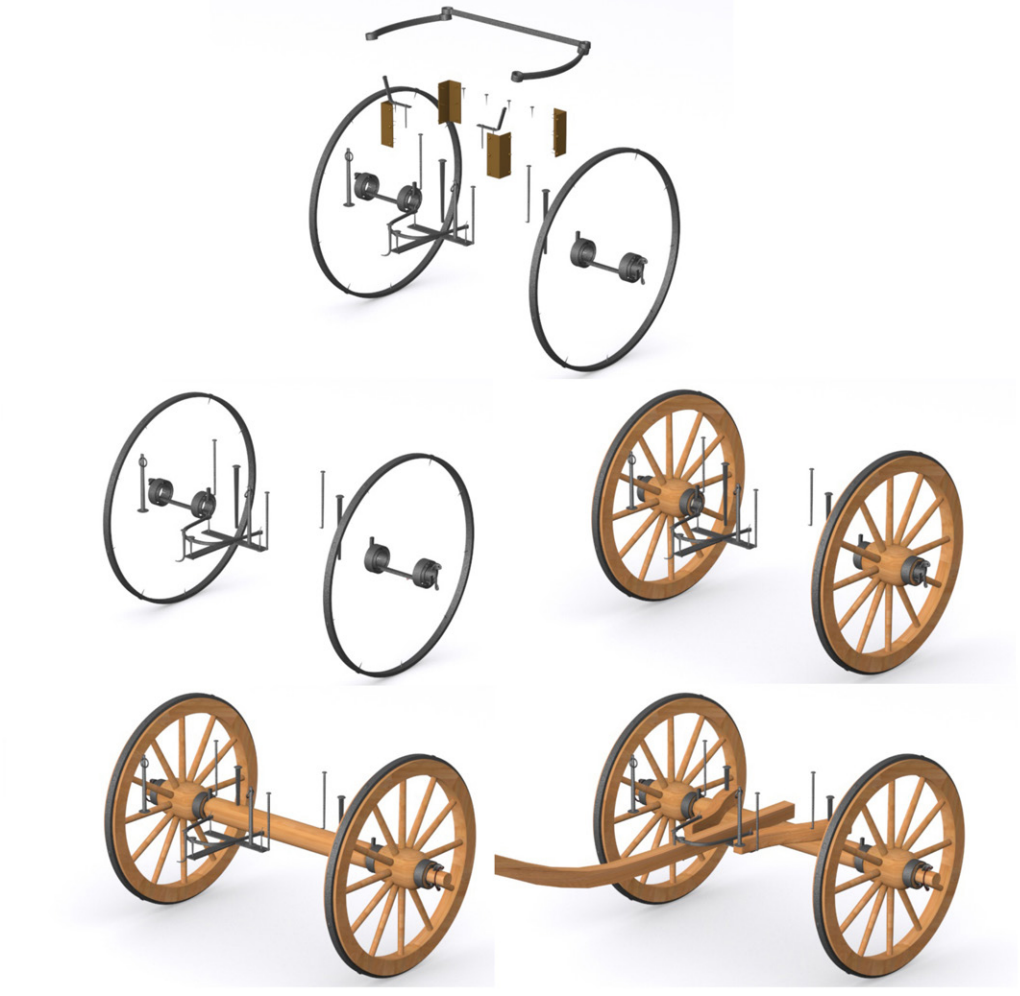
Обр. 30. Реконструкция на двуколка на твърдо окачване – 1 вид.

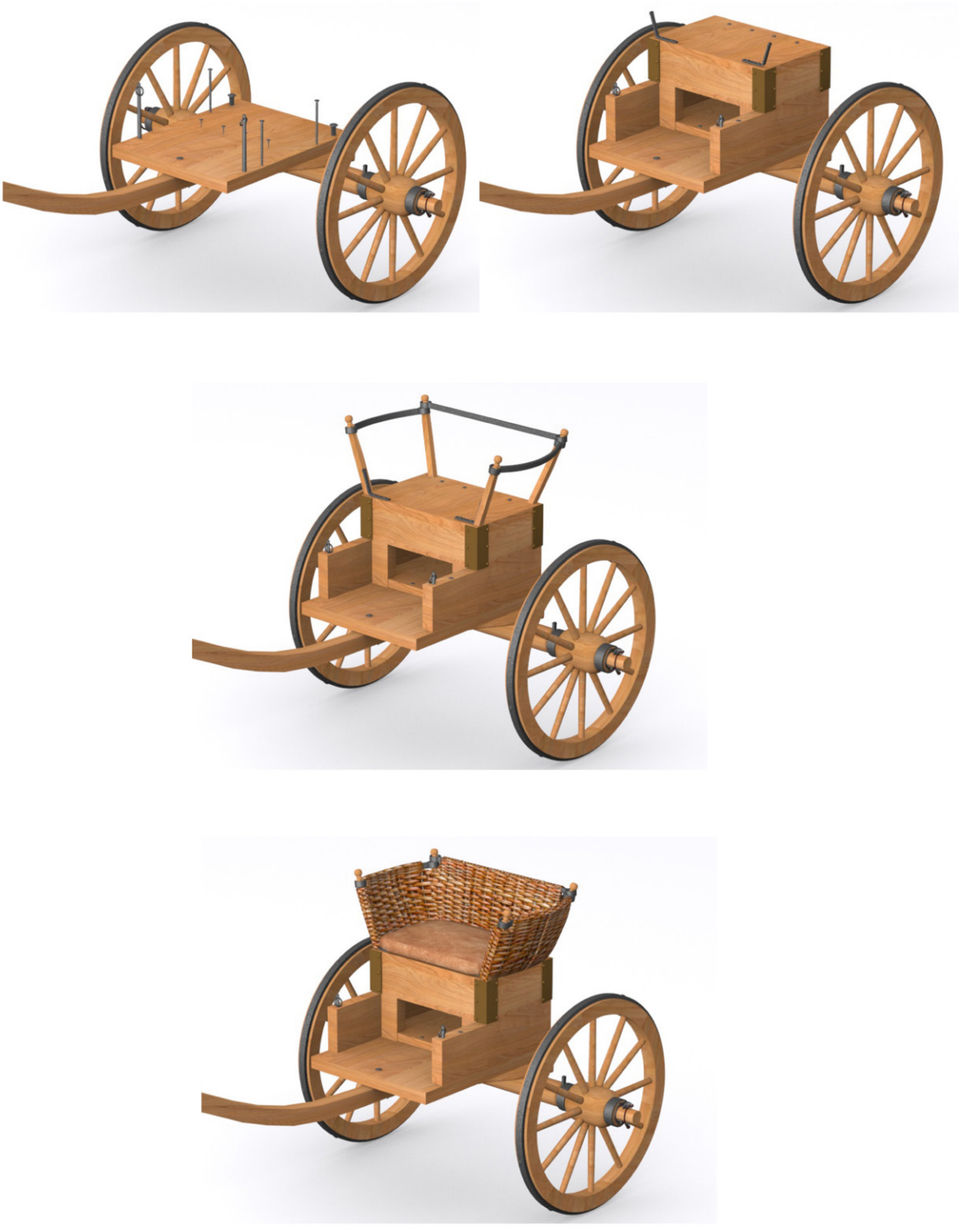
Обр. 31. Реконструкция на двуколка на твърдо окачване – 1 вид.

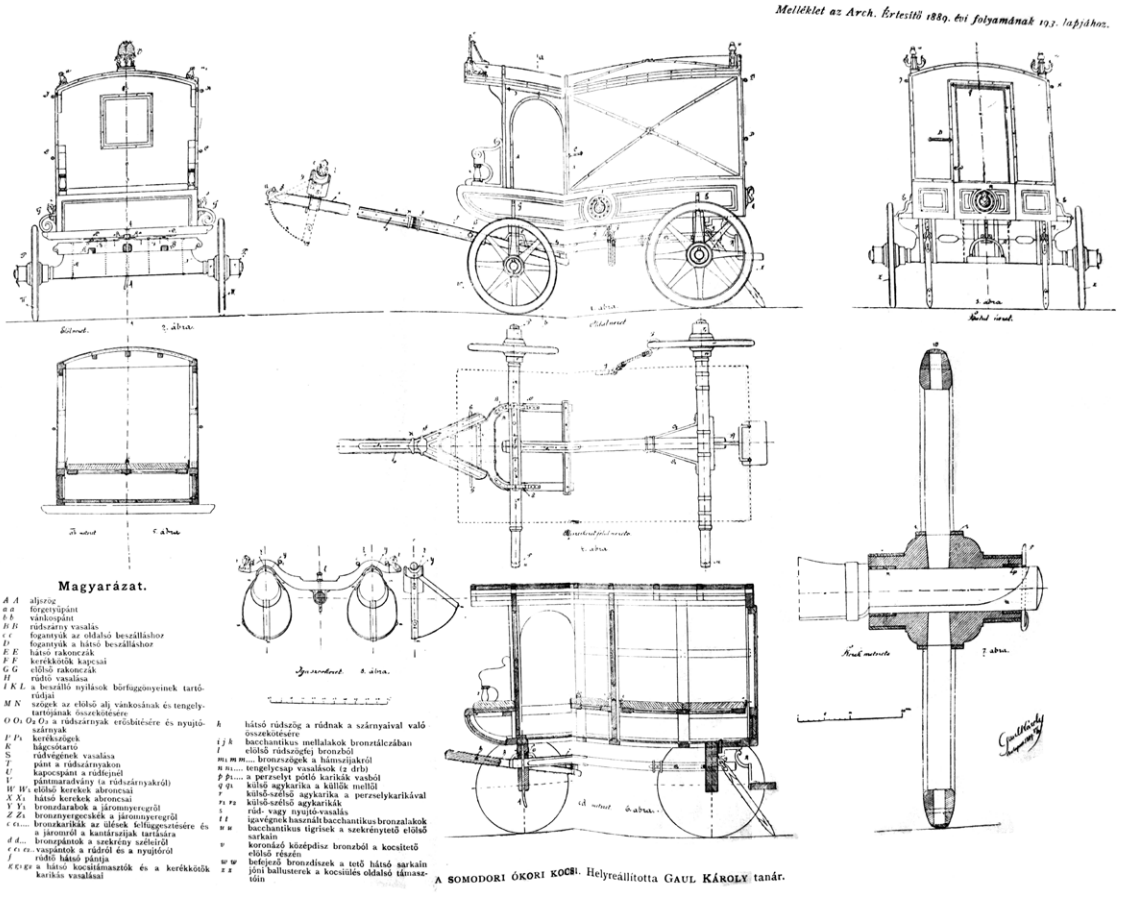
Обр. 32. Двуколка на твърдо окачване – 1 вид (кат. № 19, м. Триъгълника, Нова Загора, Игнатов 2008).

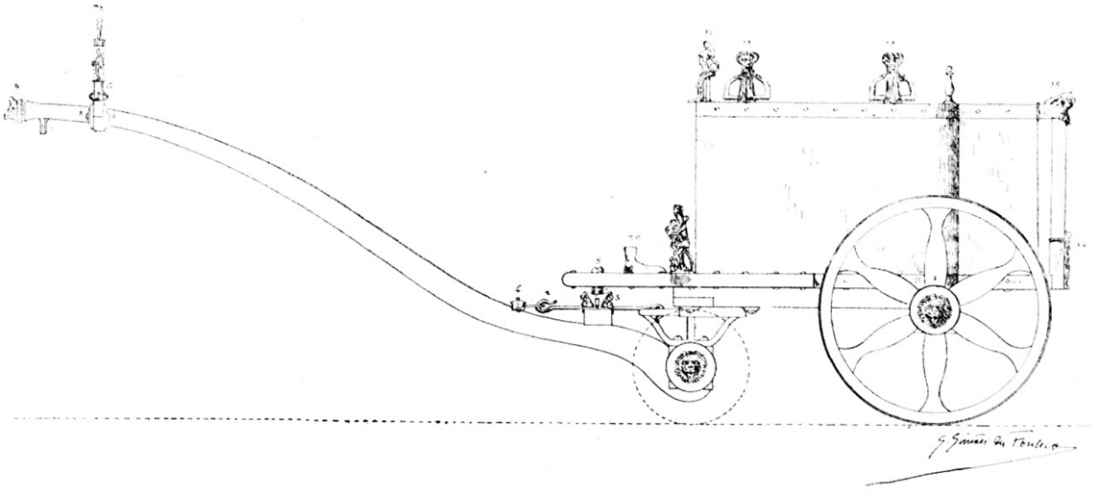
Обр. 33. Реконструкция на двуколка на твърдо окачване – 2 вид.

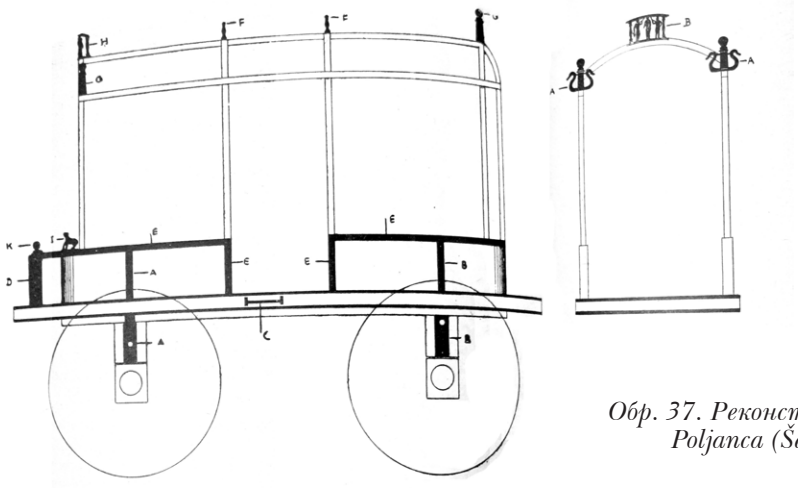
Обр. 34. Реконструкция на двуколка на твърдо окачване – 2 вид.

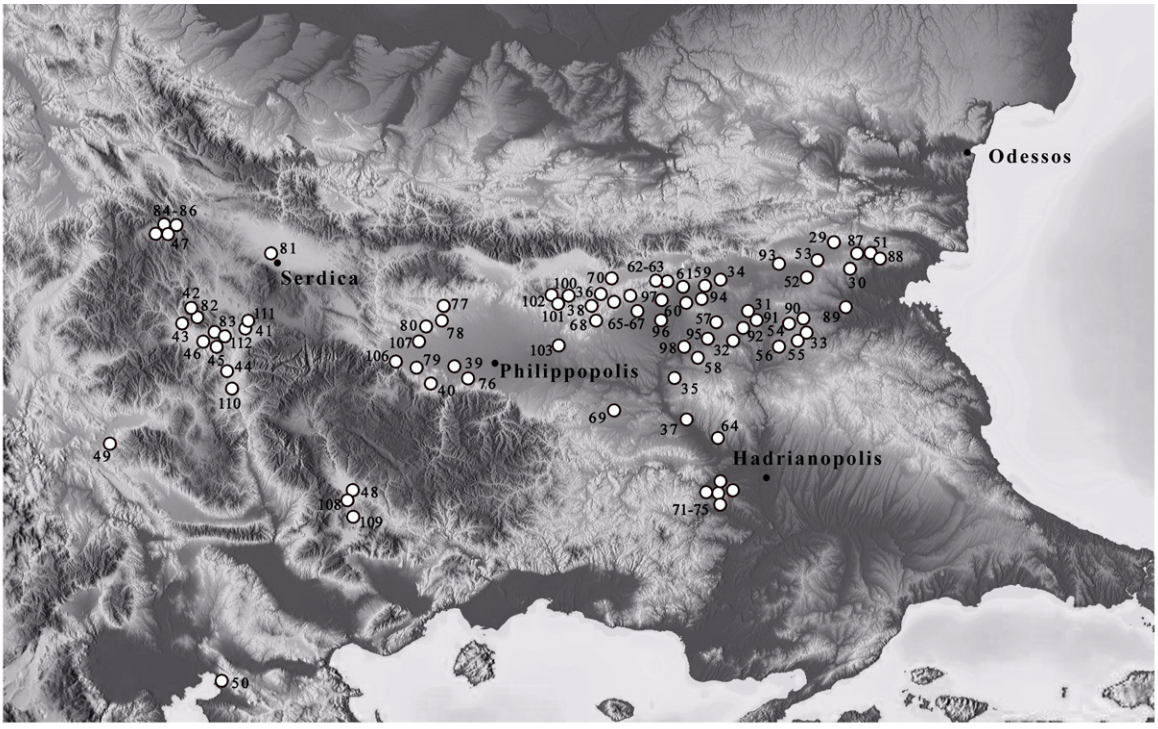
Обр. 35. Реконструкция на четириколка от Szomodor, Унгария (Gaul 1889, tabl. VI).

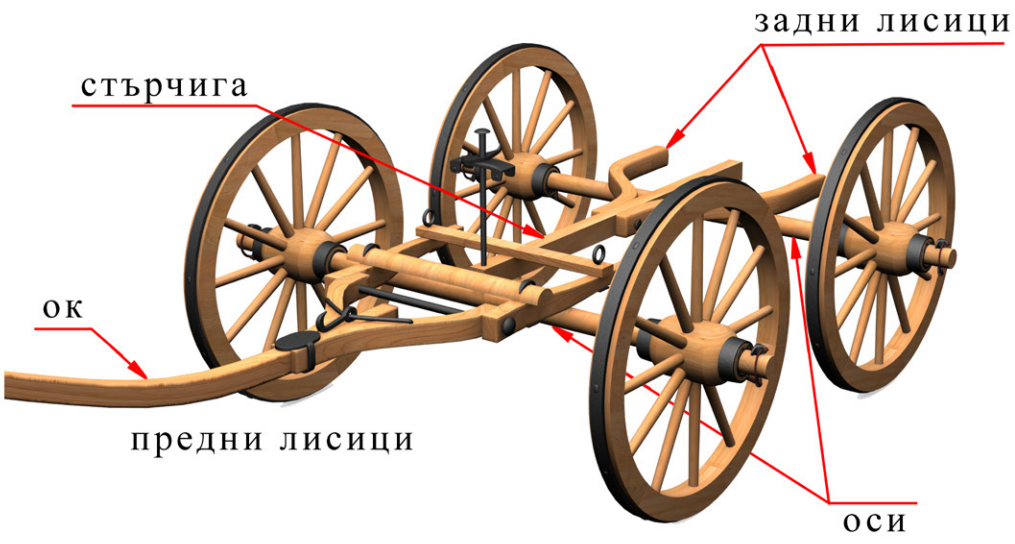
Обр. 36. Реконструкция на четириколката от Вардарската долина (кат. № 50, Seure, 1904, fig. 36).

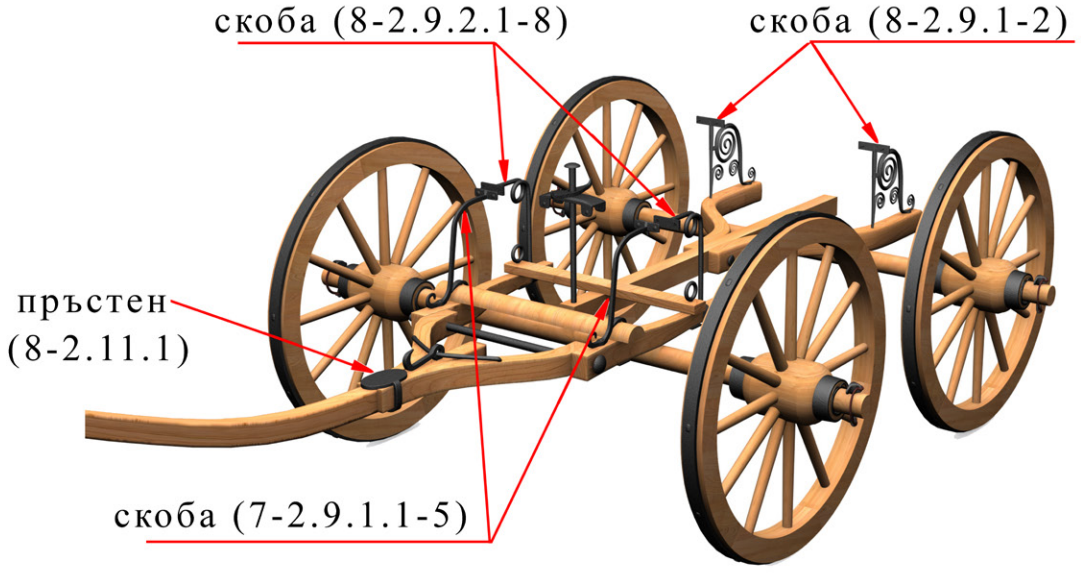
Обр. 37. Реконструкция на четириколка от Poljanca (Šeper 1962, crtež. 5, 12).

Обр. 38. Четириколки в Тракия.
с. Огнен (29) и с. Екзарх Антимово (30), Карнобатско; Чатал тепе, Ямбол (31); с. Миладиновци, Ямболско (32); с. Борисово, Елховско (№ 33); с. Кортен, Новозагорско (34); с. Искрица, Радневско (35); м. Трите могили, Стара Загора (36); Любимец, Хасковско (37); с. Могилово, Чирпанско (38); Дукова могила, Пловдивско (39); Радилово, Пазарджишко (40); с. Голямо село, Дупнишко (41); с. Шишковци (42), с. Радловци (43); с. Драгодан (44) и гр. Кюстендил (45-46), Кюстендилско; Трън (47); с. Дебрен, Гоцеделчевско (48); с. Делчево, Щипско (49); „Вардарската долина“, Солун (50); Айтос (51); с. Деветак (2) и м. Саркаджика, Карнобатско (53); с. Саранско, Ямболско (54); с. Борисово (55) и с. Стройно (56), Елховско; с. Прохорово (кат. № 57), с. Полски градец, (58); с. Съдиево (9), м. Триъгълника, (60); с. Кортен (61), с. Карановo (62 и 63), Новозагорско; с. Димитриево, Свиленградско (4); м. Трите могили (65-67) и м. Чаталка (68), Стара Загора; Хасково (69); Тулово, Казанлъшко (70); с. Микри Доксипара, Димотика (71-75);с. Брестовица, Пловдивско (6); две коли от с. Блатница (77-78), с. Дебращица (79), с. Сбор, Пазарджишко (80); София (№ 81); с. Шишковци (82), и с. Невестино (83), Кюстендилско; Трън (84-86); с. Поляново, Айтоско (87); Айтос (88); с. Житосвят, Карнобатско (89); с. Попово, Ямболско (90); Ямбол (91-92); с. Атолово, Ямболско (93); с. Коньово, (94); с. Прохорово (95) с. Богдановo (96); с. Езеро (97); с. Ковачево (98), Новозагорско; Свиленград (99); Стара Загора (00); с. Малка Верея, Старозагорско (101-102); с. Горно Белево, Чирпанско (103); Свирачи, Ивайловградско (104-105); Асеновград (106); с. Ивайло, Пазарджишко (107); с. Копривлен (108) и с. Илинден, Гоце Делчевско (109); с. Рилци, Благоевградско (110); с. Голямо село (111), Дупнищко; с. Невестино, Кюстендилско (112)

Дървени елементи

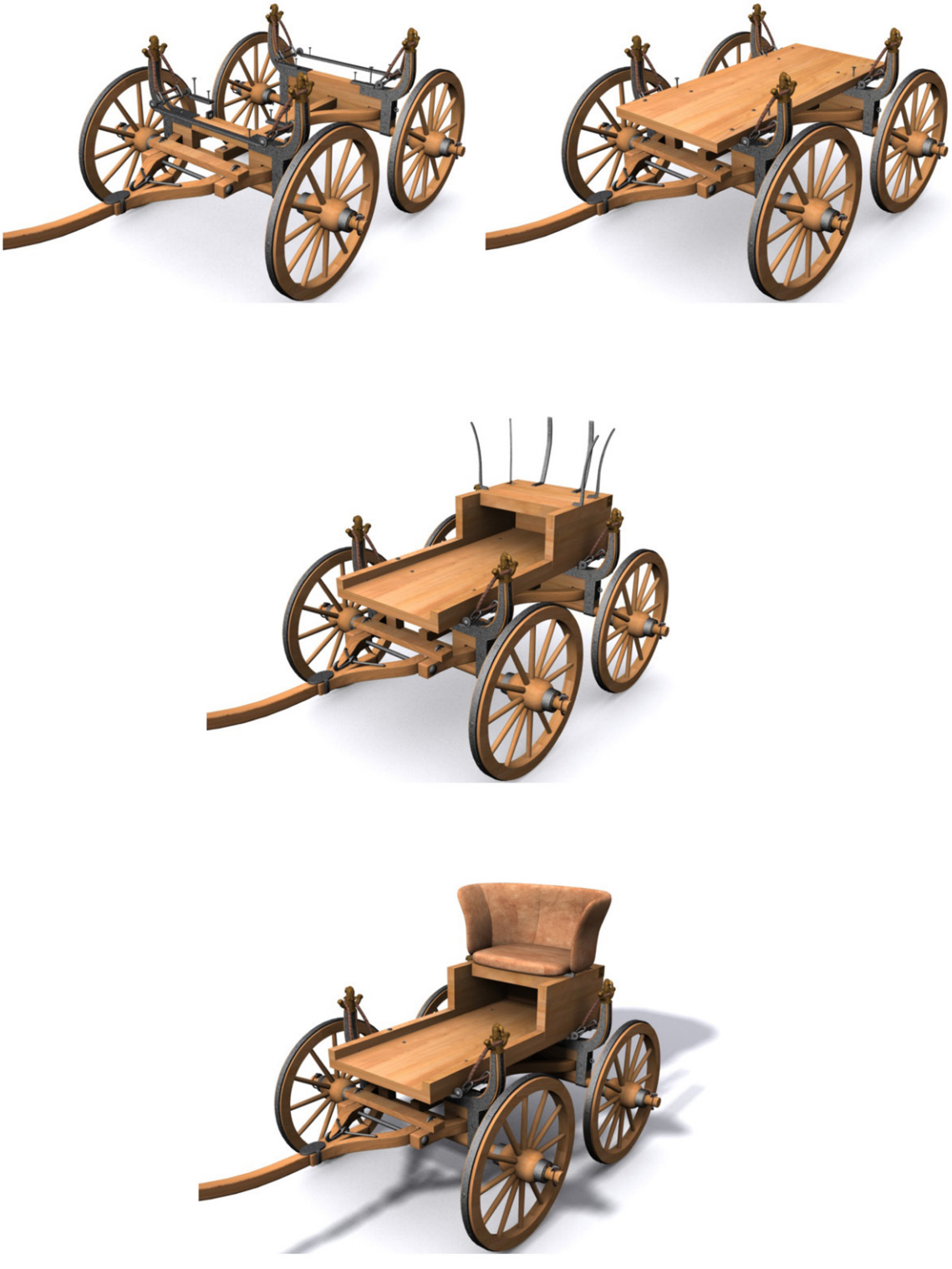

Метални елементи

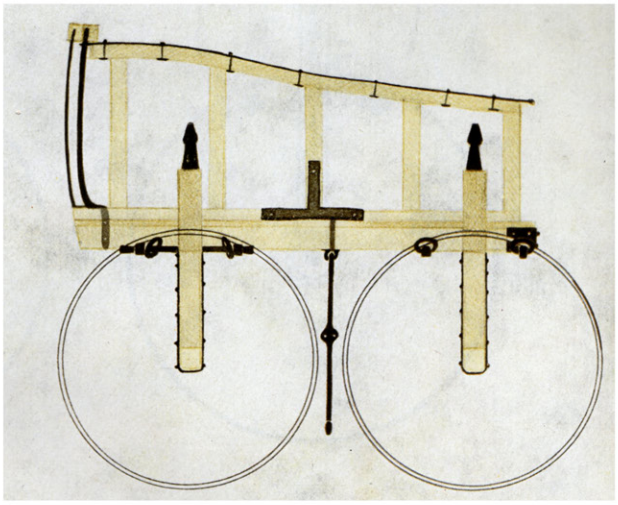
Обр. 39. Елементи на шасито при четириколка.

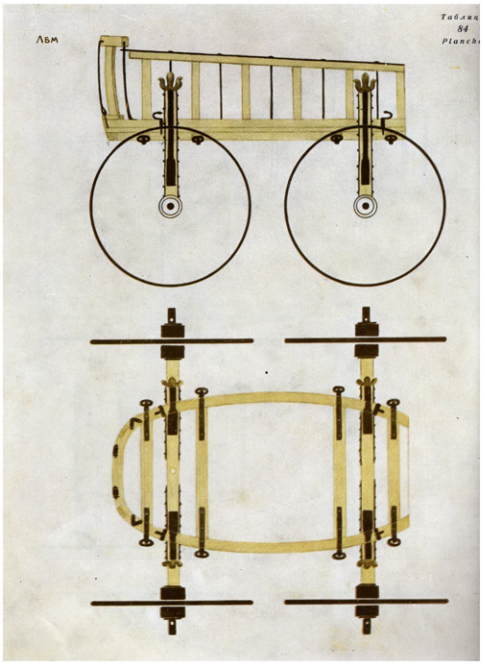
Обр. 41. Реконструкция на четириколка на меко окачване.

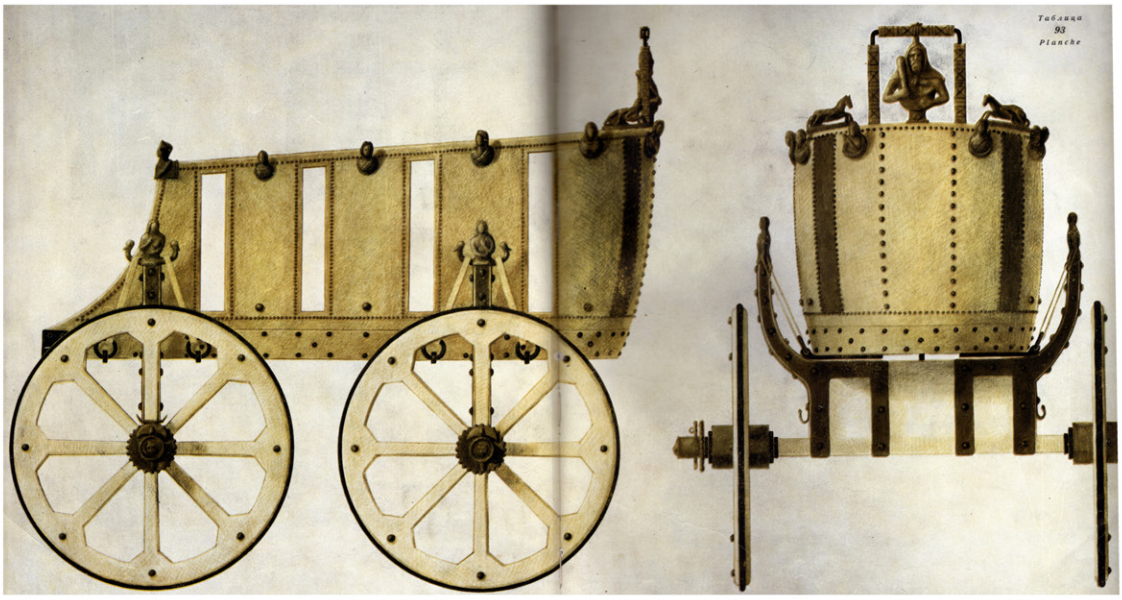
Обр. 41. Реконструкция на четириколка на меко окачване.

Шишковци 1 (кат. № 42)

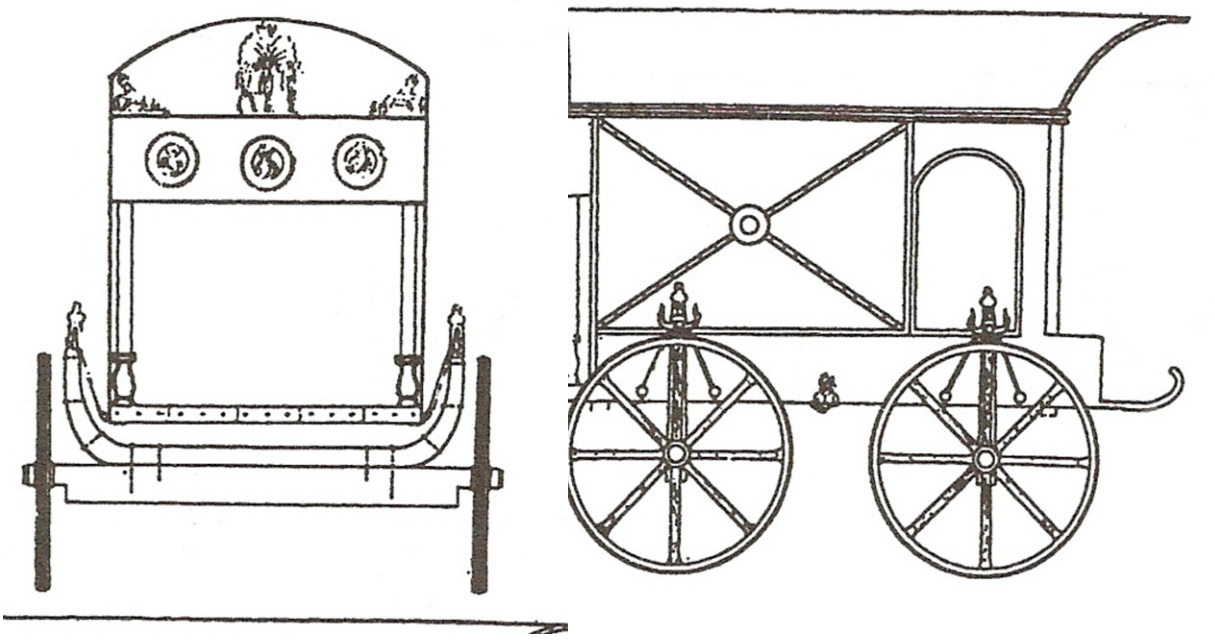

Любимец (кат. № 37)

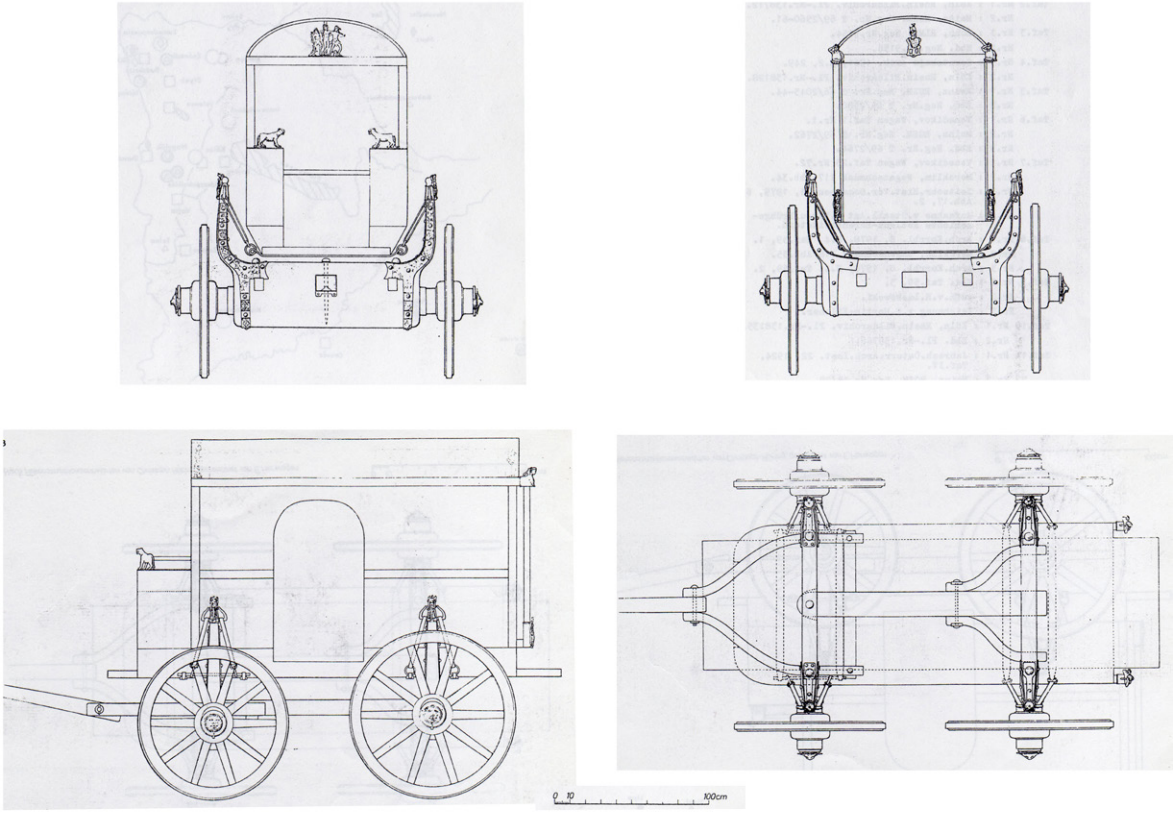

Могилово (кат. № 38)

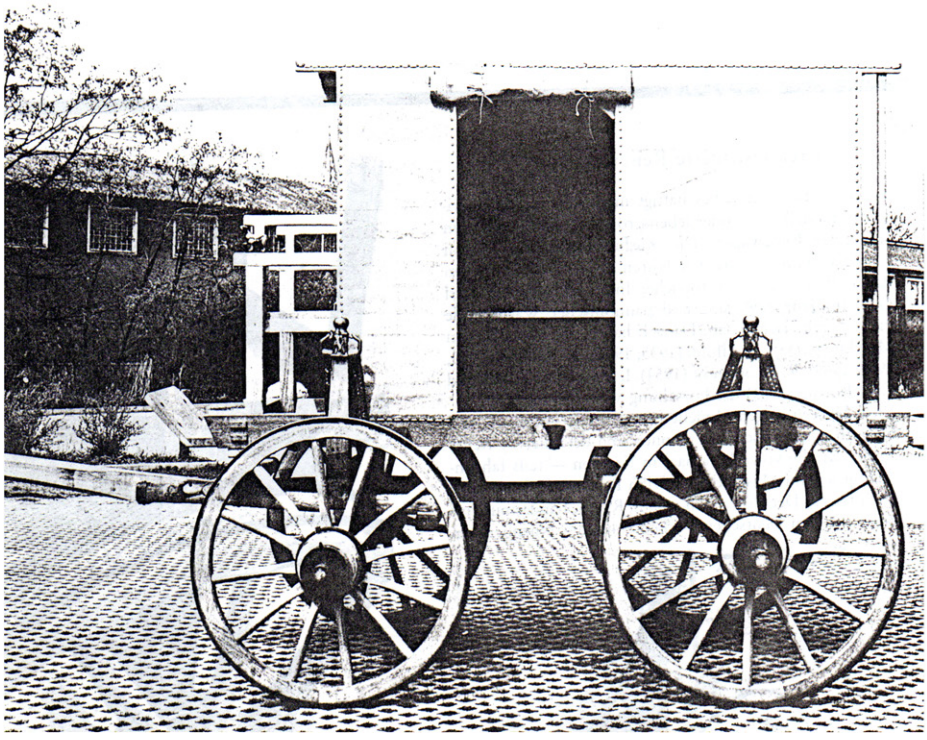
Обр. 42. Реконструкции на четириколка на меко окачване (кат. №№ 37, 38 и 42; Венедиков 1960, табл. 83, 84 и 93).

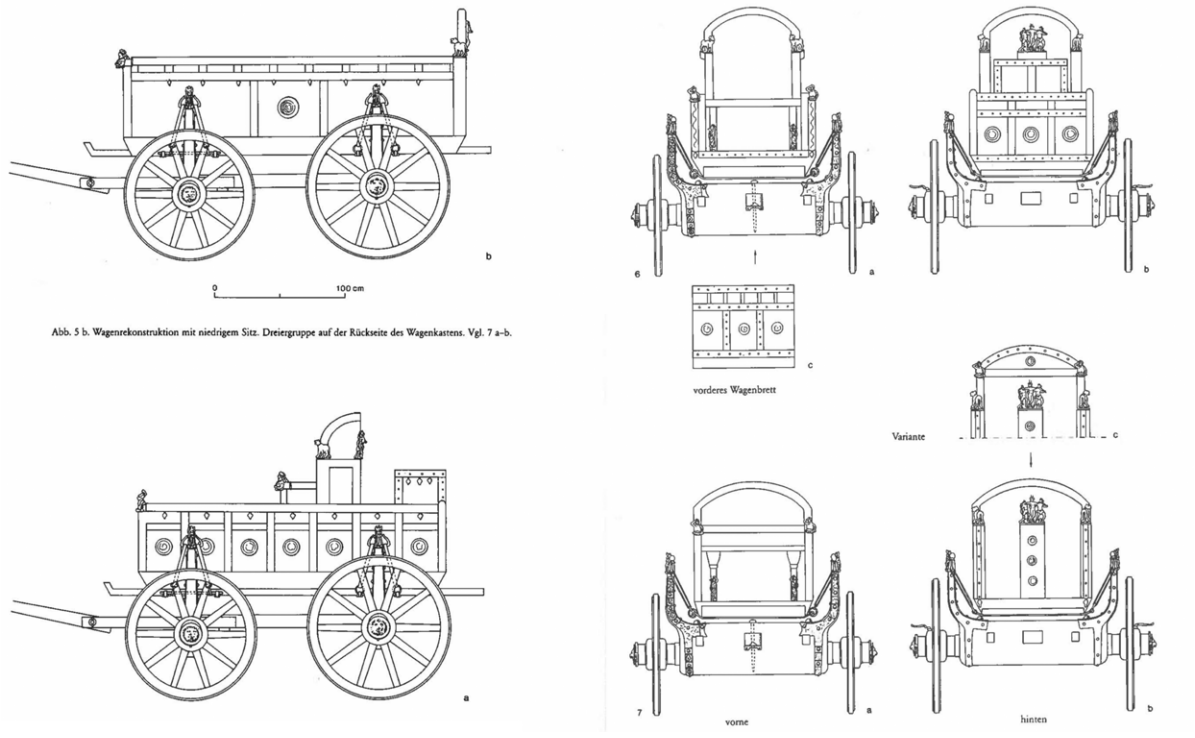
Обр. 43. Реконструкция на четириколка на меко окачване от Szomor-Somodor puszta (Bónis 1978, abb. 3).

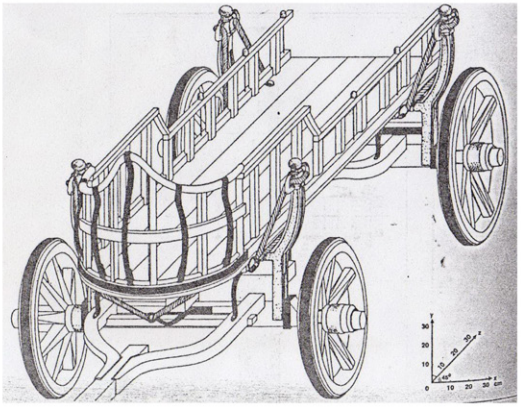
Обр. 44.1. Реконструкции на четириколката на меко качване от Вардарската долина (кат. № 50, Röring 1983, pl. 1-4).

Обр. 44.2. Реконструкции на четириколката на меко окачване от Вардарската долина (кат. № 50, Garbsch 1986, 47-48).

Обр. 45. Реконструкции на четириколка на меко окачване от Вардарската долина (кат. № 50, Schleiermacher 1996, Abb. 5-7).

с. Радловци (кат. № 43; Мешеков 2004, 21)

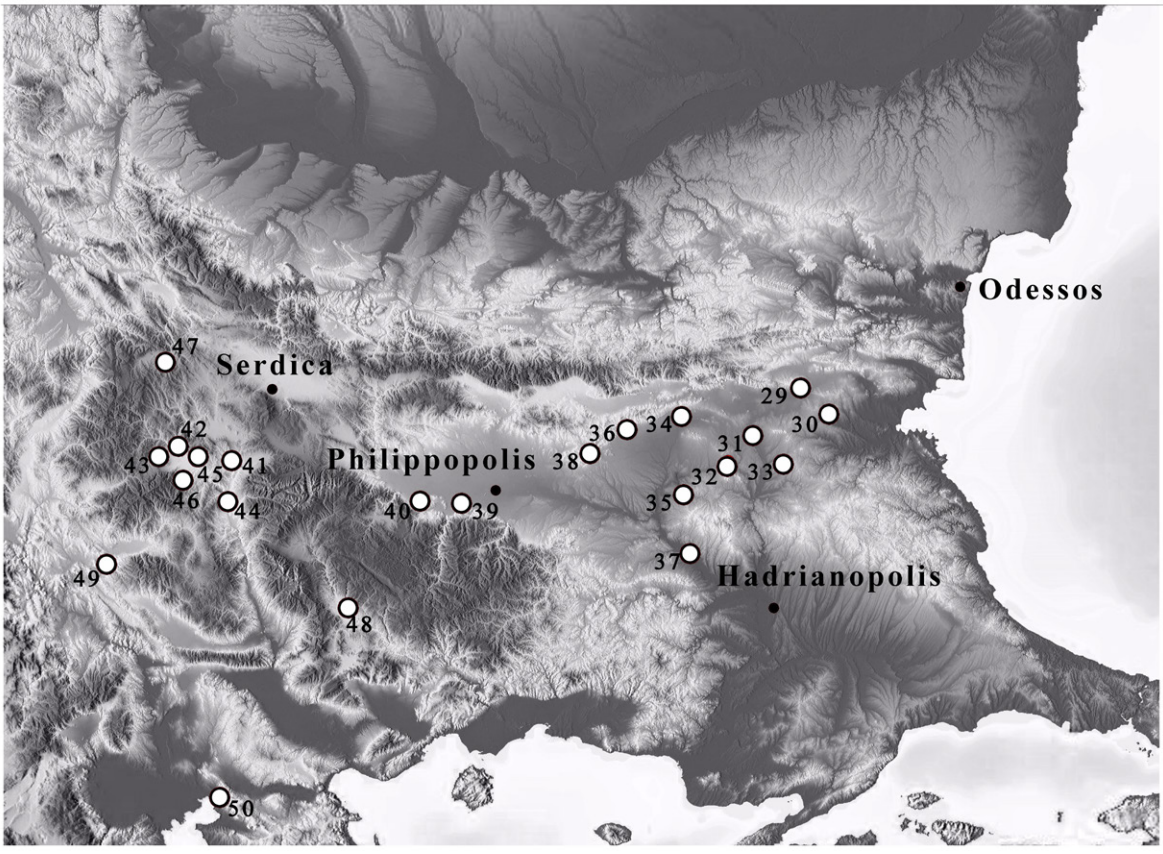
с. Драгодан (кат. № 44; Meshekov 2007, Abb. 9)

Обр. 46. Реконструкции на четириколки на меко окачване (кат. № 43 и 44; Мешеков 2004, обр. 21; 2009, обр. 9).

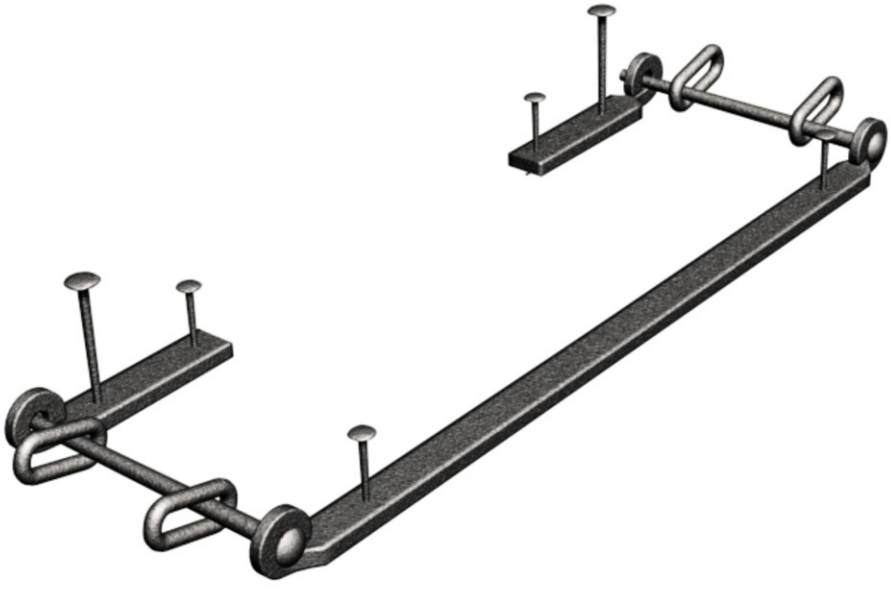

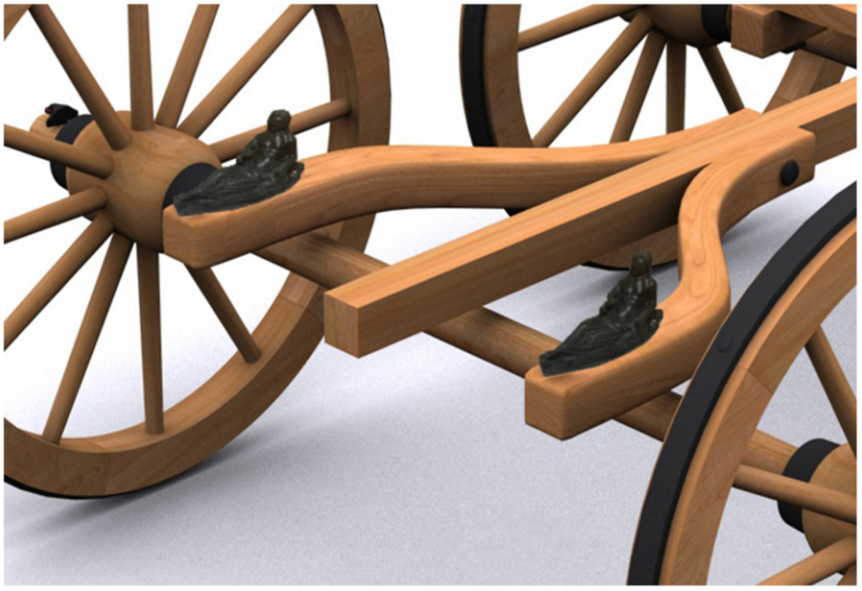
Обр. 47. Реконструкция на четириколка на меко окачване от Силистра (Думанов 2013).

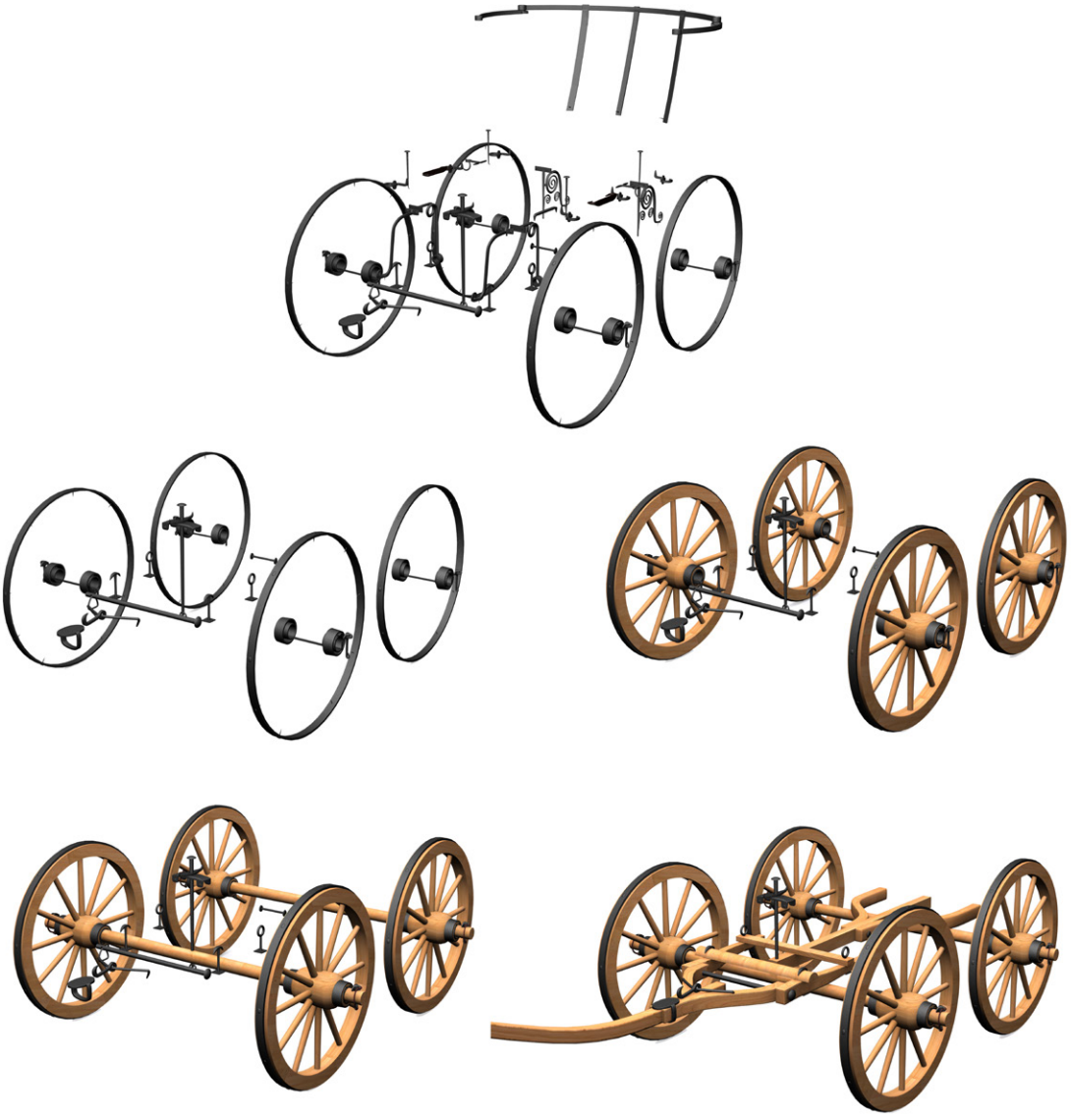
Обр. 48. Четириколки на меко окачване.
с. Огнен (29) и с. Екзарх Антимово (30), Карнобатско; Чатал тепе, Ямбол (31); с. Миладиновци, Ямболско (32); с. Борисово, Елховско (№ 33); с. Кортен, Новозагорско (34); с. Искрица, Радневско (35); м. Трите могили, Стара Загора (36); Любимец, Хасковско (37); с. Могилово, Чирпанско (38); Дукова могила, Пловдивско (39); Радилово, Пазарджишко (40); с. Голямо село, Дупнишко (41); с. Шишковци (42), с. Радловци (43); с. Драгодан (44) и гр. Кюстендил (45-46), Кюстендилско; Трън (47); с. Дебрен, Гоцеделчевско (48); с. Делчево, Щипско (49); „Вардарската долина“, Солун (50)

Обр. 49. Цялостна метална конструкция на предните носещи шини.

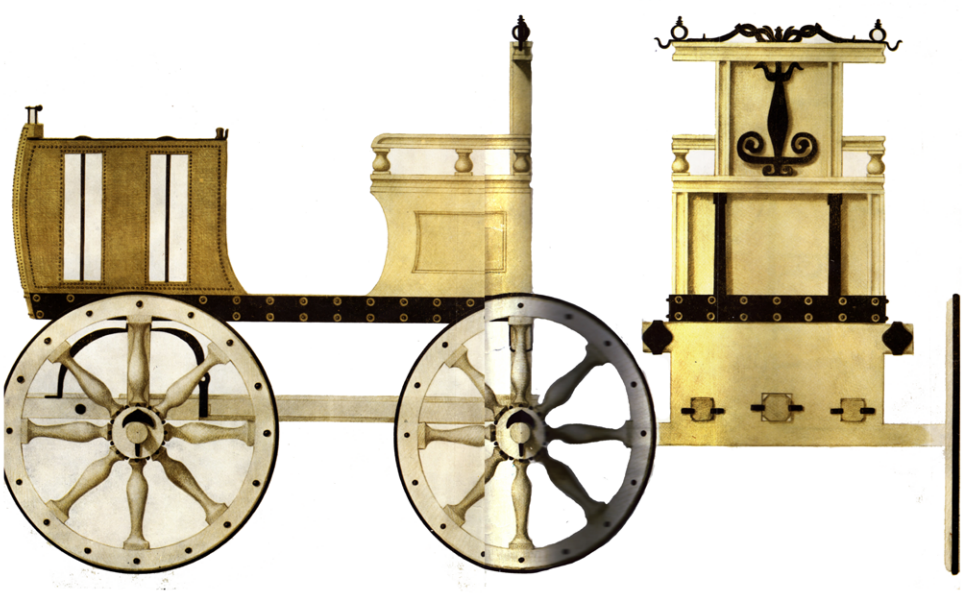
Обр. 50. Украса от фигурален бронз на дъговидна основа върху задните лисици.

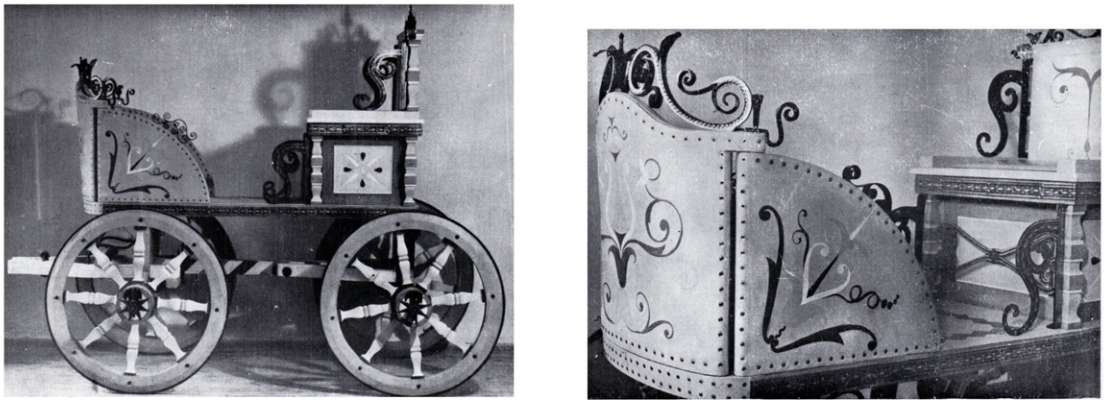
Обр. 51. Реконструкция на четириколка на твърдо окачване.

Обр. 52. Реконструкция на четириколка на твърдо окачване.

Шишковци 2 (кат. № 82, Венидиков 1960, табл. 89)

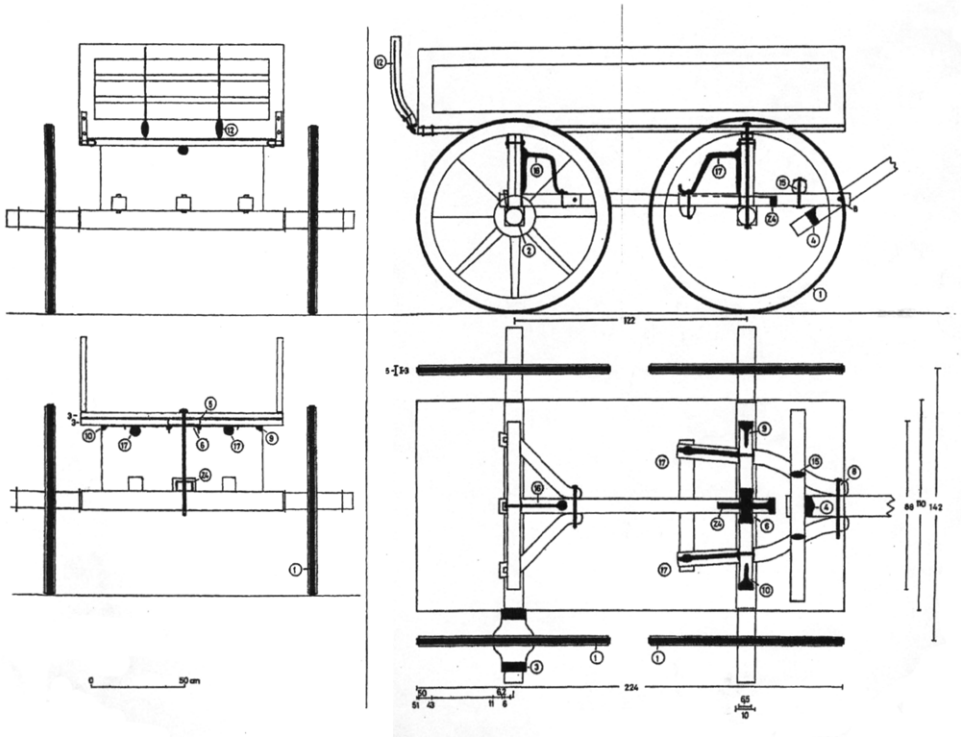

София (кат. № 81, Венедиков 1960, табл. 99)

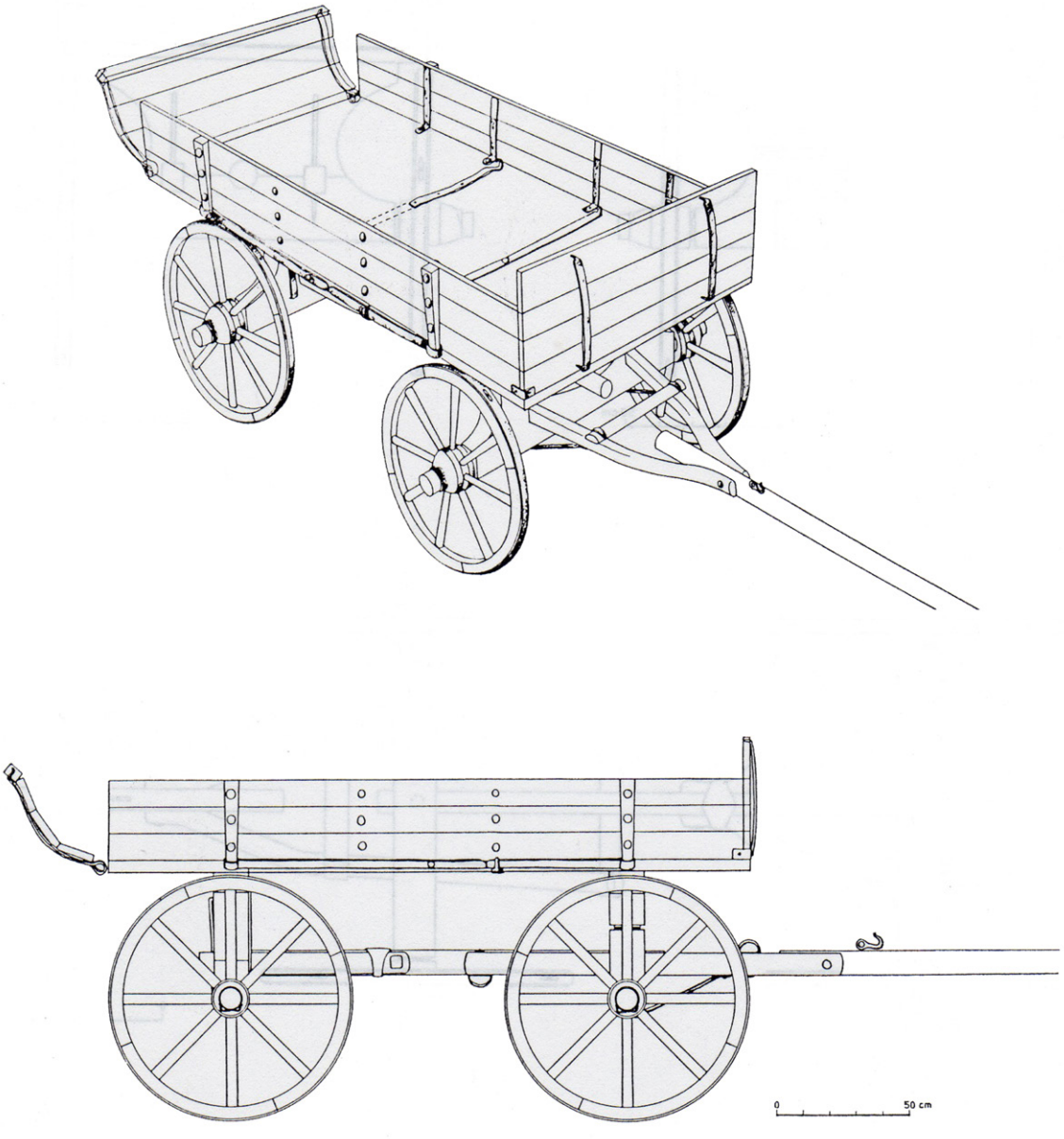
Обр. 53. Реконструкции на четириколки на твърдо окачване (кат. №№ 81-82; Венедиков 1960, табл. 89 и 99).

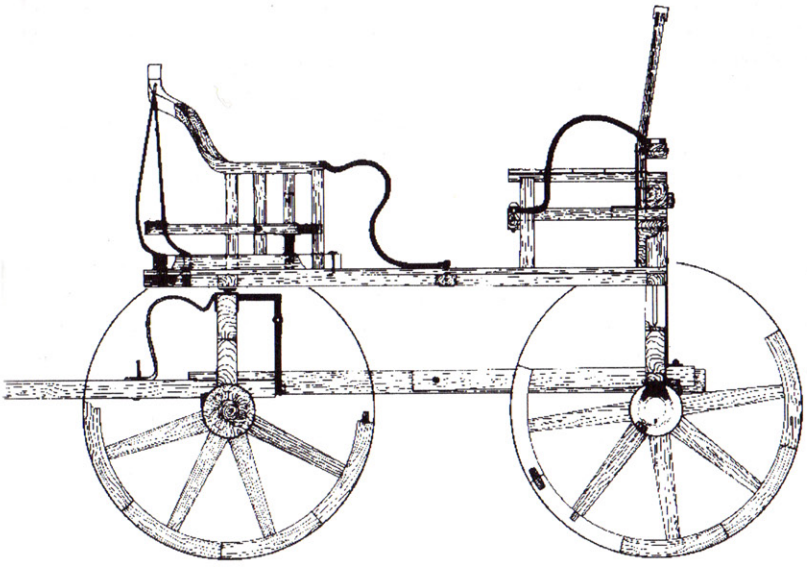
Обр. 54. Реконструкция на четириколка на твърдо окачване от м. Трите могили, Стара Загора (кат. № 65, Д. Николов).

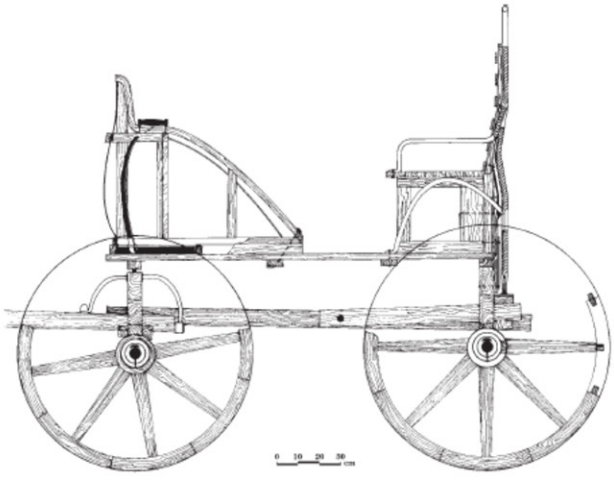
Обр. 55. Реконструкция на четириколка на твърдо окачване в Инота, Унгария (Palágyi 1981, taf. XXVI).

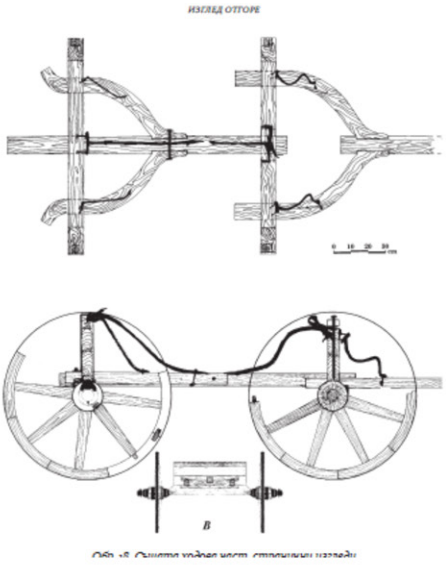
Обр. 56. Реконструкция на четириколки на твърдо окачване от Környe, Унгария (Vizy 1996, 340).

Чаталка, Стара Загора (кат. № 68, Мешеков 2007а, обр. 28)

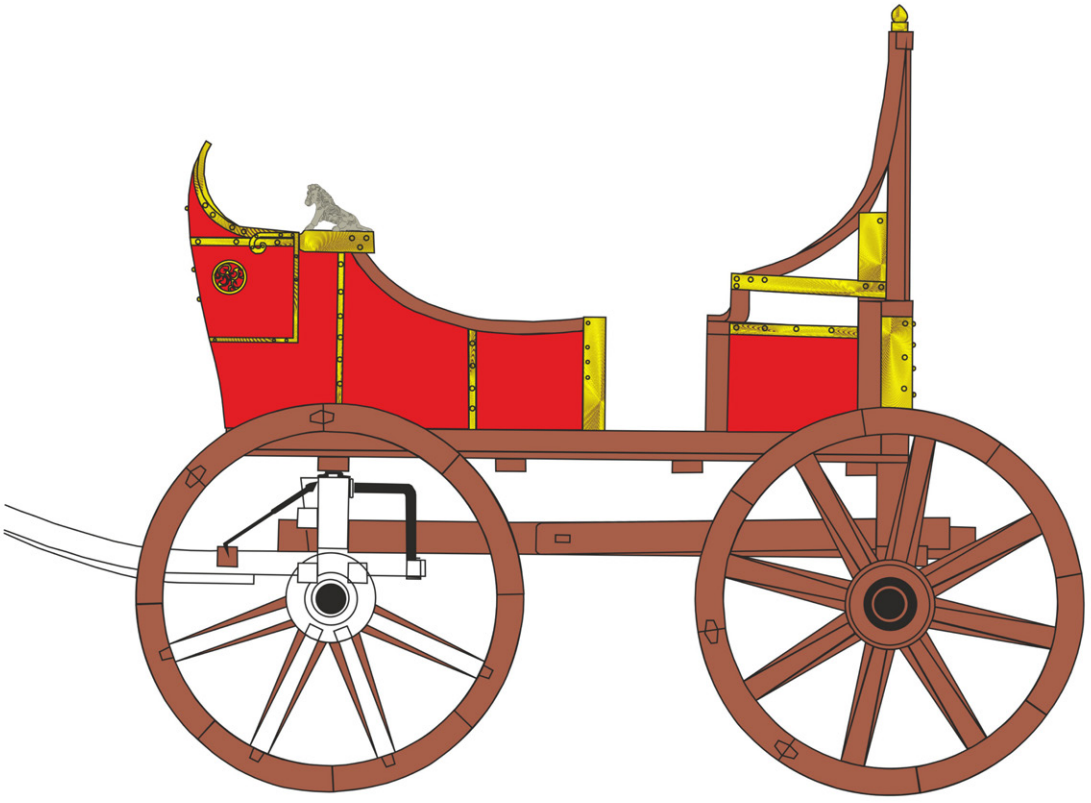

с. Невестино, Кюстендил (кат. № 83, Мешеков 2001, прил. II)

Трън (кат. №. 84, Мешеков 2012, обр. 17-18)

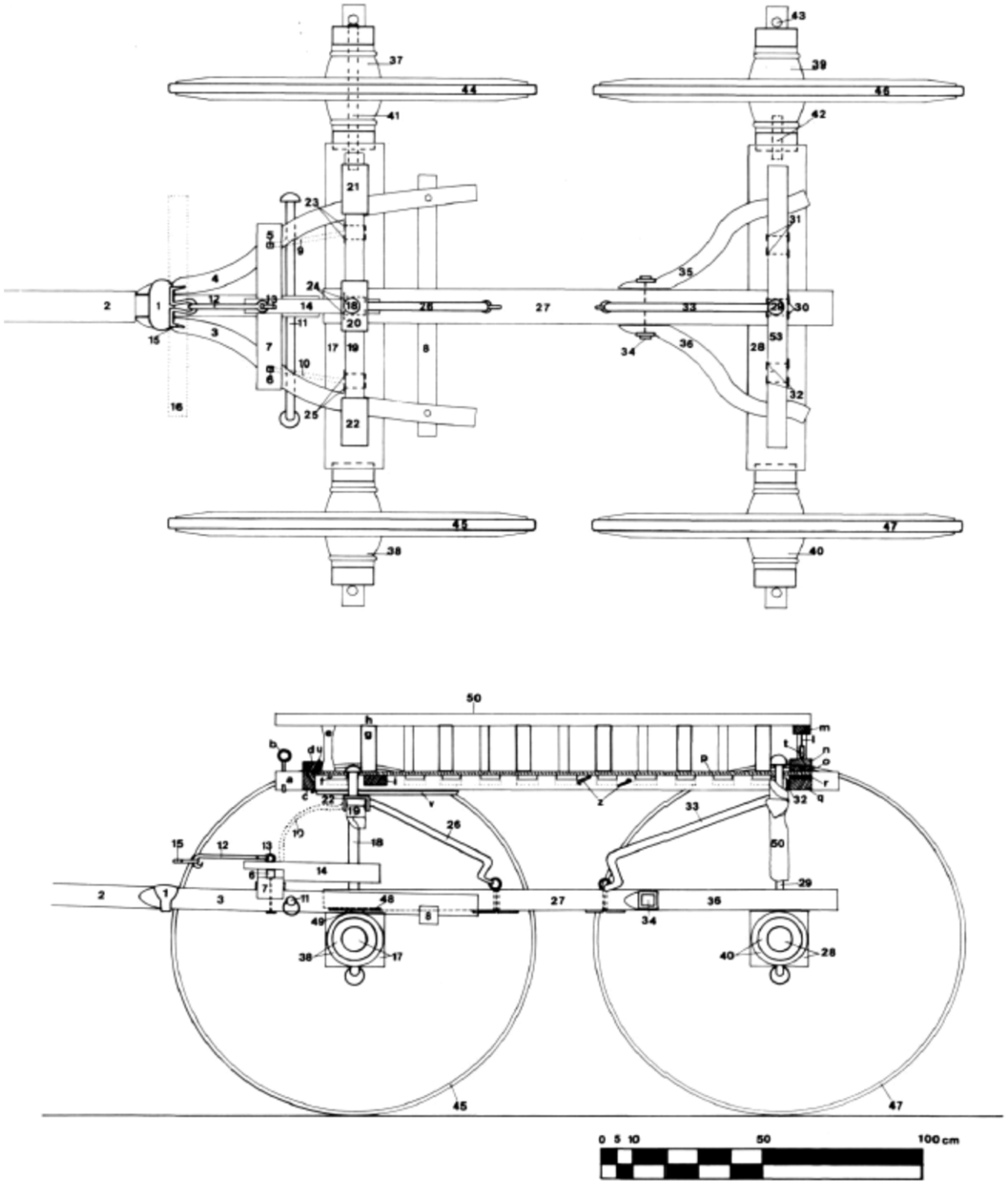
Обр. 57. Реконструкции на четириколки на твърдо окачване (кат. №№ 68, 83 и 84; Мешеков 2001, прил. II; 2007а, обр. 28; 2012, обр. 17-18).

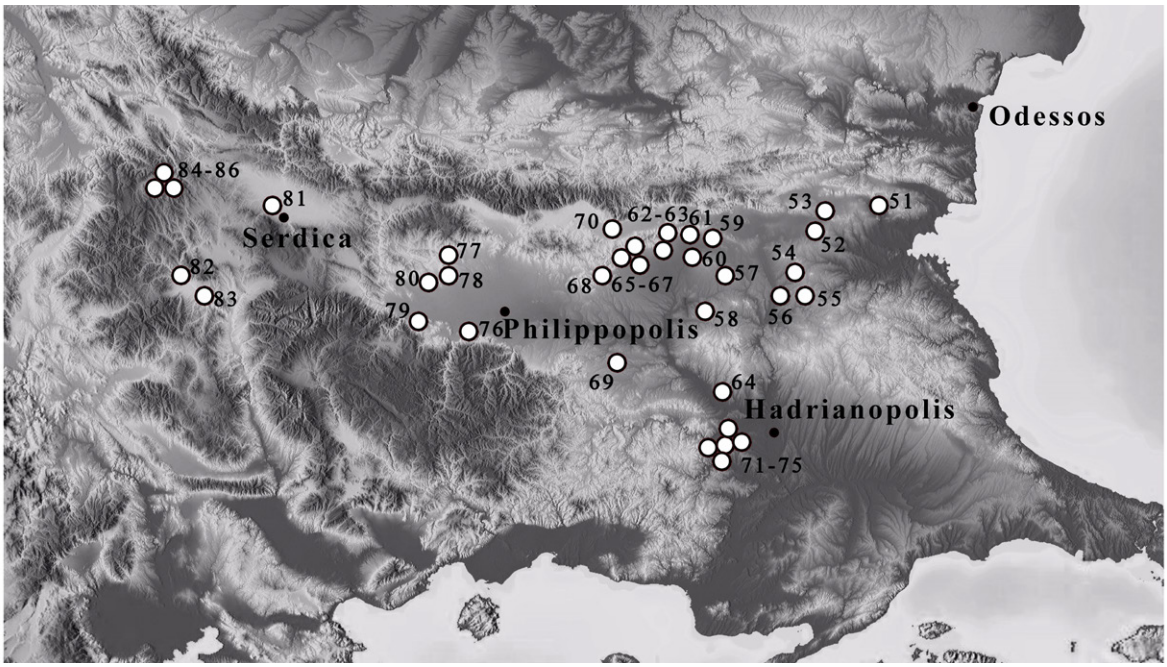
Обр. 58. Реконструкция на четириколка на твърдо окачване от м. Сакарджика, Карнобат (кат. № 53, Р. Йоргова).

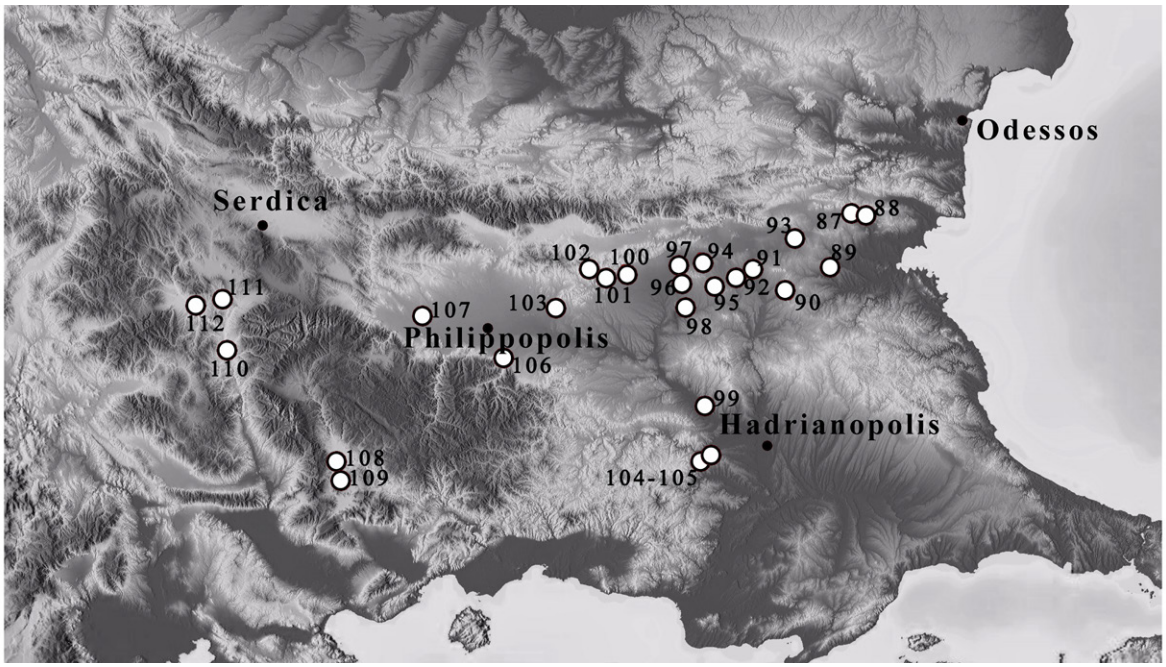
Обр. 59. Реконструкция на четириколка на твърдо окачване от Budaörs (Mráv 2005, abb. 21).

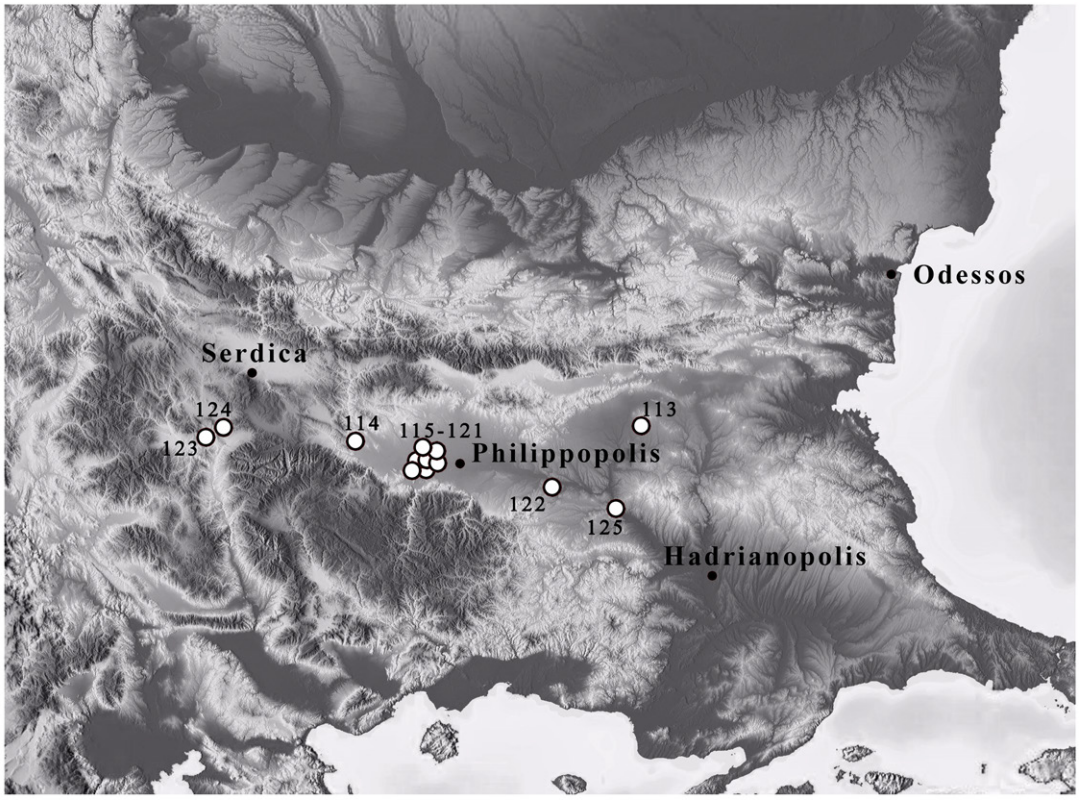
Обр. 60. Реконструкция на четириколка на твърдо окачване от вила рустика Arianna (Miniero 1987, fig. 7).

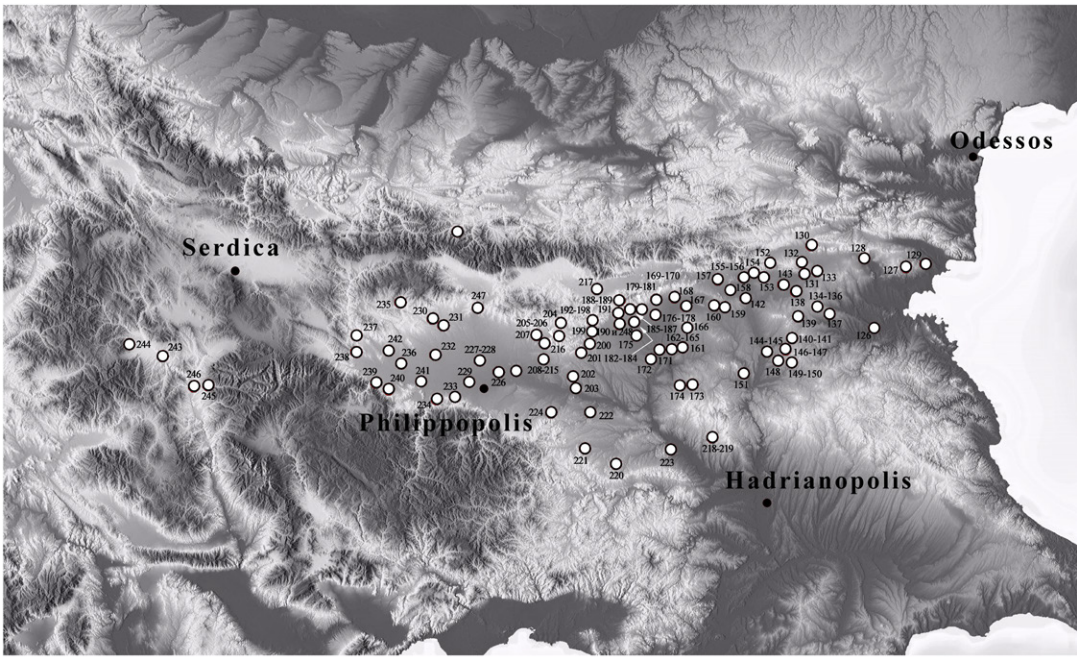
Обр. 61. Четириколки на твърдо окачване.
Айтос (51); с. Деветак (2) и м. Саркаджика, Карнобатско (53); с. Саранско, Ямболско (54); с. Борисово (55) и с. Стройно (56), Елховско; с. Прохорово (кат. № 57), с. Полски градец, (58), с. Съдиево (9), м. Триъгълника, (60), с. Кортен (61) и с. Караново (62 и 63), Новозагорско; с. Димитриево, Свиленградско (4); м. Трите могили (65-67) и м. Чаталка (68), Стара Загора; Хасково (69); с. Тулово, Казанлъшко (70); с. Микри Доксипара, Димотика (71-75); с. Брестовица, Пловдивско (6); с. Блатница (77-78), с. Дебращица (79) и с. Сбор, Пазарджишко (80); София (№ 81); с. Шишковци (82) и с. Невестино (3), Кюстендилско; Трън (84-86)

Обр. 62. Четириколки – неизяснен клас.
с. Поляново, Айтоско (87); Айтос (88); с. Житосвят, Карнобатско (89); с. Попово (90); Ямбол (91-92); с. Атолово, Ямболско (93); с. Коньово, (94), с. Прохорово (95), с. Богданово (96), с. Езеро (97) и с. Ковачево (98), Новозагорско; Свиленград (99); Стара Загора (100); с. Малка Верея, Старозагорско (101-102); с. Горно Белево, Чирпанско (103); Свирачи, Ивайловградско (104-105); Асеновград (106); с. Ивайло, Пазарджишко (107); с. Копривлен (108) и с. Илинден (109), Гоце Делчевско; с. Рилци, Благоевградско (110); с. Голямо село (111), Дупнищко; с. Невестино, Кюстендилско (112)

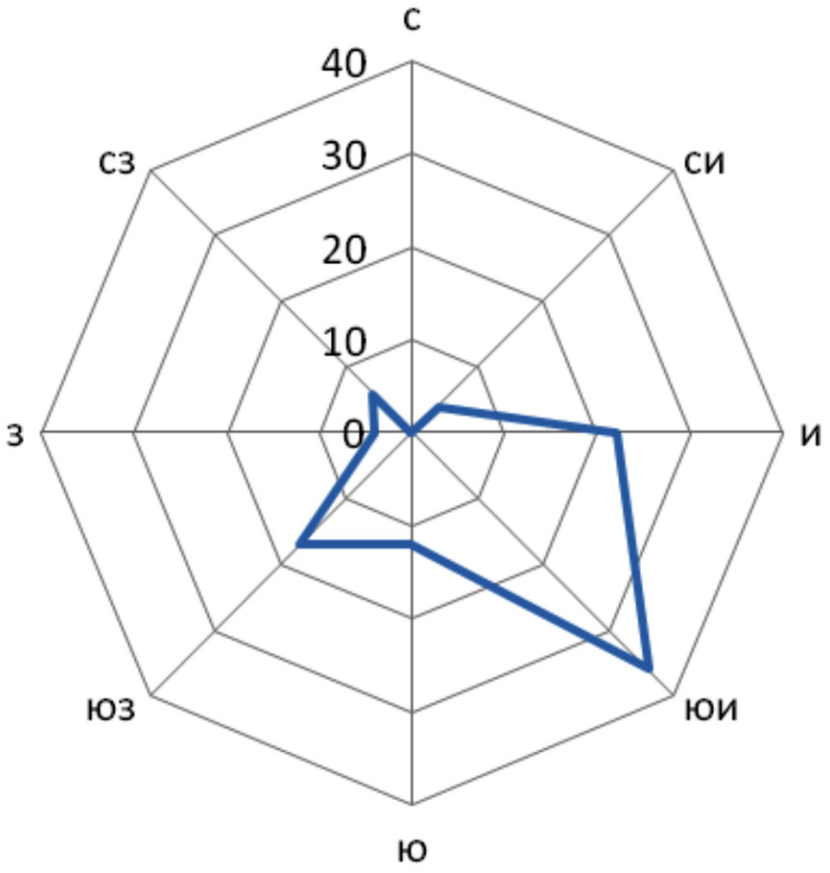
Обр. 63. Коли от неизвестен тип на меко окачване.
с. Млекарево, Новозагорско (113); с. Ветрен, Пазарджишко (114); Дукова могила, Пловдивско (115-121); с. Горски извор, Хасковско (122); с. Дяково (123) и с. Мламолово, Кюстендилско (124) и Харманли (125)

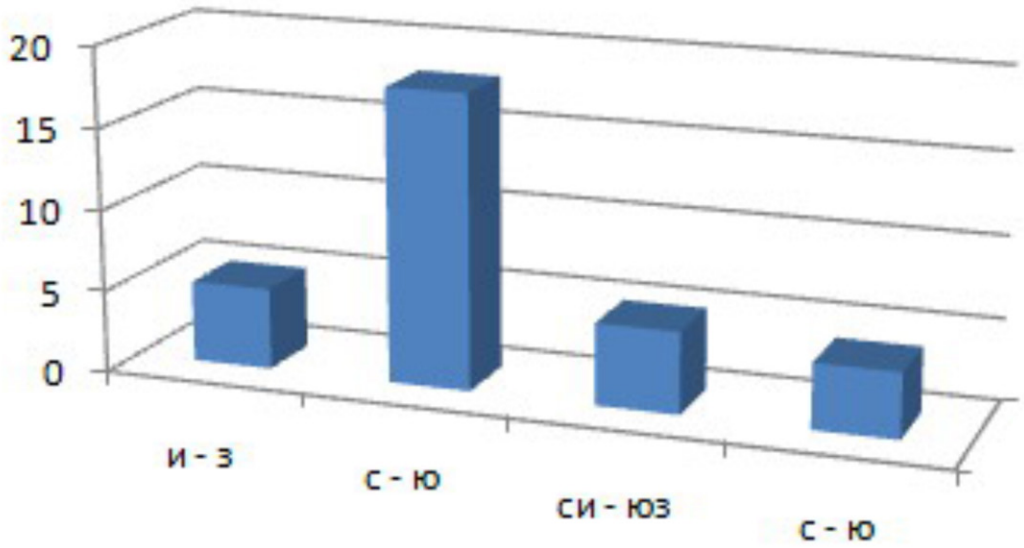
Обр. 64. Коли от неизвестен тип, клас и вид. Дебелт (126) и с. Брястовец (127), Бургаско; с. Поляново, Айтоско (128); с. Медово, Каблешково (129); с. Лозарево (130); с. Искра (131); с. Огнен (132); с. Добриново (134-136); с. Житосвят (137) и м. Сакарджика, Карнобатско (133); с. Маленово (138); с. Люлин (139); с. Каменец (140-141); с. Кабиле (142) и с. Атолово, Ямболско (143); с. Коневец (144-145); с. Борисово (146-147); с. Стройно (148); с. Попово (149-150); с. Пчела, Елховско (151); с. Трапоклово (152); с. Драгоданово (153); с. Блатец (154); с. Желю войвода (155-156); с. Речица (157); с. Крушаре (158) и с. Скобелево (159), Сливенско; Кермен (160); с. Новоселец (161);с. Пет могили (162-165); с. Сокол (166); с. Полско Пъдарево (167); с. Кортен (168) и от с. Караново (169-170) Новозагорско; Радневo (171); Стара Загора (191); с. Знаменосец (172); с. Владимирово (173) и с. Искрица (174), Радневско; с. Сърнево (175); с. Братя Кунчеви (176-178); с. Оряховица (179-181); с. Колена (182-184); с. Дълбоки (185-187); с. Хрищени (188-189); с. Калитиново (190 и 248); с. Малка Верея (192-198); с. Кирилово (199); с. Сърневец (204), с. Братя Даскалови (216); с. Ракитница (200) и с. Ездач, Старозагорско (201); с. Зетьово (202), с. Златна ливада (203); с. Съединение (205-206); с. Верен (207); с. Горно Белево (208-215), Чирпанско; с. Тулово, Казанлък (217); с. Левка, Тополовградско (218-219); с. Стамболово (220), с. Текето (221), с. Добрич (222) и с. Белица (223) Хасковско; с. Драгойново, Първомай (224); с. Белозем (225); с. Маноле (226); с. Калековец (227-228); Пловдив (229); с. Беловица (230); на брега на яз. Пясъчник (231); с. Съединение (232) и с. Първенец (233), Пловдивско; Перущица (234); с. Стрелча, Панагюрско (235); с. Ивайло (236); с. Церово (237); с. Ветрен (238); с. Паталеница (239); с. Дебращица (240); с. Хаджиево (241) и с. Динката (242), Пазарджишко; с. Невестино (243); с. Радловци (244) и с. Мурсалево (246), Кюстендилско; Рила (245) и с. Хисаря (247); с. Калитиново, Старозагорско (кат. № 248)

Обр. 65. Разпространение на комплекси с коли в Римската империя.

Обр. 66. Диаграма на разположението на комплекси с коли спрямо надгробната могила.

Обр. 67. Диаграма за ориентацията на ямите по географските посоки (по направление на надлъжната си ос).

Обр. 68. Зид на кална спойка в яма № 3, с. Кортен, Нова Загора (кат. № 34, Игнатов 2014).

Обр. 69. Добре очертани щитове с бронзови кабари и умбо върху десните хълбоци на конете при яздитните коне от яма № 2 в с. Борисово, Елхово (Агре 2008а, 45).

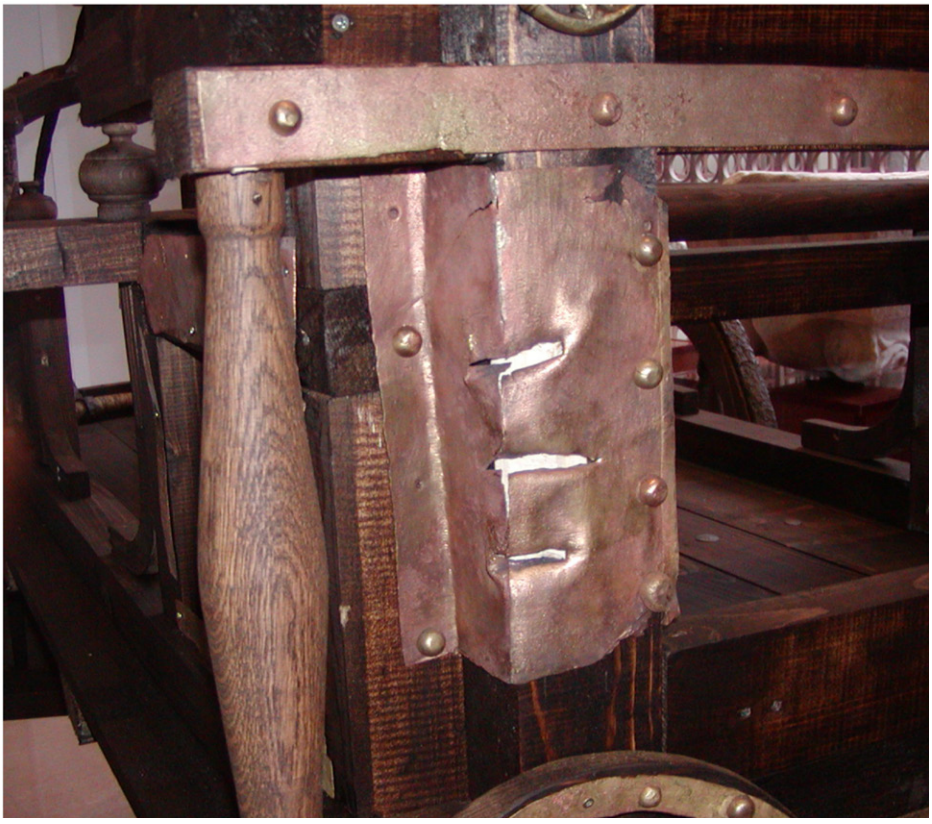
Обр. 70. Копия в кобур, открити под десния хълбок на яздитен кон в яма № 1 в м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1, Игнатов 2008, 253).

Обр. 71. Обков с яремни халки (метални части на ярема), открити върху вратовете на впрегатните коне в яма № 1 в м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1, Игнатов 2008, обр. 1).

Обр. 72. Ярема е открит, преместен върху предната част на каросерията на кола № 2 в Източната могила, с. Карановo, Нова Загора (кат. № 63, Ignatov 2009).

Обр. 73. Следи от удари върху ъглов обков на четириколка от м. Сакарджика, Карнобат (кат. № 53, Момчилов, 253).

Обр. 74. Насечен железен сгъваем стол в яма № 1 в м. Триъгълника, Нова Загора (кат. № 1, Игнатов 2008, обр. 1).

FUNERAL COMPLEXES WITH CARTS IN THE ROMAN PROVINCE OF THRACE (MID 1ST – 3RD C.)

Veselin Ivanov Ignatov

1. Introduction

The practice of laying carts alongside Roman burial mounds, as part of the funeral rituals, provides knowledge about the types of carts, material and spiritual culture in Antiquity. The difficulty to reveal the ritual in its entirety and to make accurate reconstructions is due to the intensive destruction of these interesting archaeological monuments in recent years. Encouraged by the lack of real sanctions and therefore having the possibility to act undisturbed, the treasure hunters in Bulgaria have destroyed, as far as I know, 151 antique carts in the recent years. In addition to these, 58 carts have been discovered during construction and excavation work, of which a lot has also been lost to science.

1.1. History of the research and relevance of the topic

By the end of the 19th century, publications about the elements of carts discovered mainly on the territory of Bulgaria and Hungary appeared. Alongside with the first publications the first attempts to reconstruct antique carts began as well.

Until World War II, publications about discovered sites containing carts and individual elements increased considerably. Naturally, the most numerous are those from Thrace. They provide information about the localization of numerous complexes with carts on the territory of Bulgaria. All discovered complexes have been diligently published, with attention paid exclusively to the more attractive elements, yet unfortunately no attempts for reconstructions have been made. New sites with carts from Pannonia have been published and reconstructions have been made. Every newly discovered site was very vividly discussed. During this period a burial complex with cart was discovered in Gaul. An attempt was made to reconstruct the discovered cart. More attractive elements such as the ornamental toppers are collected and systematized. Conclusions about the purpose of the carts, their origin, the meaning of their decoration have been made.

After World War II, the number of explored carts increased. They were also found mainly during excavation works on the territory of Thrace and Pannonia and sporadically in Gaul. This leads to increase of knowledge about antique carts and better understanding of the purpose of the individual elements and their place in the cart.

The first reconstruction of an antique cart in Bulgaria has been made. Not long after, I. Venedikov published the monograph "The Thracian Chariot". In this work the author collected all the available material – known sites and elements of carts discovered in Bulgaria. He determined the exact position of many elements of the antique cart. He resolved the problem of the ornamental topper as a functional element. This gave way to the proper reconstructions of carts with soft suspension. This book remains fundamental for the study of antique carts.

The beginning of the transitional period towards democracy surprised us with information about a large number of antique carts, mostly on the territory of Bulgaria. Unfortunately, the information about these carts comes mostly from violations by treasure hunters. One-hundred-fifty-one destroyed complexes are known to us. Valuable scientific information about the ritual is irreversibly lost. Thousands of finds have disappeared. In contrast to the number of antique carts destroyed by treasure hunters, only 5 carts were researched archaeologically. Reconstructions of the newly found carts in Thrace were made and new solutions being sought. For the first time attention was paid to the funeral rite of placing carts near tombs of Thracian aristocrats.

1.2. Overview of the use of wheeled transport

A review of the wheeled transport since most remote past – from the appearance of the wheeled transport to the Roman era – has been made. The tradition of burying carts in graves has also been reviewed: a custom that is seen as a symbol of the social status of the deceased, a demonstration of wealth. The text reviews the ancient Greek and Latin names of the carts and their intended use.

Many of the reconstructions are based on images of antique carts found on reliefs, tombstones, lamps, engraved gems, antique coins, etc. Although they carry a lot of information, these images are stylized and cannot be viewed without reservations.

2. Basic structural elements of the carts from burial complexes

The metal elements of the structure are amongst the most usual finds when exploring carts from burial complexes.

In the construction of the cart we can define five functional groups:

1. Wheels (Figure 1, Cat. №№ 1.1.1-1.3.1); 2. Undercarriage (Figure 2, Cat. №№ 2.1.1-2.12.5); 3. Montage elements (Cat. №№ 3.1.1-3.6.5); 4. Bodywork (Cat. №№ 4.1.1-4.17.6); 5. Yoke and control equipment (Cat. №№ 6.1.1.1.1-6.8.2).

In addition to these structural elements, we also find a great variety of cart decoration (Cat. №№ 5.1.1.1-5.13.2.6).

2. 1. Types, classes, kinds of carts and reconstructions

The two basic types according to the number of wheels are: two-wheeler and four-wheeler. According to the method of body suspension they are divided into classes: with hard and soft suspension. In addition, they can be divided into kinds according to the constructive solution of the cart.

Two-wheeled carts

The first reconstructions of two-wheeled carts have been made for those found in burial complexes in Pannonia (Figure 3). Different sort of reconstructions are those of the two-wheelers from Dukova Mound (Cat. № 25) and Frenz (Figure 4). The first reconstruction made by Bulgarian researchers dates back to 1950 (Figure 6). With these early reconstructions, the problem regarding the suspension of the bodywork has not been yet resolved. The only reconstruction of a two-wheeler with soft suspension, made by Venedikov, is the one from the village of Teletz, Razgrad district (Figure 7). He reconstructed the undercarriage of the cart and the suspension without attempting to reconstruct the body. The reconstruction of the two-wheeler from Budakeszi in Hungary is based on data from a scrupulous archaeological research, although some of the cart's components have been destroyed during construction works (Figure 5). In Bulgaria, reconstructions of the two-wheeled cart from the village of Karanovo have been made in the recent years (figures 8-9). The last reconstruction made of a cart with soft suspension is of the two-wheeler from the village of Staničenje, Pirot district, Serbia (Figure 9a).

Twenty-seven two-wheeled carts are known from the territory of Thrace (Figure 10). Three are known from the territory of Moesia; nine are known from Pannonia and two from Gaul.

According to the way in which the bodywork is suspended to the wooden axle, the two-wheeled carts are divided into classes: with hard and soft suspension.

1.1. Two-wheeled carts with soft suspension

Carts, defined with certainty as two-wheelers with soft suspensions, come from 18 complexes on the territory of Thrace.

The diameter of the wheels of the two-wheeled carts with soft suspension is determined by the discovered flat iron tyres, whose diameter varies from 75 to 100 cm, width – from 2.5 to 3.65 cm and thickness – from 1 to 1.55 cm. The average diameter of the tyres of the two-wheelers is

about 100 cm; other dimensions should be regarded as exceptions. The closed outer iron ring of the hub has a diameter from 10 to 13.7 cm, width – from 3.5 to 7 cm and thickness – from 0.6 to 1.24 cm; the open inner iron ring has a diameter from 7.5 to 9.73 cm, width – from 4.9 to 6.05 cm and thickness – from 0.6 to 0.86 cm.

We can obtain information about the length of the wooden axle from the distance between the iron pins, linchpins or sockets on the axle, found *in situ*. *In situ* measurements make it possible to determine the length of the wooden axle as follows. The measured distance from the outer edges of the iron pins is 158 cm (Figure 11). In order to determine the entire length of the wooden axle, including the parts protruding outside from the pins, we can use the average length of the axle socket (Table 2-2.4.1-4), which varies from 9.3 to 12 cm, i.e. an average of 10 additional centimetres from both ends of the pins, resulting in a total length of 178 cm. The distance between the two wheels is 145 cm. The diameter of the wooden axle on which the wheels have been placed could be easily determined by the inner diameter of the inner hub rings (Table 1-1.3.1) and ranges from 5 to 7 cm.

The wooden axle is joint to the wooden shaft through a rigid connection. This connection is additionally reinforced by wooden or iron elements called "stiffeners". In case of wooden stiffeners (Figure 22), the point of attachment to the axle is determined by the long iron wedges of the hardware of the axle and the axle topper, while their connection to the shaft – by an iron rivet (Table 9-3.2.1). The height of the iron wedge (Table 6-2.7.3.1) of the two-wheeled carts with soft suspension is small and varies from 18 to 31.5 centimetres. It is located in front of the wooden axle and connects the floor of the bodywork to the shaft.

The two-wheeled carts with soft suspension are equipped with axle topper, on which stands an ornamental metal topper. We use the Röring's typology to classify the ornamental toppers.

Among the ornamental toppers of the two-wheeled carts, the most common type is the one with one open hook (4 carts - Cat. №№. 3, 5, 8 and 16), then the type with two open hooks (3 carts - Cat. №№ 2, 12 and 13), then the type with one closed hook (2 carts - Cat. №№ 1 and 7) and then the type with two closed hooks (one cart - Cat. № 8). The images are: most often geometric (6 carts - Cat. №№ 2, 3, 5, 12, 13 and 18); human palm (Cat. №№ 10, 16, 31); eagles (Cat. № 1); griffons (Cat. № 8) and swans (Cat. № 14).

The bodywork of the two-wheeled carts on soft suspension is not connected directly to the undercarriage but is held on ropes/straps by the metal toppers. The rear of the bodywork is lying on iron frames (Figure 12). There are two types of frames - long, covering the entire width of the body (Table 11-4.1.4) and short (Table 11-4.1.5). The long frames provide information about the width of the bodywork's floor. The average length of these frames is about 90 cm.

Certain idea about the length of the bodywork's floor can be obtained from the distance between the rear metal guardrail and the iron wedge. This distance is 1 meter at the two-wheeled carts. The wedge obviously did not pierce the bodywork's floor right through its frontal periphery, therefore the floor should have had a greater length. Using the inclination of the shaft for a given average height of the horses it may be estimated that the horizontal floor should have been around 0.20 m longer. Therefore, the bodywork's floor length did not exceed 1.20 m. The thickness of the bodywork's floor can be determined by the length of the nails fixing the metal frames to the floor. This size is from 4 to 6 cm.

The latest excavations of two-wheeled carts in Triagalnika locality, Nova Zagora district (Cat. № 1 and 19) proved unambiguously that the two-wheeled carts both with soft or hard suspension are opened at the front and have seats in the rear. This is evidenced by the structural elements of the bodywork discovered on-site (Figure 13). Therefore, the cart is closed at the back and on the sides and opened at the front, i.e. it doesn't have a front shield.

The seat is placed in the space enclosed by the guardrails. Its length can be determined by the two rows of iron nails at the rear of the bodywork and in the middle between the side guardrails. Its width can be determined by the bronze corner hardware (Table 12-4.3.10) at the rear seat

angles. Thus, the seat dimensions result to 45 cm in length and 60 cm in width. The backrests are usually formed by arched metal rods (Table 14-4.13.4-6 and 4.13.8-12). According to their size, we may determine the average height of the backrest - approximately 50 cm, with variations between 38 and 73 cm. The backrest was probably made of non-durable material, probably knitted (Figure 14.1-2). The backrest and the seat itself have been revetted in leather.

Some two-wheeled carts have decoration of openwork bronze applications (Table 18-5.7.1-5). They are placed at the back of the bodywork in combinations of three, sometimes the middle one is bigger in size (image 15). Such decorations are known from Pannonia, Moesia and Thrace. The distribution of applications with the same motif on such a large territory demonstrates conveyance of one and the same message in antiquity, whose meaning remains "hidden" for the modern observer. The motifs in the openwork applications may be interpreted as simplified volutes, cornucopia, trumpets, but most likely these are stylized vines. The decoration of the two-wheeled carts, along with the openwork applications, includes also bronze hardware consisting of bronze sheets and decorative tacks (Table 21-5.11.1-3, 6). Figural bronze decorations are rarer on the two-wheeled carts.

According to the different constructive solutions for the axle and the axle topper, we distinguish between 3 different kinds of carts (Fig.16).

1.1.1. Two-wheeled carts with soft suspension – kind 1 (Fig. 17-19)

These are two-wheeled carts with wooden axles and axle toppers, coated with metal hardware (Table 2-2.5.1.1-4). This kind of two-wheeler on soft suspension is not known outside of Thrace's borders. The shape and dimensions of the wooden part of the axle and the axle topper may be determined by the metal hardware, which reinforces them (Figure 21). The joint between the wooden axle and the shaft is reinforced by wooden stiffeners. At the front, the stiffeners are fixed to the shaft (figure 22) by an iron rivet (Table 9-3.2.1). It is being found at a distance of 50 to 60 cm in front of the axle. The dimensions of the bodywork are approximately 1.20 x 0.90 m. Seat and backrests are formed by iron sickle-shaped rods (Table 14-4.12.1 to 4.13.13). The rear angles of the seat are coated with the above mentioned angular bronze plates (Table 12-4.3.10). By the metal elements, we can determine the dimensions of the seat, which are: 45 cm length and 60 cm width.

1.1.2. Two-wheeled carts with soft suspension – kind 2 (Fig. 23-24)

The axle topper of this kind of carts is entirely made of iron and it is directly linked to the ornamental topper. Three such carts are known from Thrace (figure 25). This kind of two-wheelers is more common in Pannonia, where eight carts have been discovered, and in Gaul – where sporadic findings have been made. Both two-wheeled carts known from Moesia belong to this kind.

The iron axle topper steps with its horizontal part on the wooden axle. The wooden axle and its connection to the shaft are identical to those of kind 1 of two-wheeled carts. The seats are also shaped like those two-wheelers of kind 1. The bronze ornamental toppers are fixed on the iron axle topper. The known toppers belong to the type with one open hook and two belong to the type with one closed hook. The images on the ornamental toppers with one closed hook are: a lion (Table 4-2.6.2.2.3) and a young man with a medallion (Table 4-2.6.2.3.6). The image on the topper from the village of Goritsa, Burgas district is interesting (cat. № 8); it is a head of an eagle / griffon with a hook shaped like a snake swallowing another snake (?) (Table 3-2.6.1.2.1).

The decoration of this type of two-wheeled carts consists of openwork applications (Table 18-5.7.4, figure 15.1).

1.1.3. Two-wheeled carts with soft suspension – kind 3 (Fig. 26 and 27)

Here the axle topper consists entirely of one integral iron part (Table 3-2.5.3). The only known cart of this type is the one from Dalgata Mogila, Karanovo, Nova Zagora district (cat. № 10). An exceptionally original design solution was applied for the undercarriage – the iron details of the axle toppers are assembled as one whole, integral with the ornamental toppers as well. The two

axle toppers end with ornamental toppers shaped like human palm (Table 3-2.6.1.3.4). Moreover, the wooden axle itself is entirely cylindrical. This construction as a whole has no parallels in any known antique cart. The assembly between the axle and the shaft is stationary and it consists of an iron plate (Table 8-2.10.1). The assembly of the two-wheeler from Karanovo is additionally fortified with an iron arched plate (Table 8-2.10.3). The frames supporting the bodywork of the cart from Karanovo are 70 centimetres long, meaning bodywork with considerably smaller width. This reveals intention to achieve certain style of craftsmanship and eventually – to fulfil a specific order for an elegant one-seat cart. At the base of the seat are three iron plates and two iron skewers.

From the two-wheelers with soft suspension this is the most ornate kind. Above a richly inlaid slab (Table 21-5.10.1) a bronze bust of Heracles was placed in the middle (Table 19-5.9.2.1) and bronze heads of Medusa the Gorgon on both its sides (Table 19-5.9.6.1).

1.1.4. Two-wheeled carts with soft suspension – indefinite kind

Eight two-wheelers with soft suspension cannot be defined typologically because of the lack of certain structural elements. The reason for this is their removal by treasure hunters or during excavation works or insufficient information in publications. For the definition of these carts as two-wheelers with soft suspension, important roles have the ornamental toppers and the bodywork's supporting frames.

The construction of the two-wheeled carts with soft suspension and their analogues in depictions from Roman times are the closest to the type of cart called *cisium,* well-known from antique sources. This is a lightweight open-air two-wheeler adapted to carry one or two persons, gaining the greatest speed of all antique passenger cars.

1.2. Two-wheeled carts with hard suspension

The few known two-wheeled carts with hard suspension are located only in central Thrace (Figure 29).

The discovered metal parts of the two-wheeled carts with hard suspension are mostly iron nails, clamps, wedges and other small details. Larger constructive elements are much fewer in comparison to the discovered metal parts of soft-suspension two-wheelers. This naturally makes their reconstruction more difficult.

The iron tyres and nave hoops of the wheels repeat the dimensions of those of the two-wheelers with soft suspension. Due to the fact that the body is directly connected to the axle and the shaft of the cart, the two-wheelers with hard suspension are lower than those with soft suspension.

According to the various constructive solutions used for the connection between the wooden axle and the shaft, the two-wheelers with hard suspension can be divided into two kinds.

Two-wheeled carts with hard suspension - kind 1 (Fig. 30-32).

These are the two-wheelers from Triagalnika locality, Nova Zagora district (cat. № 19) and Stroyno village, Elhovo (cat. № 20). Although only few and mostly small metallic elements have been found from the two-wheeler from Triagalnika locality, which was discovered during archaeological excavation, there is a sufficient basis for the measurement of the constructive dimensions and for the reconstruction work (Figure 32). The wooden axle is marked by iron pins and two iron skewers. The axle length is the same as that of the two-wheelers with soft suspension. The iron skewers are designed to strengthen the wooden stiffeners, passing through the axle. This way, they fix their place of passage.

The connection between the wooden axle and the wooden shaft is similar to that of the two-wheelers with soft suspension of kind 1 and 2 (Figure 22). It is reinforced by wooden stiffeners, which are fixed to the shaft with an iron rivet (Table 9-3.2.1). The front of the body is stabilized to the wooden shaft through a rigid joint of an iron wedge. Here, the wedge is stationary; its lower end is tilted (Table 6-2.7.3.2) and countered into the wooden shaft.

By using the metallic elements found *in situ* by the cart № 2 in Triagalnika locality, Nova Zagora district, we can determine the dimensions of the bodywork: length slightly over 100 cm

and width of 66 cm. The width of the bodywork is smaller compared to the bodywork of the two-wheelers with soft suspension. Accordingly, the seats are smaller in size - 45 x 60 cm. The backrest is formed by iron elements (Table 14-4.12.3 and 4.13.11), consisting of one long straight frame and two arched frames ending with sockets. By the iron frames with sockets at the edges it can be determined that the width of the backrests grows with height. They reach a width of 80 to 90 cm and a length of 51-57 cm.

Two plates with two nails and a free-moving ring (Table 12-4.4.3) mark the back of the bodywork and its thickness. The body length is slightly over 100 centimetres and its width – 66 cm.

The 4 bronze corner hardware pieces that have been discovered (tab.12-4.3.10) fix accurately the position of the seat and give its dimensions – 45 x 60 cm. The backrest is formed by iron parts consisting of one long straight and two arched frames, ending with sockets. The backrest widens with height and reaches a width of 88 cm and a length of 57 cm.

The height of the wooden guardrails is determined by the massive iron wedges (Table 9-3.1.9) with a length of 30 cm. By subtracting the thickness of the wooden floor of the bodywork which is 5 cm averagely we can obtain the height of the guardrails, which is 25 cm.

Two-wheeled carts with hard suspension - kind 2 (fig. 33-34).

Three two-wheelers of this type are known. A workpiece used to fix the axle and the shaft is typical for this type of two-wheelers with hard suspension. It is a "T" - shaped plate with a "U" – shaped workpiece attached to it with large nails (Table 8-2.10.2).

Two-wheeled carts with hard suspension – indefinite kind.

Three of the two-wheelers with hard suspensions cannot be defined typologically. These carts are dug out by treasure hunters or have been incompletely published.

1.3. Two-wheeled carts – indefinite class and kind.

Two two-wheeled carts excavated by treasure hunters, cannot be classified by class or kind.

2. Reconstructions of four-wheeled carts.

The first reconstruction of a four-wheeled cart is again made for a cart from Pannonia (figure 35). The next one is the first reconstruction of the most often reconstructed and well-known four-wheeled cart based on parts purchased in Thessaloniki (image 36). After the work of Venedikov in 1960 the reconstructions of quadricycles underwent radical change. The solution of the problem of the suspended body led to the definition of two main classes: carts with soft suspension and carts with hard suspension. Apparently unfamiliar with Venedikov's work, in 1962 M. Šeper reconstructed the four-wheeled cart from Poljanca with hard suspension (Figure 37).

Four-wheelers are the most common carts found in burial complexes. There are 84 securely identified four-wheeled carts from the territory of Thrace (image 38).

The four wheels of all the carts discovered till now always have the same diameter. There is a hypothesis about smaller front wheels for greater manoeuvrability on the front axle, but so far there is no such case among the known quadricycles.

The undercarriage of the four-wheelers (Figure 39) consists of two wooden axles connected through a wooden perch. The rear axle is attached rigidly to the perch and reinforced with wooden stiffeners. The metal elements of the reinforcement are iron rivet (Table 9-3.2.1) and iron braces (Table 8-2.9.3.1-2). The front axle is joint flexibly with the perch by an iron wedge (Table 6-2.7.3.1). The wedge passes through the wooden axle and the perch, and is countered in its lower part. It provides a flexible link that allows the cart to turn. The wooden axle is equipped with wooden stiffeners, but because of the flexible connection to the perch, they are further strengthened with two wooden beams. One is placed on the stiffeners in front of the axle and the other one – behind the axle. The front beam is fixed to the wooden stiffeners through iron rivets with arched heads (Table 7-2.8.2.1-3). The beam that is attached to the stiffeners behind the axle is fixed through iron rivets with round or rectangular heads with openings (Table 7-2.8.1.1-2). The joint between the front axle and the wooden stiffeners is further reinforced with an iron brace. The iron braces behind the front axle are mandatory (Table 7-2.9.1.1-5), while the front

braces are not always present (tabs 8-2.9.2.1-8). The iron braces that fix the wooden stiffeners to the rear axle at the rear of the cart have particularly fine elaboration (Table 8-2.9.3.1-2). The diameter of the wooden axles at the insertion point of the wheels is determined by the inner diameter of the opened winged ring (Table 1-1.3.1), which in quadricycles ranges from 6 to 11.3 cm, with an average of 8.10 cm.

The distance between the wheels of the quadricycle has been determined during archaeological research: it is 130 cm and may reach 143 cm. The distance between the front and rear axle is registered during research and ranges between 112.5 and 155 cm.

The length of the axle is from 1.69 m to 2.10 m. The connection between the wooden shaft and the axle is accomplished by interrupting the front stiffeners connected with an iron rod (Table 7-2.8.4.1). Additionally, the front stiffeners and fastened with an iron ring at their joint to the shaft (Figure 39, Table 8-2.11.1).

The four-wheelers found in burial complexes have bodywork opened at the front, equipped with low guardrails on the long sides and at the rear. The bodies of the quadricycles have dimensions ranging from 100 to 155 cm in length and 84 to 95 cm in width.

The four-wheeled carts are equipped with comfortable seats with high backrests placed at the rear of the bodywork. The seats are formed by iron arched rods (Table 14-4.13.1-13), with an iron arched frame with rings (Table 14-4.12.1) or with an arched frame with perpendicular frames attached to it (Table 14- 4.12.2). The backrests reach height of 60 cm and in their upper part a length of 120 cm and a width of 130 cm. It is quite possible that there has been a second, simpler seat at the front of the quadricycles that has not had metal elements. It is also possible that there has been a place for sleeping in the longer bodyworks.

In some quadricycles, thin iron rods (Table 13-4.10.1) that formed the structure of a tilt were found. The presence of a tilt is also evidenced by the presence of iron hooks (Table 12-4.5.1-3) installed along the four long sides of the bodywork. The iron hooks served to hold and stretch the ropes that held the cover.

Often, the four-wheelers have two iron brakes (Table 13-4.6.1-3) attached to the rear of the bodywork. They served to block the wheels during stay and to hold the rear wheels at a steep slope preventing this way the cart from overturning. We are familiar with 15 quadricycles in Thrace.

The decoration of the four-wheelers is concentrated at the rear of the bodywork. The back of the seat and the outside of the rear axle are decorated with figurative bronze, openwork and embossments. The fittings of the guardrails sometimes have bronze hardware with prismatic sockets opened at the back and below, with a geometric ornament (Table 16-5.2.1-3), often decorated also with busts (Table 16-5.2.2-8). The guardrails of the four-wheelers are decorated with decorative tacks (tables 15-4.14.1-7), figures (tables 15-4.15.1-3), pillars (Table 15-4.17.1-6) and spheres (Table 15-4.16.1). Decorative pillars, except as decoration, served as a reinforcing element for the guardrails. Bronze linear hardware is often found (Table 21-5.11.1-4), nailed with bronze tacks (Table 22-5.12.1.5-7).

Sometimes metal bells that have jingled during the trip (tabs 28-8.1.1-3) are found beside the horse team of four-wheelers.

Depending on the suspension of the bodywork to the axles, the carts may be divided into two classes: carts with soft suspension and carts with hard suspension.

2.1. Four-wheelers with soft suspension (Fig. 40-41)

With the reconstruction of quadricycles with soft suspension (fig. 42), Venedikov gives a new direction to the restorations of antique carts. For the first time, a practical application of the ornamental toppers is found. A new approach has also been adopted for the reconstruction of the quadricycle from Vardar river valley (Figure 44). In Hungary, a new reconstruction was made of the four-wheeler from Somodor. The cart is now presented with soft suspension, borrowed by Venedikov (fig. 43). Later, all the reconstructions made of the cart from Vardar river valley have been reviewed and two new reconstructions have been made (figure 45). Reconstructions of

quadricycles with soft suspension were made by J. Meshekov (fig. 46) and B. Dumanov (fig. 47). The last reconstruction of a four-wheeled cart with soft suspension is displayed at the National Archaeological Museum in Skopje.

Twenty-two quadricycles with soft suspension are known so far from the territory of Thrace.

In the case of four-wheeled carts with soft suspension, the diameter of the wheels varies from 90 to 110 cm. The wooden parts of the axles of the cars with soft suspension are lower. The iron wedges discovered so far have a height of 30 to 40 cm (Table 6-2.7.3.1). All known quadricycles with soft suspension from Thrace have wooden axle toppers, reinforced with metal hardware (Table 2-2.5.1.1-4). Bronze ornamental toppers that carry the bodywork are placed upon the axle toppers. On the outer side of the axle toppers one or two wedges with freely movable rings are mounted (Table 10-3.4.3-5). They have been used to attach small objects, such as a vessel with grease for the wheels.

The height of the front axle is determined by the distance from below the head of the iron wedge to the split pin in its lower part. The height and thickness of the wooden axles together with the axle toppers is determined by the metal hardware; the height varies between 64 cm to 80 cm and the average thickness is 7.5 cm.

The axle toppers of the quadricycles from Thrace are diversified. There are 2 carts with axle toppers belonging to the type with one open hook (Table 3-2.6.1.3.1 and 3) according to the Röring classification. At both cars, these are toppers, shaped as an open palm, with thumb used as a hook. There is only one case of axle topper belonging to the type with one closed hook, shaped like a young man figure (Table 4-2.6.2.3.4). One topper is of the type with two hooks on top, placed against each other, roughly shaped like bird heads (Table 6-2.6.5.1.1). There are two kinds of axle toppers of the type with two closed hooks (Table 5-2.6.4.1.1-3): toppers with a geometric decoration, with hooks shaped like human fingers or swan heads, and toppers with the image of Nike with hooks, shaped again as human fingers (Table 5-2.6.4.2.1). There are single findings of the type with two open hooks on the toppers with geometric decoration and hooks shaped like human fingers (table 4-2.6.3.1.2) and toppers with figures of young men with hooks shaped as swan heads (Table 5-2.6.3.4.1). We have toppers with image of Heracles (Table 5-2.6.3.4.2 and 2.6.3.4.4) coming from two sites. The most predominant axle toppers are definitely those with image of eagles and hooks shaped like cobras or swan heads (Table 5-2.6.3.2.2 and 2.6.3.2.6-8).

The width of the quadricycles with soft suspension is easy to determine. This is thanks to the long supporting iron frames of the bodywork, equipped with freely movable rings (Table 11-4.1.1-2 and 11-4.1.4). The rope connected to the axle topper passes through these rings. When the supporting frames are short (Table 11-4.1.3 and 11-4.1.5), measurement of the width is impossible, except for *in situ* measurement during archaeological research. The length of the long supporting frames varies between 80 and 90 cm, and it is equal to the width of the bodywork. The thickness varies from 4.3 to 6.7 centimetres. Unlike the width, the length of the bodywork of the four-wheelers with soft suspension has not been precisely determined. Due to the way the body is suspended, it is in any case longer than the distance between the axles. At 4 quadricycles, a complete construction of the front body-supporting frames may be seen (Figure 49, Table 11-4.1.1-2).

The seats are located at the rear of the bodywork. They have a backrest at the back and on both sides. The construction is designed in three ways: with an integral arc-shaped frame with sockets at both ends and perpendicular frames (Table 14-4.12.2), with an arched frame with sockets (Table 14-4.12.1), covering the upper part of the backrest or with sickle-shaped rods (Table 14-4.13.1-13).

2.2. Four-wheeled carts with hard suspension (fig. 51 и 52)

The first reconstructions of quadricycles with hard suspension, considering the division of the carts in classes, were made by Venedikov (fig. 53). Soon after that, a reconstruction was made of the four-wheeler with hard suspension from the excavations in Trite mogili, Stara Zagora district (fig. 54). Unfortunately, there is no detailed publication about the parts of the car and its reconstruction. Reconstructions of quadricycles from Inota and Környe, Hungary were made

(fig. 55-56). Reconstructions of several quadricycles with hard suspension have been made by Meshekov in the recent years (fig. 57). Similarly, a four-wheeler from Sarkadzhika, Karnobat region, was reconstructed (fig. 58). Based on images from tombstones in Pannonia, the Hungarian colleague Mrav made a reconstruction of a four-wheeler with hard suspension from Budaörs (fig. 59). There are reconstructions of quadricycles with hard suspension discovered outside funerary context (fig. 60).

Thirty-six four-wheeled carts with hard suspension are known with certainty from Thrace (fig. 61). Four-wheelers with hard suspension are the most common carts found in burial complexes in Thrace.

The wheels of the four-wheelers with hard suspension in Thrace have a diameter of 92 to 125 cm. The most common size is 106-107 cm. The discovery of larger flat tyres (diameter over 105 cm) can define the cart as a four-wheeler with hard suspension. The large wheel sizes allow easy pulling by the animal team and make it easier to overcome obstacles along the way.

Basically, the wooden axles are similar to those of the carts with soft suspension. The axle toppers are missing and the bodywork is firmly fastened to the upper wooden beam of the axle. The iron wedges (Table 6-2.7.3.1) of these carts are very massive and are the highest. They are 50 to 60 cm high. For quadricycles with hard suspension, it is obligatory that the middle of the lower part of the wooden beam, that is rigidly attached to the bodywork, is covered with a diamond-shaped tile with an opening (Table 6-7.2.4.1-2), designed to hold the wedge. The upper wooden beam above the axle is covered with an iron plate (Table 6-2.7.5.1-2) and more rarely with a whole frame (Table 6-2.7.2.1-2), which has a hole in the middle for the passing of the wedge. These metal elements take the friction at bends and protect the wooden bodywork and axle.

The length of the wooden axles of the quadricycles with hard suspension reaches 180 to 185 cm. The distance between the centres of the two wheels on both axles is the same and varies from 127 to 140 cm. The height of the wooden axle can be roughly determined by the length of the iron wedge, subtracting the thickness of the floor of the bodywork from it. The thickness of the wooden axle in its upper part is determined: by an integral metal hardware (cat. 6-2.7.2.1-2); by a partial metal hardware on both sides of the axle (cat. 6-2.7.1.1-2); by the rectangular plate of the wedge (Table 6-2.7.5.1), and varies from 4.5 to 7.5 cm.

The distance between the front and rear axles varies from 115 to 155 cm.

Bigger wheels also require longer bodywork. In the case of four-wheeled carts with hard suspension, it is massive and well reinforced. There are cases where the sides of the bodywork floor are entirely covered in iron or reinforced with iron corner hardware, brackets and plates. The length of the body is from 100 cm to 167 cm, and probably sometimes longer. The width is from 80 to 95 cm. Low wooden guardrail with a height of 20 to 30 cm, has been registered during archaeological researches.

The seats are larger than those of the quadricycles with soft suspension. In most cases, they are made out of integral frames with sockets that completely surround the backrest (Table 14-4.12.1-2). Arched rods are added as reinforcement of the seats (Table 14-4.13.3-10). In some cases, they form the seat themselves.

2.3. Four-wheelers – indefinite class

These are carts dug up by treasure hunters or during excavation works. According to some of their elements that have reached the museums or that we have information about, these carts could be defined as four-wheelers but a more accurate definition is impossible. There are 26 quadricycles of unknown class from the territory of Thrace (figure 62).

3. Carts of indefinite type with soft suspension

These are carts from which elements showing the soft suspension of the cart have arrived to us. These are: ornamental toppers, frames supporting the bodywork - single specimens, but they cannot determine the type of the carts - two-wheeled or four-wheeled. There are 13 carts with soft suspension (fig. 63) from sites in Thrace.

4. Carts of unknown type, class or kind

These are carts, mostly destroyed by treasure hunters, and several during excavation works. The only information we may obtain is about the presence of a cart and, possibly, the position of the pit relative to the burial mound. We have information about 122 sites (fig. 64), but there are probably a lot more.

2.2. Yoke

The harnessing was performed via wooden yoke with a length from 90 to 105 cm. In regard to the shape of the yoke there are two forms registered in Thrace. One is with two arcs formed on the yoke over the necks of the horses. The arcs are between the two yoke terrets. The other shape is made up of three yoke curves; the third is located in the middle of the yoke. The horse team was driven with the help of 4 yoke terrets through which the reins passed.

Sometimes the ends of the yokes are covered with bronze toppers (tabs 26-6.3.1.2.1-5 and 26-6.3.1.3.1-2) shaped geometrically or decorated with figures of a lion, a wild boar, a goat, etc. Often, instead of the described toppers, there are also the so-called bronze distributors. Some are without decoration (Table 26-6.3.2.1.1-5). Others have geometric decorations (Table 26-6.3.2.1.6-10). But the most common ones are those with sculpture decoration of two oppositely placed panthers (rarely lions) (Table 26-6.3.2.2.1-4). The wooden yokes are decorated with figural bronze (Table 27-6.5.1-5, 6-6.6.1-4 and 6-6.6.2.1-2).

The belts that hold the iron semi-harnesses are attached to the lower part of the yoke terrets or directly to the wooden yoke (Table 28-6.8.1.1-3). The belts end with iron hooks (Table 28-6.8.2) with which they are attached to the semi-harnesses. Three types of iron semi-harnesses are known. The first type (Table 28-6.8.1.1) is one of the most common semi-harnesses in Thrace. The second type (Table 28-6.8.1.2) is less frequent in Thrace and relatively more common in Gaul and Pannonia. The third type (Table 28-6.8.1.3) has been found only in singular cases.

2.3. Draft horses

In every complex in Thrace each cart had a team of two horses. The study of horse skeletons revealed that they belong to the group of medium-sized horses. The characteristics of the slender structure of the bone system reveal true-breed horses – horses for rapid pace. Apparently they are result of a long selection and special care. The draft horses are of good age and in excellent shape.

2.4. Decoration of the carts

The carts found in Thrace are richly decorated, revealing the Thracian taste for beauty. All elements are made with great craftsmanship. The iron parts are forged and shaped aesthetically as geometric or plant elements. Many of the functional elements of the carts are made out of figural bronze. Decorations consisting of bronze applications (very often silver-plated) and sculptures often abound on the carts.

Motifs and characters from mythology, religion, vegetal and animal world, geometric elements are used for the decoration of the carts.

The ornamental toppers of the carts have, above all, utilitarian function – to carry the bodywork of the car. But due to the fact that they are placed at one of the highest and most prominent parts of the cart, they are always shaped as representative figures. They are among the most attractive elements of the carts with soft suspension, respectively, most published and discussed. The distribution in Thrace of the five known types of ornamental toppers according C. Röring's typology is the following: topper with one open hook - 7 kinds; topper with one closed hook - 11 kinds; topper with two open hooks - 18 kinds; topper with two closed hooks - 4 kinds and a topper with two hooks at the top - 4 kinds.

Here we have to pay attention to the discovery of small toppers with dimensions of less than 7 cm that do not belong to the body suspension system of the soft-suspension carts. They are placed into a separate group of small toppers (Table 3-4.11.1-5).

The type of toppers with one open hook, is relatively less frequent in Thrace (7 kinds) than in the rest of the Empire. The most common are those shaped as human palm (Table 3-2.6.1.3.1-4). Toppers formed that way are known only from the territory of Thrace. Of this type – two kinds having geometric layout are known (Table 3-2.6.1.1.1-2). Among the toppers with one open hook, one specimen is shaped as the head of an eagle / griffon with a hook shaped as a snake swallowing another snake (Table 3-2.6.1.2.1). On the territory of Pannonia, Gaul, Brittany and North Africa the most common are the toppers with one open hook shaped as the head of an eagle (up to 35 kinds), or shaped as the head of a panther (8 kinds). Such toppers have not been found on the territory of Thrace.

The toppers with one closed hook are found more frequently on the territory of Thrace (12 kinds) than in the rest of the Empire. Relatively more frequent are the toppers with anthropomorphic images (Table 4-2.6.2.3.1-6). Mostly from the territory of Thrace we know toppers with one closed hook with zoomorphic images. One bears the image of an eagle and a hook shaped like a snake (Table 4-2.6.2.2.13), while two are shaped like panthers / lions (Table 4-2.6.2.2.2-3). One kind of topper with one closed hook shaped in geometric style is known (Table 4-2.6.2.1.1).

The most common type of topper in Thrace is the one with two open hooks (18 kinds). Predominant are those shaped as an eagle (8 kinds) (Table 5-2.6.3.2.1-8). Toppers bearing the image of an eagle with hooks shaped as snakes occur only on the territory of Thrace. The only topper with two open hooks with a panther/lion image is known from Harmanli (Table 5-2.6.3.3.1, Cat № 125). The next more popular kinds of toppers belonging to this type in Thrace are those formed in geometric style (Table 5-2.6.3.1.1-5). Kinds known from Gaul and Pannonia differ in their prismatic body, the large massive balls at the top of the toppers and side hooks well-shaped as heads of swans. Toppers with two open hooks with anthropomorphic image are uniform in Thrace. They depict a bust of Heracles or a young man with side hooks shaped like swan heads and in one case – like of miniature male busts with wreaths (Table 5-2.6. 3.4.1-4).

In the Thrace, the least common are the toppers with two closed hooks (4 kinds) in comparison with those coming from other territories of the Roman Empire (55 species). Of this type we know two sets with a geometric layout (Table 5-2.6.4.1.1-3). One set with anthropomorphic images belonging to this type is known from Thrace (Table 5-2.6.4.2.1).

Toppers with two hooks on the top are the least common. Four kinds, with hooks roughly shaped as birds, swan heads, horse heads and panthers, are known in Thrace (Table 6-2.6.5.1.1, 6-2.6.5.2.1-2 and 6-2.6.6.1.1).

All types of carts may have prismatic bronze hardware, sometimes decorated with busts of a young woman or a man (images of gods?), Pan, Silenus, Heracles and a snake-legged man (Table 16-5.2.2.1-8). Bronze hardware with a bust is known from Moesia, Pannonia and Gaul. These prismatic fittings cover the ends of the wooden beams reinforcing the floor of the undercarriage on both long sides.

Sometimes the carts are decorated with statues of Heracles, Apollo, a young man or a young woman (Table 17-5.3.1-4). Again among the decorations of quadricycles there are busts on herms or in front of them (Table 17-5.4.1-3). They are placed in pairs at the rear of the rear axle. At two carts, statuary groups with a main figure of Dionysus were found (Table 17-5.5.1-2). Statuary groups with Dionysus, Pan and Satyr are known from Pannonia.

Decoration consisting of a combination of three applications is found very often on the back of the backrest of all types of carts (Table 18-5.6.1-3). More popular are applications bearing images or representing busts or heads. Images or reliefs on medallions are the rarest in Thrace. Six such decorations are known (Table 18-5.8.1-6); three bear the image of the head of Medusa. Heads and busts are the most common cart decoration. Most popular are the images of Dionysus (Table 18-5.9.1.1-5) and Heracles (Tables 19-5.9.2.1-5) that decorated five carts each. The next more widespread image is the Bacchante (table 19-5.9.4.1-4) which is found at four carts. On

three carts we see the image of Athens (Table 19-5.9.5.2) or satyr (Table 19-5.9.3.1-3). On two cars there is the image of Medusa (Table 19-5.9.6.1-2) or Artemis (Table 19-5.9.7.1-2). There are many applications bearing the image of a young woman (indefinite gods?) (Table 20-5.9.8.1-5) or of single busts of Pan, Silenus, Eros and others (Table 20-5.9.8.6-11 and 20-5.9.9.3). In the western part of the Roman Empire, two busts of Heracles and two busts of Athens are known to decorate carts. In most cases, there are busts defined as belonging to a Celtic individual.

Some four-wheelers with soft suspension have rear stiffeners decorated with figural bronze on arched base (Table 16-5.1.1.1-6 and 5.1.2.1-6). These decorations are always found in pairs and have covered those parts of the rear stiffeners protruding outside from the wooden axle (Figure 50). Such decorations have been found throughout the entire Roman Empire as single finds. On these arched decorations, the panther / tiger image prevails. Apart from the numerous images of panther / lion, we observe sculptures of wild boar, centaur, wounded Amazon on a horse, a fallen warrior, a reclining figure of a young man, Hermes and Heracles (Table 16-5.1.2.1-6).

The decorated plate placed on the back of the backrest of the two-wheeler from the village of Karanovo, Nova Zagora district is impressive (table 21-5.10.1, cat. № 10). Parts of a similar plate have been found on a two-wheeler in Budaörs, Hungary. A large part of the wooden parts of the carts are covered with bronze cladding, nailed with decorative bronze tacks (Table 15-4.14.1). The emperor's face is depicted on some of the bronze tacks (?).

A panther in a moment of jump with its mouth opened is placed on top of the shaft of the cart from Korten, Nova Zagora district (Table 27-6.7.1, Cat. № 61).

Almost all researchers agree on the predominant Bacchic character of the cart decoration. But the character of cart decorations is extremely varied. Various mythological characters and subjects, elements from the plant and animal world, geometric motifs find their place in it. Not all of them could be related to the cult of Dionysus. Some of the applications taken from the repertoire of luxury furniture are reused as cart decorations. Given the versatility of the repertoire, it is best to agree with Ivan Venedikov's assumption about an elitist character of the decoration of the carts in question.

3. Elements of the ritual of laying carts in burial complexes

The ritual of laying carts beside the graves of the Thracian aristocracy spread in the middle of the 1st century. At that time Thrace became part of the Roman Empire as the province of Thrace. This ritual also occurs in some other regions of the Roman Empire, such as Pannonia, Gaul and Moesia (figure 65), but is most widely and continuously spread in Thrace (figure 66).

3.1. Placement of the carts

Carts from the Roman era are found in the space around the burial mounds and rarely in the mounds themselves or underneath them. They are located up to 20 m away from the periphery of the mound. Finding carts located in or under the mound itself is extremely rare in Thrace. In most cases, the pits are located to the southeast, south and southwest of the mound, less often to the west and, in singular cases, to the northeast and northwest but never to the north (fig. 67).

The set of objects placed in the cart complexes also testifies that these complexes are related to the burial in the mound. Grave goods are usually placed in the grave pit together with the deceased but when there are also cart complexes, some objects are found in them. Although rare, cart elements are also found in graves. During research of integral complexes of graves associated with carts, it has been established that the ritual always involves cremation in place.

Laying cart / carts, draft and riding horses was performed in pre-excavated pit / pits. The size of the pit is consistent with the number of carts and horses. In most cases the excavated pits are rectangular in shape and have different sizes. In complexes with one cart the pits have the

following dimensions: width from 1.50 to 4 m (average 2.34 m) and length from 2 to 5 m (average 3.70 m). Pits with two and more carts have the following dimensions: width from 2.80 to 11 m (average 4.70 m) and length from 6 to 12 m (average 8 m). The depth of the pits from the level of the current terrain is from 0.50 to 2.20 m; most common are pits with a depth of 1 to 1.50 m (an average of 1.20 m). The pits are oriented along their longitudinal axis in all directions, with north-south orientation prevailing (Figure 68). In most pits, one short side or one corner are shaped slightly sloping for easier insertion of cart / carts and horses.

Within some pits there are singular stones or groups of stones, ceramic building materials without structural bondage, and in one case – a wall with mud binder (Figure 69). They are found upon the horses and the cart parts, and suggest the possibility of having a perishable (wooden) cover as evidenced in Pannonia.

In most cases in a single pit there is one cart laid (207 complexes), more rarely – two (10 complexes). One case is known where five carts have been found in the same pit. Four-wheelers are laid most often (76 complexes), more rarely – two-wheelers (27 complexes). When two carts are placed, they are usually a two-wheeler and a four-wheeler (10 complexes). So far, we have no example of placing two two-wheelers in the same pit. On the basis of the available information, it must be concluded that when more than one cart is laid in the same pit, there is at least one two-wheeler and one four-wheeler always present.

There are cases with more than one complex - up to 5 pits with carts that are related to one and the same mound. The question whether each cart / carts pit is connected to a separate grave or more pits with carts belong to one and the same grave remains. Unfortunately, there are very few fully explored mounds with their respective car complexes so it's impossible to draw definitive conclusions.

In cart pits, weaponry is always found on top of the riding horses' bones. The metallic umbos of shields placed on the right flanks of the riding horses (Figure 70) or spears in sheath (Figure 71) are quite visible. Shields, swords and spears with sheaths that have been found suggest that this is military equipment associated with the riding horse, and not that the weapons were used to kill the horses. The positions of the weapons found *in situ* reveal that the shield and the spears in sheath have been attached to the right rear of the horse.

Normally, the yoke remains at place at the necks of the draft horses, which is evident from the preserved metal elements (Figure 72). This is observed in complexes that are researched through archaeological excavations. In relatively few complexes, the yoke is taken off and moved (Figure 73).

Carts found in burial complexes are always dismantled. The wheels are removed from the wooden axles and placed horizontally or leaned on the wall of the pit in order to free space. Typically, the elements of the cart are found above the horses' skeletons. This reveals the order of activities – the horses are killed first and then the carts are dismantled. Often there are basic elements of the carts missing.

In complexes with more than one cart we find different situation. The horses are initially brought in, then, after the killing, they are pulled next to the walls of the pit, often laying on top of each other in order to free space in the pit. The carts are then brought to the central, vacated space, where they also get dismantled.

3.2. Libations and sacrifices

Judging from the unbroken and fragmented vessels and animal bones that have been found, it may be concluded that rituals used to be performed during the placement of the carts. In many complexes there are no visible traces of the ritual, which does not exclude the placement of meat without bones, grain, fruit and vegetables that do not leave traces, unless they are charred, as in the case of Tulovo, Kazanlak region. These traces are found most often scattered in the pits, under the cart parts, and never under the horses' skeletons. This shows that the libations had

been performed before having the carts brought in and dismantled. Very often bones are found upon already accumulated pile of earth in the pit over the carts and horses. This indicates that a sacrifice has been performed during the infilling of the pit as a final stage of the ritual.

3.3. Ritual killing of carts and objects

Breaking and deformation of cart parts is known from Thrace and Pannonia. Cremation of carts and horses, registered in Moesia and Pannonia, is relatively rare in Thrace. Some authors see the breaking as a result of an accident and / or prolonged use prior to burial. But the clear traces of blows with a sharp object (sword or axe) on some elements (figure 74) in all carts found during archaeological excavations show that these activities were carried out during the burial. Identical cuts and deformations may be observed on some objects laid in the cart complexes. In many places there are broken glass and ceramic vessels. There are also deformations and cuts on metal vessels, weapons and iron folding stools (Figure 75).

Breaking and deformation of cart elements and other objects represents a ritual "killing" of the cart and its accompanying objects, which aims to ease the passage of the deceased into the afterlife.

3.4. Riding horse and dog

Yet during the first studies of complexes with buried cart, attention was paid to the laying of a riding horse along with the draft horses. It is usually one, but in some cases more riding horses have been found. Sometimes riding horses are laid in separate pits. Riding horses are often found together with weapons: sword, spear, axe, umbo / shield.

Very often in cart complexes there is also a skeleton of a dog. According to paleo-zoological studies, the skeletons belong to large dogs, probably hunting. When the riding horses are placed in a separate pit, usually the skeletons of dogs are found together with the carts. Laying a riding horse and a dog in the context of burial structures is a tradition known in Thrace from the 1st millennium BC, preserved until the first centuries of the new era.

The riding horse and the dog accompany the deceased on the way to the other side – proof of the important role they played in the life of the Thracian aristocrat – a warrior and a hunter above all.

3.5. Findings in the context of the carts

Sometimes, other materials other than those related to carts and management of the horse team are found in the pits.

Iron folding stools. In burial complexes with carts in Thrace, iron folding stools are often found. This practice is also testified for carts in Pannonia and Gaul. The numerous findings of folding iron stools lead to various hypotheses and discussions about the relation between the stool and the cart.

Foldable iron stools have been widely used as practical, portable furniture and also because of their universal use. The folding stools are probably used as "tourist" equipment – as an element of the luxury equipment of the Thracian aristocrat during his short or longer journey.

Vessels. Pots – metal, ceramic and glass – are the most numerous findings discovered in the context of the carts. Unfortunately, they are not always included in the publications (sometimes because of their fragmented state). Vessels are known from 17 sites.

Bath and hygiene kits. The number of discovered sets of bronze and iron strigils is relatively large.

Weaponry. In addition to toiletries and kitchen paraphernalia, weapons are often found during research. The repeatability of the types of weapons that are placed in the graves is remarkable - shield, sword and spears, most of which are found with the riding horse. The weapons make part of the military equipment of the deceased as well as of the additional hunting equipment. For the Thracians the only worthy activities were war and hunting. The Thracian aristocrat is often

depicted while hunting. The weaponry, the riding horse with a richly decorated harness and the dog represent the high social status of the deceased.

The objects discovered in the context of the carts make part of the goods destined to accompany the deceased in the afterlife. In most cases, they are found in the graves themselves, but they are definitely also related to the carts. These are objects that are necessary for a longer or shorter journey and are intended for the convenience of the passenger (in this case – the deceased aristocrat).

3.6. Purpose, production and chronology of the carts

There are various interpretations about the purpose of the complexes with carts discovered around rich graves. According to some authors, the carts were made as funeral chariots for transportation of the deceased exclusively and only for the funeral; according to others – they were used in everyday life. The wear and repair of some metal elements prove that the carts were used in real life and show that they were not produced specifically for the funeral ritual. It has to be concluded that the carts were used in everyday life and then were also intended for use in the afterlife by their owner.

Some of the carts found in grave complexes have been interpreted as wagons. These are four-wheelers from Thrace and Pannonia. Despite the unanimously accepted reconstruction of a wagon from Inota, we have no reason to agree. Some of the elements of the Inota and Környe carts find accurate parallels with cart elements from Thrace (tab. 14-4.13.4 and 4.13.10). These elements make integral part of the seat and backrest structure. The presence of a comfortable seat in a cart defines it as a passenger carriage and in no case as a wagon.

Carts found in burial complexes are luxury passenger carriages. Probably in the larger settlements there were workshops for production of such carts on demand. However, the variety in the appearance and fabrication of the different elements (different types of wood, leather, straps, wrought iron, cast bronze, etc.) suggests presence of specialized workshops for every cart element type. These workshops provided the carts' workshops with finished materials, out of which, the cart was made according to the customer's wish. The discovery of two equal ornamental toppers at one cart (with different hook shaping only) shows the use of finished products (Table 5-2.6.4.1.1-2, Cat № 18). For example, toppers with two open hooks bearing the image of an eagle are found only on the territory of the valleys of Tundzha and Maritsa in Thrace. Toppers with an open hook and a panther or eagle image are concentrated in Gaul area, which indicates the production centre.

The production of luxury passenger carts took place in all antique centers, with many of the components coming in ready-made form by specialized workshops.

The middle of the 1st century appears to be the beginning of the mass cart laying as part of the funeral ritual of the Thracian aristocracy. During the mentioned period (mid 1st – 2nd c.) rich and lavish grave mounds are known in Thrace, with which it is also logical to connect the graves of carts and horses. Funerals are carried out through cremation; the burial facilities are predominantly vaulted tombs built of bricks. Extremely rich inventory is typical. As end date of the mass spread of the ritual, we can assume the second half of the 2nd century. Exceptions that date back to the 3rd century are possible, but so far there are no complexes with certainly established dating from this period.

4. Conclusions

Long before coming into contact with the Romans, the Thracians used carts in their everyday life – for travelling, rituals, racing and war. This determined the production of different types of carts according to their purpose. Of course, over time different technical innovations have been introduced in the production of carts.

The discovery of carts is always in the context of rich funerary complexes located in burial

mounds. Where the grave and cart/s relationship is certainly established, the funeral is always performed by cremation on spot. The graves are characterized by the presence of rich grave goods and weapons. Despite the few complete studies of complexes (cart(s) / grave), on the basis of the grave goods, it is necessary to conclude that there is a connection between the cart(s) and the buried men. Undoubtedly, the numerous funerary complexes with carts are related to the local elite – the Thracian aristocracy.

Probably at the time when the Thracians were allies of the Roman Republic / Empire and took part in the military action, the Thracian aristocracy increased its wealth. In addition to payment during military campaigns, the Thracian aristocracy was enriched by the war looting.

The Thracians believed in a better life after death, so the deceased were accompanied by all the necessary real-life objects. The grave goods depended on the status of the deceased and the possibilities of his family. The richness of the Thracian families whose members are buried in the graves related to the cart complexes is evident through the lavish funeral, the abundance of rich and original goods. The Thracian aristocrat – a warrior and a hunter – needed weapons first and foremost. He needed a riding horse and a trained hunting dog. He was educated and he kept correspondence, which is evident by the expensive, luxurious ink pots found in the graves. Personal hygiene items make part of the grave goods. Tableware for rich feasts made of silver, bronze, ceramics and glass is also mandatory. Naturally it was so also for the luxury passenger cart with which he travelled when not on the riding horse. These luxurious objects placed as grave goods with the deceased, demonstrate the luxury that he enjoyed during his lifetime. The fact that they were used in life rather than specially prepared for the funeral ceremony is proven by the wear of some of them and the obvious repairs.

Like all other goods placed in the tomb of the deceased, the passenger cart is also put to serve him in the afterlife and demonstrates the importance of the deceased. Carts that are buried are not martial, racing, parade, wagons or hearses. The carts discovered in Thrace are luxurious, designed for travelling at short and long distances, providing its wealthy owner with all the amenities.

During the second half of the 1st and 2nd centuries, the Thracian aristocrats have a good economic status because of the cooperation with the Roman authorities and the preserved agricultural estates. This gives them the possibility to have lavish burials in large mounds. The presence of a large number of mounds in Thrace and the burials of carts and horses discovered up until now reveal a numerous and rich Thracian aristocracy. It used various types of ornate carts and selected riding and draft horses as a means of demonstrating prestige and high social status.